

Η ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗ

ΤΩΝ ΕΝ ΑΝΑΤΟΛΗ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ

I

Ἡ μελέτη τῆς λειτουργικῆς τῶν ἐν Ἀνατολῇ ὀρθοδόξων καὶ μὴ ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν ἔχει πολλαπλοῦν τὸ διάφορον ὑπὸ θεολογικὴν ἔποψιν, πλὴν τῆς φιλολογικῆς αὐτῆς ἀξίας. Διὰ τῆς μελέτης ταύτης μελετᾶται ἡ λειτουργικὴ τῆς ἀρχαίας καθόλου Ἐκκλησίας, αὐτὴ ἡ χριστιανικὴ ἀρχαϊότης, διότι πολλαὶ τῶν κατὰ τὴν Ἀνατολὴν Ἐκκλησιῶν ὀρθοδόξων καὶ ἑτεροδόξων ἔμειναν ἀνέκαθεν ἀμετάβλητοι κατὰ τὸ πλεῖστον μέρος τῶν τελετῶν, ὁμοιάζουσαι τὰ ὄστρακα, τὰ πρὸ ἀμνημονεύτων χρόνων ἐπὶ τῶν βράχων προσκεκολλημένα. Ἡ μελέτη ἰδίως τῆς τελέσεως τοῦ Μυστηρίου τῆς Εὐχαριστίας παρέχει τῷ ὀρθοδόξῳ θεολόγῳ ἐπιχειρήματα κατὰ τῶν ἐν τῇ Εὐχαριστίᾳ εἰσαχθεῖσθαι καινοτομιῶν τοῦ Προτεσταντισμοῦ. Γνωστὸν εἶναι προσέτι, ὅτι ἡ Ἀνατολὴ καθόλου ἐν τῇ Εὐχαριστίᾳ ἐτήρησε τὸν ἀποστολικὸν τύπον μᾶλλον ἢ ἡ Δύσις, καίτοι ἀμφότεραι, ἢ τε ὀρθόδοξος Ἀνατολὴ καὶ ἡ ὀρθόδοξος Δύσις, συνεφώνουν κατὰ τὰ σπουδαιότερα σημεῖα τῆς λειτουργίας. Ἡ πιστοτέρα αὐτῆ τήρησις τοῦ ἀποστολικοῦ τύπου ἔτι καταφανέστερα γίνεται ἐν τῇ μελέτῃ τῆς λειτουργικῆς τῶν ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν. Αἱ ἐν Ἀνατολῇ Ἐκκλησίαι ἐπίσης βλέπομεν ὅτι ἐκάστη τῇ ἰδίᾳ ἐθνικῇ διαλέκτῳ ἐλάτρευε τὸ θεῖον ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων, ἐναντίον τῆς παρὰ τῆς παπικῆς ἐκκλησίας εἰσαχθείσης καινοτομίας τῆς διὰ τῆς νεκρᾶς λατινικῆς γλώσσης λατρείας.

Δὲν θέλομεν ἐρευνήσῃνταῦθα τὴν λειτουργικὴν πασῶν τῶν ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν· θέλομεν μόνον περιορισθῆ εἰς ἐκείνας, αἵτινες διακρίνονται διὰ τὴν χρῆσιν ἐν αὐτῇ διαλέκτων ἀνηκουσῶν εἰς τὴν σημιτικὴν οἰκογένειαν, ὡς οὖσαι ἐκκλησίαι λαῶν σημιτικῆς καταγωγῆς. Ὑπὸ τὴν ἔκφρασιν ταύτην περιλαμβάνομεν τοὺς Σύρους ὀρθοδόξους ἢ Μελχίτας, τοὺς Ἰακωβίτας, τοὺς Μαρωνίτας, τοὺς Νεστοριανούς, τοὺς Κόπτας, τοὺς Αἰθίοπας.

Πηγὴ δὲ πρωτίστη τῆς μελέτης τῆς λειτουργικῆς τῶν ἐν Ἀνατολῇ Ἐκκλησιῶν εἶναι βεβαίως οἱ ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ ἀποκείμενοι χειρόγραφοι κώδικες, οἱ πλουτίζοντες τὰς διαφόρους βιβλιοθήκας, ἰδίως δὲ τὰς τῆς Ῥώμης, τοῦ Λονδίνου καὶ τῶν Παρισίων. Πολλὰ τῶν ἐν τῇ τελευταίᾳ ταύτῃ πόλει χειρογράφων ἡμεῖς αὐτοὶ ἤρυσεν ἡμεῖς. Ἡ ἐν Παρισίοις δημοσία βιβλιοθήκη περιέχει πλείονας τῶν τριακοσίων σημιτικῶν κωδίκων, ὧν οἱ 120 πε-

ρίπου ἀνάγονται εἰς τὴν λειτουργικὴν πλοῦτον ἐπίσης μέγαν Ἀραβικῶν καὶ Αἰθιοπικῶν χειρογράφων περιέχει ἢ αὐτὴ βιβλιοθήκη. Τῶν ἐν Παρισίοις, Λονδίῳ καὶ Βατικανῷ ἀνατολικῶν χειρογράφων, ἰδίᾳ τῶν θρησκευτικῶν, πολλοὶ ἐδημοσιεύθησαν ἤδη, ἰκανὰ δὲ καὶ ἀξιόλογα συνέγραψαν περὶ αὐτῶν οἱ ὄψωσθαι ἀρχαιότεροι Assemani καὶ ὁ Ἀββᾶς S. Renaudot, ὁ S. Morinus, ὁ Trambelli καὶ πρό τινων ἐτῶν (1863) ὁ Denzinger. Πλὴν ἀλλ' ὅμως πολλὰ μένουσιν ἀκόμη τὰ ἀνέκδοτα καὶ ἐπομένως ἀγνωστα χειρογράφα, ὧν ἡ δημοσίευσίς ἐτι μᾶλλον γίνεται ἀναγκαιοτέρως, ὑπὸ φιλολογικῆν ἰδίως ἐποψίν, διὰ τὴν ἐν τοῖς τελευταίοις χρόνοις γιγαντιαίαν ὤθησιν ἐν τῇ σπουδῇ τῶν ἀνατολικῶν γλωσσῶν.

Εἰσερχόμενοι εἰς τὸ θέμα ἡμῶν, ἴδωμεν πρῶτον τὴν Ἐκκλησίαν τῶν Σύρων ὀρθοδόξων ἢ *Melchit* λεγομένων. Καὶ δὴ πρῶτον περὶ τῆς ὑμολογίας αὐτῶν.

Παρὰ Σύροις εὐρίσκομεν ἀπὸ τῶν πρώτων χριστιανικῶν αἰῶνων ὑμολογίαν ἐθνικὴν ἐν χρήσει· οἱ ὕμνοι αὐτῶν εἰσὶ γεγραμμένοι ἐν τῷ λεγομένῳ ἑφραϊμικῷ ῥυθμῷ, οὕτω καλουμένῳ ἀπὸ Ἐφραϊμ τοῦ Σύρου, ὅστις περὶ τὰ μέσα τοῦ Δ' αἰῶνος πολλοὺς ἐκκλησιαστικοὺς ὕμνους ἔγραψε, κατ' ἀντίθεσιν τῶν ἑτεροδόξων ὕμνων τῶν ὑπὸ τῶν αἰρετικῶν, Βαρδασάνη καὶ τοῦ υἱοῦ Ἀρμονίου γραφέντων. Περὶ τοῦ ἑφραϊμικοῦ ῥυθμοῦ πραγματεύεται ἡ συριακὴ φιλολογία ἀρκεῖ ἐνταῦθα νὰ εἰπώμεν ὅτι ὁ ἑφραϊμικός στίχος, ὡς καὶ πᾶσα ἡ ποίησις ἡ συριακὴ, μέτρον ἔχει τὸν διάφορον ἀριθμὸν τῶν συλλαβῶν, ὅστις δὲν εἶναι προσδιωρισμένος ἐν τῇ ποιήσει τῶν Σύρων. Ὁ ἑφραϊμικός στίχος ἔχει 5 ἢ 7 συλλαβάς. Ὁμοιοκαταληξίας κατὰ κανόνα οἱ Σύροι δὲν ἔχουσιν ἐν τῇ ποιήσει τῶν ἀπαντῶμενα ταύτης παραδείγματα εἰσὶν ἐκ συμπτώσεως. (Ὁρκ πλειότερα παρὰ A. Hahn, Bardesanes, gnostic. Syrorum prim. hymnolog. Lipsiae 1819). Οἱ Συριακοὶ θρησκευτικοὶ ὕμνοι ἀποτελοῦσιν ἐν τῶν σπουδαιοτάτων μερῶν τῆς συριακῆς φιλολογίας, ἥτις, κυρίως εἰπεῖν, εἶναι χριστιανικὴ. Ἐν ταύτοις ὁ σύνδεσμος τῆς συριακῆς ἐκκλησίας πρὸς τὴν ἑλληνικὴν καὶ ἡ ἐπικράτησις τῆς δευτέρας ἐν Ἀνατολῇ κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους μετέφερε πᾶσαν σχεδὸν τὴν ἑλληνικὴν ὑμολογίαν εἰς τὴν συριακὴν ἐκκλησίαν. Οὕτω βλέπομεν τὴν ἑλληνικὴν ὑμολογίαν τὴν ἀπὸ τῶν πρώτων αἰῶνων μέχρι τοῦ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ μεταφραζομένην καὶ πᾶντοτε ἐν χρήσει ἐν τῇ συριακῇ Ἐκκλησίᾳ. Ἡ ὀκτώηχος τοῦ ὑμνογράφου τούτου, τὰ Μηναια, ἡ Παρκαλλητική, τὸ Τριψῆδιον, τὸ Πεντηχοστᾶριον εἰσὶ παρὰ τοῖς Μελχίταις Σύροις ἐν μεταφράσει. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ αὐτὰς τὰς ἑλληνικὰς ὀνομασίας τῶν ὕμνων διατηροῦσιν, ὡς θεοτοκία, ψῆδι, καθίσματα, ἐξαποστειλάρια (11 τὸν ἀριθμὸν), προκείμενα δίστιχα, ἀπολυτίκια κτλ. Ὅτι οἱ παρ' αὐτοῖς ὀκτῶ ἤχοι ἔχουσιν τοὺς ὀκτῶ ἤχους, τοὺς καὶ πρότερον μὲν ὑπάρχοντας, ἐπὶ δὲ τοῦ Δαμασκηνοῦ διακκωνισθέντας, οὐδεμία ἀμφιβολία.

Ἐὰν ὅμως οἱ ὀκτῶ ἤχοι παρὰ τοῖς Σύροις εἶναι οἱ ὀκτῶ ἤχοι ὡς ἐκκωνισθησαν ὑπὸ τοῦ Δαμασκηνοῦ, δὲν δυνάμεθα ν' ἀποφανθῶμεν. Οἱ περὶ τὸ θέμα τῆς ἡμετέρας ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς ἀσχολούμενοι θὰ εἶχον εὐρύτατον στάδιον ἐνεργείας, μελετῶντες τὴν τῶν Σύρων ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν, ἥτις ὑποθέτομεν, καὶ διὰ τὴν ἐν αὐτῇ χρῆσιν τῶν ὀκτῶ ἤχων, καὶ διὰ τὰ στάσιμον σχετικῶς τῆς συριακῆς ἐκκλησίας, ὡς καὶ τῶν λοιπῶν τῆς Ἀνατολῆς ἐκκλησιῶν, δὲν θ' ἀπομακρύνεται πολὺ τῆς ἀρχαίας ἐκκλησιαστικῆς ἑλληνικῆς μουσικῆς. Ἐκ τοῦ ὅτι οἱ Σύροι ἔχουσι μετὰφρασιν οὐ μόνον τῶν ἰδιομένων ἀλλὰ καὶ τῶν προσομιῶν καὶ εἰρημῶν, γεννᾶται ἐρώτησις ἢ ἐξῆς. Γνωστοῦ ὄντος, ὅτι τὰ προσόμια καὶ οἱ εἰρημοὶ τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας κατὰ ἓνα μόνον ὀρισμένον τρόπον ψάλλονται, ἐξάγεται ἀρά γε ἐντεῦθεν, ὅτι οἱ Σύροι ἔψαλλον καὶ ψάλλουσιν αὐτοὺς κατὰ τὸν τρόπον τῆς ἀνατολικῆς ἑλληνικῆς μουσικῆς; Εἰς τὴν ἐρώτησιν ταύτην ἀπαντῶμεν, ὅτι ἡ μετάφρασις δὲν εἶναι τόσον πιστὴ, ὥστε καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἑλληνικῶν λέξεων καὶ τῶν συλλαβῶν καὶ αὐτὸν τὸν τονισμὸν νὰ περιέχη. Οὐδὲ εἶναι δυνατόν νὰ γίνῃ τοῦτο ἐν τῇ συριακῇ γλώσσῃ, ἥτις ὡς πᾶσαι αἱ σημιτικαὶ, οὔτε τὴν ποικιλίαν τοῦ τονισμοῦ οὔτε τὸ πολυσύλλαβον τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἔχει.

Εὐνόητον ὅτι, ἐὰν οἱ ὀρθόδοξοι Σύροι ἔχουσι μετάφρασιν τῆς ἑλληνικῆς ὑμολογίας, πολὺ μᾶλλον ἔχουσι τὸ ἑορτολόγιον τῆς καθόλου ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὸ τυπικὸν τῶν ἀκολουθιῶν διατηροῦσι μὲ ἀσημάντους μεταβολάς. Οὕτω λοιπὸν αἱ ἐορταὶ καὶ ἡ τάξις τῶν ἐπικλησίας ἀκολουθιῶν τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς, τῆς Μ. ἑβδομάδος, τοῦ Πάσχα μέχρι τῆς Πεντηκοστῆς, τῶν Χριστουγέννων καὶ Ἐπιφανείων, αἱ παρχιμοναὶ τῶν Μ. ἐορτῶν καὶ αἱ συνάξεις δὲν διαφέρουσι τῶν τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας. Αἱ παραμοναὶ μάλιστα ἐτήρησαν ἐν τῇ συριακῇ καὶ αὐτὸ τὸ ἑλληνικὸν ὄνομα, ὡς καὶ ἄλλα ἐκκλησιαστικὰ ὀνόματα πλεῖστα παρ' αὐτοῖς ἐτηρήθησαν, γραφόμενα ἀπλῶς συριακοῖς γράμμασιν.

Τὸ *Εὐχολόγιον* ἐπίσης τῶν Μελχιτῶν εἶναι αὐτὸ τὸ *Εὐχολόγιον* ὡς διαμορφώθη ἐν τῇ καθολικῇ ἀνατολικῇ ἐκκλησίᾳ· ὥστε αἱ ἀκολουθίαι τῶν Κατηχομένων καὶ τοῦ Βαπτίσματος, τοῦ Ἀρραβῶνος καὶ τοῦ Γάμου, τῆς Χειροτονίας, τοῦ Εὐχελαίου, τοῦ Μ. Ἀγιασμοῦ, τῶν τεθνεώτων καὶ αἱ εἰς διαφόρους περιστάσεις εἰσὶν οἴαι καὶ ἐν τῇ ἑλληνικῇ ἐκκλησίᾳ, ὥστε περιττὸν κρίνομεν νὰ ποιήσωμεν ἐκτενέστερον περὶ αὐτῶν λόγον. Ἀξιοσημειώτον ὅμως νομίζομεν, ὅτι ἐν ταῖς ἀκολουθίαις ὑπὲρ τῶν ἐξ αἰρέσεων ἐπιστρεφόντων, τῶν μὲν ἀρειανῶν διετάσσετο ἡ ἀναβάπτισις, τῶν δὲ Νεστορικῶν καὶ Ἰακωβιτῶν γίνεται ἀπλῶς καὶ μόνη ὁμολογία πίστεως δημοσίᾳ, ἐν ἣ οὗτοι ἀποτάσσονται τῇ αἰρέσει αὐτῶν. Ἐπίσης σημειωτέον ὅτι αἱ εὐχαὶ τῆς Πεντηκοστῆς διαφέρουσιν ὀλίγον τῶν ἑλληνικῶν εὐχῶν. Ἡ ἐορτὴ ἄλλως καὶ ἀκολουθία αὐτῇ ἐτήρησαν ἐν τῇ συριακῇ τὸ ἑλληνικὸν ὄνομα *Γορυκλισία*.

Μεταβαίνοντες νῦν εἰς τοὺς αἰρετικούς, παρατηροῦμεν ὅτι τῶν *Σύρων Ἰακωβιτῶν* τὸ ἑορτολόγιον καὶ ἡ ὕμνολογία ἀποδεικνύουσιν ὅτι, καὶ τοὶ οὗτοι ὡς αἰρετικοὶ μονοφυσίται ἀπεχωρίσθησαν τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας, διετήρησαν ὅμως κατὰ μέγα μέρος τὴν πρὸ τῆς αἵρέσεως ὕμνολογίαν, παρέλαβον δὲ καὶ μετὰ ταῦτα παρὰ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας τινὰ. Τοῦτο δὲν φαίνεται οὐδόλως παράδοξον εἰς τὸν γινώσκοντα, ὅτι ἐν ταῖς ἀρχαιοτέροις χρόνοις διαφορὰ μεταξὺ ἐκκλησιῶν παρὰ τὰ δόγματα ἢ τὸ πολίτευμα τῆς Ἐκκλησίας δὲν ἐπέφερε καὶ πλήρη ἄρσιν πάσης σχέσεως μεταξὺ τῶν διαφωνούντων. Λόγον ποιούμενοι ἐνταῦθα περὶ τῆς λειτουργικῆς τῶν Ἰακωβιτῶν καὶ τῶν ἄλλων ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς βεβαίως δὲν περιλαμβάνομεν τοὺς νεωτέρους χρόνους. Ἡ λειτουργικὴ αὐτῶν ὑπέστη καὶ τινὰς μεταβολὰς, ἀφ' ὅτου μάλιστα ἀνεμίχθη εἰς τὰς Ἐκκλησίας τῆς Ἀνατολῆς ἢ Ῥώμῃ μετὰ τῶν Ἱερικοπτόλων. Οἱ ῥηθέντες σωζόμενοι κώδικες δὲν εἶναι νεώτεροι τοῦ ΙΖ' αἰῶνος· πολλοὶ αὐτῶν εἰσὶν ἀρχαιότατοι, ὥστε πρὸς αἰχμαλωτίζουσιν εἰκόνα τῆς λειτουργικῆς μέχρι τοῦ τέλους τοῦ Μεσαιῶνος περίπου. Ἐκ τινος χειρογράφου τῆς ἐν Παρισίοις Βιβλιοθήκης (Cod. Syr. 155) βλέπομεν παρὰ τοῖς Ἰακωβίταις οὖσαν ἐν χρῆσει μετάφρασιν πολλῶν ἀκολουθιῶν καὶ ὕμνων τοῦ ἑλληνικοῦ Μηνολογίου· ἡ μετάφρασις ἄλλως αὐτῇ διαφέρει ἐν πολλοῖς οὐ μόνον περὶ τὰς λέξεις ἀλλὰ καὶ περὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν τροπαρίων, καὶ περιέχει καὶ μεταβολὰς δογματικὰς σπουδαίας, προδιδούσας χεῖρα μονοφυστικῆν, σκοπίμως παραχαράττουσαν. Ἐκ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 148 χειρογράφου τῆς αὐτῆς βιβλιοθήκης μανθάνομεν ὅτι οἱ Ἰακωβίται ἐτήρησαν καὶ τὴν τῶν ὁκτώ ἡχῶν διαίρεσιν, ὡς οἱ Σύροι Μελεῖται. Τὸ αὐτὸ χειρόγραφον 148 περιέχει ὕμνους ἀντιστοιχοῦντας πρὸς τὰ ἡμέτερα καθίσματα. Ἐπίσης ἀπαντῶμεν καὶ ἀντίφωνα. Τὸ *Τυπικὸν* ὁμοίως ἐν πλείστοις ὁμοιάζει τῷ τῶν ὀρθοδόξων· οὕτω παρ' αὐτοῖς ἀπαντῶμεν τὴν ἀκολουθίαν τῶν Μ. Ὁρῶν τῇ Μ. Παρρασκευῇ, τῇ δὲ Μ. Πέμπτῃ τὸν Νιπτῆρα καὶ τὴν εὐλόγησιν τοῦ Μύρου, ὡς παρὰ τοῖς ὀρθοδόξοις. Ἐκ τοῦ παρισιανοῦ κώδικος *Βεθ-Γαζδ* (θησαυρὸς εὐχῶν), οὗ ὅμοιον καὶ ἄλλαχού τῆς Ἑσπερίας ἀποκείται, ἡ τάξις τῶν τελετῶν παρὰ τοῖς Ἰακωβίταις γίνεται κατὰ τὴν παράδοσιν τῶν ἐν Μεσοποταμίᾳ ἁγίων Πατέρων. Ἡ ἀκολουθία τοῦ γάμου γίνεται κατὰ τὸν τύπον τοῦ Ἰακώβου τοῦ Ἐδέσσης· ἀναπολοῦσι δὲ αἱ τοῦ γάμου εὐχαὶ καὶ ἡ τάξις ἐν γένει τὴν ἑλληνικὴν σχετικὴν ἀκολουθίαν, μὲ μόνην τὴν διαφορὰν, ὅτι τὸ Εὐαγγέλιον ἀναγιγνώσκεται ἐκ τοῦ Ματθαίου (16'. 1—13), καὶ ὅτι ἀντιθέτως πρὸς τὸν τύπον τῆς ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας ἡγεῖται τὸ ἀποστολοευαγγέλιον καὶ ἔπεται ἡ τῶν νεονύμφων στέψις. Ἡ τοῦ Βαπτίσματος ἀκολουθία φέρει τίτλον ἐν τοῖς χειρογράφοις τῶν Παρισίων, «Ἀκολουθία τοῦ ἁγίου Βαπτίσματος παραδοθεῖσα παρὰ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ (;) τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ καὶ διατυπωθεῖσα κατὰ τὰς παραδόσεις Κλήμεντος μαθητοῦ τοῦ ἀποστόλου Πέτρου, ὑπὸ τοῦ πα-

τρὸς ἡμῶν κυρίου Σεβήρου πατριάρχου Ἀντιοχείας καὶ μεταφρασθεῖσα ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ παρὰ Ἰακώβου ἐπισκόπου Ἐδέσσης». Περίεργον δὲ ὅτι οἱ Ἰακωβίται κατὰ τοὺς σωζόμενους κώδικας ἄλλας εὐχὰς εἶχον εἰς βάπτισιν πολλῶν ὁμοῦ, καὶ ἄλλας εἰς βάπτισιν ἑνὸς μόνου· καὶ πάλιν διαφέρουσι κατὰ τι ἀπ' ἁλλήλων αἱ εὐχαὶ εἰς βάπτισιν ἄρρενος καὶ αἱ εἰς βάπτισιν θήλεος. Ἐν τῇ Χειροτονίᾳ ἀξιοσημείωτον ὅτι ὁ μέλλων ἱερωθῆναι ἐποίει ὁμολογίαν γεγραμμένην εἰς *Καρσουνί*¹, κατὰ τὴν διάταξιν Ἰακώβου, τοῦ μητροπολίτου Μαρτυρουπόλεως ἐν Μεσοποταμίᾳ. Οἱ Ἰακωβίται εἶχον καὶ ἰδικιτέρας τάξεις κληρικῶν, τοὺς Περιοδευτὰς καὶ τὰς Διακονίσσας ὡς πολλαχοῦ τῆς ἀνατολῆς ὑπῆρχον. Ἡ τάξις ἐπὶ τῇ Κουρῆ μοναχῶν, ἥτις ἐτήρησε τὴν ἑλληνικὴν λέξιν *Σχήμα* γίνεται κατὰ τὴν παράδοσιν τοῦ Μ. Ἀντωνίου (;), ἐκ τοῦ αἰγυπτιακοῦ εἰς τὸ συριακὸν μεταφρασθεῖσα, ὡς γεγραπταὶ ἐν τοῖς χειρογράφοις. Ἡ εἰς ἀραβῶνα Εὐχὴ αὐτῶν ὁμοιάζει τῇ ἑλληνικῇ «Κύριε . . . ὁ τῷ παιδί τοῦ Πατριάρχου Ἀβραάμ».—Ἡ τοῦ Εὐχελαίου ἀκολουθία διακρίθεται εἰς 7 στάσεις· ἀπόδειξις πιθανῶς ὅτι ὑπὸ 7 ἱερέων ἐτελεῖτο, ὡς ἐν τῇ ἀνατολικῇ Ἐκκλησίᾳ. Ἡ Νεκρώσιμος ἀκολουθία ψάλλεται κατὰ τὴν τάξιν Ἑβραϊκῆ τοῦ Σύρου καὶ Ἰακώβου ἐκ *Σαρούγ*· ἀπαντῶσι δὲ παρ' Ἰακωβίταις νεκρώσιμοι ἀκολουθία πλείωται τῆς μίαις· οὕτως ὁ ἐν Παρισίοις Κώδιξ 126 περιέχει ἄλλην εἰς διάκονον, ἄλλην εἰς γυναῖκα καὶ ἄλλην εἰς ἄνδρα. Ἐν τῷ Εὐχολογίῳ τῶν Ἰακωβιτῶν εὐρίσκομεν καὶ εὐχὴν ὑπὲρ τῶν μετανοούντων ἐκ τῆς αἵρέσεως τῶν Ἰουλιανῶν καὶ τῆς ἐν Χαλκηδόνι Συνόδου, ἣν οἱ Ἰακωβίται, ὡς γνωστὸν, ἐπέριπτον· ἔτι δὲ καὶ πλῆθος εὐχῶν ἐπὶ διαφοροῖς περιστάσεσιν· οὕτω π. χ. εὐχὴν τοῦ ἀναθεματίσαντος ἑαυτὸν ἢ ἄλλον, ἄλλην ἱερέως ἀναθέματι ὑποπεσόντος, ἄλλην ὑπὲρ τοῦ μετὰ μουσουλμάνου σοδομήσαντος, ὑπὲρ παιδοκτόνου μητρὸς, ὑπὲρ τοῦ προσβλόντος μονῆν ἢ ναόν. Ἐκ τινος εὐχῆς τῆς Κυριακῆς τῶν Βαῖων μανθάνομεν ὅτι καὶ οἱ Ἰακωβίται τὴν ἡμέραν αὐτὴν διένεμον ἐπ' ἐκκλησίας κλάδους ἐλαίας. Τῇ Μ. Δευτέρᾳ ἀνεγιγνώσκειτο εὐχὴ ἐπὶ τῷ τέλει τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς, ἢ, κατὰ τὴν ἰακωβιτικὴν ἔκφρασιν, ἐπὶ τῇ αἰσίᾳ ἀφίξει εἰς τὸν *Λιμένα* (*δελμάνι*). Ἀξιοσημείωτος διαφορὰ ἐν τῷ ἑορτολογίῳ τοῦ Τριῳδίου τῶν Ἰακωβιτῶν εἶναι ἡ ἐξῆς. Τῇ μὲν α' Κυριακῇ τῶν Νηστειῶν τελεῖται μνεῖα τοῦ ἐν Κανᾷ θαύματος τοῦ Κυρίου· τῇ β' ἑορτάζεται Ἰακώβος ὁ Σαρούγ, τῇ γ' ὁ ἄγιος Ἀσόντιος, τῇ δ' ἑορτάζονται οἱ ἀσκηταὶ Μακάριος καὶ Μάξιμος καὶ τῇ ε' οἱ Προφῆται. Κατὰ τι δὲ ἐν Παρισίοις χειρόγραφον (Cod. syr. 172) ἡ ε'. ἑβδομάς τῶν Νηστειῶν ἐλέγετο *ἑβδομάς τῶν θαυμάτων*, τῇ δὲ ε'.

¹ Τοῦ ὅρου τούτου ἐπανειλημμένως θὰ κάμωμεν χρῆσιν κατωτέρω. Καρσουνί λέγεται ἢ ἄρα διὰ τὴν γλῶσσαν γεγραμμένη μετὰ γράμματα συριακά. Τοῦτο ἐποίησαν συνήθως οἱ Σύροι· ἐπίσης καὶ οἱ Μαρωνῖται, καὶ οἱ Ἰουδαῖοι ἀπὸ τοῦ δεκάτου αἰῶνος προετίμων γράφοντες τὴν ἀραβικὴν, ἥτις εἶχεν ἤδη εἰσχωρήσῃ εἰς τὴν θρησκείαν, νὰ μεταχειρίζονται τὸ ἔθνηκόν των ἀφάδητον. Εὐνόητον ὅτι ἐν ταῖς σημεῖτικαῖς γλώσσαις, ὡς συγγενεῖς, θανάμια νὰ μεταχειρίζωμεθα τὰ γράμματα τῆς μίαις πρὸς γραφὴν ἑτέρας.

Κυριακῆ ἐτελεῖτο ἡ μνήμη τῶν ἁγίων Τεσσαράκοντα Μαρτύρων, καὶ τῆ δ'. Κυριακῆ μνηστὴ ἐτελεῖτο τοῦ Αὐγάρου καὶ τῶν μεταξύ αὐτοῦ καὶ τοῦ Ἰησοῦ ἀντικλαγγιστῶν ἐπιστολῶν κατὰ τὴν γνωστὴν παράδοσιν. Ἐορταί τινες τῶν Ἰακωβιτῶν ἐτήρησαν καὶ τὰ ἀρχαῖα ἑλληνικὰ ὀνόματα οὕτω π. χ. ἡ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου, εορταζομένη καὶ περὶ αὐτοῖς τῆ 15 Αὐγούστου, φέρει ὀνομασίαν ἑλληνικὴν, μετὰστασις.

Γνωστὸν ὅτι ταῖς ἐνεργείαις τῶν Παπῶν πολλοὶ τῶν ἐν Ἀνατολῇ Ἰακωβιτῶν ἐγένοντο Οὐνίται. Τῶν Οὐνιτῶν τούτων ἡ ὑμνολογία καὶ τὸ τυπικὸν τῶν ἀκολουθιῶν εἶναι ὅλως διάφορα, ὡς ἐξάγεται ἐκ τοῦ κώδικος τῶν Παρισίων (ἀριθ. 158), ὅστις φέρει τίτλον συριακοῖς γράμμασι τὴν ἑλληνικὴν λέξιν Πίναξ, (πίναξ δηλ. τῶν ὕμνων καὶ εὐχῶν, εὐχολόγιον, *breviarium*). Νοεῖται ὅτι ἡ Ρώμη, ἅμα κατώρθωσε καὶ ὑποτάξῃ ἑαυτῇ τοὺς οὐνίτας τούτους, προσεπάθησε καὶ ἐξαλείψῃ ἐκ τῆς Ἐκκλησίας αὐτῶν καὶ πᾶν ὅ,τι ἀνεμίμνησκε τὴν ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν, ἧς ποτε ἦσαν μέλη.

Τοσαῦτα περὶ Ἰακωβιτῶν. Τῶν δὲ Νεστορικῶν ἡ ὑμνολογία ἀκολουθεῖ ὅλως ἰδιόρρυθμον τύπον καὶ τὸ τυπικὸν τῶν ἰδίων τάξιν, καὶ κατ' ἐλάχιστα ὁμοιάζουσι τῇ ὀρθοδόξῃ Ἐκκλησίᾳ. Οἱ ὕμνοι αὐτῶν εἰσι ποιήματα, γεγραμμένα εἰς ρυθμὸν ἐφρικμικόν, περὶ οὗ ἀνωτέρω ἐγένετο λόγος. Οἱ ὕμνοι οὗτοι ἀποτελοῦσι σπουδαῖον μέρος τῆς συριακῆς φιλολογίας, εἰσι δ' ἐν αὐτοῖς ἐγκατεσκευασμένα νεστορικὰ δοξασίαι. Ἡ ἔρευνα αὐτῶν ἀνάγεται μᾶλλον εἰς τὴν συριακὴν φιλολογίαν, διὸ ἀποφεύγομεν καὶ ποιήσωμεν ἐνταῦθα ἐκτενῆ λόγον περὶ αὐτῶν. Τινὲς τῶν ὕμνων τῶν Νεστορικῶν εἰσὶν ὀρθόδοξοι καὶ προφανῶς ἀρχαῖοι, ἀποδίδονται δὲ Ἐφραῖμ τῷ Σύρῳ.

Τῶν Αἰθιοπῶν καὶ Μαρωνιτῶν ὀλίγοι ὕμνοι σώζονται· τὰ σωζόμενα χειρογράφα περιέχουσι μᾶλλον εὐχὰς διαφόρους· ὥστε πολλὰ δὲν δύναμεθα καὶ εἰπῶμεν περὶ αὐτῶν. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ἀπέχουσι τῆς ἑλληνικῆς ὑμνολογίας, ἔχουσιν ὅμως πολλὰ ἐν τῇ λειτουργικῇ αὐτῶν μαρτυροῦντα τὴν ἐκ τῆς καθόλου ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας καταγωγὴν αὐτῶν, ἧς ἀπεχωρίσθησαν. Ἐν τῷ Εὐχολογίῳ τῶν Μαρωνιτῶν ἀξιοσημεῖωτον εἶναι, ὅτι ἄλλη ἀκολουθία δρίζεται εἰς βάπτισιν ἄρρενας καὶ ἄλλη εἰς βάπτισιν θήλας· ἄλλη πάλιν εἰς βάπτισιν ἐνὸς μόνου, καὶ ἄλλη ἐπὶ πολλῶν ὁμοῦ, ὡς οἱ Ἰακωβίται ποιοῦσιν.

Ἰδιόρρυθμον εἶναι ἐν πλείστοις καὶ τὸ εορτολόγιον τῶν Νεστορικῶν. Ἐκ τοῦ ἐν Παρισίῳ Cod. Syr. 183 ἐξάγομεν ὅτι αἱ Κυριακαὶ ἀπὸ τῶν Χριστουγέννων εἶχον τὴν ἐξῆς τάξιν: Α' καὶ Β' κυριακῆ τῶν Χριστουγέννων· εἶτα Α', Β', Γ', Δ', Ε', Σ', Ζ', καὶ Η', τῶν Ἐπιφανεῶν. Ἀπὸ τῆς Λαμπρᾶς ἦγοντο κατὰ σειράν Α', Β', Γ', Δ', Ε', καὶ Σ', κυριακῆ τοῦ Πάσχα—εἶπετο ἡ Κυριακῆ μετὰ τὴν Ἀνάληψιν. Ἀπὸ ταύτης ἤρχιζεν ἡ Α'. Ἐβδομάς καὶ Κυριακῆ τῶν Ἀποστόλων, εἶπαντο δὲ ἡ Β'. κ.λ. μέχρι τῆς Ζ'. Κατόπιν εἶπετο ἄλλη

σειρὰ, Α' Κυριακῆ τοῦ Θέρους, Β', Γ', κ.λ. μέχρι τῆς Ζ'. Μετὰ ταῦτα ἦγοντο ἡ Α', Β', καὶ Γ'. Κυριακῆ τοῦ Ἡλίου. Ἡ ἐπομένη ἐλέγετο Δ' τοῦ Ἡλίου ἢ καὶ Α' τῆς Εὐρέσεως τοῦ Σταυροῦ—εἶποντο δὲ ἡ Ε' καὶ Ζ' τοῦ Ἡλίου. Μετὰ τὰς Κυριακὰς τοῦ Ἡλίου ἦρχοντο αἱ Κυριακαὶ τοῦ Μωϋσέως, Α', Β', Γ', Δ', καὶ Ε'. Τέλος εἶπετο ἡ Κυριακῆ τῶν Ἐγκαινῶν. Ἄν οἱ σήμερον σωζόμενοι ὀλίγοι ἐν Ἀνατολῇ ὀρθοδοξοὶ τοῦ Νεστορικισμοῦ (λεγόμενοι τοῦλάχιστον οὕτω) τὴν αὐτὴν τάξιν ἀκολουθοῦσιν, ἀγνοοῦμεν.

Τῶν ἐν Αἰγύπτῳ Κοπτῶν τέλος ἡ Ἐκκλησία δὲν ἀνέπτυξε πολὺ τὴν ὑμνολογίαν· οὐχ' ἦττον ἡ ὑμνολογία τῶν μαρτυρῶν τὴν ἐκ τῆς Ἀλεξανδρινῆς Ἐκκλησίας καταγωγὴν αὐτῆς. Ἡ τῶν Κοπτῶν Ἐκκλησιαστικὴ γλῶσσα περιέχει πλῆθος μέγα ἑλληνικῶν ὄρων καὶ ἐκφράσεων. Αὐτὸ τὸ Εὐχολόγιον τῶν Κοπτῶν λέγεται *Kalaki*, λέξις παρεφθαρμένη ἐκ τῆς ἑλληνικῆς. Ἐν τῇ ἀκολουθίᾳ τοῦ ἀρχαῖου στεφάνου τῶν Κοπτῶν αἱ ἑλληνικαὶ εὐχαὶ «Κύριε . . . ὁ τῷ παιδί τοῦ πατριάρχου Ἀβραάμ» καὶ «ὁ Θεὸς ὁ ἀρχαῖος» εἰσι σχεδὸν μεταπεφρασμένα, μετ' ὀλίγας διαφορὰς. Ἐν τῇ Χειροτονίᾳ (ἧτις ἐτήρησε ἐπίσης τὸ ἑλληνικὸν ὄνομα παρεφθαρμένον, *Sartoria*) ἡ Εὐχὴ «ἡ θεὸς χάρις, ἡ πάντοτε τὰ ἀσθενῆ θεραπεύουσα κ.λ.» εἶναι κατὰ λέξιν σχεδὸν μεταπεφρασμένη. Τὰ αὐτὰ ἠδυνάμεθα καὶ παρατηρήσωμεν καὶ περὶ ἄλλων εὐχῶν καὶ ἀκολουθιῶν τῶν Κοπτῶν.

II

Διεθόντες τὰ μᾶλλον ἀξιοσημεῖωτα ἐκ τῆς ἀρχαιοτέρας λειτουργικῆς τῶν ἐν Ἀνατολῇ Ἐκκλησιῶν, ὅπως παρουσιάζουσιν αὐτὴν ἰδίως οἱ ἐν Ἐσπερίᾳ ἀποκείμενοι χειρογράφοι κώδικες, ἐπεφυλάχθημεν ὅπως ἐν τέλει ποιήσωμεν λόγον περὶ τοῦ οὐσιωδεστάτου μέρους αὐτῆς, τοῦ κέντρου, οὕτως εἰπεῖν, ὅλης τῆς λειτουργικῆς, δηλ. δὴ τῆς τελέσεως τοῦ Μυστηρίου τῆς Εὐχαριστίας. Ἐν τοῖς ἐπομένοις θέλομεν παραμυθευθῆ περὶ τῆς λειτουργίας πασῶν ὁμοῦ τῶν ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς, ὅπως οἱ ἀναγνώσται εὐχερστερῶν ἔχωσι τὴν σύγκρισιν ἀλλήλων. Καὶ δὴ ἀρχόμεθα ἀπὸ τῶν Σύρων.

Ἡ λειτουργία περὶ Σύροις, ὀρθοδόξοις τε καὶ ἑτεροδόξοις, φέρει τὸ ἑλληνικὸν ὄνομα Ἀναφορά. Διετήρησαν δὲ οἱ Σύροι, ὡς καὶ οἱ Ἀραβες, οὐ μόνον τὸν γενικὸν τύπον τῆς λειτουργίας τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας ἀλλὰ καὶ πολλὰς ἑλληνικὰς ὀνομασίας ἐν αὐτῇ. Τὸ πλῆθος τῶν ἑλληνικῶν τούτων λέξεων ἀδύνατον εἶναι καὶ παραθέσωμεν ἐνταῦθα χάριν παραδείγματος ὅμως ἀναφερομέν τινος· οὕτω π. χ. οἱ Σύροι λέγουσι *Βῆμα* τὸ ἅγιον Βῆμα—τὸ στιχάριον, *κουτίνο* (ܩܘܬܝܢܐ) παρεφθαρὸν τοῦ χιτώνιον· οἱ Ἀραβες λέγουσιν αὐτὸ *tauvia* (طوبى), κατὰ συγκοπὴν τὸ ὠράριον λέγεται *ouropo* (ܘܪܘܦܐ) κ.τ.λ. Περιττὸν καὶ σημειώσωμεν ὅτι αἱ ἐν Ἀνα-

τολή Ἐκκλησίας ὀρθόδοξοι καὶ ἑτεροδόξοι ἔχουσι τὰ αὐτὰ σχεδὸν ἰσὰ σκευή-
 ῥα καὶ ἡ ἑλληνική, ὧν τινὰ ἐπίσης φέρουσιν ἑλληνικὰ ὀνόματα. Ὁ ἄρτος
 τῆς Εὐχαριστίας ὑπὸ τῶν Ἀράβων λέγεται *Boursouh* (ܒܘܪܫܘܗ) λέξις πιθανώ-
 πατα προσελθούσα ἐκ παραφθορᾶς τοῦ ἀπαρχῆ ἢ λέξις ἀπαρχῆ τοῦλάχισ-
 στον συνεχέστατα ἀπαντᾷ παρὰ Κόπτα.

Περὶ τῶν Μελιχί ἦτοι τῶν ὀρθοδόξων Σύρων δὲν θεωροῦμεν ἀναγκαῖον
 νὰ πραγματευθῶμεν διὰ μακρῶν, διότι, ὡς ὀρθόδοξοι, ἔχουσι τὰς τῆς ὀρ-
 θοδόξου ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας ἑλληνικὰς γνωστὰς λειτουργίας, ἐν Συριακῇ
 μεταφράσει, τοῦ τε Βασιλείου καὶ τοῦ Χρυσοστόμου.

Οἱ Ἰακωβίται ἀρχῆθεν διετήρησαν τὰς παλαιὰς λειτουργίας τῶν Μελ-
 χιτῶν, ὥστε καὶ μετὰ τὸν χωρισμὸν αὐτῶν ἀπὸ τῆς Καθολικῆς Ἐκκλη-
 σίας ἐπὶ πολλοὺς χρόνους ἐτέλουν τὰ Μυστήρια καὶ τὴν Λειτουργίαν ὡς
 καὶ οἱ ὀρθόδοξοι Σύροι, τηροῦντες οὐ μόνον τὴν οὐσίαν ἀλλὰ καὶ τὸν τύ-
 πον τῶν ὀρθοδόξων λειτουργιῶν. Μετὰ τῶν ὀρθοδόξων συνεφώνουν ἀνεκα-
 θεν οἱ Ἰακωβίται περὶ τῆς ἀρχαιότητος τῆς λεγομένης Λειτουργίας τοῦ
 Ἰακώβου (Κυρίλ. Κατηχ. Μυσταγ. ἀ. 3), ἣν τιμῶσιν ἐξόχως καὶ πιστεύ-
 ουσιν, ὡς ἀπαντες οἱ Σύροι, ὅτι εἶναι ἔργον αὐτοῦ τοῦ Ἀποστόλου. Καὶ
 ὅτι μὲν ἡ Λειτουργία ἐκείνη εἶναι ἀρχαιοτάτη, ἀναμφίβολον ὅτι ὁμοῦ
 εἶναι ἔργον αὐτοῦ τοῦ Ἀποστόλου, ὅπως ἔχει τανῦν τοῦλάχιστον, εἶναι ἀ-
 παράδεκτον, καὶ διὰ ἄλλους λόγους καὶ μάλιστα διότι περιέχει λέξεις
 καὶ ἐκφράσεις ἀγνώστους τῇ ἀποστολικῇ ἀρχαιότητι.

Σὺν τῷ χρόνῳ δὲ εἰσῆχθησαν παρὰ τοῖς Ἰακωβίταις καὶ ἄλλαι πολ-
 λαὶ Λειτουργίαι, ἔργα Ἰακωβιτῶν Διδασκάλων, αἷς ἐχρῶντο οἱ Ἰακωβί-
 ται. Τοιαύτας Λειτουργίας γινώσκουμεν ἐκ τῶν χειρογράφων τριάκοντα καὶ
 ἑξ τὸν ἀριθμὸν· τινὲς αὐτῶν εἰσὶ ψευδεπίγραφοι, πολλοὶ εἰσὶν ὀρθόδοξοι,
 οὐδεμίαν ἑτεροδόξον ἔαφρουν περιέχουσαι, τινὲς τέλος περιέχουσιν ἐκ-
 φράσεις συμφώνους ταῖς τῶν Ἰακωβιτῶν δοξασίαις. Αἱ λειτουργίαι αὗται
 εἰσὶν αἱ ἑξῆς:

1) Ἐπιτομή τῆς Λειτουργίας Ἰακώβου, γενομένη παρὰ Γρηγορίου Κα-
 θολικοῦ τῆς Ἀνατολῆς. (Ὁ τίτλος Καθολικοῦ παρὰ Σύροις εἶναι κατώτε-
 ρος μὲν τοῦ Πατριάρχου, ἀνώτερος δὲ τοῦ Μητροπολίτου). Ταύτης ἐν
 μόνον χειρόγραφον σώζεται, τὸ ὑπ' ἀριθ. 733 τῶν Παρισίων, ἀριστερὰ καὶ
 εὐαναγνώστως γεγραμμένον, ὡς ἡμεῖς αὐτοῦ ἀντελήφθημεν.

2, 3 καὶ 4) λειτουργίαι τρεῖς φέρουσαι τὸ ὄνομα τοῦ Ἀποστόλου Πέ-
 τρου. Αὗται, πρὸ πολλοῦ γνωσταί, ἐδημοσιεύθησαν ἐν Ρώμῃ ἐν τῷ Mis-
 sale Chaldaicum.

5) Λειτουργία Ἰωάννου τοῦ Ἀποστόλου, προφανῶς ψευδεπίγραφος, ἔρ-
 γον πιθανῶς Ἰωάννου τινὸς Πατριάρχου τῶν Ἰακωβιτῶν, παρ' οὗ τὸ ὄ-
 νομα ἔλαβε. Σημειωτέον ὅτι Ἰωάνναι παρὰ Σύροις ἀπαντῶσι πλεῖστοι.

6) Μάρκου τοῦ Ἀποστόλου. Διαφέρει αὕτη τῆς γνωστῆς ἑλληνικῆς Λει-

τουργίας, τῆς φερούσης τὸ ὄνομα τοῦ Εὐαγγελιστοῦ (δημοσιευθεῖσης τὸ
 πρῶτον ἐν Παρισίοις ὑπὸ Ἰωάννου Κανονικοῦ)· βάσις ὁμοῦ ταύτης ἐκείνη
 ἐχρησίμεισε.

7 καὶ 8) Δύο λειτουργίαι τῶν Δώδεκα Ἀποστόλων. Ἡ μίξ τούτων δια-
 φέρι λίαν κατὰ τὰ διάφορα χειρόγραφα. (Ὁρα τὸ Miss. Chaldaicum ὅπου
 ἐδημοσιεύθη).

9) Λειτουργία Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου, ἐπισκόπου Ἀθηνῶν. Τὸν Ἀρεο-
 παγίτην οἱ Ἀραβες καλοῦσι Βαουλούσι, (Παύλου μαθητήν). Κατὰ τὴν
 γνώμην πολλῶν, ἡ Λειτουργία αὕτη εἶναι ἔργον Διονυσίου Βαρσαλίβι, ὀνο-
 ματοῦ Ἰακωβίτου Ἐπισκόπου Ἀμίδου, περὶ οὗ κατωτέρω. Ὅτι φέρει τὸ
 ὄνομα τοῦ Ἀρεοπαγίτου, οὐδὲν παράδοξον· συνειθίζον οἱ Σύροι ν' ἀποδίδω-
 σιν εἰς γνωστὸς μεγάλους διδασκάλους τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας ἔργα,
 ὧν οἱ συγγραφεῖς, μεταγενέστεροι, ἦσαν ὁμώνυμοι ἐκείνων, ὅπως τὰ ἔργα
 ἀποκτήσωσι μείζον κύρος.

10) Κλήμεντος Ἐπισκόπου Ρώμης, ψευδεπίγραφος προφανῶς.

11) Ἰγνατίου Ἐπισκόπου Ἀντιοχείας καὶ μάρτυρος.

12) Ἰουλίου πάπα Ρώμης.

13) Εὐσταθίου Ἀντιοχείας, τοῦ μετασχόντος τῆς Α' ἐν Νικαίᾳ Συνόδου.

14 καὶ 15) Δύο λειτουργίαι Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου. Αὗται εἰσὶ διά-
 φοροὶ τῆς γνωστῆς ἑλληνικῆς λειτουργίας· περίεργον ἐν τούτοις ὅτι ἀρ-
 χονται διὰ τῶν λέξεων ἐκείνης «Κύριε, ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ», ἐκ τῆς
 εὐχῆς μετὰ τὴν Μ. εἴσοδον. Ἡ πρώτη καὶ ἀρχαιότερα φαίνεται ἐκ τινῶν
 ἐκφράσεων καὶ λέξεων ὅτι διετυπώθη κατὰ τὴν ἑλληνικὴν. Ἡ δευτέρα
 εἶναι προφανῶς νεώτερα, πιθανώτατα ἔργον Ἰωάννου τοῦ Ἐπισκόπου τῆς
 Χαρρᾶν, ἑδρας ἐπισκοπικῆς τῶν Ἰακωβιτῶν ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας. Ἀπεδόθη
 τῷ Χρυσοστόμῳ, δι' ἄν λόγον, ὡς ἐρρέθη, ἢ ἄλλη ἀπεδόθη τῷ Ἀρεοπαγίτῃ.

16) Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας.

17) Θωμᾶ Ἡρακλείας. Ἡ Λειτουργία αὕτη ἔχει τὸ ἀξιοπερίεργον, ὅτι
 αἱ εὐχαὶ ἀρχονται κατὰ ἀλφάβητικὴν τάξιν τῶν συριακῶν στοιχείων. Ὁ
 αὐτὸς Θωμᾶς ἔγραψε καὶ ψαλμοὺς κατ' ἀλφάβητικὴν σειρᾶν.

18) Βάρ—Κηφᾶ, μονοφυσίτου, ἀκμάσαντος, ὡς λέγεται, τὸν δέκατον
 αἰῶνα.

19) Ἰωάννου τοῦ μεγάλου Πατριάρχου. Ἡ Λειτουργία αὕτη λέγεται
 καὶ τῶν ἁγίων Διδασκάλων, διότι περιέχει εὐχὰς, γραφείσας παρ' ἀπο-
 στόλων καὶ ἀρχαίων ἐκκλησιαστικῶν ἀνδρῶν, — τούτων τοῦλάχιστον φέ-
 ρουσι τὸ ὄνομα—, λίαν παρὰ τοῖς μονοφυσίταις τιμωμένων, οἷον, Ἰακώ-
 βου τοῦ Ἀδελφοθέου, Ἰωάννου τοῦ Ἀποστόλου, τῶν 12 Ἀποστόλων, Κλή-
 μεντος Ρώμης, Ἰουλίου Ρώμης, Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, Κυρίλλου Ἀλε-
 ξανδρείας, Ἰγνατίου Ἱερομάρτυρος, Φιλοζένου Ἱερπόλεως, Διονυσίου, Ἐ-
 λεαζάρου, καὶ Ἰωάννου Πατριάρχου, οὗ καὶ τὸ ὄνομα φέρει. Τίς οὗτος ὁ

Ἰωάννης, δύσκολον γὰ ἀποφραθῆμεν, δι' ἔλλειψιν ἱστορικῶν εἰδήσεων, τὴν δυσκολίαν δ' ἐπικυζάνει τὸ ὅτι πλείστοι Ἰωάννη παρ' Ἰακωβίταις ἀπαντῶσι. Πιθανῶς εἶναι ὁ Ἰωάννης Βάρ—Σουτάν, γνωστὸς συγγραφεὺς Ὀμιλίας τινὸς ἀπολογητικῆς τῆς χρήσεως τοῦ ἄλατος, ἐλαίου καὶ σίτου δι' ὧν κατασκευάζουσι τὸν ἄρτον τῆς Εὐχαριστίας οἱ Ἰακωβίται.

20) Φιλοξένου Ἰερκπόλεως, ἣν οἱ Σύροι Μαβούγε καλοῦσι. Τὸν Φιλόξενον, Νικηφόρος ὁ Κάλλιστος ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ Ἱστορίᾳ (ισ'. 27) λέγει Πέρτην τὸ γένος, πρῶτην δοῦλον. Παρρυεθεὶς ἐν τῇ ἐν Χαλκηδόνι Συνόδῳ πολλῶν ταραχῶν ἐγένετο πρόξενος, καὶ μάλιστα κατὰ τοῦ Φλαβιανοῦ Ἀντιοχείας. Ὁ αὐτὸς λέγεται καὶ Ξενάγας, ὄνομα οὐχὶ περσικόν, ὡς ὁ Νικηφόρος νομίζει, ἀλλ' ἑλληνικόν (=ξένος). Πέτρος ὁ Κναφεὺς ἐπίσης καλεῖ αὐτὸν Φιλόξενον.

21) Τοῦ αὐτοῦ Φιλοξένου. Ἡ Λειτουργία αὕτη εἶναι μὲν διάφορος τῆς ἀνωτέρω τὰς ἐκφράσεις, ὁμοία δὲ τὴν ἔνοιαν.

22) Σεβήρου Ἀντιοχείας, τοῦ γνωστοῦ αἰρετικοῦ. Ταύτης φαίνεται μικρὰν χρῆσιν ἐποιοῦντο οἱ Ἰακωβίται, διότι ἐν ὀλιγίστοις χειρογράφοις σώζεται.

23) Διοσκόρου Ἀλεξανδρείας, τοῦ γνωστοῦ αἰρετικοῦ.

24) Ἰακώβου Βερκδά, ὃν οἱ Ἕλληνες Βερκδάτον ἐκάλουν, ὁ δὲ Νικηφόρος (ισ'. 25) καὶ Ζάνζαλον προσαγορεύει. Εἶναι ὁ γνωστὸς μαθητὴς τοῦ Σεβήρου καὶ ἡγέτης τῶν παρ' αὐτοῦ ὀνομασθέντων Ἰακωβιτῶν. Περιέχει αὕτη ἐκφράσεις ἀντικειμένους τῇ περὶ τῶν δύο ἐν Χριστῷ φύσεων διδασκαλίᾳ τῶν ὀρθοδόξων καὶ τῇ διδασκαλίᾳ τῶν Νεστορικῶν.

25) Ἰακώβου Σκρούγου, ἐπισκόπου πόλεως μικρᾶς, Βάτραι καλουμένης, ἢ Βάτρη κατὰ Προκόπιον, ὀλίγον τῆς Ἐδέσσης ἀπεχούσης. Παρὰ Σύροις εἶναι ὀνομαστὸς ἐκ δικόρων ὀμιλιῶν καὶ θεολογικῶν ἔργων, ἔτι σωζομένων. Ἀξιοσημείωτον ὅτι ἐν τῇ Λειτουργίᾳ αὐτοῦ ἡ ἐπίκλησις τοῦ ἁγίου Πνεύματος μεγάλην ὁμοιότητα ἔχει πρὸς τὴν ἐν τῇ ἑλληνικῇ ἐπίκλησιν α"Ἐτι προσφερόμεν σοι κ.λ.»

26) Ἰακώβου Ἐδέσσης, ἀκμάσαντος περὶ τὸ 680 μ. Χ. Πλὴν τῆς Λειτουργίας σώζονται ἐν τῷ Νομοκάνονι τῶν Σύρων Ἰακωβιτῶν καὶ ἄλλα θεολογικὰ ἔργα τοῦ αὐτοῦ.

27) Ἰωάννου τοῦ Ἀκοιμήτου. Εἴπομεν ἀνωτέρω ὅτι πολλοὶ Ἰωάννη ἀπαντῶσι παρ' Ἰακωβίταις ἢ τῆς ἀντιοχικῆς Ἐκκλησίας ἱστορῶν ἄλλως εἶναι ἢ μᾶλλον πασῶν σκοτεινῆ· διὰ τοῦτο οὐδὲν περὶ αὐτοῦ βέβαιον δύναμεθα εἰπεῖν, ἢ ὅτι ἦν Πατριάρχης Ἀντιοχείας. Λέγεται ὁ αὐτὸς καὶ Κατίβ (𐌕𐌲𐌲) τίτλος ἢ ἐπίθετον ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὸ ἑλληνικόν Σύνκελλος. Ἀκοιμητοὶ ἐλέγοντο μοναχοὶ τινες Ἕλληνες, οἱ ἐπεβάλλετο ὑπὸ τῶν καθεστώτων αὐτῶν ὕπνος βραχυχρόνιος κατὰ περιτροπὴν, ἕνεκα τῶν ἐπ' ἐκκλησίας συνάξεων, γενομένων καθ' ὅλας τὰς ὥρας τῆς νυκτός. Τὸ ὄνομα τὸ Ἑλ-

ληνικὸν ἐτήρησαν καὶ οἱ Σύροι (ἀκούμι, 𐌸𐌸𐌸). Ἡ Λειτουργία Ἰωάννου τοῦ Ἀκοιμήτου διὰ τε τὸ ἀρχαῖκόν ὕφος τῆς γλώσσης καὶ τὴν ὑγιᾶ περὶ Μυστηρίων διδασκαλίαν φαίνεται οὕσα ἀρχαία.

28) Ἰωάννου υἱοῦ Μακάρι. Οὐδὲν ἄλλο περὶ τοῦ συγγραφέως γνωστὸν, ἢ ὅτι ὑπῆρξε πατριάρχης Ἀντιοχείας.

29) Ἰγνατίου Ἀντιοχείας. Ὁ αὐτὸς ἀλλαχοῦ καλεῖται καὶ Ἰωσήφ ἐνὸς Βαχῆβ. Τὸ ὕφος τῆς Λειτουργίας του εἶναι ἀνθηρότατον καὶ πῶς ρητορικὸν καὶ περιέχει πολλὰ ἐπίθετα καὶ συνώνυμα. Ταῦτα δεικνύουσι τὴν λειτουργίαν ἔργον πολὺ νέον.

30) Διονυσίου, ἐπισκόπου Κερδού (νήσου). Ἀγνωστον ποῖον νῆσον οἱ Σύροι ἐκάλουν Κερδού· γνωστὸν μόνον, ὅτι τὸ ὄρος τῆς Ἀρμενίας Ἀρχαῖα ἐλέγετο κατόπιν καὶ Κερδού. Ἀγνωστος καὶ ὁ συγγραφεὺς.

31) Ἰωάννου Βασώρ. Ἰσως εἶναι οὗτος ὁ παρ' ἑλληνιστῶν Βωστρηνὸς λεγόμενος.

32) Μιχαὴλ Ἀντιοχείας. Ἡ Λειτουργία αὕτη εἶναι προφανῶς νεωτέρα, πρῶτον μὲν διότι δὲν σώζεται ἐν ἀρχαίοις κώδιξι, δεύτερον δὲ, δὲν γνωρίζομεν Ἀντιοχείας Πατριάρχην Μιχαὴλ πρὸ τοῦ Σεβήρου οὐδένα, οὐδὲ ἄλλον Μιχαὴλ καθόλου πλὴν τοῦ περὶ τὸ 1190 ἀκμάσαντος Ἰακωβίτου. Ἰσως μάλιστα ἡ παρούσα Λειτουργία εἶναι ἔργον αὐτοῦ τούτου. Ἀξιοσημείωτον ὅτι αὕτη, ὡς καὶ ἡ τοῦ Θωμᾶ Ἡρακλείας, περιέχει εὐχὰς ἀρχομένης κατ' ἀλφαβητικὴν τάξιν τῶν συριακῶν γραμμάτων.

33) Ματθαίου τοῦ καλουμένου Ποιμένος. Ἡ λειτουργία δεικνύει τὸν συγγραφέα Ἰακωβίτην. Οὐδεμίαν ἄλλην εἰδήσιν περὶ αὐτοῦ ἔχομεν.

34) Ἰωάννου Βαρσουσάν.

35) Σήξτου, πάπα Ρώμης. Ἡ Λειτουργία αὕτη κατέχει τὴν α. σειράν δημοσιευθεῖσα μετὰ τινων ἄλλων ἐν τῷ Missale Syriacum.

36) Βασιλείου τοῦ Μεγάλου. Ἡ Λειτουργία αὕτη, σωζομένη ἐν ὀλιγίστοις κώδιξι, ἀποδίδεται παρ' ἄλλων Γρηγορίῳ τῷ Θεολόγῳ, ἐπειδὴ ἔχει ὁμοιότητα πρὸς τὴν ἐτέραν λειτουργίαν τὴν ἐπιγραφομένην τῷ Γρηγορίῳ. Σημειωτέον ὅτι ἐν τισὶ κώδιξι ἐπιγράφεται ὡς ἔργον αὐτοῦ τοῦ Γρηγορίου, οὐχὶ τοῦ Βασιλείου. Οὐδεμία ἀμφιβολία, ὅτι εἶναι αὕτη ἡ ἑλληνικὴ γνωστὴ λειτουργία τοῦ Μ. Βασιλείου, ἧς ἀποτελεῖ μετάφρασιν. Ἡ ἑλληνικὴ ὁμῶς, σημειωτέον, εἶναι πληρεστέρα καὶ ἐκτενεστέρα τῆς συριακῆς.

37) Διονυσίου, ἐπισκόπου Ἀμίδου, ἀρχαίας παρὰ τὸν Τίγριν πόλεως, ἣτις καὶ Καρχμίτ τουρκιστὶ λέγεται, (δηλ. κατὰ ἀμίδ=μαύρη ἀμίδ). Ὁ αὐτὸς Διονύσιος λέγεται καὶ Βαρσκαλίβ· ἔζησε δὲ παρὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΒ' αἰῶνος, ἀπολογητὴς τῶν Ἰακωβιτῶν γενόμενος διὰ πολλῶν συγγραφῶν.

38) Γρηγορίου Ἀβουφαγάρ, τοῦ καὶ Βάρ—Χεβραίου λεγομένου. Ὁ Βαρ—Χεβραῖος, ἢ Βαρεβραῖος, εἶναι εἷς τῶν ἐπισημοτέρων σύρων συγγραφέων· ἐγεννήθη ἐν Μιτυλήνῃ τῷ 1225, ἦν δὲ ἀνεψιὸς τοῦ Πατριάρχου

Μιχαήλ ἐξ ἀδελφοῦ. Λέγεται καὶ *Μόρριαν* τῆς Ἀνατολῆς, ἢ τοὶ Διδάσκαλος. Ἡ πολυμαθεία τοῦ Βαρεβαρίου ἦν καὶ παρὰ τοῖς Ἀραβί γινωστή. Πολλὰ εἰσι τὰ συγγράμματα αὐτοῦ, ὧν διακρίνονται ἡ συριακὴ γραμματικὴ, ἡ Ἱστορικὰ τῶν Δυναστειῶν, ὁ Ἐθναυρὸς τῶν Μυστηρίων. Ἡ Λειτουργία εἶναι προφανῶς ἔργον γνήσιον ἐκ τε τῆς γλώσσης καὶ τοῦ ὕφους βεβαιουμένη.

Αὐταὶ εἰσὶν αἱ γνωσταὶ τῶν Ἰακωβιτῶν Λειτουργίαι ἢ Ἀναφοραὶ τινὲς τῶν ὁποίων εἰσὶν ἔργα γνήσια ὧν φέρουσι τὸ ὄνομα, τινὲς δὲ ψευδεπίγραφοι, ὅποια π.χ. τοῦ Ἰγνατίου, Σηζῆτου, Διοσκούρου καὶ ἄλλαι, ὡς ἡ ἐπιμελελημένη ἔρευνα αὐτῶν δεικνύει. Τινὲς αὐτῶν ἐδημοσιεύθησαν ἐν Ρώμῃ, παπικῶ ζήλω· ἀλλ' οἱ λατῖνοι, κατὰ τὸ σύνθημα, ἐνόθευσαν αὐτάς, εἰσαγαγόντες παραλλαχὰς εἰς τὴν ἐπίκλησιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἢ εἰς τοὺς λόγους τοῦ Ἰ. Χριστοῦ. Πολλὰ δὲ ἀπόκεινται ἀνέκδοτοι ἐν Παρισίοις, Λονδίνοι, Ρώμῃ καὶ ἄλλαχοῦ. Ὁ τύπος πασῶν τῶν Ἰακωβιτικῶν λειτουργιῶν εἶναι περίπου ὁ αὐτός. Ὁ ἱερεὺς ἐν πρώτοις προσκομίζει τὰ Δῶρα ἐν τῇ ἱερᾷ προθέσει, ἄρτον, οἶνον καὶ ὕδωρ. Ἀρχομένης τῆς Λειτουργίας ἐκφωνεῖ εὐχὰς πρὸ τῆς ἁγίας Τραπέζης· μετὰ τοῦτο λαμβάνει χώραν ἡ Μ. Εἴσοδος, ἐν ἣ μεταφέρονται τὰ Δῶρα ἀπὸ τῆς Προθέσεως εἰς τὴν Τράπεζαν. Ἐπεταὶ ὁ Τρισάγιος Ὕμνος, εἰς ὃν οἱ Ἰακωβῖται, σημειωτέον, ὡς καὶ οἱ Κόπται παρεσιήγαγον τὸ «ὁ σταυρωθεὶς δι' ἡμᾶς»—Δοξολογία—Ψαλμοὶ ἐκ τῆς Π. Δ. καὶ ὕμνοι χριστιανικοὶ ἐν στίχοις κατὰ τὸ ἑρριμικὸν μέτρον. Ἀναγινώσκειται τὸ Ἀποστολοευαγγέλιον συριστὶ καὶ ἄρχειστί. Ἐκφωνοῦνται ὑπὸ τοῦ ἱερέως Εὐχὴ καὶ ὑπὸ τοῦ Διακόνου τὰ Εἰρηνικά. Μετὰ ταῦτα ψάλλεται συριστὶ τὸ τῆς Νικαίας Σύμβολον—μεθ' ὃ ἔρχεται ἡ κυρίως Ἀναφορὰ. Ἀρχεται δὲ διὰ τοῦ φιλήματος τῆς Εἰρήνης, μεθ' ὃ ὁ ἱερεὺς, σπραγίζων τῷ Σταυρῷ τὸν λαόν, μεταδίδει αὐτῷ «τὴν χάριν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς καὶ τὴν Κοινωνίαν τοῦ ἁγίου Πνεύματος». Ὁ Διάκονος ἐκφωνεῖ «ἄνω σχῶμεν τὰς καρδίας· εὐχαριστήσωμεν τῷ Κυρίῳ», ὁ δὲ ἱερεὺς ἀναγινώσκει εὐχαριστήριους εὐχὰς· ὁ λαὸς ψάλλει τὸ, ἅγιος ἅγιος ἅγιος Κύριος κ. λ. Ὁ ἱερεὺς μετὰ τὰς Εὐχαριστήριους ἀναγινώσκει εὐχὴν Αἰνέσεως. Ἡ εὐχὴ αὕτη εἶναι διάφορος ἐν ταῖς διαφόροις λειτουργίαις, συντομωτέρη ἢ μακροτέρη. Ἐκφωνεῖ μετὰ τοῦτο ὁ ἱερεὺς τὸ «Λάβετε, φάγετε κ.λ.», ὁ δὲ λαὸς ἀπαντᾷ, ψάλλον, «τὸν θάνατόν σου, Κύριε, καταγγέλλομεν καὶ τὴν ἀνάστασίν σου ὁμολογοῦμεν». Ἐπεταὶ ἡ Ἐπίκλησις τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Σημειωτέον ἐνταῦθα ὅτι τινὲς μὲν τῶν κωδικῶν ἔχουσι ποιήσῃ (τὸν ἄρτον κ.λ.), τινὲς δὲ μεταβάλη (ἡπῆσῃ) Σουχλαρά, συρ: = μεταβολή· κατὰ τὰ λοιπὰ ἡ ἐπίκλησις τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὁμοιάζει τῇ ἐν τῇ ἑλληνικῇ Λειτουργίᾳ τοῦ Ἰακώβου. Κατάλληλον κρίναμεν ἐνταῦθα νὰ σημειώσωμεν ἐπίσης, ὅτι ἄξιοσημειώτος διαφορὰ τῶν Ἰακω-

βιτῶν εἶναι ὅτι ὁ ἐνζυμὸς ἄρτος, ὃν μεταχειρίζονται κατασκευάζεται ἀλατι ἄμα καὶ ἐλαίῳ. Ὑπὲρ τῆς χρήσεως ταύτης σώζεται καὶ ἀπολογητικὴ ὁμιλία Ἰωάννου τοῦ Ἀντιοχείας. Περιττὸν νομίζομεν νὰ σημειώσωμεν, ὅτι ἡ παρὰ τοῖς Ἰακωβίταις ἀρχῆθεν χρῆσις οὐχὶ ἄζυμου ἀλλ' ἐνζύμου ἄρτου, δεικνύει κατὰ τῶν λατῖνων τὴν χρῆσιν τῶν ἀρχαίων Ἐκκλησιῶν καὶ αὐτῶν τῶν αἰρετικῶν.

Μετὰ τὸν ἁγιασμόν τῶν δώρων ἐπεταὶ ἡ τῶν Διπτύχων ἀνάγνωσις, ἐν οἷς μνηεὶα γίνεται τῶν τε ἁγίων καὶ τῶν τεθνεώτων. Διαφορὰ σπουδαία ἐνταῦθα εἶναι, ὅτι οἱ Ἰακωβῖται παρενέβηλον ἐν τοῖς Διπτύχοις φράσεις δηλωτικὰς τῆς αἰρέσεώς των, μνημονεύουσι δὲ τῶν Ἰακωβιτῶν διδασκάλων. Μετὰ τὰ Δίπτυχα καὶ τινὰς ἐκφωνήσεις ἐπεταὶ τὸ *Πάτερ ἡμῶν*, τὸ ὁποῖον ἀρχίζει ὁ ἱερεὺς καὶ τελειοῖ ὁ λαός. (Ὅμοιον τι γίνεται νῦν καὶ παρὰ τοῖς Καθολικοῖς). Μετὰ τὴν ἐκφώνησιν αὐτὰ ἅγια, τοῖς ἁγίοις», διαμελλίεται ὁ ἄρτος καὶ ἐμβάπτεται εἰς τὸ Ποτήριον, μεταλαμβάνει ὁ ἱερεὺς καὶ μεταδίδωσι τῷ κλήρῳ πρῶτον καὶ εἶτα τῷ λαῷ διὰ τῆς *Λαβίδας*, (τὸ ὄνομα *λαβίς* ἐτήρησεν ἡ συριακὴ γλῶσσα). Μετὰ τὰς εὐχαριστήριους εὐχὰς ἐπεταὶ ἡ ἀπολύουσα τὴν συνάθροισιν τελευταία Εὐλογία τοῦ ἱερέως.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω βλέπει τις τὴν ὁμοιότητα τοῦ τύπου τῆς Ἰακωβιτικῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὸν τῆς Ὀρθοδόξου, ὅσον ἀφορᾷ τὰ οὐσιώδη μέρη τῆς Λειτουργίας.

Τῶν δὲ Κοπτῶν τρεῖς ἔχομεν Λειτουργίας, φερούσας τὰ ὀνόματα τοῦ Μ. Βασιλείου, Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου καὶ Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας. Ἡ ἀποδιδόμενη αὐτοῖς καὶ τετάρτη Λειτουργία σώζεται ἐν ὀλίγοις κώδιξι καὶ εἶναι ἀτελής, καὶ παρὰ τῶν πλείστων λέγεται οὕσα ἐπιτομὴ τῆς τοῦ Κυρίλλου. Ἀρχαιότερος κώδιξ τῶν Λειτουργιῶν τούτων εἶναι ὁ τοῦ Σκαλιγέρου λεγόμενος. Αἱ τῶν Κοπτῶν λειτουργίαι εἰσι γεγραμμέναι εἰς τὴν κοπτικὴν ἢ αἰγυπτιακὴν διάλεκτον, τὴν μείνασαν ἐν χρήσει ἐν Αἰγύπτῳ καὶ μετὰ τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Μωαμεθανῶν, ἐν Ἀλεξανδρείᾳ μὲν ὀλιγώτερον, ἐνεκα τῆς ἐπιρακτῆσεως τοῦ ἑλληνισμοῦ, πλείτερον ὅμως ἐν τοῖς κατὰ τὴν ἄνω Αἴγυπτον χωρίοις. Ἡ ἀραβικὴ ἐπιδρομὴ δὲν ἴσχυσε νὰ ἐκδιώξῃ τὴν παλαιὰν τῶν κατοίκων διάλεκτον, τηρηθεῖσαν ὡς γλῶσσαν ἱεράν. Ἡ τοῦ Γρηγορίου Λειτουργία ἔχει ὁμοιότητα μεγάλην πρὸς τὴν λεγομένην *Ἀναφορὰν* τοῦ Μάρκου. Τῆς τοῦ Κυρίλλου Λειτουργίας ὑπάρχει καὶ ἀραβικὴ μετάφρασις. Περίεργον ὅτι κωδικὸς τινὲς τῆς τοῦ Βασιλείου λειτουργίας ἔχουσι πρὸ τῆς Μεταλήψεως Ὅμολογίαν Πίστews, ἣν ἀπήγγελλον οἱ κοινοῦντες. Τοιαύτην Ὅμολογίαν πρὸ τῆς Κοινωνίας εἶχον πᾶσαι αἱ Λειτουργίαι τῶν ἐν Αἰγύπτῳ καὶ Αἰθιοπία Ἐκκλησιῶν.

Αἱ τῶν Κοπτῶν Λειτουργίαι, ὡς καὶ αἱ ἄλλαι τῆς Ἀνατολῆς, δεικνύουσιν, ὅτι πρότυπον εἶχον τὰς ἑλληνικὰς Λειτουργίας, ὧν πολλοὺς ἄρους

παρέλαβον. Τοιαῦται ἑλληνικαὶ λέξεις εἰσὶ π. χ. Bitarschil (𐤁𐤏𐤃𐤃) = ἐπιτραχήλιον· aradion = ἱερταεῖον· abvosfora (𐤁𐤃𐤃𐤃𐤃) = προσφορά· πιτουπτικὸν = Δίπτυχον κ. λ. Ἡ κοινωνία παρὰ Κόπταις ἐγένετο τῇ λαβίδι (belabidin, 𐤁𐤏𐤃𐤃). Ἰδίως δὲ τῶν Κοπτικῶν Λειτουργιῶν ἐχρησίμευσεν ὡς πρότυπον ἡ ἑλληνικὴ Λειτουργία, ἡ τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Μάρκου λεγομένη, ἧς χρῆσις ἐν τῇ ἀλεξανδρινῇ Ἐκκλησίᾳ ἐγένετο. Παραβολὴ ταύτης πρὸς τὴν Κοπτικὴν τοῦ Κυρίλλου δεικνύει, ὅτι ἀμφότεραι διαίρουσιν εἰς δύο μέρη, γενικὸν, οὕτως εἰπεῖν, καὶ εἰδικόν. Ἐπίσης εἰς δύο μέρη διαίρεται καὶ ἡ τοῦ Βασιλείου, ἧτις εἶναι καὶ ἡ ἀρχαιότερα πασῶν, ἐν πολλοῖς κώδιξι τῶν Παρισίων καὶ ἀλλαχοῦ ὑπάρχουσα. Τῆς τοῦ Γρηγορίου ἀπ' ἐναντίας ὀλίγοι κώδικες σώζονται περιέργως δὲ ἐν τισὶ τούτων φέρεται τὸ ὄνομα οὐχὶ τοῦ Γρηγορίου, ἀλλὰ τοῦ Πατριάρχου Σεβήρου.

Πλὴν τῆς Αἰγύπτου, ἡ Κοπτικὴ Λειτουργία ἦν ἐν χρήσει καὶ ἐν Κύπρῳ, ὡς δεικνύει ὁ ἐν Νικαίᾳ εὐρεθεὶς κώδιξ, τανῦν Cod. Reg. 3023 τῶν Παρισίων. Ὅτι ἐν Κύπρῳ ὑπῆρχον καὶ Σύροι καὶ Κόπται καὶ ἀλλαχόθεν γινώσκουμεν (ὄρα Assemani, Bibliotheca Orientalis T. A'. σ. 171 κ. εἰ) ὅτι ὅμως ἐν Κύπρῳ ὑπῆρχεν Ἐκκλησία ὑποκειμένη τῷ θρόνῳ τῆς Ἀλεξανδρείας, ὡς αἰ ἐν Αἰγύπτῳ κοπτικαί, οὐδ' ἀμύθεν ἄλλοθεν βεβαιοῦται.

Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ πλὴν τῶν Κοπτικῶν λειτουργιῶν ἦν ἐν χρήσει καὶ ἡ Αἰθιοπικὴ, ἧτις καθόλου συμφωνεῖ τῇ Κοπτικῇ τοῦ Βασιλείου. Ἡ αἰθιοπικὴ λειτουργία εἶναι ἐν γένει ἡ πρώτη δημοσιευθεῖσα ἐκ τῶν ἀνατολικῶν λειτουργιῶν, ἔτι 1548 ἐν Ρώμῃ. Σημειωτέον δ' ἐνταῦθα ὅτι οἱ Αἰθίοπες χριστιανοὶ πλὴν ταύτης ἐχρῶντο καὶ ἐννέα ἄλλαις Λειτουργίαις· ἡ χρῆσις ὅμως αὐτῶν ἦν σπανία. Ἀξίαι λόγου ἰδιαίτερου εἰσὶ δύο ἐξ αὐτῶν· ἡ φέρουσα τὸ ὄνομα τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου, ἧτις διάφορος τυγχάνει τῆς τῶν Ἰακωβιτῶν, ἦν ἀνωτέρω ἀναφέρομεν, ἐπομένη μᾶλλον τῷ τύπῳ τῆς ἀλεξανδρινῆς ἐκκλησίας, καὶ ἡ Διοσκούρου λεγομένη, δημοσιευθεῖσα ἐν Λονδίῳ ἔτι 1666. Αὕτη περιέχει ἐν τινὶ εὐχῇ τὴν ἔκφρασιν· «ἐκ πνεύματος ἁγίου καὶ τῆς παρθένου σαρκωθέντα καὶ γεννηθέντα (τὸν I. X.) γεννηθεὶ σαρκικῇ οὐ φανταστικῇ». Ἀφαιρουμένων προσθηκῶν τινῶν πιθανῶς μεταγενεστέρων, ἡ λειτουργία αὕτη εἶναι ἀρχαία λίαν, ἴσως τοῦ πέμπτου αἰῶνος.

Παρὰ τοῖς Νεστοριανοῖς τρεῖς εὐρίσκουμεν λειτουργίας ἐν χρήσει. Πρώτη εἶναι ἡ τῶν Δώδεκα Ἀποστόλων λεγομένη, ἣν οἱ Νεστοριανοὶ τῷ ἀποστόλῳ Ἀδαίῳ ἢ Θαδδαίῳ καὶ τῷ Μάρῃ ἀποδίδουσιν. Ὁ Θαδδαῖος, κατὰ τὴν γνωστὴν παράδοσιν, εὐηγγελίστατο ἐν Ἐδέσῃ καὶ ἐχριστιάνισε τοὺς ἐν Μεσοποταμίᾳ. Ἡ λειτουργία αὕτη εἶναι βεβαίως λίαν ἀρχαία, ὡς ἐκ τε τῆς γλώσσης καὶ τῶν τύπων μαρτυρεῖται· ἐξ αὐτῆς δὲ, ἀπλουστεράς, προῆλθον, φαίνεται, αἱ ἄλλαι. Εἶναι κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἡ παλαιὰ λειτουργία τῆς Συριακῆς ἐκκλησίας. Πλὴν ταύτης καὶ ἕτεροι δύο ἔχουσι

κῦρος παρὰ Νεστοριανοῖς, ἡ τοῦ Νεστορίου καὶ ἡ Θεοδώρου τοῦ Μοφουεστίας. Ἡ πρώτη εἶναι προφανῶς ἔργον μεταγενέστερον. Τὸν Χριστὸν καλοῦσιν ἀμφότερα *Nadr* τῆς Θεότητος, τὴν δὲ Θεοτόκον *Μητέρα Χριστοῦ* (οὐδαμοῦ Θεοτόκον). Ἡ δὲ τοῦ Θεοδώρου Μοφουεστίας περιέχει φράσεις τινάς, νεστοριανισμοῦ ὀξόσας· οὕτω π. χ. εὐχὴ τις λέγει τὸν I. X. «λαβόντα δούλου ἑμοίωμα, τέλειον ἄνθρωπον ἐκ ψυχῆς λογικῆς καὶ ἀθανάτου καὶ θνητοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, ἐνώσαντα αὐτὸ ἐαυτῷ ἐν δόξῃ καὶ ἰσχύϊ καὶ τιμῇ». Ἐξαιρουμένων τῶν διαφορῶν τούτων, αἱ τρεῖς λειτουργίαι κατὰ τὰ λοιπὰ δὲν περιέχουσιν οὐδαμοῦ κακοδόξους ἐκφράσεις. Ἡ Ἐπίκλησις τοῦ ἁγίου Πνεύματος φέρει τὸν τύπον τῆς ἀρχαίας καθολικῆς Ἐκκλησίας.

Παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς ὀλιγίστας γνώσεις ἀπαντῶμεν περὶ τῆς τῶν Νεστοριανῶν Τελετουργικῆς· εἶναι διὰ τοῦτο ἀπορίας ἄξιον, διότι συνόκουσιν αὐτοῖς ἐν Συρίᾳ. Μόνος σχεδὸν ὁ Λεόντιος λέγει περὶ τοῦ Θεοδώρου, ἀναφερόμενος εἰς τὴν Λειτουργίαν αὐτοῦ «τολμᾷ καὶ ἕτερον κακόν, τῶν εἰρημένων οὐ δεύτερον. Ἀναφορὰν γὰρ σχεδιάζει ἐτέραν παρὰ τὴν πατρόθεν ταῖς ἐκκλησίαις παραδεδομένην, μήτε τὴν τῶν ἀποστόλων (;) αἰδεσθεῖς, μήτε τὴν τοῦ M. Βασιλείου, ἐν τῷ αὐτῷ πνεύματι συγγραφείσαν, λόγου τινὸς κρίνων ἄξιαν. Ἐν ἡ ἀναφορᾷ βλασφημιῶν, οὐ γὰρ εὐχῶν, τὴν τελετὴν ἐπλήρωσεν». Ἡ ρηθεῖσα Λειτουργία, πλὴν τῆς ὑποδειχθείσης, οὐδεμίαν ἄλλην κακοδοξίαν περιέχει· ἡ τοῦ Λεοντίου ἄρα ἔκφρασις «βλασφημιῶν ἐπλήρωσεν» δεικνύει ἡ τὸ πομπῶδες τοῦ ὕφους καὶ τὸν κατὰ τῶν αἰρετικῶν φανατισμὸν τῶν Βυζαντινῶν ἢ ὅτι ὁ Λεόντιος δὲν εἶχεν ἀναγνώσῃ τὴν περὶ τῆς δ' λόγος ἀναφορὰν (εἰμὴ εἶχεν ἄλλην ὑπ' ὄψιν, ὅπερ ἀπίθανον λίαν). Ἡ μαρτυρία τοῦ Λεοντίου ἄλλως εἶναι μικρᾶς ἀξίας, ὡς γράφοντος πολὺ μεταγενεστέρως. Ποίαν δὲ ἀποστόλων λειτουργίαν νοεῖ, εἶναι ἀβέβαιον· ἐάν νοεῖ τὴν ἀνω ρηθεῖσαν, τότε δεικνύεται ἡ ἀρχαιότης αὐτῆς.

Περὶ τῶν Μαρωνιτῶν ἐν τέλει σημειοῦμεν ὅτι εἶχον ἐν χρήσει τὴν Λειτουργίαν, ἣν ἔγραψεν ὁ Ἰωάννης Μάρων, ὁ πατριάρχης καὶ ἡγέτης αὐτῶν περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ Η'. ἢ τὰ τέλη τοῦ Ζ'. αἰῶνος. Πλὴν ταύτης εἶχον δευτέραν τὴν τοῦ Εὐσταθίου Ἀντιοχείας, ἣ καὶ οἱ Ἰακωβίται ἐχρῶντο.

Τοσαῦτα περὶ τῆς Τελετουργικῆς καὶ ἰδίᾳ τῆς λειτουργίας τῶν ἐν Ἀνατολῇ ἐκκλησιῶν κατὰ τοὺς ἀρχαιότερους χρόνους. Ἐάν ἡ ἔρευνα τῶν ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν τοῖς ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ χρησιμεύει μᾶλλον πρὸς φιλολογικὸν σκοπὸν, δι' ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας ἡ τοιαύτη ἔρευνα ἔχει μετρίον τὸ διάφορον. Εἶναι ἔρευνα τῶν Ἐκκλησιῶν, θυγατέρων ἀμέσων τῆς Ἑλληνικῆς, οὕτως εἰπεῖν, ὧν ἡ ἀρχαιότης συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς ἀρχαιότητος τῆς μητρὸς Ἐκκλησίας· εἶναι ἔρευνα τῆς ἱστορίας καὶ φιλολογίας λαῶν ὁμόρων τῷ ἑλληνικῷ, ὧν ἡ τύχη ἀμοιβαίως ἐπέδρασεν, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας συνεταυτίσθη.

ΤΩ ΚΥΡΙΩ ΕΠΙ ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ ΥΠΟΥΡΓΩ.

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΝ ΣΥΡΑ ΣΧΟΛΕΙΩΝ

A

Ὁ μετὰ τὴν ἐπιθεώρησιν τῶν ἐν τῷ Ἀργολικῷ πεδίῳ σχολείων τὰ ἐν Σύρῳ ἐπισκεπτόμενος, ὅπως ἐκφέρῃ περὶ αὐτῶν γνώμην δικαίαν καὶ ἀπλανῆ, ἀνάγκη, περιελὼν τὰς ἐκ τῆς ἀντιθέσεως πρώτας ἐντυπώσεις, νὰ ἐρευνήσῃ τὰ τῆς ἀντιθέσεως αἴτια καὶ νὰ ἐκτιμήσῃ τὴν πραγματικὴν τῶν σχολείων προκοπὴν καθ' ἑαυτὰ καὶ ἄνευ ὄρου συγκρίσεως κρινομένων, διασταθμώμενος ἐπιμελῶς τὰ ἀπὸ τῆς ἀρμονικῆς συνθέσεως τῶν κοινωνικῶν στοιχείων ἐξαίρετικῶς προκτικὰ τῶν ἐργασιῶν τοῦ σχολείου αἴτια.

Τῶν κατὰ τε πληθυσμὸν καὶ πλοῦτον ὅλως ἀνίστων δὴ δῆμων τῆς Σύρου ὁ μὲν τῆς ἄνω περιλαμβάνει τοὺς ἰθαγενεῖς τῆς νήσου, ἀμφὶ τὸν κωνοειδῶς ὑψούμενον ἀπότομον βράχον οἰκοῦντας ἐν πυκναῖς καὶ κλιμακῆδον ἐκτισμέναις οἰκίαις ἀπὸ τῆς πλατείας βάσεως μέχρι τῆς ὑπὸ μεγαλοπερεπὸς δυτικῆς ναοῦ στεφανουμένης τοῦ κώνου ἄκρας. Οἱ Δυτικοὶ ἤδη τὸ δόγμα δυστυχεῖς οὗτοι Ἕλληνας, μεταλλάξαντες, ὡς ἔοικε, τὸ πάτριον θρήσκειμα ὑπὸ τὰς πιέσεις καὶ τὴν εὐσεβῆ σκληρότητα τῶν κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας εὐλαβῶν τυχοδιωκτῶν τῶν ἀπὸ τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης ἐν ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ κατακλιουσάντων τὴν Ἀνατολήν, κρατοῦνται ἐν σκοτεινῇ ἀμυθείᾳ καὶ δεισιδαιμονίᾳ ὑπὸ τὸν πνευματικὸν κλοιὸν τοῦ δυτικοῦ κλήρου ἀκίνητοι ἐν τῇ ὁδῷ τοῦ πολιτισμοῦ, ἀπὸ τῆς καλλιεργείας τῶν πετρωδῶν καὶ ἀχαρίστων τῆς νήσου ἀγρῶν, ὧν εἰσὶν ἰδιοκτηταί, τὰ τοῦ βίου πάνυ γλίσχρως ποριζόμενοι καὶ ἐν τῇ μελλούσῃ ζωῇ τὴν ἀμοιβὴν τῆς ἐν τῇ πενίᾳ ἐγκαρτερήσεως καὶ τοῦ ἀπὸ τῶν αἰρετικῶν ὀρθοδόξων ἐκουσίου κοινωνικοῦ χωρισμοῦ των προσδοκῶντες. Κατ' ἀλήθειαν δ' εἶναι οἴκτου ἄξιοι οἱ ἀναξιοπαθοῦντες, οὕτω φιλόπονοί καὶ πρότατοι τὸ ἦθος συμπολιτῆται ἡμῶν, οἱ Ταντάλου δίκην πένόμενοι παρὰ τὴν πηγὴν τοῦ πλοῦτου καὶ τὴν ἀφθονίαν τῶν κοινωνικῶν ἀγαθῶν τῆς Ἐρμουπόλεως, καὶ οἰκτρὰν ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς Ἐρμουπολίτας καὶ ἀκριβῆ δι' αὐτῆς ἔνοιαν παρέχοντες τῆς ὑπὸ τὴν κληροκρατίαν ὀπισθοδρομήσεως τῆς ἀνθρωπότητος ἐπὶ τοσοῦτους αἰῶνας!

Ὁ δ' ἕτερος τῶν Ἐρμουπολιτῶν δῆμος ἀποτελεῖται ἐκ τῶν μιγάδων ἐποίκων, ὅσους φεύγοντας τὴν μάχαιραν βαρβάρου κατακτητοῦ ἀπὸ τῶν νήσων μάλιστα τοῦ Αἰγαίου καὶ τῶν παρχλίων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας τὸ πρῶτον ἢ ἑλπίς τῆς σωτηρίας συνήγαγε, καὶ ὅσους ἢ μετὰ τὴν ἐθνικὴν ἡ-

μῶν ἀποκατάστασιν ἀναπτυχθεῖσα ἐμπορικὴ ἀκμὴ τῆς καλῶς καὶ ἐπικαίρως τῇ ἀνταλλαγῇ τῶν τῆς Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως προϊόντων κειμένης νήσου ἀπὸ τῆς ἄλλης Ἑλλάδος προσεῖλκυσε. Τούτων πλήθει καὶ μάλιστα πλούτῳ διατρέπουσιν οἱ συντοὶ καὶ δραστήριοι Χῆοι, οἱ τοῦ Κερδίου πολῦπειροὶ λάτρεις, ὧν οὐκ ὀλίγοι ἀπὸ τῆς Σύρου τὰς πρώτας τοῦ πλοῦτου ἀφορμὰς σχόντες, διεσπάρησαν ἔπειτα κατὰ τὰς ἐμπορικὰς τῆς Ἰταλίας, Γαλλίας καὶ Ἀγγλίας πόλεις, καὶ ἐγένοντο σὺν τῷ χρόνῳ κύριοι τοῦ τῆς Ἀνατολῆς ἐμπορίου, καὶ μέχρι τῶν Ἰνδιῶν τὰς ἐργασίας αὐτῶν ἐπεκτείναντες. Ἐπειτα δὲ καὶ οἱ ἀπὸ τῆς μεγαλωνύμου τοῦ Πέλοπος γῆς εὐστροφοὶ καὶ εὐφυεῖς Μωραῖται οἱ πανταχοῦ διακριθέντες ἐπὶ ἀκαταπονήτῳ δραστηριότητι καὶ εὐτραπέλῳ δεξιότητι ἐν παντὶ βιωτικῷ ἐπιτηδεύματι. Κατὰδὲ ἄλλο δὲ γίνεται τῷ ξένῳ ἢ τῶν ὑπερεχόντων τούτων στοιχείων ἀμιλλα καὶ ἀντιφιλοτιμία καὶ ἐκ τοῦ σφοδροῦ πολιτικοῦ ἀνταγωνισμοῦ κατὰ τὰς δημοτικὰς μάλιστα ἀρχαιρείας. Μαρτυρεῖται δ' ἐκ τῆς ἱστορίας, ὅτι τῶν μεταναστευόντων ἀτόμων καὶ λαῶν συνήθως μέγιστος εἶναι ὁ ὄργασμος πρὸς τὴν πρόοδον καὶ ἡ ἐπίδοσις ἐν παντὶ σταδίῳ τοῦ πρακτικοῦ καὶ θεωρητικοῦ βίου, ἀναπτυσσομένης τῆς ἐμφύτου δραστηριότητος καὶ ἐξ ἄλλων μὲν αἰτίων, ἀλλὰ μάλιστα ἐκ τῶν ἀναγκῶν, ὅσας ἢ στέρησις πάντων τῶν ἐν τῇ πατρίῳ γῇ καταλειφθέντων ἀγαθῶν γενεῆ ἐν τῇ ξένῳ, καὶ ἐκ τοῦ ἀνταγωνισμοῦ πρὸς ξένους, καὶ ἐκ τῆς πρὸς τοὺς ἐν ἀντιθέσει καὶ ἀντιφιλοτιμίᾳ ἐπιμιξίας καὶ τοῦ συγχρωτισμοῦ.

Οὕτως οἱ ἐπήλυδες καὶ μιγάδες τῆς Ἐρμουπόλεως κάτοικοι ἐν βραχυτάτῳ χρόνῳ κατέστησαν τὴν Ἐρμούπολιν κέντρον βιομηχανίας καὶ τοῦ ἐμπορίου τῆς ὅλης Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἀνατολῆς καὶ δευτερεύουσαν τοῦ Βασιλείου πόλιν, ἀνεγείραντες οἰκοδομὰς πολυτελεῖς καὶ ἀναπτύξαντες πάντα τὰ κοινωνικὰ ἀγαθὰ, ἐφ' οἷς χαίρει ὑποκάριον χαρὰν πᾶς Ἕλληνας ἐπισκεπτόμενος τὴν πλουσίαν καὶ χαρίεσσαν ταύτην πόλιν, ἐν ᾗ ἐν μέτρῳ δικαίῳ μεταλαμβάνουσι τῶν ἀναπτυχθέντων οὕτω κοινωνικῶν ἀγαθῶν πᾶσαι αἱ κοινωνικαὶ τάξεις ἐν ἀρμονίᾳ καὶ ἀγάπῃ συμβιοῦσαι. Ὁ ἐργάτης, ὁ ναυπηγὸς, ὁ ναύτης, ὁ κηπουρὸς καὶ ὁ ἀποχειροβίωτος οἰκογενειάρχης μετέχει τῶν κοινωνικῶν ἀγαθῶν οὐχ ἥττον τοῦ Τραπεζίτου, τοῦ ἐμπόρου, τοῦ πλοιάρχου, τοῦ ἐπιστήμονος, καὶ οὕτω πληροῦται ὁ ἀπαραίτητος ὅρος τῆς κοινωνικῆς εὐημερίας, ἢ δ' εὐπορία κατ' ἀναλογίαν διαχυνομένη πανταχοῦ συγκρατεῖ καὶ συσφίγγει τὰς κοινωνικὰς μονάδας διότι ὁ ἐργοστασιάρχης, ὁ ἔμπορος κατανοεῖ οὐχ ἥττον τὴν χρησιμότητα τοῦ χειρῶνακτος πρὸς τὸ ἑαυτοῦ ἐπιτήδευμα ἢ ὁ ἀποχειροβίωτος τὴν ἀνάγκην τοῦ κεφαλαίου πρὸς τὴν ἑαυτοῦ συντήρησιν καὶ εὐτυχίαν. Τεχνικώτερος δ' ἢ φυσικώτερος ὁ βίος τοῦ ἐμπορικοῦ καὶ βιομηχανοῦ λαοῦ τῆς Σύρου εἶναι ἀπὸ τῆς ἀπληλαγμένους, ὡς εἰκόσ, τῶν τραχυτήτων καὶ ἀνωμαλιῶν, ὅσας παρὰ τοῖς γεωργικοῖς καὶ ποιμακτικοῖς πληθυσμοῖς τῆς ἄλλης

Ἑλλάδος ἀναπνύσσει ἢ σποράδην οἰκισίς, ἢ κατὰ τῆς φύσεως διηνεκῆς πάλῃ, καὶ ἢ κατὰ τοὺς ἀγροὺς καὶ τὰ ὄρη μονήρης διαβίωσις ἢ ὑπερτρέφουσα τὸν ἀγροῦτον ἐγῶταμόν, καὶ μάλιστα ἐνθα τὸ ἄτομον στερεῖται τὸ παράπαν σχολικῆς ἢ ὀρησκευτικῆς καὶ κοινωνικῆς παιδαγωγήσεως τῆς ἀποξέουσας τὴν μονογνωμοσύνην καὶ λαινούσης τὰς τοῦ χαρακτῆρος τραχύτητας. Ἐν τοιαύτῃ κανονικώτατα ἡρμοσμένη κοινωνία τὸ σχολεῖον δύναται νὰ ἐπιδράσῃ τελεσφορότερον οὐδενὸς τῶν διδασκτικῶν μέσων οὐδὲ τῶν λοιπῶν τῆς κανονικῆς λειτουργίας του ἀπαραιτήτων ὕμων στερούμενον, ἤτοι ἐπικροῦς διδασκτικῶν προσωπικοῦ, κατακλήλου διδασκτηρίου, τῶν χρησίμων διδασκτικῶν σκευῶν καὶ ὀργάνων καὶ μάλιστα διὰ τῆς τακτικῆς φοιτήσεως καὶ τῆς κατ' οἶκον κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον κανονικῆς ἐργασίας τοῦ μαθητικοῦ.

Ἐκ μόνῃς δὲ τῆς διδασκτικῆς ἀνικανότητος καὶ ὀλιγορίας εὐσελεγκτοῦ διὰ τοῦτο καθισταμένης θὰ ἐξηγεῖτο ἢ τυχὸν τοῦ σχολείου ἀκαρπία καὶ δυστυχία ἐν τοιαύταις κοινωνίαις.

Ὁ δῆμος Ἑρμοουπολιτῶν εἰσπράττων κατ' ἔτος περὶ τὰς 600 χιλιάδας δραχμῶν, χορηγεῖ δαψιλῶς πρὸς συντήρησιν τριῶν δημοτικῶν σχολείων ἀρρένων, πέντε σχολείων θηλέων, ὧν τὰ δύο νηπιγωγεῖται, καὶ ἐνὸς ἀνωτέρου Παρθενγωγείου ἐκ τεσσάρων τάξεων ἀντισταίχων τὰς τοῦ Ἀρσακείου φοιτῶσι δ' ἐν τοῖς σχολείοις τούτοις περὶ τοὺς 2045 παῖδας, ὧν οἱ 890 μαθηταὶ, οἱ δὲ 1155 μαθήτριαι. Πλὴν τούτων φοιτῶσιν ἐν ἀκτωκκίδεκα ἰδιοσυντηρήτοις δημοτικοῖς σχολείοις ἐν οἷς διδάσκουσι διδασκάλισσαι, 868 παῖδες ἐκ αὐτῶν φύλου καὶ τῶν εὐπορωτέρων οἰκογενειῶν, ὧν οἱ 510 μαθηταὶ, οἱ δὲ 358 μαθήτριαι· ὥστε οἱ ἐν τοῖς δημοτικοῖς σχολείοις τῆς Ἑρμουπόλεως φοιτῶντες παῖδες συμποσοῦνται εἰς 2910, ὧν οἱ 1400 ἄρρενες, οἱ δὲ 1512 θήλειαι. Ἄν δὲ κατὰ προσέγγισιν ὑποτεθῇ ὁ μόνιμος πληθυσμὸς τῆς Ἑρμουπόλεως 28 χιλ. ἢ ἀναλογία τῶν μαθητῶν πρὸς τοὺς κατοίκους ἔχει ὡς 10 : 100· πλὴν, ἂν συνυπολογίσῃ τις καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐν τοῖς ἐλληνικοῖς σχολείοις φοιτῶντων Ἑρμοουπολιτῶν, οἷτινες θὰ ὑπερβαίνωσι τοὺς τετρακοσίους. Ἀλλὰ καὶ πάλιν ὁ λόγος δὲν αὐξάνει οὐσιωδῶς. Ἄλλ' ἡλικία ἢ διαφορά πρὸς τὴν ἀναλογίαν τῶν φοιτῶντων παιδῶν ἐν τοῖς σχολείοις Ἄργους! Καὶ ὅμως ἢ ἀναλογία αὕτη τῶν ἐν Ἑρμουπόλει μαθητῶν πρὸς τοὺς κατοίκους δὲν ἤθελε φανῆ λίαν ἀγαπητῆ τῷ ἐνθυμουμένῳ ὅτι οἱ κάτοικοι Ἑρμουπόλεως κατὰ τὸ πλεῖστον ἔμποροι, βιομήχανοι ἢ ἐργάται καὶ βίαν κανονικὸν διάγουσι, καθ' ὃν πληροῦνται ἀνέτως πᾶσαι αἱ βιωτικαὶ χρεῖαι, καὶ τῆς βοηθητικῆς τῶν παιδῶν ἐργασίας ἤμιστα χρῆζουσιν οὔτε πρὸς συλλογὴν καρπῶν οὔτε πρὸς φύλαξιν κατὰ τοὺς ἀγροὺς τῶν γεωργικῶν κτηνῶν ἢ ποιμνίων, οὔτε πρὸς ἄλλο τι τοιοῦτον ἠναγκασμένοι νὰ ἐπασχολῶσιν αὐτούς· ὥστε ἔδει νὰ ἦναι ὁ λόγος τῶν φοιτῶντων πρὸς τοὺς κατοίκους τοῦλάχιστον 15 : 100. Καὶ ὁ-

μως ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἀριθμῶν ἐξάγεται, ὅτι δὲν πέμπουσι πάντες τοὺς παῖδας τῶν εἰς τὸ σχολεῖον ἀπὸ τοῦ ἔκτου μέχρι τοῦ δωδεκάτου τῆς ἡλικίας τῶν ἔτους. Ἀπόδειξις καὶ τοῦτο, ὅτι πολλοὶ εἰσέτι θὰ παρέλθῃ χρόνος, μέχρι οὗ ἢ εἰς τὸ σχολεῖον τακτικῆ τῶν παιδῶν φροντισίς καταστή ἀνάγκη πικρῶς οἴκου ἀφρευκτοῦ, ὡς περ' ἄλλοις λαοῖς, οὐχὶ τόσῳ ὑπὸ τῆς πολιτείας ἐπιβλαβὴς ὅσῳ τοῖς γονεῦσι καθ' ἑαυτοὺς ὡς καθήκον συνειδητῆ. Πρὸς διάδοσιν καὶ ρίζωσιν ὀρθῆς παρὰ τῷ ἡμετέρῳ λαῷ ἐννοίας περὶ τῆς τοῦ σχολείου μορφωτικῆς δυνάμεως καὶ τῆς ἀνθρωπιστικῆς αὐτοῦ ἐπενεργείας καθιστώσης τὸν παῖδα ὑγιᾶ τῆς οἰκογενείας, τῆς ἐκκλησίας καὶ τῆς πολιτείας μέλος καὶ παρεχούσης αὐτῷ καὶ παραγωγικὴν πλούτου δύνανται μεγάλην καὶ ἐντιμὸν θέσιν ἐν τῇ κοινωνίᾳ, χρεῖα ἦτε ἐκκλησία καὶ ἢ πολιτεία ἀπὸ κοινοῦ νὰ ἐργασθῶσιν ἐπιμελῶς μετὰ προνοίας καὶ ἀνεκδότως ἐπὶ μακρὸν ἔτι χρόνον, ἀφοῦ ἐν Σύρῳ δὲν κατενοήθη εἰσέτι οὐδ' ἐγένετο παρὰ πᾶσιν ἀσπαστῆ ἢ ἀλήθεια αὕτη, ὥστε ἢ τῶν μαθητευομένων πρὸς τὸν πληθυσμὸν τῶν κατοίκων ἀναλογία εἶναι τόσῳ μικρά. Ὡς πᾶσα ἀλήθεια καὶ πᾶν ἠθικὸν ἀξίωμα, ἵνα ἀποκτήσῃ κύρος καθολικὸν καὶ κατασταθῇ ἐν τῇ κοινωνικῇ συνειδήσει ἀποδεκτὸν καὶ ἀσπαστὸν ὡς ψυχολογικῆ τῆς κοινωνίας ἀνάγκη χρεῖα μακρῶν πόνων, οὕτω καὶ ἢ περὶ τῆς ἀξίας τοῦ σχολείου ὀρθῆ καὶ καθολικῇ κοινωνικῇ εὐνοίᾳ εἶναι δυσκαπτόκητος καὶ μάλιστα παρὰ λαῷ ἀρτίως ἀπὸ μακρῶν δουλείας ἐξεληθόντι καὶ κατατραχομένῳ ἀτυχῶς ὑπὸ τῶν τῆς δουλείας δορυφόρων τῆς πενίας καὶ τῆς ἀπαιδευσίας. Παρὰ τοῖς τοιοῦτοις λαοῖς αἱ ἀκτίνες τῆς ἀληθείας εἰσὶ τὸ κατ' ἀρχὰς δυσαντίβλεπτοι, ὡς τοῖς ὑπὸ χρόνους ὀφθαλμίας νοσοῦσιν αἱ ἡλικαί. Καὶ διὰ τοῦτο ἐν ἀρχῇ πάσης ἀναγεννωμένης κοινωνίας τὰ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τοῦ πολιτισμοῦ βήματα ἁμολογοῦνται βραδέα ὑποσκάζοντα καὶ ἀσταθῆ καὶ πρὸ τοῦ ἐλαχίστου προσκόμματος κλονιζόμενα· μεγάλοι δὲ εὐεργεταὶ οἱ ὑποβοηθῶντες καὶ ὑποστηρίζοντες ταύτας καὶ τὴν ὁδὸν προλακίοντες. Ὁ Ἐπίσκοπος, ὁ Ἱερεὺς, ὁ Νομάρχης, ὁ Ἐπαρχος, ὁ Δικαστῆς, ὁ Δήμαρχος καὶ ὁ Διδάσκαλος ἀνάγκη κατανοοῦντες ταῦτα καὶ συναισθανόμενοι τὰς ὑπεχρεώσεις τῆς ἀποστολῆς τῶν μετὰ τοῦ ἀξιώματος νὰ λαμβάνωσιν ὡς σύνθημα ἐν τῇ λειτουργίᾳ τῶν τῶ ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου ἀντηχοῦν σήμερον κέλευσμα «πόλεμος κατὰ τῆς ἀμαθείας διὰ τοῦ σχολείου» ἄλλως ἐπὶ μακροῦς ἔτι χρόνους τὸ ἐλληνικὸν θὰ διακρῆ ἀποτόμως ἢ τοῦ πνεύματος καὶ τοῦ πλούτου ἀνισορροπία εἰς τάξεις λαϊκῆς ἀμαθῶν, πενήτων καὶ ταλαιπώρων, εὐπληνῆτων καὶ εὐαπατήτων ἐν τῇ πνευματικῇ σκοτίᾳ, καίτερ μεσουρανοῦντος τοῦ Συνταγματικοῦ Ἡλίου, καὶ εἰς τάξεις λογιωτάτων καὶ εὐπορούντων καὶ πάντα τὰ κοινωνικὰ καὶ πολιτικὰ ἀγαθὰ ἀπολαμβανόντων ἐν ὀνόματι καὶ κατ' ἐντολήν ἀμαθοῦς λαοῦ χειροκροτοῦντος μὲν ἐπὶ τούτῳ ἀλλὰ καὶ εὐκλότου ὑπὸ τῆς δημαγωγίας καὶ

διὰ τοῦτο ἐπικινδύνου ἐν τῇ ἐλαχίστῃ κοινωνικῇ ἢ πολιτικῇ ἀνωμαλίᾳ. Συντελεστικώτατον δ' ἔσται πρὸς ἐξέγερσιν τοῦ πρὸς τὸ Σχολεῖον ἐνδιαφέροντος τοῦ λαοῦ ἢ ἐκ τῶν ἐνόνητων ἐξωραΐσις τοῦ διδασκῆρίου καὶ ἡ ἐσωτερικὴ ἐνίσχυσις αὐτοῦ διὰ παρασκευῆς διδασκάλων δυναμένων καὶ βουλομένων τὸ μὲν νὰ καθιστῶσι κατάδηλον τὴν τοῦ Σχολείου ἀξίαν διὰ τῆς ταχείας καὶ αἰσθητῆς μορφώσεως καὶ προαγωγῆς τῶν εἰς αὐτὰ φοιτῶντων, τὸ δὲ νὰ ἐξηγῶσι διὰ γλώσσης ἐπαγωγῆς πειστικῆς πρὸς τοὺς γονεῖς ἐν τοῖς μετ' αὐτῶν συνδιατριβαῖς τὰ ἀγαθὰ τοῦ Σχολείου· ἐφ' ὅσον ἔχομεν ἀνικάνους καὶ ὀλιγώρους διδασκάλους καὶ διδασκῆρια ρυπαρὰ, σκοτεινὰ καὶ ἡρεπωμένα, οἱ δὲ ἐν αὐτοῖς φοιτῶντες παῖδες μετὰ πολυετῆ μαθητεῖαν μὲν μὴ ἀναγινώσκουσι νὰ ἀναγινώσκωσι μηχανικῶς ἐκστηθίζοντες ἀκατανόητα βιβλία, ἐπὶ τοσοῦτον καὶ ἡ ἀδικφορία τῶν γονέων θὰ ἐπιτείνηται, ἐλαχίστην κρινόντων τὴν ζημίαν τῶν μὴ φοιτῶντων εἰς τοιαῦτα σχολεῖα τέκνων των. Πολλαχοῦ καὶ οὐχὶ παρ' ὀλίγων γονέων παραινουμενῶν παρ' ἐμοῦ νὰ στέλλωσι τὰ τέκνα των εἰς τὸ σχολεῖον ἠκούσα μετὰ λύπης αἰδοῦ οἱ παῖδες τοῦ δεῖνος καὶ δεῖνος πέντε ἢ ἕξ ἔτη φοιτῶσι μάτην εἰς τὸ σχολεῖον· προτιμῶμεν νὰ ἐργάζωνται ἐπὶ μικρᾷ ἀμοιβῇ ἐν τινι ἐργοστασίῳ ἢ νὰ συλλέγωσιν οἱ παῖδες μας τοὺς καρπούς καὶ νὰ βοηθῶσιν ἡμᾶς εἰς τὸν ἀγρὸν παρὰ νὰ κἀθηνται ἀργοῦντες ἐν τῷ σχολείῳ.»

B'

ΣΧΟΛΕΙΑ

Ἐν τῷ κεντρικῷ τῆς Ἐρμουπόλεως σχολείῳ τῶν ἀρρένων φοιτῶσι τριακόσιοι τεσσαράκοντα μαθηταί, διδασκόμενοι ὑπὸ τοῦ διευθύνοντος τὸ σχολεῖον γηραίου διδασκάλου . . . ὑπὲρ τὰ πενήκοντα ἤδη ἔτη διδάσκοντος, καὶ διὰ τὴν ἐπιμέλειαν καὶ χρηστότητα γενικοῦ σεβασμοῦ ἀπολύοντος, καὶ ὑπὸ τριῶν δημοδιδασκάλων . . . Οἱ ἐν τῷ δημοτικῷ τούτῳ ὡς καὶ εἰς τὰ λοιπὰ σχολεῖα φοιτῶντες κατὰ τὸ πλεῖστον εἰσὶ τέκνα ἐργατῶν ἀποχειροδιδάτων, ἐν τοῖς βυρσοδεψίοις, τοῖς ναυπηγείοις καὶ τοῖς λοιποῖς ἐν Ἐρμουπόλει ἐργοστασίαις ἐργαζομένων ἐπὶ ἡμερομισθίῳ τεσσάρων μέχρι ἕξ δραχμῶν, καὶ μικροπόρων ἢ μεταπρατῶν· ὀλίγοι δὲ παῖδες τῶν ἀνωτέρων κοινωνικῶν τάξεων φοιτῶσιν εἰς τὰ δημοσυντήρητα σχολεῖα προτιμώντων τῶν γονέων τὰ ἰδιοσυντήρητα, διωτι ἐν αὐτοῖς τυγχάνουσιν, ὡς εἰκὸς, ἐπιμελεστέρως διὰ τὸ ὀλιγοπληθές τῶν μαθητῶν διδασκαλίαν, καὶ διότι οἱ ἠθικοὶ κατ' αὐτοὺς κίνδυνοι ἐκ τοῦ συγχρωτισμοῦ τοσοῦτων παιδῶν πάσης τάξεως φαίνονται ὀλιγώτεροι.

Ἐν τῷ σχολείῳ τούτῳ οἱ ἐν βιβλίοις ἀναγινώσκοντες ἑκατὸν τεσσαράκοντα ἑπτὰ μαθηταί εἰσὶ διηρημένοι εἰς τέσσαρας ὑπαλλήλους κατὰ

βαθμῶν τάξεις. Ἐν ἐκάστη τάξει διδάσκει συνδιδασκτικῶς πάντα τὰ μαθήματα εἰς τῶν τεσσάρων διδασκάλων. Οἱ λοιποὶ μαθηταί τοῦ Ἀλληλοδιδασκτικοῦ λεγομένου τμήματος διδάσκονται ποτὲ μὲν συνδιδασκτικῶς, ποτὲ δὲ ἀλληλοδιδασκτικῶς ἀνάγνωσιν μὲν ὑπὸ . . . , γραφὴν ὑπὸ . . . τὴν δὲ Ἀριθμητικὴν καὶ τὴν Ἱερὰν Ἱστορίαν ὑπὸ . . . ἀνευ ὠρισμένης τάξεως καὶ ἀνευ κανόνος τινός καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μηχανικῶς, ἡκιστα νοούντων τῶν μαθητῶν τοῦ κατωτάτου τούτου τμήματος τὰ διδασκόμενα μαθήματα. Ἀπόδειξις, ὅτι ἡ Ἀλληλοδιδασκτικὴ μέθοδος καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς πολυπληθεσι σχολείοις, ἐν οἷς ὑπάρχει διδασκτικὸν προσωπικὸν ἐπαρκές, ληληθότως καταργεῖται, κατὰ μικρὸν γενομένων καταφανῶν τῶν φοβερῶν αὐτῆς ἐλαττωμάτων τῶν τοῦ πνεύματος καὶ τοῦ ἤθους φθαρτικῶν ὡς ἐκ τοῦ νεκροῦ μηχανισμοῦ, ἐξ οὗ οὔτε αἱ πνευματικαὶ δυνάμεις δύνανται νὰ ἀναπτυχθῶσιν ἀργοῦσαι πικτελῶς ἐφ' ὅσον διδάσκουσι παῖδες ἐρμηνευταί καὶ δὲν ἐξεγείρονται διὰ μεθοδικῆς διδασκαλίαν ἐμπείρου διδασκάλου, εὐμηχανῶς κινούντος τὸ ἐνδιαφέρον τῶν παιδῶν, ἐφελκύντος τὸ πρακτικόν, καὶ προκαλοῦντος πάσας τὰς ψυχικὰς δυνάμεις εἰς αὐτενεργεῖαν, δι' ἧς ἀσκούμεναι ἀναπτύσσονται ἐναρμονίως καὶ κρατύνονται· οὔτε ἠθικὴ μόρφωσις καὶ χαρακτῆρος διάπλασις δυνατὸν νὰ ἐπιτευχθῇ ἐκ τῆς ἐν πνευματικῷ σκότει καὶ ἀκίνησίᾳ πολυώρου καὶ ἀκάρπου τοῦ παιδὸς ἐνασχολήσεως. Ἄλλ' ἐν τοῖς συνδιδασκτικοῖς τμήμασι καὶ μάλιστα τοῖς δυσὶν ἀνωτέροις ἢ διδασκαλίαν τῶν μαθημάτων γίνεται κἄπως ζῶσα καὶ καρποφόρος. Οἱ παῖδες καὶ ἀνεγίνωσκον ἐν ἐπιγνώσει καὶ ἔγγραφον καθ' ὑπεργόρευσιν ἀνευ πολλῶν σφαλμάτων καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις μαθήμασιν ἐπεδείξαντο πρόοδον ἀγαπῆτην σχετικῶς πρὸς τὴν τῶν διδασκάλων διδασκτικὴν ἀνεπάρκειαν, διότι πλὴν τοῦ . . . αὐτὴ ἡ πολυχρόνιος πεφωτισμένη πείρα ἱκανῶς ἀναπληροῦ τὴν ἔλλειψιν συστηματικῆς παιδαγωγικῆς μορφώσεως, ὁ μὲν . . . , διδάσκαλος ἀναγνωρισθεὶς πρὸ τριῶν ἐτῶν, καίπερ νόημων, χρηστὸς καὶ ἀφωσιωμένος εἰς τὸ ἔργον του στερούμενος καὶ διδασκαλικῆς μορφώσεως καὶ πείρας παλυετοῦς, ἐλλείπει περὶ τὴν διδασκτικὴν ἱκανότητα. Οἱ δύο ἕτεροι . . . , μαθηταί ἀρχαῖοι τοῦ παλαιοῦ διδασκαλείου, καὶ περ ἐπιμελεῖς, στεροῦνται ἐπαρκῶν γνώσεων, καὶ ἐθισθέντες κατὰ τὴν πολυετῆ ὑπηρεσίαν των ἐν τῇ μηχανικῇ διδασκαλίᾳ, ἀδύνατον ἤδη νὰ κινήθωσι καὶ νὰ ἀπομάθωσι διδασκτικὰς ἐξείς ὀλεθρίας καὶ ἀσυμβιβάστους πρὸς τὰς νεωτέρας τῆς διδασκτικῆς βάσεις, ἄσπον καὶ ἀν πρὸς τοῦτο ἐξαναγκασθῶσιν ὥστε ἀναγκαστῶν εὐθύς ὡς παρσκευασθῶσιν ἐν τοῖς διδασκαλείοις διδασκαλοὶ νὰ μεταθεθῶσιν οὗτοι εἰς ὀλιγοπληθέστερα σχολεῖα, ἐν οἷς ἔσσονται, ὡς εἰκὸς, ὀλιγώτερον βλαπτικοὶ κατὰ τὸν ὀλίγον χρόνον καθ' ὃν θὰ δυνήθωσι νὰ ὑπηρετῶσιν, ὄντες περὶ τὸ τέμμημα τοῦ σταδίου των. Ἄν ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ . . . πέπειρακμένου, χρηστοῦ καὶ εὐπαιδευτοῦ διδασκάλου ἐτάσσοντο δύο ἢ τρεῖς

διδάσκαλοι ἐκ τοῦ νέου διδασκαλείου, μοι φαίνεται, ὅτι θὰ ἠδύναντο νὰ συνεργασθῶσιν ἐν ἀρμονίᾳ καὶ νὰ προβιβάσωσι τοῦ κεντρικοῦ τούτου σχολείου τὰς ἐργασίας, διότι ὁ τοιαύτην ἔχει ἠθικὴν μόρφωσιν καὶ ἀγάπην πρὸς τὸ ἔργον, ὥστε θὰ περιορισθῇ ἀφ' ἑαυτοῦ εἰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ ἀνωτάτου Συνδιδασκτικοῦ τμήματος καὶ τὴν διεύθυνσιν, ἀφίνων ἐλευθέρους νὰ ρυθμίσωσι τὸ λοιπὸν σχολεῖον οἱ νεώτεροι ὑπὸ τὴν πατρικὴν αὐτοῦ διεύθυνσιν κατὰ τὸ ἐν τῷ Διδασκαλείῳ Πρότυπον διαρισθῆναι αὐτὸ εἰς τέσσαρας τάξεις, ὑποδιηρημέναις εἰς παράλληλα τμήματα, καὶ διδάσκοντες συνδιδασκτικῶς πάντα τὰ μαθήματα.

Ἐν δὲ τῷ . . . ἐν Ἐρμουπόλει δημοτικῷ σχολείῳ τῶν ἀρρένων διδάσκονται διακόσιοι εἴκοσι τρεῖς μαθηταὶ ὑπὸ τοῦ διευθύνοντος ἀρχαίου πρωτοβαθμίου δημοδιδασκάλου . . . μετροῦντος ὑπηρεσίαν πέντε καὶ τριάκοντα ἐτῶν, καὶ δύο βοηθῶν, τοῦ πρωτοβαθμίου δημοδιδασκάλου, μαθητοῦ τοῦ παλαιοῦ διδασκαλείου καὶ τοῦ τριτοβαθμίου . . . Καὶ ἐν τούτῳ τῷ σχολείῳ τὰ συνδιδασκτικὰ τμήματά εἰσιν ἰσάριθμα τοῖς διδασκάλοις, ὧν ἕκαστος διδάσκει ἀνὰ ἓν. Ἐν δὲ τῷ ἀλληλοδιδασκτικῷ τμήματι, ἐν ᾧ οἱ πλείους τῶν μαθητῶν, διδάσκονται πάντα τὰ μαθήματα ὑπὸ τοῦ νεωτέρου καὶ ἀπειροτέρου, ἵνα μὴ ἀθετηθῇ ἢ κακῶς νοουμένη ἰεραρχία, εἰς ἣν θυσιάζεται ἡ προκοπὴ ἑκατὸν πενήκοντα παιδῶν.

Μετὰ λύπης δ' ὁμολογῶ ὅτι τὸ σχολεῖον τοῦτο δυστυχεῖ ὡς πρὸς τὴν πρόδον ἐν τοῖς μαθήμασι καὶ κατὰ τὸ μέτρον τῆς μηχανικῆς διδασκαλίας κρινόμενον. Ἡ ἐγκύκλιος τοῦ ὑπουργείου περὶ ἀναγνώσεως κατ' ἐπίγνωσιν, περὶ ἀναπτύξεως τῶν μαθημάτων, περὶ διδασκαλίας τοῦ θρησκευτικοῦ μαθήματος ἢ ἐν τοῖς ἑτέροις σχολείοις τῶν ἀρρένων κατὰ τὸ πλεῖστον ἐφαρμοσθεῖσα, ἐν τούτῳ οὐδὲν ἔφηρμόσθη. Ἄν καὶ πολλὰ ἤλπίζον ἐκ τῆς νοημοσύνης καὶ πολυετοῦς πείρας τοῦ τε . . . καὶ τοῦ πρωτοβαθμίου δημοδιδασκάλου . . . ἠπκτῆθην. Οἱ μαθηταὶ τῶν δύο ἀνωτέρων συνδιδασκτικῶν τμημάτων ἀνεγίνωσκον μηχανικῶς ὀλίγα νοοῦντες ἐκ τοῦ ἀναγινωσκομένου Εὐαγγελίου, καὶ τῶν ἀπὸ μνήμης ἀπαγγελλομένων θρησκευτικῶν μαθημάτων, τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας καὶ Γεωγραφίας. Περὶ τοῦ . . . οὐδένα ποιῶμαι λόγον, περιοριζόμενος νὰ προτείνω κατ' ἐπιείκειαν τὴν μετάθεσίν του εἰς τι σχολεῖον μικροῦ χωρίου, ἐν ᾧ ἐνδεχόμενον νὰ εὐδοκίμησῃ ἔχων ὀλιγίστους μαθητάς, διότι ἢ ἐκ τῆς ἀνικανότητός του μεγίστη δυστυχίᾳ τοῦ πολυπληθεστάτου ἀλληλοδιδασκτικοῦ τμήματος τοῦ σχολείου τούτου μὲ κατέλιπεν. Ἦθελον προτείνειν τὴν τιμωρίαν τῶν δύο πρώτων διδασκάλων, διότι περὶ τοῦ τρίτου ἐνδεχόμενον νὰ ἀμφισβητηθῇ τὸ δίκαιον τοῦ καταλογισμοῦ, ἀν μὴ ἠυλαχούμην τὴν πολυετὴ διδασκαλικὴν ὑπηρεσίαν των, καὶ μὴ ἐπειθόμην ὅτι μετὰ τὰς παρετηρήσεις μου θὰ φιλοτιμηθῶσι, καθ' ἃ μοι ὑπεσχέθησαν.

Τὸ ἕτερον τῶν ἀρρένων σχολεῖον εἶναι ἰδιόρρυθμον, διότι ἐν αὐτῷ δι-

δάσκει εἰς καὶ μόνος διδάσκαλος ἀπὸ τριάκοντα καὶ ἑπτὰ ἐτῶν ὑπηρετῶν ἀρχαῖος πρωτοβάθμιος . . . ἑκατὸν πέντε μαθητάς διηρημένους εἰς τέσσαρας συνδιδασκτικῶς παρ' αὐτοῦ διδασκόμενας τάξεις, ὧν ἡ ἐσχάτη ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν ἐβδόμην καὶ ὄγδόην τάξιν, ἡ δ' ἀνωτάτη πρὸς ἀνώτατον Συνδιδασκτικὸν τμήμα κοινῷ δημοτικῷ σχολείῳ, καὶ μία διδάσκαλος . . . ἑκατὸν δέκα ἄρρενα νήπια ἡλικίας τεσσάρων μέχρις ὀκτώ ἐτῶν, κατὰ τὴν νηπιαγωγικὴν μέθοδον, προάγουσα ὅμως τὰ μεγαλειτέρα τὴν ἡλικίαν εἰς τὴν ἀνάγνωσιν μέχρι τῶν βιβλίων, καὶ ἐν τῇ Γραφῇ, τῇ Ἀριθμητικῇ καὶ τῇ Ἱερᾷ Ἱστορίᾳ ὡσαύτως, ὥστε νὰ κατατάσσωνται ἐν τῇ κατωτάτῃ τῶν ὑπὸ τοῦ πατρὸς τῆς διδασκόμενων τμημάτων ἐν τοῖς παρεκτεταμένοις χωριστοῖς δωματίοις τοῦ αὐτοῦ διδακτηρίου· οὕτως καὶ ἐν τῷ σχολείῳ τούτῳ κατηγορεῖται ἢ ἀλληλοδιδασκτικὴ μέθοδος ἀπὸ πολλοῦ ἤδη χρόνου. Εὐθὺς δ' ὡς εἰσέλη τις ἐν τῷ σχολείῳ Κουκουλά κατ' ἀλήθειαν ἀντιλαμβάνεται τὴν μορφωτικὴν ἐπίδρασιν τῆς ἐν αὐτῷ ζωτικῆς διδασκαλίας ἐπὶ τοῦ ἦθους τῶν μαθητῶν. Ὅπου δὲν ὑπάρχουσιν ἡμικύκλια καὶ ἐρμηνευταὶ καὶ διδασκαλία μηχανικῆ, ἐκεῖ τὰ πρόσωπα τῶν παιδῶν φαιδρύνονται, ἀπὸ δὲ τῶν ὀφθαλμῶν των ἀκτινοβολεῖται χαρὰ, ἣν ἐνεργάζεται, ὡς εἶδος, ἐν ταῖς ψυχαῖς αὐτῶν τῶν διδασκόμενων μαθημάτων κατανόησις καὶ ἡ ἀντίληψις τῶν δι' αὐτῶν μεταδιδόμενων ἀληθειῶν καὶ τῶν ἀναπτυσσομένων ὑπὸ τοῦ διδασκάλου ἐκδηλώσεων τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ καλοῦ τῶν ἐκ τῆς φύσεως ἢ τῆς Ἱστορίας εἰλημμένων. Μεγίστη δ' ἡ ἀξία τῆς χαρᾶς ταύτης τῶν παιδῶν ὑποθαλαπομένη ἐν τῷ σχολείῳ καὶ ἔτι μείζων ἡ παιδαγωγικὴ αὐτῆς δύναμις· διὰ τῆς χαρᾶς ταύτης ἐκκρούεται ὁ ἐκ τοῦ ἐν τῷ σχολείῳ περιορισμοῦ ὄχλος, ὑποτρέφεται ὁ τοῦ εἰδέναι ἔμυτος ἔρωσ, καὶ ἀπτεται δι' αὐτῆς λαμπρότερον καὶ μυστηριώδες τῆς συνειδήσεως φῶς, δι' οὗ αἱ παραστάσεις καὶ ἔνοιαι καὶ αἱ σχέσεις αὐτῶν καθιστῶνται εὐκνήπιτοι καὶ σφαιεῖς. Ἡ τῆς παιδικῆς ἡλικίας χαρὰ εἶναι οὐράνιος πνευματικὴ θαλαπυρῆ, ὑφ' ἣν αἱ ψυχικαὶ καὶ σωματικαὶ δυνάμεις ἀναπτύσσονται καὶ κρατύνονται. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ πάνσοφος δημιουργία εὐλαδέστατα περιεφρούρησε καὶ ἠσφάλισε τὴν τῶν παιδῶν χαρὰν, ἣν τόσῳ ἀφιλανθρώπως καὶ ἀσπλάγχυνως λυμάνεται συνήθως παρ' ἡμῖν τὸ σχολεῖον, ἢ νεκρὰ διδασκαλία καὶ που καὶ ἡ πολυθρύλητος διδασκαλικὴ ῥάβδος. Ἐν δὲ τῷ πίνακι γράψαντες οἱ μαθηταὶ καθ' ὑπαγόρευσιν ἐκ τῆς καθωμιλημένης, ἐλάχιστα ἡμάρτανον· καὶ ἐν τῇ καλλιγραφίᾳ ἦσαν ἱκανῶς ἡσκημένοι· ὁ Κουκουλάς εἶναι νοήμων καὶ ἔμπειρος διδάσκαλος, ἐνωρὶς δ' αἰσθανθεὶς τὸ βάρος τῶν τοῦ πνεύματος δεσμῶν τὸ ἐκ τῆς ἀλληλοδιδασκτικῆς, τῆς κρατούσης ἐν παντελεῖ ἀκινήσις τὸ πνεῦμα, ὡς ἡ Αἰγυπτιακὴ τέχνη τὸ σῶμα, κατὰ μικρὸν καὶ λίαν ἐντέχνως ἐφρόντισε νὰ ἀπαλλαγῇ τούτων χωρὶς νὰ φανῇ ἀθετῶν τὸν ἰσχύοντα ὀδηγόν, διότι πρόχειρον ἔχει πρόβλημα πρὸς δικαιολογίαν, ὅτι αἱ μὲν παρ' αὐτοῦ διδασκόμεναι τάξεις εἶναι τὰ συνδιδασ-

κτικὰ ἀνώτερα τμήματα τοῦ ὅλου πρὸς αὐτοῦ διευθυνομένου σχολείου, οὗ τὰς κατωτέρας τάξεις διδάσκει ἡ θυγάτηρ του. Καὶ ἐν τῷ τμήματι δὲ τούτῳ τῷ ὑπὸ τῆς φιλοπόνου καὶ δραστηρίου . . . διδασκόμενῃ, ἡ διδασκαλία γίνεται ἐπιμελής καὶ εὐμέθοδος καὶ ἰκανῶς κάρπιμος, ἂν καὶ δὲν ἐπαρκεῖ μόνῃ εἰς τὴν διδασκαλίαν τούτων παιδίων, ἀλλ' ὑπερπηδῶνται τὰ ὄρια καὶ παραβιβάζονται καὶ οἱ ὄροι τοῦ νηπιαγωγείου, διότι ἐν αὐτῷ διδάσκονται οἱ παῖδες ἐν βιβλίῳ ἀνάγνωσιν. Πρὸς ἄρσιν δὲ τῆς ἰδιορρυθμίας τοῦ σχολείου Κουκουλά τῆς ἀντιβαϊνούσης καὶ πρὸς τὰ κείμενα, καὶ πρὸς μεζίζονα ὠφέλειαν, ἀνάγκη τὸ μὲν νηπιαγωγεῖον νὰ μετατεθῆ εἰς ἕτερον διδασκῆριον, εἰς δὲ τὸ σχολεῖον νὰ προστεθῶσιν εἰς ἡ δὴ διδασκαλίαι ἐκ τῶν ἀπὸ τοῦ νέου διδασκαλείου· οὕτως ἤθελε καταρτισθῆ ἐν πλήρει σχολεῖον ἀρρένων κατὰ τὸ δυτικὸν μέρος τῆς Ἐρμουπόλεως, ἐν ᾧ συνδιδασκτικῶς διδασκόμενοι οἱ παῖδες κατὰ τὸ τοῦ διδασκαλείου πρότυπον ἤθελον ἀσυγκρίτως προκόπτει. Πρὸς δὲ τὸν ἀρχαῖον δημοδιδασκαλὸν . . . προτείνω νὰ ἐκφρασθῆ ἡ εὐαρέσκεια τοῦ ὑπουργείου διὰ τὴν μετὰ ζήλου ἐκπλήρωσιν τῶν καθηκόντων του. Ἐν τῷ σχολεῖῳ τούτῳ πρὸς τοῖς ἄλλοις μὲ εὐηρέστησεν ἡ εὐκοσμία καὶ ἡ καθαριότης καὶ εὐπρέπεια τῶν μαθητῶν ἐνδεδυμένων πάντων κατ' ἀπαίτησιν τοῦ διδασκάλου ἐξωτερικὸν χιτῶνα λιτὸν καὶ ὑφάσματος εὐωνοτάτου, ὅστις καλύπτει πάντα τοῦ παιδὸς τὰ ἐνδύματα, καὶ τὰς οὐχὶ σπανίας πρὸς τοῖς παισὶ τοῦ λαοῦ διαρραφὰς αὐτῶν ἢ τὰς ἐπανειλημμένας ἀτέχνους ἀποπείρας πρὸς ἐπούλωσιν αὐτῶν διὰ συρραφῆς ῥακῶν, ὧν ἡ θέα τῷ τε ὀφθαλμῷ καὶ τῇ καρδίᾳ ἐστὶν ἀλγεινὴ, ὡς στυγνῆς πενίας καὶ κακοδαιμονίας εἰδεχθῆς τεκμηριώσας.

ΣΧΟΛΕΙΑ ΘΗΛΕΩΝ

Περὶ τὸν κρίνω ἰδίᾳ περὶ ἐκάστου τῶν τριῶν ἐν Ἐρμουπόλει σχολείων τῶν θηλέων νὰ διατρίψω, διότι ἐν πᾶσιν ὡς καὶ ἐν τῷ τῆς Ἄνω Σύρου, ὃ αὐτὸς ἐπικρατεῖ ρυθμὸς, ἡ αὐτὴ μέθοδος καὶ ἡ αὐτὴ σχεδὸν διδασκτικὴ ἰκανότης τῶν διδασκουσῶν· καὶ ἂν που δὲ εὖρον διαφορὰς, ταύτας θέλω σημειώσῃ ἐν τῷ συνημμένῳ τῇ παρούσῃ πινάκι. Ἐν μὲν τῷ πρώτῳ δημοτικῷ σχολεῖῳ τῶν θηλέων διδάσκουσι τρεῖς διδασκάλισσαι, ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ καὶ τρίτῳ ἂνὰ τέσσαρες· πρὸς ἐκάστῳ δὲ σχολεῖῳ διορίζεται ὑπὸ τοῦ δημάρχου ἐπιμελήτρια, ἥτις χρησιμεύει καὶ ὡς διδασκαλὸς ἐργοχείρων, ἐπὶ μηνιαίῳ μισθῷ δραχμῶν τεσσαράκοντα. Πλὴν τῶν τριῶν διευθυντριῶν . . ., ἔχουσῶν διδασκτικὴν τινα ἰκανότητα ἐμπειρικὴν ὅλως, πᾶσαι· αἱ λοιπαὶ διδασκάλισσαι τῶν σχολείων τούτων ὑστεροῦσι καὶ κατὰ τοῦτο καὶ κατὰ τὰς γνώσεις οὔτε θεωρητικῶς διδασκῆσαι ἐπαρκῶς οὔτε πρᾶκτικῶς ἀσκηθεῖσαι ἐν τῷ ἔργῳ. Καὶ τὰ σχολεῖα ταῦτα τῶν θηλέων

ὡς τὰ τῶν ἀρρένων διακροῦνται εἰς ἀλληλοδιδασκτικὸν τμήμα, τὸ ἀσυγκρίτως πολυπληθέστερον, καὶ τὸ συνδιδασκτικὸν ὑποδικαρούμενον εἰς τμήματα τρία ἢ τέσσαρα κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν διδασκαλισσῶν, ὧν ἐκάστη διδάσκει ἂνὰ ἐν πάντα τὰ μαθήματα ἐν ἰδιαιτέροις μικροῖς δωματίοις παρακειμένοις τῇ μεγάλῃ τοῦ σχολείου αἰθούσῃ ἐχούσῃ ὡς καὶ ἐν τοῖς τῶν ἀρρένων σχήμα παραλληλογράμμου, ἐν ᾗ τὸ ἀλληλοδιδασκτικόν. Τὸν δὲ ἀριθμὸν τῶν ἐν ἐκάστῳ συνδιδασκτικῷ τμήματι διδασκόμενων ὀρίζει μᾶλλον ὁ χῶρος τοῦ δωματίου ἢ αἱ τῶν διδασκόμενων κορφαῖαι γνώσεις. Ἐν τοῖς ἀνωτέροις συνδιδασκτικῶς τμήμασι καὶ ἰδίως ἐν τῷ ἀνωτάτῳ, ἐν ᾧ διδάσκει ἡ διευθύνουσα, φαίνεται προκοπὴ τις κατὰ ποσὸν, ἰδίως τῶν ἀπὸ μνήμης ἀπαγγελλομένων μαθημάτων, Γραμμτικῆς, Κατηγήσεως, Γεωγραφίας κτλ. καὶ διότι διδάσκει κἄπως ἐμπειροτέρη καὶ φιλοτιμότερη διδασκαλὸς, καὶ διότι τὰ κορφαῖα εἶναι μὲν γρηγορότερα ἢ ἡλικίας, καὶ μάλιστα διότι τὸ τμήμα τοῦτο χρησιμεῖον κατὰ τὴν πρώτην ἡμέραν τῶν δημοσίων ἐξετάσεων, καθ' ἣν συνέρχονται ἀροκταὶ καὶ ἡ Ἐρορεία ὡς δεῖγμα καὶ μέτρον τῆς προόδου τοῦ ὅλου σχολείου καὶ διὰ τοῦτο συγκεντρώνει τὴν προσοχὴν πᾶσῶν τῶν διδασκουσῶν. Αἱ διευθύνουσαι φιλοτιμοῦνται ἐν τῇ διδασκαλίᾳ καὶ φαίνονται ἀγωνιζόμεναι, ὡς ἐκάστη ἔχει δυνάμει καὶ ἐμπειρίᾳ, ἀλλ' ἡ περὶ τὴν διδασκαλίαν ἀμεθοδία καὶ ἡ ἀνεπάρκεια τῶν γνώσεων ματαιοῦσι τὰς προσπάθειάς των· διὰ τοῦτο οὔτε ἐπὶ τῶν ὑφισταμένων δύναται νὰ ἐπιβληθῶσιν ἐφελεύουσαι διὰ τῆς ὑπεροχῆς τὸν σεβασμὸν αὐτῶν, οὔτε καρποὺς νὰ παραγάγῳσιν ἀξιολόγους· ἡ διδασκαλία των εἶναι μηχανικὴ, ἐλλεῖπει ἡ εὐμέθοδος τοῦ διδασκόμενου μαθήματος ἀνάπτουσι ἢ ὑποβοηθοῦσα τὴν κατανόησιν, καὶ ἐξεγείρουσα τὸ ἐνδιαφέρον καὶ ἐφελεύουσα τὴν προσοχὴν τῶν μαθητριῶν· ἐπιμένουσι κυρίως εἰς τὴν μεταδόσιν τῶν μηχανικῶν ἐμπειριῶν τῆς Ἀναγνώσεως, Γραφῆς καὶ Ἀριθμητικῆς καὶ τὴν ἐκστήθισιν τῶν βιβλιαρίων τῶν ἄλλων μαθημάτων· συνήθως ἀνεπιγνώσεως τῶν φωνῆ γεγωνιῶν καὶ ῥαγδῆν ἀπαγγελλομένων λέξεων, ἢ μετ' ἀμυδρᾶς ἐνιαχοῦ καὶ διὰ τοῦτο εὐκόλως ἀμαυρουμένης ἀντιλήψεως τῶν ἐνοπιῶν· αἱ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ καλοῦ ἐκδηλώσεις ἐν τῇ φύσει καὶ τῇ Ἱστορίᾳ, αἵτινες διὰ προσηκούσης διδασκαλίας ἀποκαλυπτόμεναι πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ παιδὸς συγκινοῦσι καὶ καταθέλουσι τὴν ἀπαλήν καρδίαν καὶ τὸν πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἔρωτα ὑπεκκρίνουσι καὶ εἰς τὴν τοῦ χαρακτῆρος δικμόρφωσιν τελεσφορώτατα ἐπιδρῶσιν, εἰσὶν ἡμιστὰ συνειδητὰ πρὸς τὸν τοιοῦτον διδασκαλισσῶν, περιοριζόμενων δι' ἀπειρίαν εἰς τὸν ἀπλοῦν ἐξαναγκασμὸν πρὸς ἐκστήθισιν τῶν μαθημάτων καὶ τὴν ἀχαρὶν ἐπανάληψιν ξηρῶν συμβουλῶν καὶ ἐντολῶν οὐχὶ ὡς πορισμάτων ἀπὸ τοῦ καθημερινοῦ μαθήματος συναγομένων ἀλλ' ὡς ἱεροκλήρυκος ἐπιταγῶν «γὰ ἦσθε ἐπιμελεῖς· γὰ ἀγαπάτε τὸν Θεόν· γὰ προσείχεσθε· πρέπει γὰ ἦσθε καθαροί· αἱ καλαὶ μαθήτρια ἐπιμελοῦνται· δὲν ἀτακτοῦσι· πρέπει γὰ σέ-

θησθε τοὺς γονεῖς σας· νὰ ἦσθε σεμναί, καὶ τὰ περὶ μοι. Ἴδου περὶ τί στρέφεται μονοτόνως ἡ ἠθικὴ διδασκαλίαν ἐν τοῖς τοιοῦτοις σχολείοις· ἀλλ' ὁ σπόρος τῆς ἠθικῆς διδασκαλίας δὲν βλαστάνει οὐδὲ καρποφορεῖ ριπτόμενος οὕτως ἐν ἀσυγκινήτῳ καὶ ψυχρᾷ καρδίᾳ. Ὡς κατὰ τὴν φυσικὴν σπορὰν, ἵνα ἡ βλάστησις ἢ ζωηρὰ καὶ καρποφόρος, ἀνάγκη νὰ καλλιεργηθῇ πρότερον ἐπιμελῶς ὁ ἀγρός, οὕτω καὶ ἐν τῇ ἠθικῇ σπορᾷ δεόν νὰ παρασκευασθῇ ἡ καρδία διὰ συγκινήσεώς τινος καὶ κατανύξεως, ἣν ἐνεργάζεται καὶ διεγείρει, ὡς εἶδος, ἢ εὐμέθοδος διδασκαλία τῶν μαθημάτων τῶν θερησκευτικῶν καὶ τῶν ἀπὸ τῆς φύσεως οὐχ' ἦττον ἢ ἀπὸ τῆς Ἱστορίας εἰλημμένων καὶ κατὰ τοὺς κανόνας τῆς παιδαγωγικῆς ἐπιστήμης διατυπωμένων. Ἀλλὰ πρὸς τοιαύτην διδασκαλίαν εἰσὶν ὅλως ἀπρόσθετοι αἱ διδασκαλίαι αὗται καὶ θεωρητικῆς διδασκαλίας καὶ πρακτικῆς ἀσκήσεως στερούμεναι. Διὰ τοῦτο, ἂν καὶ ὁμολογεῖται μείζων ἢ τῆς γυναικὸς διδασκάλου μορφωτικὴ δύναμις, διότι καὶ ἡ προόδος τοῦ ἥθους καὶ ἡ γλυκύτης τῆς φωνῆς καὶ ἡ αἰσθητικωτέρα τῆς φύσεως ἀντίληψις καὶ τὸ βέθος καὶ ἡ ἰσχὺς τῶν συναισθημάτων ἐρμηνευομένων διὰ γλώσσης ἐπὶ πηγῶν δραστηκώτερον ἐπὶ τῆς ψυχῆς τοῦ παιδὸς ἐπιδρῶσιν, ὅμως ἐκ τῶν ἀτελειῶν τούτων τοῦ διδασκτικοῦ προσωπικοῦ οὔτε ἡ πνευματικὴ ἀνάπτυξις οὔτε ἡ ἠθικὴ μόρφωσις οὔτε ἡ μετάδοσις τῶν στοιχειωδῶν ἐπιστημονικῶν γνώσεων τῶν εἰς τὸν βίον χρησίων ἐπιτυγχάνεται ἐν τοῖς σχολείοις τῆς Ἑρμοπούλεως, ἀφ' ὧν τὰ κοράσια ἐξέρχονται μετὰ πολυετῆ διδασκαλίαν μόνον ἐφόδια πρὸς τὸν βίον ἀποκτήσαντα τὴν ἐμπειρίαν τῆς Ἀναγνώσεως, Γραφῆς καὶ τῶν τεσσάρων τῆς Ἀριθμητικῆς πράξεων καὶ ἀσυναρτήτους τινας καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον συγκεχυμένους ἢ ἀνακριθεῖς θερησκευτικῆς, γεωγραφικῆς καὶ ἱστορικῆς γνώσεως. Τοιοῦτοι οἱ τῶν συνδιδασκτικῶν τμημάτων καρποί. Περὶ δὲ τοῦ ἀλληλοδιδασκτικοῦ τί νὰ εἶπω; ἑκατὸν πεντήκοντα ἢ καὶ πλεῖονα συνήθως πάσης ἡλικίας κοράσια συνωστίζονται ὡς ἐν τοῖς τῶν ἀρρένων ἐν τῷ ἔξω καλουμένῳ σχολείῳ κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸ ἔσω, τὸ συνδιδασκτικὸν, διηρημένα εἰς τάξεις καὶ διδασκόμενα ἀλληλοδιδασκτικῶς ἐν ἡμικυκλίοις Ἀνάγνωσιν καὶ Ἀριθμητικὴν ὑπὸ τῶν ἐρμηνευτριῶν καὶ Γραφὴν μηχανικὴν ἐν τοῖς θρανίοις δι' ἀπομιμήσεως τοῦ σχήματος τῶν γραμμῶν ὁρίζεται δὲ εἰς τὰς μαθητριάς τῶν ἀνωτέρων αὐτοῦ τάξεων διὰ σημείου μολυβδοκονδύλου τὸ κατ' οἶκον μαθηματικὴ ἀναγνώσεως, ὅπερ πᾶσαν πρῶταν ἐξετάζουσιν αἱ ἐπιμελέστεραι τῶν διδασκαλισσῶν ἀκούουσαι τὰ μικρὰ κοράσια μηχανικῶς συνδέοντα τὰ γραμμὰ εἰς συλλαβὰς καὶ ταύτας εἰς λέξεις, ἐν ᾧ αἱ ἀμελέστεραι οὔτε τοῦτο πράττουσι· τοῦτο ἀπρόσθετον γίνεται καὶ εἰς τὰ ἀλληλοδιδασκτικὰ τμήματα τῶν σχολείων τῶν ἀρρένων. Περὶ ἀναπτύξεως τῶν πνευματικῶν δυνάμεων, περὶ μορφωτικῆς ἐπιδράσεως τῶν μαθημάτων, περὶ καλλιεργείας τοῦ θερησκευτικοῦ αἰσθητικῆς, περὶ ἀσκήσεως τοῦ πρακτικῆς καὶ τοῦ

κριτικοῦ τῶν παίδων, καὶ διανοίξεως τῶν πνευματικῶν αὐτοῦ ὀφθαλμῶν ἐν τοιοῦτοις σχολείοις οὐδεὶς δύναται νὰ γίνῃ λόγος, ἀφοῦ ἐν αὐτοῖς βραδύται διδασκαλίαν μηχανικὴ ἀποναρκοῦσα τὸ πνεῦμα καὶ παροῦσα τὴν καρδίαν. Οὐδὲ περὶ τοῦ νηπιαγωγείου τοῦ διευθυνομένου ὑπὸ τῆς . . . διδασκαλίας μετὰ δύο βοηθῶν περὶ τὰ ἑκατὸν εἴκοσι νήπια ἑκατέρου φύλου ἔχω νὰ ἀναφέρω εὐάρεστα· διότι πλὴν τῶν κινήσεων καὶ τῶν μηχανικῶς ἐπαναλαμβανομένων ὑπὸ τῶν νηπίων λέξεων ἢ ἀσκημάτων οὐδὲν ἕτερον μορφωτικὸν τοῦ ἥθους ἐν αὐτῷ. Τὰ μεγαλείτερα οὐ μόνον ἀνεγίνωσκον εἰς βιβλία ἀλλὰ καὶ τὸν Γεροστάθην ἐκράτουν ἀνὰ χεῖρας τὰ ταλαίπωρα. Αἱ δύο βοηθοὶ ὅλως περιτταί· διὰ τί νὰ μὴ μετατεθῇ ἢ ἕτερα τοῦλάχιστον ἐν τῷ Νηπιαγωγείῳ τῷ προσηρητημένῳ τῇ Σχολῇ τοῦ Κουκουλά; τὸ ἐν ἄνω Σύρῳ ἐν σχολείῳ τῶν ἀρρένων, ἐν ᾧ φοιτῶσι περὶ τοὺς ἑκατὸν παῖδες, δυτικὸν τὸ δόγμα, στερεῖται διδασκάλου· διδάσκει δ' ἐν αὐτῷ εἰς δυτικὸς ἱερεὺς ἀναπληρῶν τὴν ἔλλειψιν διδασκάλου. Περὶ διορισμοῦ διδασκάλου ἐν τῷ σχολείῳ τούτῳ ἀνάγκη νὰ ληρθῇ ὅτι τάχιστα πρόνοια.

Κατὰ ταῦτα τὰ ἐν Ἑρμοπούλει σχολεῖα μ' ὅλως τὰς ἐξαιρέτως εὐτυχεῖς κοινωνικὰς περιστάσεις καὶ τὰ ἀφελῆ χρηρηγήματα τοῦ πλουσίου τούτου δήμου ἥμιστα ἀνταποκρίνονται εἰς τὰς σημερινὰς ἀξιώσεις τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τὰς κοινωνικὰς ἀνάγκας τοῦ τόπου· τὸ δὲ γενικὸν τοῦτο συμπέρασμα ἔρχεται εἰς κύρωσιν τοῦ Γαλλικοῦ ἀξιωματοῦ: tant vaut l'écol tant vaut le maître καὶ εἰς ἐνίσχυσιν τῶν προτάσεων, ἃς ἔσχον τὴν τιμὴν νὰ ὑποβάλω ὑμῖν, κ. Ὑπουργέ, ἐν τῇ περὶ τῶν ἐν Ἀργολίδι σχολείων ἐκθέσει μου. Οὐδὲν προὔργικότερον ἐπιβάλλουσιν ἡμῖν τὰ πράγματα ἢ νὰ σπεύσωμεν ἐκ παντὸς τρόπου πρὸς βελτίωσιν τοῦ διδασκτικοῦ προσωπικοῦ, τὸ μὲν διὰ συστάσεως καὶ προσηκούσης ὀργανίσεως διδασκαλείων ἀρρένων καὶ θηλέων, τὸ δὲ διὰ μορφώσεως ἱκανοῦ ἀριθμοῦ ἐμπειρῶν ἐπιθεωρητῶν, δι' ὧν θέλομεν ἀφ' ἐνὸς ἀσκήσει τοὺς ὑπάρχοντας, ἀφ' ἑτέρου ἐπιτηρεῖ τοὺς ἀπὸ τῶν νέων διδασκαλείων διδασκάλους. Χωρὶς τούτων οὐδὲν ἐστὶ γενέσθαι τῶν δεόντων πρὸς προαγωγὴν τῶν ἐργασιῶν τῶν ἡμετέρων σχολείων. Ἐπιφυλασσόμενος νὰ ὑποβάλω ἰδικιτέραν ἐκθεσιν περὶ τοῦ ἐν Ἑρμοπούλει ἀνωτέρου Παρθενιαγωγείου, κατὰ τὴν εὐχόμενος ἐπὶ τῆς Ὑμετέρας Ὑπουργικῆς νὰ τεθῶσιν ἀρχαὶ βελτιώσεως τῆς διδασκαλίας δι' ἐπισήμου καταργήσεως τῆς Ἀλληλοδιδασκτικῆς μεθόδου καὶ δι' ἀποστολῆς ἱκανῶν σπουδαστῶν εἰς Γερμανίαν πρὸς σπουδὴν τῶν παιδαγωγικῶν καὶ τῶν νέων διδασκτικῶν μεθόδων, ἵνα χρησιμεύσωσιν ἰδίως ὡς ἐπιθεωρηταί. Οὕτω δ' εὐελπιστῶ ὅτι τὸ 1880 ἔτος ἔσται ἐν τῇ νέᾳ Ἱστορίᾳ τοῦ ἔθνους ἀξιομνημόνευτον διὰ δύο ἐθνοσωτείρας τῆς Κυβερνήσεως ἀποφάσεις, τὴν κατήρησιν τῆς πολυστενᾶκτου δεκάτης καὶ τῆς ἐπαράτου ἀλληλοδιδασκτικῆς μεθόδου, ὧν ἡ μὲν στερωτικὴ τῶν ὑλικῶν, ἡ δὲ τῶν

πνευματικῶν τοῦ λαοῦ δυνάμειν, ἀπειργάζοντο δι' ἀλληλεπιδράσεως τὴν πικντελή αὐτοῦ κακοδαιμονίην καὶ τὴν τοῦ φρονήματος κατάπτωσιν.

Τῶν ιδιοσυντηρητῶν σχολείων ἄξιον ἰδιαιτέρας μνείας κρίνω τὸ ὑπὸ τοῦ ἐν Ἀθήναις φιλολογικοῦ συλλόγου *Παρνασσῶ* φιλανθρώπως συντηρούμενον ἐσπερινὸν τῶν ἀπόρων παιδῶν ὑπὸ τὴν πατρικὴν καὶ πεφωτισμένην ἐπιβλεψὴν ἐπιτοπίου ἐφορείας, ἧς προεδρεύει ὁ εὐπκίδευτος διευθυντὴς τῆς ἱερατικῆς σχολῆς κ. Μεθόδιος Ἀναστασόπουλος ἀνὴρ ζηλωτῆς τῶν καλῶν καὶ κληρικὸς σεβάσμιος. Ἐν τῷ ἀσύλῳ τούτῳ συνερχόμενοι κατὰ τὰς ἐσπερινὰς ὥρας ὀδοτόκοντα ἄποροι παῖδες, στυλβῶνται ὑποδημάτων, μελανωταὶ τυπογραφείου κλ. διδάσκονται διηρημένοι εἰς τρεῖς τάξεις ὑπὸ τριῶν διδασκάλων χριστιανικὴν διδασκαλίαν, Ἀνάγνωσιν, Γραφὴν καὶ Ἀριθμητικὴν, καὶ ἠθικῶς μορφούμενοι παρασκευάζονται ὑγιᾶ τῆς κοινωνίας μέλη. Εἰκότως δὲ δύνανται νὰ θεωρηθῶσι τὰ τοιαῦτα σχολεῖα κατ' ἐξοχὴν *λαϊκά*, ἐν οἷς παῖδες ἐστερημένοι πάσης μορφωτικῆς ἐπικουρίας ἀπὸ τοῦ οἴκου παιδαγωγοῦνται ὑπὸ τὴν θερμὴν στοργὴν τοῦ φιλανθρωποτάτου τούτου συλλόγου. Ἐν τοῖς τοιοῦτοις παιδαγωγείοις εὔρηται τὸ ἰδανικὸν τῆς *χριστιανικῆς ἀγάπης* καὶ τῆς τῶν Ἑλλήνων *φιλανθρωπίας*. Δὲν ἐλθεῖ τόσῳ ὁ ἄπαξ τὸν πεινῶντα χορταίνων ἢ τὸν γυμνὸν περιβάλλον, ὅσῳ ὁ τὰ ἀφθαρτον καὶ ἀναπαλλοτρίωτον κατὰ τῆς πείνης καὶ τῆς ἄλλης κακοδαιμονίας ἠθικὸν φυλακτῆριον κατὰ τὴν ἀπαλὴν ἡλικίαν παρέχων, τὴν ἠθικὴν δηλαδὴ μόρφωσιν καὶ δι' αὐτῆς τὴν ἠθικὴν ἐλευθερίαν. Εὐτυχεῖς αἱ κοινωνίαι παρ' αἷς μεῖζω ἢ περὶ τὴν *ὕγιεινὴν* φροντίς ἢ περὶ τὴν *ιατρικὴν* καὶ μεῖζω ἢ πρὸς ἴδρυσιν σχολείων τῶν ἀπόρων τάξεων ἢ περὶ *δεσμοτηρίων* καὶ *πτωχοκομείων* δαπάνη.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 18 Ἰουνίου 1880

Α. Γ. Πετρίδης

Γενικὸς Ἐπιθεωρητὴς τῆς Δημοτικῆς Ἐκπαίδευσως.

ΣΟΦΙΣΤΑΙ ΚΑΙ ΣΩΚΡΑΤΗΣ

Πάντων χρημάτων μέτρον ἄνθρωπος

Ἄπασα ἡ διδασκαλίη τῶν σοφιστῶν συνοψίζεται καθ' ὁλοκληρίαν ἐν τῷ ἀξιωματικῷ τούτῳ. Τὸ ὑποκείμενον, ἢ προσωπικὴ τούτέστιν ἐκτίμησις, εἶνε τὸ κριτήριον πάντων τῶν πραγμάτων ἢ ἀρχὴ αὕτη κατὰ πρῶτον υἰοθετουμένη ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ἐνῶ κατέστησεν αὐτὸ ἀνεξάρτητον ἀπὸ πάσης ἐξωτερικῆς ἐπιδράσεως, ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου παρεπλάγησεν εἰς τὸν δισταγμὸν καὶ εἰς τὴν ἀρηνησιν, ἥτις ἀνατρέψασα

πάντα τὰ ἠθικὰ καὶ κοινωνικὰ καθεστῶτα, ἐπήνεγκεν ἐπὶ τέλους τὰ γνωστὰ ἀποτελέσματα ἐν τῷ βίῳ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Ἀληθές ἐστὶ πᾶν τὸ φαινόμενον ὡς τοιοῦτον εἰς τὴν προσωπικὴν τοῦ ἀνθρώπου κρίσιν, ἀδιάφορον καὶ ἂν διατελεῖ αὕτη ἐσοτισμένη ἐκ διαφόρων ἀφορμῶν καὶ γεγονότων ἀρετῇ, ἠθος, δίκαιον εἶνε τοιαῦτα, οὐχὶ πράγματι, ὡς πλανωμένη φρονεῖ κατὰ παράδοσιν ἢ κοινὴ τῶν ἀνθρώπων συνειδήσις, ἀλλ' ἐπειδὴ τυγχάνουσιν ὠρισμένα ὑπὸ θετικοῦ τινος νόμου, τούτέστιν ὑπὸ τῆς αὐθαρέτου τοῦ ὑποκειμένου βουλήσεως, ὡς μέτρον πάντων χρημάτων. Οὕτως ἀνελύοντο ἅπαντα τὰ κοινωνικὰ καὶ πολιτικὰ ζητήματα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, διότι ἡ σοφιστικὴ διδασκαλίη ἦτο πρακτικὴ κατ' ἐξοχὴν, μὴ ἐξερχομένη τῶν ἀναγκῶν καὶ τῶν ἀπαιτήσεων τῆς συγχρόνου κοινωνίας· διημιφισθητέτο πᾶσα ἰδέα θεότητος, θρησκείας, καταγγελλομένη ὡς ἐπίνοια τοῦ ὑποκειμένου, ὡς ἐκφοβισμοῦ μέσῳ αὐτῇ χρωμένου, πᾶσα ἰδέα ὑψηλοτέρας ἠθικῆς τάξεως καὶ ἀνεγνωρίστη ὡς ὑπερτάτη ἀρχὴ τὸ μῆδέν' τὸ ἀτομικὸν συμφέρον, ἢ *χρησιμοθηρία*, ἀνηγορεύθη ὁ πρῶτιστος γνώμων καὶ τὸ καθολικὸν μέτρον τῶν ἐν τῷ βίῳ πράξεων· τέρμα δὲ πάτης τοῦ ἀνθρώπου σκέψεως ἢ ἐπιτυχία τῆς θεραπείας φιλαύτων ὀρυμῶν, καὶ ταύτην τὴν διὰ παντὸς μέσου ἐπιτυχίαν ὑπέσχετο ἡ σοφιστικὴ διδασκαλίη.

Οὐδὲν φύσει δίκαιον ἢ ἀδικον διὰ τὸν σοφιστὴν ἀμφοτέρω εἶνε παρὰ γόμενα κοινῆς συνθήκης· μέτρον δὲ τούτων ὁ ἄνθρωπος. «Τὸ δίκαιον καὶ τὸ αἰσχρὸν οὐ φύσει, ἀλλὰ νόμῳ». Οὐδὲν ἀγαθὸν ἢ κακὸν, ἀλλὰ μόνον ἀτομικὸν συμφέρον καὶ μὴ. Ὁ νόμος δὲν ἔχει ὑπερτέρων καταγωγὴν, δὲν εἶνε ἔργον τῆς θεότητος, οὐδ' ἀπορρέει ἀπὸ τῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως· εἶνε κατὰ συνθήκην ἀνθρώπινον πλάσμα, προσκαίρου τινὸς σκοποῦ χάριν γενόμενον. Καλλικλῆς, εἰς τῶν δοκιμωτάτων σοφιστῶν, δογματίζει παρὰ τῷ Γοργίᾳ τοῦ Πλάτωνος, ὅτι οἱ τιθέμενοι τοὺς νόμους οἱ ἀσθενεῖς ἄνθρωποι εἰσι καὶ οἱ πολλοί. Πρὸς αὐτοὺς οὖν καὶ τὸ αὐτοῖς *συμφέρον* τοὺς νόμους τίθενται. . . ἐκφοβοῦντες τοὺς ἐρωμενεστέρους τῶν ἀνθρώπων καὶ δυνατοὺς ὄντας πλέον ἔχειν, ἵνα μὴ αὐτῶν πλέον ἔχωσιν, ὡς αἰσχρὸν καὶ ἀδικον τὸ πλεονεκεῖν. . . Ἐὰν δὲ γε φύσιν ἰκκνήν γένηται ἔχων ἀνὴρ, πάντα ταῦτα ἀποσεισάμενος καὶ διαρρήξας καὶ διαφυγὼν, καταστήσας τὰ ἡμέτερα γράμματα. . . καὶ νόμους. . . ἐπικναστὰς ἐφάνη δεσπότης ἡμέτερος ὁ δοῦλος καὶ ἐνταῦθα ἐξέλαμψε τὸ τῆς φύσεως *δίκαιον*! Καὶ διὰ τίνος τέχνης αἱ θεωρίαι αὗται θέλουσι πραγμκτωθῆ ἐν τῷ βίῳ, καὶ τίνι τρόπῳ ὁ ἦσων *λόγος* ἔσται *κρείττων*; διὰ τῆς ρητορικῆς! διὰ τῆς ἐπιτηδείας παραστάσεως τοῦ ἀληθοῦς ὡς ψευδοῦς, τοῦ ἀγαθοῦ ὡς κακοῦ, καὶ τὰν ἀπαλίαν· αὕτη μόνη εἶνε ἡ ἀληθὴς ἐπιστήμη καὶ τέχνη, ἡ δυναμένη ν' ἀναδείξῃ καὶ νὰ προαγάγῃ ἐν τῇ κοινωνίᾳ τὸν κατέχοντα τὰ μυστήρια αὐτῆς ἀνδρα· ὁ γέρων Στρεψιάδης, βεβαρημένος ὑπὸ τῶν χρεῶν, ἕνεκα τῶν παρεκ-

τροπῶν τοῦ υἱοῦ τοῦ, ἀποστέλλει αὐτὸν πρὸς σοφιστὴν, ὅπως ἐκδιδαχθῆ τὰ μέσα τῆς μὴ πληρωμῆς τῶν πιστωτῶν τοῦ πατρός. Τοιαύτη ἦτο ἡ θλιβερὰ φήμη καὶ ἡ ὀλεθρὴ ἐπίδρασις τῶν σοφιστῶν περὶ τοὺς χρόνους ἐκείνους· αἱ *Nepélei* τοῦ Ἀριστοφάνους εἶνε ἡ ὑψίστη παράστασις τῆς νόσου ταύτης τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος.

Ὅποια τὰ περὶ ἀγχοῦ καὶ δικαίου φιλοσοφήματα τῶν σοφιστῶν, τοιαῦτα καὶ τὰ περὶ πολιτείας. Ἄτους δὲ γε σοφοῦς τε καὶ ἀγαθοῦς ρήτορας ταῖς πόλεσι τὰ χρηστὰ ἀντὶ τῶν πονηρῶν δίκαια δοκεῖν εἶναι ποιεῖν· ἐπεὶ οἷα γ' ἐν ἐκάστη πόλει δίκαια καὶ καλὰ δοκῆ, ταῦτα καὶ εἶναι αὐτῇ, ἕως ἂν αὐτὰ νομίζῃ· ὡσαύτως: «οὐκοῦν καὶ περὶ πολιτικῶν καλὰ μὲν καὶ αἰσχρὰ καὶ δίκαια καὶ ἀδικα καὶ ὅσια καὶ μὴ, οἷα ἂν ἐκάστη πόλις οἴηθεῖσα δεῖται νόμιμα αὐτῇ, ταῦτα καὶ εἶναι τῇ ἀληθεῖα ἐκάστη, καὶ ἐν τούτοις μὲν οὐδὲν σοφώτερον οὔτε ἰδιώτην ἰδιώτου, οὔτε πόλιν πόλεως εἶναι»¹. Γνωστὸς πολιτικὸς συγγραφεὺς καὶ θεωρητικὸς τῆς σχολῆς, μεγάλου κύρους ἀπολαύων, ἦτο ὁ Πρωταγόρας. Διογένης ὁ Λαέρτιος μνημονεύει συγγράμματός αὐτοῦ περὶ *Πολιτείας*, ἀπὸ τοῦ ὁποῦ, κατὰ φήμας τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ὁ Πλάτων ἠντλησε κατὰ μέγα μέρος τὴν ὕλην τῆς *Πολιτείας* του. α' Ἦν πολιτείαν Ἀριστόξενός φησι σχεδὸν ἐν τοῖς Πρωταγόρου γεγραφθαί ἀντιλογικοῖς². Εἰς τὸν Πρωταγόραν ὡσαύτως ἀποδίδεται ἡ νομοθεσία τῆς ἑλληνικῆς ἐν τῇ μεσημβρινῇ Ἰταλίᾳ πόλεως τῶν Θουρίων, ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶνε ἱστορικῶς ἀσφαλές· πιθανώτατον δὲ ὅτι ἡ νομοθετικὴ αὐτοῦ ἐνέργεια περιωρίσθη μόνον εἰς τὴν ἐπεξεργασίαν τῶν ὑφισταμένων ἤδη νόμων τοῦ Λακροῦ νομοθέτου Χαρώνδα³.

Ἡ κριτικὴ τάσις, μέχρις ἀρνήσεως προβῆτα ἐπὶ τέλους, ὅφ' ἦν ἡ σοφιστεία ὑπέβηκε πάντα θεσμὸν, παρέσχεν ἀφορμὴν εἰς τὴν κοπίδα τῆς δικτατορικῆς αὐτῆς δεινότητος καὶ πρόσβαλλε πολλοὺς ὀλεθρίους θεσμοὺς τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας. Σοφιστὴς εἶνε ὁ πρῶτος κατὰ τοῦ θεσμοῦ τῆς δουλείας ἐκβαλὼν κραυγὴν ἀποδοκιμασίας, ὅποτε τὰ ἐξοχώτατα καὶ ἐλευθερώτατα τῶν πνευμάτων τῆς ἐποχῆς, ὁ Σωκράτης, ὁ Πλάτων, ὁ Ἀριστοτέλης, οὐ μόνον ἀπεδέχοντο τὸν θεσμὸν τοῦτον, ἀλλὰ καὶ συνηγόρουσαν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἤττον ὑπὲρ αὐτοῦ, ὡς ἀναποφεύκτου ὄρου τῆς κοινωνικῆς τάξεως· οὕτως Ἀλκιδάμας, εἰς τῶν μᾶθητῶν τοῦ Λεοντίνου σοφιστοῦ Γοργίου, κατέλιπε τὸ ἀκόλουθον ἐπίγραμμα, τὴν πρώτην κατὰ τῆς δουλείας διαμαρτυρήσιν τῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως: «ἐλευθέρους ἀφῆκε πάντας Θεὸς, οὐδένα δούλον ἢ φύσις πεποίηκεν»· ἀλλὰ τοιαῦτα σποραδικὰ φαινόμενα δέον ν' ἀποδοθῶσιν ἕως εἰς τὸ ἀρνητικὸν μᾶλλον τῆς αἰρέσεως ταύτης πνεῦμα, ἢ εἰς πρᾶγματικὴν πεποίησιν καὶ εἰλικρινῆ συνείδησιν

1 Θεαίτητος. 167, 172.

2 Δ. Λαέρτ. III, 38.

3 «Καὶ Θουρίους νόμους γράψαι» (Δ. Λαέρτ. IX, 50).

τῶν αἰωνίων καὶ ἀπαραβάτων δογμάτων τοῦ δικαίου καὶ τοῦ ἀδίκου, ξένων ἔτι καὶ ἀκατανοήτων ἐν τῇ ἐποχῇ ἐκείνῃ, καθ' ἣν ἠκμαζεν ἡ σοφιστικὴ διδασκαλία.

Δὲν ὑπάρχει κατὰ τοὺς σοφιστὰς ἀνωτέραις τῆς ἠθικῆς διατάξεως ἐν τῷ κοινωνικῷ δικασμῷ· ἡ ἰσχὺς ἀποτελεῖ τὸ δίκαιον· ψυχρὰ λογικῆ, διαπνεύουσα δι' ὄλου αὐτῶν τοῦ συστήματος, ἀναμιμνήσκει τὰς τολμηροτέραις θεωρίαις τῶν συγχρόνων κοινωνιστικῶν συστημάτων· ἡ κοινωνία ἐκείνη ἀληθῶς ἤρξατο νοσοῦσα, ὡς νοσεῖ ἐκάστη κοινωνία, ἀπαρνηθεῖσα πᾶσαν ἠθικὴν ἀρχὴν, καὶ καταληφθεῖσα ὑπὸ τοῦ διαλυτικοῦ ἐκείνου ἀτομισμού, ὅστις εἶνε ὁ θάνατος τῶν κοινωνιῶν, καὶ ὅστις τοσοῦτον ἀπαισίως συνοψίζεται ἐν τῷ τοῦ Πρωταγόρου: *χρημάτων πάντων μέτρον ἄνθρωπος*. Οὐδὲν ἔστιν ἀληθές, ἀγαθόν, δίκαιον ἀπολύτως· σχετικαὶ μόνον τοῦ ἠθικοῦ βίου κατηγορικῶς ἔχουσι κύρος, ἐνόσω εἶνε παρχγόμενα τῆς ἐκάστοτε βουλήσεως. Ἐν τῇ πολιτικῇ αὐτῶν θεωρίᾳ ὑπὲρ οὐδενὸς ἀποφαίνονται ἀπολύτως πολιτειακοῦ συστήματος· πᾶν πολίτευμα εἶνε λογικόν, ἀγαθὸν χρήσιμον, καθ' ὅσον φέρει τὴν σφραγίδα τοῦ καθεστῶτος, ἀδιάφορον δ' ὑπὸ ποῖον τύπον ὑφίσταται καὶ ὑπὸ ποίας περιστάσεις ἐγεννήθη. Ἡ ἰσχὺς ἀποτελεῖ τὸ δίκαιον καὶ δίκαιον εἶνε τὸ πολίτευμα ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον κέκτηται ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὴν ἰσχύ. Μοναρχία, ὀλιγαρχία, δημοκρατία ἦσαν δι' αὐτοὺς τύποι ἀδιάφοροι, οὐδεμίαν ἔχοντες πρᾶγματικὴν σημασίαν. Καὶ ἐντεῦθεν κατανοοῦμεν τὴν δημοτικότητα τῶν σοφιστῶν ἐν ταῖς ἀρχαίαις πολιτείαις· διότι ὑπ' οὐδεμιᾶς οὗτοι ἐμπνεόμενοι εὐρυτέραις ἀρχῆς ἠνεύχοντο καὶ ἐδικαιολόγουν τὸ καθεστῶς, ἤρκει μόνον ὅτι τοῦτο ἐκέκτητο ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὸ δῆθεν κύρος τῆς νομιμότητος. Τὴν ἀνωτάτην ἀρχὴν τῆς πολιτείας καταλαμβάνει ὁ ἰσχυρὸς, ὁ δυναθεὶς ἐν τῇ διηνεκαῖ πάλῃ τῶν ἀτομικῶν συμφερόντων καὶ θριαμβεῖσιν κατὰ παντὸς ἀντιθέτου στοιχείου· ἡ ἀποθέσις λοιπὸν τῆς βίας καὶ τῆς τυραννίδος ἐν πάσῃ πολιτικῇ μορφῇ ἦτο τὸ τελευταῖον ρῆμα τῆς πολιτικῆς αὐτῶν θεωρίας. Ἡ πολιτεία δὲν ἀπορρέει κατὰ τοιαύτην διδασκαλίαν ἀπὸ αἰωνίου τινὸς φυσικοῦ νόμου, τὸ δὲ δίκαιον τοῦ ἰσχυροτέρου εἶνε τὸ ἀληθές, τὸ μόνον δίκαιον· οὕτως ὁ τυχὼν κυβερνήτης, ὁ ἔχων τὴν δύναμιν ἔχει ἅμα καὶ τὸ δίκαιον. Τοιαύτη ἡ πολιτικὴ αὐτῶν ὁμολογία, πολιτικὴ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἤττον ὁμολογία τῆς ἀρξαιμένης ἤδη πτώσεως τῆς Ἑλλάδος, ἣς τὸ ἐπιφανέστατον σύμπτωμα ὑπῆρξεν ὁ πελοποννησιακὸς πόλεμος καὶ αἱ κατόπιν συνέπειαι τῆς μεγάλης ἐκείνης καταστροφῆς ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῇ, ἀρχαίαις Ἑλλάδος.

Ἡ σοφιστικὴ, ἐν τῇ πρώτῃ αὐτῆς ἀκμῇ καὶ περιόδῳ, ὑπῆρξε μίαν τῶν ἐκδηλώσεων τῆς πνευματικῆς ἐκείνης ἐν Ἑλλάδι ἐξεγέρσεως καὶ ζωῆς, ἣτις ποικίλως διατυπωθεῖσα ἀρξαιμένη δὲ ἀπὸ τοῦ ἔκτου π. Χ. αἰῶνος, ἐν διαστήματι ὀλίγων δεκαετηρίδων ἐδημιούργησε καὶ προήγαγε πᾶν ὅ,τι γενναῖον καὶ μέγα ἐλάμπρυνε τὰς σελίδας τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας· ἐγκαι-

νισθεῖσα διὰ τῆς ἰωνικῆς σχολῆς, ἀνεπτύχθη ταχέως εἰς αὐτοτελές σύστημα, ἀρνηθεῖσα τοὺς θεοὺς καὶ τὰς παραδόσεις τῆς δημοτικῆς συνειδήσεως καὶ δημιουργήσασα νέον ἠθικὸν κόσμον. Ὁ Δημόκριτος καὶ ὁ Ἡράκλειτος, ὁ Ἀναξαγόρας καὶ ὁ Σωκράτης, τὸ μὲν ἀμφιβάλλοντες, τὸ δ' ἀρνούμενοι τοὺς θεοὺς τῆς πόλεως καὶ πᾶν τὸ διεκδικοῦν κύρος καὶ ἐν τῇ ἐπιστήμῃ καὶ ἐν τῇ κοινωνίᾳ, ὁ μὲν ἀναγορεύων δημιουργικὴν ἀρχὴν τοῦ παντός τὸ πῦρ, ὁ δὲ ἀνακηρύττων τὴν θεωρίαν τῶν ἀτόμων ὡς κοσμολογικὸν δόγμα, ὁ τρίτος τιθέμενος τὸν νοῦν ὡς ἀρχὴν τὰ πάντα διήκουσαν, ὁ τέταρτος, ἐπικαλούμενος νέον θεὸν, τὸ δαιμόνιον αὐτοῦ, καὶ ἀμφιβάλλον διὰ τοῦ γνωστοῦ δόγματος ἐν οὐδὲν οὐδὲν οὐδὲν, εἶνε κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον συντηρητικοὶ ἢ ἄριστοι ἀντιπρόσωποι τῆς αὐτῆς πνευματικῆς κινήσεως, ἧς τὰ ἔσχατα συμπεράσματα ἐξεδηλώθησαν διὰ τῆς ἀθεϊστικῆς, ἀνατρεπτικῆς καὶ μηδενιστικῆς τῶν τελευταίων σοφιστῶν διδασκαλίας. Ἐν ἀπάσῃ ταύτῃ τῇ ἱστορικῇ κινήσει εἰς καὶ ὁ αὐτὸς σκοπὸς διαφαίνεται: ἡ κριτικὴ, ἡ ἀμφιβολία, ἡ ἀρνήσις, σκλεύουσαι τὰ θεμέλια τῆς ἀρχαίας παραδόσεως, ὁ πόλεμος κατὰ τῆς θεολογικῆς αὐθεντίας· ἐν τῇ συγκρούσει δὲ τῶν δύο τούτων τάσεων περιστρέφεται ἡ ἐποχὴ ἐκείνη· ἡ θεολογία καταδιώκει τὸν Ἡράκλειτον, καταδικάζει τὸν Ἀναξαγόραν, θανατοῖ τὸν Σωκράτη καὶ φυγαδεύει τὸν Ἀριστοτέλη· ἀλλὰ πίπτει καὶ αὕτη ἐπὶ τέλους ἐν μέσῳ τῶν ἐρειπίων τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς κοινωνίας.

Οὕτως ἐθριάζμβουσαν ἡ σοφιστικὴ· ἀλλ' ἡ ἀρχὴ, ἀφ' ἧς ἀπέρρεεν ἡ ἰσχὺς αὐτῆς, ἡ αὐτοσυνειδησίς τοῦ πνεύματος καὶ αἱ τάσεις αὐτοῦ πρὸς πᾶν τὸ ρηξικέλευθον καὶ μέγα ἐν τῇ ἐπιστήμῃ καὶ ἐν τῇ κοινωνίᾳ, ὀλίγον παρεκτραπεῖσα τοῦ μέτρου, ἐμπιστευθεῖσα ὑπεράγαν εἰς ἑαυτὴν, ἀρνήσασα καὶ διασπάσασα πάντα χαλινὸν τῆς κρίσεως, προέβη εἰς τὸ μὴ περαιτέρω. Ὑπὸ τὸν λαμπρὸν πολιτισμὸν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἔσχεν ἕξοχον ἐπίδοσιν καὶ λάμπριν, ἀλλ' ἄρχικτος εἰς ἑαυτὴν πεποιθήσις ἐξώθησεν αὐτὴν εἰς τὰ τελευταῖα τοῦ ἐγωῦσμοῦ ὄρια. Πάντων χρημάτων μέτρον ἄνθρωπος· οὐδὲν ἐκτὸς αὐτοῦ ἀληθές· τὰ πάντα ὑφίστανται ἐξαρτώμενα ἀπὸ τοῦ ὑποκειμένου, τοῦ ἀλανθάστου τούτου τῶν πάντων κριτηρίου. Ἐν τῇ πνευματικῇ ταύτῃ μέθῃ ἤξιον τὸν ἥτιοτα λόγον κρείττω ποιεῖν· ἐπαγωγὸν διδάγμα ἐν τοῖς χρόνοις ἐκείνοις, ὁπότε ἡ δημοκρατία, καταλαβοῦσα τὰ σῆπτρα τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας, κατέστησε τὴν πολιτείαν ἕρμικιον τῆς διαλεκτικῆς σειρήνος τῶν δημαγωγῶν καὶ τῶν ρητόρων, οἵτινες τοσοῦτον συνετέλεσαν εἰς τὴν πτώσιν τῆς ἀρχαίας πολιτείας.

Εὐτυχῶς ἡ τοιαύτη διδασκαλία δὲν εἶχε κατισχύσει ἀμέσως τῶν πνευμάτων. Εὐρέθη ἀνὴρ ἐκ τῆς αὐτῆς σχολῆς προελθὼν, ἀλλ' ἰδανικωτέρας ἐν τῷ φιλοσοφικῷ καὶ πολιτικῷ αὐτοῦ σταδίῳ τάσεις ἐδηλώσας, δι' ἧς μετὰ τῶν σοφιστῶν δυνάμειος λόγου πεπροικισμένος καὶ ἀκατάβλητος τὸ φρόνημα, κκορθώσας νὰ σταμκτήσῃ ἐπὶ τινι χρόνον τῆς ἀρχαίας δια-

φθορᾶς τὸ ἀκάθεκτον ρεῦμα· ἀλλὰ τὸ δηλητήριο εἶχεν ἀπορροφηθῆ ἤδη· ἡ ἑλληνικὴ νεότης εἶχεν ὑποκύψει εἰς τὰ θέλητρα καὶ τὰς παγίδας τῆς σοφιστικῆς τέχνης· ἔκτοτε σημαίνονται τὰ ἀποτελέσματα τῆς πτώσεως τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος· κατόπιν τοσαύτης ζειδώρου ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς ἐνεργείας, ἡ ἐθνικὴ συνειδήσις εὐρέθη καχεκτικὴ καὶ φθισίωσα· ὀλίγος χρόνος ἀκόμη, καὶ ἡ Ἑλλάς ἔκειτο χαμαὶ, ἀφοῦ κατὰ τῆς νόσου ταύτης οὔτε ὁ Σωκράτης, οὔτε ὁ Πλάτων, οὔτε ὁ Ἀριστοτέλης κατώρθωσαν ν' ἀντεπεξέλθωσιν, οὔτε νὰ ἐπικρατήσωσι τῆς διαλεκτικῆς σειρήνος ἐνὸς Γοργίου, ἐνὸς Πρωταγόρου. Οὕτως ἡ σοφιστικὴ, ἀφ' οὗ κατὰ πρῶτον ἐξήγειρε τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα, ἀποκαλύψασα αὐτῷ νέους ὀρίζοντας, καταχρασθεῖσα ἔρριπεν αὐτὸ μετ' ὀλίγον εἰς τὸν δισταγμὸν καὶ τὴν ἀρνήσιν, εἰς τὴν αὐτοκτονίαν τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς κοινωνίας. Ἀλλὰ μεταβῶμεν εἰς τὸν Σωκράτη, τὴν ιδεωδεστάτην ταύτην παράστασιν τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πνεύματος.

Ὁ Ἀριστοφάνης, σατυρίζων ἐν ταῖς «Νεφέλαις» τοὺς σοφιστὰς, ἀνεβίβασεν ἐπὶ τῆς σκηνῆς τὸν Σωκράτη, ὡς περὶ τὴν φυσικὴν ἀπχολούμενον φιλοσοφίαν, «ἀεροβατοῦντα καὶ περιορῶντα τὸν ἥλιον», τοῦθ' ὅ, περ καὶ ὁ Πλάτων ἐν τῷ Φαίδωνι παρίστησιν αὐτὸν λέγοντα, ὡς ἀνέος ὦν θαυμαστῶς ἐπεθύμησε ταύτης τῆς σοφίας, ἣν δὴ καλοῦσι περὶ φύσεως ἱστορίαν»· ἐν τούτοις ὁ Σωκράτης δύναται νὰ δριστηῖ ὡς ὁ κατ' ἐξοχὴν πατήρ τοῦ πρακτικοῦ μέρους τῆς φιλοσοφίας, ὁ πρῶτος καταστήσας αὐτὴν διακεκριμένον τμήμα τῆς ἐπιστήμης ταύτης, ἀρυόμενος ἐξ αὐτῆς πορίσματα διὰ τὴν κοινωνίαν, κατὰ δὲ τὸν Κικέρωνα καταβιδάσας τὴν φιλοσοφίαν ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ καὶ εἰσαγαγὼν αὐτὴν εἰς τὰς κατοικίας τῶν ἀνθρώπων. Ἡ φυσικὴ φιλοσοφία ὑπῆρξε προπαίδειος διὰ τὸν ἀναμορφωτὴν φιλόσοφον, ὅστις ἀποστολὴν τῆς φιλοσοφίας ἐφρόνει οὐχὶ τὴν περὶ κενὰ μεταφυσικὰ ζητήματα ἀσχολίαν, ἀλλὰ τὴν μελέτην καὶ ἀνάλυσιν τῶν ἠθικῶν καὶ κοινωνικῶν προβλημάτων, τὸν τρόπον, δι' οὗ ἠδύνατο νὰ δημιουργήσῃ χρηστοὺς καὶ ἐναρέτους ἀνθρώπους καὶ πολίτας, ἦτο ἀληθῶς μεγάλη τόλμη, ἀλλὰ καὶ μεγάλη πρόοδος διὰ τὴν ἐποχὴν ἡ χειραφεσία αὕτη, δι' ἧς ἐστρέφετο ἡδὴ ἡ προσοχὴ τῆς κοινωνίας καὶ ἡ μελέτη ἀπὸ τῶν ὑπερφυσικῶν εἰς τὰ ἀνθρώπινα.

Οὐδὲν ὠρισμένως συνέγραψεν ὁ Σωκράτης, δικαίως ἔρα δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν μετὰ τοῦ Cousin, ὅτι δὲν ὑπάρχει σωκρατικὸν φιλοσοφικὸν σύστημα, ἀλλὰ μόνον σωκρατικὸν πνεῦμα. Καὶ ἀληθῶς τὸ πνεῦμα τοῦτο πληροῖ ἄπασαν τὴν ἐποχὴν ὡς καὶ τοὺς πλησίον αὐτῆς ἱσταμένους· ἡ προφορικὴ αὐτοῦ διδασκαλία εἶχε τι τὸ ἔμπνοον, τὸ προφητικόν, γοητεῖον· μᾶλλον καὶ παρασύρον, ἢ διδάσκον κατὰ τὴν στενὴν καὶ συνήθη τῆς λέξεως ἔνοιαν· ἡ διδασκαλία δὲ αὕτη διετυπώθη ἐν ὀνόματι αὐτοῦ ὑπὸ τῶν δύο μαθητῶν του, τοῦ Ξενοφῶντος καὶ τοῦ Πλάτωνος. Τοῦ πρώτου ὁ Σω-

κράτης εἶνε κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὁ ἀληθὴς σοφὸς τῶν Ἀθηνῶν, οἷός κατ' ἐξοχὴν διετυπώθη ἐν τοῖς Ἀπομνημονεύμασιν, ἐνῶ παρὰ τῷ Πλάτωνι ἐξιδανικεύθη καθ' ὀλοκληρίαν, ἀπολέσας τὸν θετικὸν τύπον δημοτικοῦ τῶν Ἀθηνῶν ρήτορος καὶ παραμορφωθείς κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἤττον εἰς ἀνατολικὴν φυσιογνωμίαν, πολλῶν πλατωνικῶν ἰδεῶν ἀποδοθειῶν ἀνευ λόγου εἰς τὸ σωκρατικὸν πνεῦμα.

Τὴν ἔννοιαν τοῦ δικαίου διετύπωσε ὁ Σωκράτης καθαρώτερον παντὸς ἄλλου τῆς ἀρχαιότητος φιλοσόφου, καθὰ συναγεται ἐκ τῶν περὶ αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Ξενοφῶντος παραδεδομένων· οὐχὶ δὲ ἀδίκως ἐπεκλήθη ὑπὸ τινῶν ἐκ τῶν νεωτέρων πατῆρ τοῦ φυσικοῦ δικαίου. Δίκαιον εἶνε τὸ σύναλον τῶν νόμων τῶν διεπόντων τὰς πολιτικὰς κοινωνίας. Φημί γὰρ ἐγὼ τὸ νόμιμον δίκαιον εἶναι ἔλεγε ὁ Σωκράτης· τὴν δὲ ἐπιστήμην τοῦ δικαίου τὴν δικαιοσύνην καὶ τὴν ἄλλην πᾶσαν ἀρετὴν σοφίαν εἶναι. Διττοὶ εἶνε οἱ νόμοι τῆς πολιτείας: οἱ πολιτικοὶ νόμοι, οἱ ὑπ' ἀνθρώπων τεθειμένοι, συνεπῶς μὴ ἔχοντες κύρος αἰώνιον, καὶ οἱ ἀγραφοὶ νόμοι, οἱ ἐν τῇ συνειδήσει τῶν ἀνθρώπων ὑπάρχοντες, καὶ ὧν πρώτη ἀρχὴ εἶνε οἱ Θεοί. Τούτους δὲ τοὺς ἀγράφους νόμους, ὧν τὴν πρᾶξιν αὐστηρῶς ἐκδικεῖται ἡ φύσις, νομιμοποιεῖ διὰ τοῦ κύρους αὐτῆς ἡ πολιτεία, καθιστῶσα πολιτικούς νόμους. Ἐν πάσῃ πολιτείᾳ ὑπέρτατοι ἄρχοντες ὀφείλουσι νὰ ἦνε οἱ νόμοι καλλίστη πολιτεία εἶνε ἡ εὐνομούμενη, ἢ δὲ μὴ τοιαύτη τυραννεῖται. «Βασιλείαν δὲ καὶ τυραννίδα ἀρχὰς μὲν ἀμφοτέρως ἠγεῖτο εἶναι, λέγει ὁ Ξενοφῶν, διαφέρειν δὲ ἀλλήλων ἐνόμιζε· τὴν μὲν γὰρ ἐκόντων τε τῶν ἀνθρώπων καὶ κατὰ νόμους τῶν πόλεων ἀρχὴν βασιλείαν ἠγεῖτο, τὴν δὲ ἐκόντων τε καὶ μὴ κατὰ νόμους, ἀλλ' ὅπως ὁ ἀρχῶν βούλοιο, τυραννίδα· καὶ ὅπου μὲν ἐκ τῶν τὰ νόμιμα ἐπιτελούντων αἱ ἀρχαὶ καθίστανται, ταύτην τὴν πολιτείαν ἀριστοκρατίαν ἐνόμιζεν εἶναι, ὅπου δ' ἐκ τιμημάτων πλουτοκρατίαν, ὅπου δ' ἐκ πάντων δημοκρατίαν»¹.

Ἡ ἀρετὴ εἶνε ἡ βᾶσις καὶ ἡ ἀρετηρία πᾶσης σοφίας καὶ δικαιοσύνης, κατὰ συνέπειαν καὶ πάσης πολιτείας· ἡ ὑπὸ ἀρετὴν βιοῦσα πολιτεία τῶν πολιτειῶν ἐστὶν ἡ ἀρίστη, σκοπὸν καὶ τέλος τῆς ζωῆς αὐτῆς καὶ ἐνεργείας ἔχουσα οὐχὶ τὴν ἀτομικὴν ἰκκνοποίησιν καὶ εὐχαρίστησιν τοῦ ὑποκειμένου, ἀλλὰ τὸ γενικὸν ἀγαθόν, οὗ προσηκόντως ἐπιτυγχανομένου, κατορθοῦται ὡσαύτως καὶ ἡ ἠθικὴ εὐδαιμονία καὶ τοῦ ἀτόμου καὶ τῆς πολιτείας.

Τὸν ἀρμονικὸν τοῦτον μεταξὺ πολιτείας καὶ ἀτόμου σύνδεσμον, ὃν διέλυε διὰ τῶν ἀρνητικῶν αὐτῆς θεωριῶν ἡ σοφιστικὴ, ἀνακηρύττουσα τὸ ἄτομον καὶ τὸ συμφέρον αὐτοῦ ἀρχὴν καὶ τέλος πάσης ἀπόψεως ἠθικῆς, προσεπάθει νὰ ἐπανορθώσῃ ὁ Σωκράτης· ἐντεῦθεν ἡ ζωὴ αὐτοῦ συμμετοχὴ εἰς τὰ τῆς ἀθηναϊκῆς πολιτείας. Ἄν οἱ σοφισταὶ ἐδογματίζον ὅτι ἡ πολιτεία εἶνε θετικὸν καθ' ὀλοκληρίαν γεγονός, τυχαῖον προῖον τῆς βαυ-

¹ Ἀπομνημονεύματα IV, 6, 12.

λήσεως τοῦ ἀτόμου, θεσμὸς βίαιος, καταναγκαστικῶς τοὺς ἀνθρώπους συνδέων, συνεπῶς ἔρριπτον τὸν σπόρον τῆς περιφρονήσεως πρὸς πᾶν καθεστῶς, ὁ Σωκράτης ἀπέδιδεν εἰς τὴν πολιτείαν ἀνωτέραν καταγωγὴν, ἐθεώρει αὐτὴν ὑπερέτερον ἠθικὴν τάξιν, προωρισμένην νὰ συνδέῃ τοὺς πολίτας πρὸς ἀλλήλους· οὗτοι δὲ οἱ ἠθικοὶ θεσμοὶ ἐν τῇ πολιτείᾳ εἶνε οἱ νόμοι, οὓς οὐδεὶς τῶν ἀγαθῶν πολιτῶν δικαιοῦται νὰ διαρρήξῃ, ἀποστάτης κατ' αὐτῶν κηρυττόμενος. Συνεπῶς πρὸς τὰς ἀρχὰς ταύτας ὁ Σωκράτης, φρονῶν ὅτι ὁ δίκαιος καὶ ἀνάρετος οὐχὶ λόγῳ ἀλλ' ἔργῳ εἶνε τοιοῦτος, ἔτοιμος καθ' ἐκάστην στιγμὴν νὰ παράσχῃ τεκμήριον τῆς ἀρετῆς αὐτοῦ, ἥτις εἶνε ἢ εἰς τοὺς νόμους τελεῖα ὑπακοή, ἀνθίσταται εἰς τὸν φίλον αὐτοῦ Κρίτων, παροτρύνοντα αὐτὸν ν' ἀποδράσῃ τῆς εἰρηκτῆς, διαφθειρομένων τῶν φυλάκων δι' ἀργυρίου, καὶ ἐπάγεται αὐτῷ τοιαῦτα: «Ἀέληθέ σε ὅτι μητρός τε καὶ πατρός καὶ τῶν ἄλλων προγόνων ἀπάντων τιμιώτερόν ἐστιν ἡ πατρίς (ἡ πολιτεία) καὶ σεμνότερον καὶ ἀγιώτερον καὶ ἐν μείζονι μοίρᾳ καὶ παρὰ θεοῖς καὶ παρ' ἀνθρώποις τοῖς νοῦν ἔχουσι, καὶ σέβασθαι δεῖ καὶ μᾶλλον ὑπεῖκειν καὶ θωπεύειν πατρίδα χαλεπαίνουσαν ἢ πατέρα, καὶ ἡ πείθειν ἢ ποιεῖν ἢ ἂν κελυῆ, καὶ πᾶσχειν, ἐάν τι προστάτῃ ποιεῖν, ἡσυχίαν ἄγοντα, ἐάν τε τύπτεσθαι, ἐάν τε δεῖσθαι, ἐάν τε εἰς πόλεμον ἄγῃ τρωθησόμενον ἢ ἀποθανούμενον, ποιητέον ταῦτα, καὶ τὸ δίκαιον οὕτως ἔχει, καὶ οὐχὶ ὑπεικτέον οὐδὲ ἀνχωρητέον, οὐδὲ λειπτέον τὴν τάξιν, ἀλλὰ καὶ ἐν πολέμῳ καὶ ἐν δικαστηρίῳ καὶ πικταχοῦ ποιητέον ἢ ἂν κελυῆ ἢ πόλις καὶ ἡ πατρίς, ἡ πείθειν αὐτὴν ἢ τὸ δίκαιον πέφυκε, βιάζεσθαι δ' οὐχ ὅσιον οὔτε μητέρα οὔτε πατέρα, πολὺ δὲ τούτων ἔτι ἤττον τὴν πατρίδα;»¹.

Τοιαύτη διὰ βραχέων ἡ πολιτεία τοῦ Σωκράτους, θεωρεῖται ἄμα καὶ πρᾶξις, ἐξοχόν τι ἠθικὸν ὄν, ὑπέρτερον ἐφημέρου γεγονότος ἢ προσωπικῆς συλλήψεως, τὸ ἀρχαιότατον καὶ σοφώτατον τῶν ἀνθρωπίνων πράγματων, καθὰ ἀποκαλεῖ αὐτὴν ἐν τοῖς Ἀπομνημονεύμασιν. Αὕτη δὲ ἡ πολιτεία, ἐν τῇ εὐρυτέρᾳ καὶ ὑψηλοτέρᾳ αὐτῆς ἐννοίᾳ, ὅπως ἀληθὴς ἢ καὶ ἀξίη τοῦ προορισμοῦ αὐτῆς, ὄφειλε νὰ ἦνε περιορισμένη οὐχὶ ἐντὸς ὀρισμένων γεωγραφικῶν ἢ ἐθνολογικῶν ὁρίων, ἀλλὰ νὰ περιλαμβάνῃ ἐν τῇ ἐννοίᾳ αὐτῆς ὀλοκληρὸν τὴν ἀνθρωπότητα. Οὕτω κατὰ πρῶτον εὐρίσκομεν παρὰ τῷ Σωκράτει τὴν γενναίαν ἰδέαν τοῦ κοσμοπολιτισμοῦ, καθ' ἣν ὁ ἀληθὴς ἀνθρώπος δὲν ἀνήκει εἰς μίαν μόνον πόλιν, ἢ εἰς ἓν μόνον ἔθνος, ἀλλ' εἰς ἅπασαν τὴν ἀνθρωπότητα. Ἀναγινώσκωμεν ἐν τῷ Ἐγχειριδίῳ τοῦ Ἐπικλήτου: «Σωκράτης μηδέποτε πρὸς τὸν πυνθανόμενον, ποδαπὸς ἐστίν, εἰπεῖν ὅτι Ἀθηναῖος ἢ Κορινθῖος, ἀλλ' ὅτι κόσμιος» ὁ δὲ Πλούταρχος λέγει ὡσαύτως: «ὁ δὲ Σωκράτης βέλτιον, οὐκ' Ἀθηναῖος οὐδὲ Ἕλληνας, ἀλλὰ κόσμιος εἶναι φήσας». Ἰδέα, ἥτις ἐμελλε βραδύτερον νὰ ριζοβολήσῃ εὐρύτερον κατὰ τοὺς χρόνους τῶν Στωϊκῶν, ἀλλ' ἥτις ἤκιστα κατενοήθη ὑπὸ

¹ Κρίτων 51.

τῶν φιλοσόφων τῆς ἀρχαιότητος, μὴ δυνηθέντων νὰ ὑψωθῶσιν ὑπεράνω τῶν προλήψεων τῆς ἐποχῆς, θεωρούσης τὸν ξένον ὡς ἐχθρὸν, στερούμενον πάντων δικαίων καὶ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ πολίτου¹.

Τελούσα τὸν ἠθικὸν αὐτῆς σκοπὸν ἢ πολιτείαν, θεὸν νὰ διέπηται ὑπὸ ἀγαθῶν νόμων, νὰ ἔχη δὲ ὄργανα τοῦ σκοποῦ αὐτῆς λειτουργοὺς δοκίμους. Εἰς τὴν νόσον τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ὁπότε πᾶν μερικάιον, διδκχθὲν ἐν ταῖς σχολαῖς τῶν σοφιστῶν τὸν ἠττονα λόγον κρείττω ποιεῖν, ὁπότε πᾶς ἰδιώτης ἤξιον νὰ διέπῃ τὰ τῆς πολιτείας, ὁ Σωκράτης ἐφρόνει ὅτι ὤφειλε νὰ προσενέγκῃ κατὰλληλα φάρμακα, συριστῶν κατ' ἐξοχὴν τὴν πολιτικὴν παιδεύειν εἰς τοὺς ἀξιοῦντας πολιτεύεσθαι. Ἄν ἡ πολιτεία εἶνε τὸ σοφώτατον καὶ τιμιώτατον τῶν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ δημιουργημάτων, οἱ λειτουργοὶ αὐτῆς καὶ οἱ ἱεροφάνται πρέπει νὰ ἦνε οἱ ἀριστοὶ ἐν τοῖς ἀνθρώποις δυνάμενοι οὐ μόνον νὰ γινώσκωσι κατὰ θεωρίαν, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐξασκῶσιν ἐν τῇ κοινωνίᾳ τὴν ἐπιστήμην ταύτην, ἣν βραδύτερον ἐμελλεν ὁ Πλάτων ν' ἀποκαλέσῃ βρασιλικήν. Εἶνε ὑποθήκαι αἰώνιων ἀληθειῶν, πρακτικῆς πολιτικῆς χρυσᾶ ἐπιτη, ἕτινα ἕκαστος ὀφείλει νὰ μελετᾷ καὶ νὰ ἔχη ὑπ' ὄψει, ἀξίων νὰ διευθύνῃ τὰ τῆς πολιτείας, ὅσα ὁ Σωκράτης ἔλεγεν εἰς τινὰ τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ νεανίαν, ἀξιοῦντα ἄπως ἀρχὴν τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων: «Οὐχ ἀρχὴ ὅτι κηκριστῶν μὲν καὶ χορευτῶν καὶ ὀργανιστῶν οὐδὲ εἰς ἐπιχειρεῖ ἀρχεῖν μὴ ἐπιστάμενος, οὐδὲ πηκλιστῶν, οὐδὲ πηκρηκτικιστῶν, ἀλλὰ πάντες ὅσοι τούτων ἀρχουσιν, ἔχουσι δεῖξαι, ὁπότεν τεύτῃ ἐμχθον, ἐφ' οἷς ἐφρστᾷσι, τῶν δὲ στρατηγῶν (τῶν διεπόντων τὰ τῆς πολιτείας) οἱ πλεῖστοι αὐτοσχεδιζῶσιν; . . . ἀλλὰ μὲν τοι οὐδ' ἂν τὸν ἑαυτοῦ ποτε οἶκον κελῶς τις οἰκῆσειν, εἰ μὴ πάντῃ μὲν εἴσεται, ὃν προσδέεται, πάντων δὲ ἐπιμελόμενος ἐκπληρώσει; ἀλλ' ἐπεὶ ἡ μὲν πόλις ἐκ πλειόνων ἢ μυρίων οἰκιῶν συνέστηκε, χαλεπὸν δὲ ἐστὶν ἕμχ τοσοῦτων οἰκῶν ἐπιμελεῖσθαι, πῶς οὐχ ἕνα, τὸν τοῦ θεοῦ, πρῶτον ἐπιεράθησιν αὐξῆσαι; δεῖται δὲ κἄν μὲν τοῦτον δύνῃ καὶ πλείοσιν ἐπιχειρήσεις, ἕνα δὲ μὴ δυνάμενος ὠφελῆσαι, πῶς ἂν παλλοῦς γε δυνηθεῖν; ὥσπερ εἴ τις ἐν τάλαντον μὴ δύναιτο φέρειν, πῶς οὐ φανερόν, ὅτι πλείω γε φέρειν οὐδ' ἐπιχειρητέον αὐτῷ; . . . Εἰ οὖν ἐπιθυμεῖς εὐδοκιμεῖν τε καὶ θυμαζέσθαι ἐν τῇ πόλει, πειρῶ κατεργάζεσθαι ὡς μάλιττα τὸ εἰδέναι ἃ βούλει πράττειν . . . εὐήθες γὰρ ἐστὶ τὸ οἰεσθαι τὰς μὲν ὀλίγου ἀξίας τέχνας μὴ γίγνεσθαι σπουδαίους ἀνευ διδασκάλων ἱκανῶν, τὸ δὲ προστάξει πόλεως, πάντων ἔργων μέγιστον ὄν, ἀπὸ ταύτομάτου πηκρηγίγνεσθαι τοῖς ἀνθρώποις»². . . .

Ὁ βίος τοῦ Σωκράτους, ἡ ἐμφάνεια αὐτοῦ καὶ ἡ δράσις ἐν τῇ ἑλληνικῇ κοινωνίᾳ, ἐν μέσῳ τῶν κριτικωτάτων αὐτῆς στιγμῶν, ἡ δίκη αὐτοῦ καὶ ἡ καταδίκη εἶνε ἐν τῶν τραγικωτάτων, ἀλλὰ καὶ διδκχτικωτάτων ἕμχ γεγο-

¹ Hildenbrandt's Geschichte und System der Rechts und Staatsphilosophie 1, 88.

² Ἀπομνημονεύματα III, IV.

νότων τῆς ἱστορίας. Δὲν εἶνε ἀντικείμενον τοῦ παρόντος ἡ ἔρευνα, ἂν κατὰ τοὺς ὑφισταμένους νόμους, δικαίως ἢ ἀδίκως, κατεδιώχθη ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων. Προνομιούχον ρηξικέλευθον πνεῦμα, νέους ὑποδείξαν ἠθικὸς δρίζοντας εἰς τὴν ἀνθρωπότητα, εὔρε τὸν Γολγοθὴν ἀντὶ πάτης ἀμοιβῆς· καὶ δὲν ἦτο οὔτε ὁ πρῶτος, οὔτε ὁ τελευταῖος τῶν μαρτύρων τῆς ιδέας ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Ἄλλ' ὅ,τι προσήκει νὰ πηκρηγηθῆ ὡδε, πρὸς τελειότερον κατανόησιν τῶν ἐπομένων, εἶνε ὅτι ἐν τῷ προσώπῳ αὐτοῦ δὲν κατεδιώχθη ὁ Ἀθηναῖος πολίτης, ὁ καινὰ δικιμόνικα εἰσάγων σοφός, ἀλλ' ἡ δι' αὐτοῦ ἀποκαλυπτομένη ιδέα. Ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Σωκράτους ἐξεδηλοῦτο ἡδὴ ἡ σύγκρουσις δύο ἀντιπέλων δυνάμεων, τοῦ παλαιοῦ καὶ τοῦ νέου κόσμου, ἀφ' ἧς ἐμελλε νὰ ἐξέλθῃ νέα πραγμάτων τάξις οὐ μόνον ἐν τῇ ἑλληνικῇ κοινωνίᾳ, ἀλλὰ καὶ κατ' ἀπχτην τὴν ἀνθρωπότητα. «Ἡ εἰμαρμένη αὐτοῦ, λέγει ὁ Ἐγγελοσ, δὲν εἶνε μόνον ἡ προσωπικὴ αὐτοῦ, ἀτομικὴ ρωμκντικὴ εἰμαρμένη, ἀλλ' ἡ εὐρεῖα ἠθικὴ καὶ τραγικὴ εἰμαρμένη, ἡ τραγωδία τῶν Ἀθηναίων, τῆς Ἑλλάδος ἡ τραγωδία, ἡ ἐν αὐτῷ τελομένη. Δύο ἀντίθετα δίκαια συγκρούονται ἀλλήλοις, τὸ ἐν συντριβόμενον ἐπὶ τοῦ ἐτέρου· οὕτως ἀπόλλυνται ἀμφοτέρω, ἀλλ' ἀμφοτέρω δικαιολογούνται, οὐ μόνον διότι τὸ μὲν εἶνε δίκαιον, τὸ δ' ἕτερον ἀδίκον, ἀλλὰ διότι ἡ μίχ μὲν δύναμις ἐκπροσωπεῖ τὸ θεῖον δίκαιον, ἡ δ' ἕτερον τὸ ἐξίσου θεῖον δίκαιον τῆς συνειδήσεως καὶ τῆς ἐπιστήμης· εἶνε ὁ καρπὸς τοῦ δένδρου τῆς γνώσεως τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ πονηροῦ, τουτέστι τοῦ δημιουργικοῦ λόγου, ἡ καθολικὴ ἀρχὴ τῆς φιλοσοφίας διὰ τοὺς μέλλοντας χρόνους»¹.

Οὕτω, διὰ τῆς τραγικῆς ταύτης καταστροφῆς, ἐνεκαινίζετο νέα περίοδος ἐν τῷ βίῳ, οὐ μόνον τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου, ἀλλὰ καθόλου τῆς ἀνθρωπότητος. Ὁ Σωκράτης ἐλάμβανε τὸ κῶνειον, ἀλλὰ τὸ δικιμόνιον αὐτοῦ ἀπεκάλυπτεν εἰς τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα νέους, ἀγνώστους τέως κόσμους, οἵτινες τοσοῦτον θυμικῶς ἐμελλον ἐντὸς βραχυτάτου χρόνου νὰ δικτυπωθῶσι διὰ τῶν δύο Διοσκούρων τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος — τοῦ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους.²

Νεοκλῆς Καζάκης

¹ Hegel's Gesch. der Philos. Zw. Theil—103.

² Ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ προσεχῶς ἐκδοθησομένου συγγράμματος «Φυσικοῦ Δικαίου».

ΠΙΝΑΚΙΑ ΚΟΡΙΝΘΙΑΚΑ

Ἐγγύς τῆς παλαιᾶς Κορίνθου καὶ πρὸς τὸ νότιον τοῦ Ἀκροκορίνθου μέρος, παρὰ τὸν χειμάρρον «Περτεσκούφη», κατὰ τὴν ρίζαν που τῆς ἀπὸ τοῦ δμωνύμου βράχου πρὸς αὐτὸν κλιτύος, ἀνευρέθησαν πρὸ δύο ἐτῶν ὑπὸ χωρικῶν τυμβωρύχων ἐν σωρῶ κατασκευασμένα τινὰ ἐκ πηλοῦ, ἐν εἴδει πλακῶν τετραγωνικοῦ σχήματος, φέροντα εἰκόνας τὰ πλεῖστα ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν ὄψεων, ἔστι δ' ἅ καὶ ἐπὶ τῆς ἐτέρας μόνης, τῆς δευτέρας ὅπως ἀκοσμήτου ἀπολειπομένης καὶ τὸ φυσικὸν τῆς ὕλης, ἐξ ἧς εἶχον κατασκευασθῆ, χρῶμα φερούσης.

Πολλὰ τούτων εὑρέθησαν σῶα, ἄλλα ἐν τεμαχίοις, οὐκ ὀλίγων δ' ἐλάχιστα μέρη περιεσώθησαν. Δυστυχῶς ὅμως, ἕνεκα τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ἐνεργοῦνται αἱ ἀνασκαφαί, ἢ μᾶλλον ἕνεκα τῆς ἐπιτεινομένης καθ' ἑκάστην συλήσεως τῶν μερῶν ἐκείνων (περὶ ἧς ἄλλοτε ἐν ἐκτάσει ἔγραψα ἐν τῇ τῶν Φιλομαθῶν ἐφημερίδι), δὲν δύναται τις ἀκριβῶς νὰ πληροφορηθῆ περὶ τοῦ χώρου τῆς ἀνευρέσεως, τὰ μάλιστα συμβάλλοντος εἰς περικιτέρω τῶν πλακῶν τούτων ἐρμηνεῖαν καὶ ἴσως ἴσως ἐν τῶν κυριωτάτων βοηθημάτων ὄντος εἰς ἀκριβῆ τῆς χρήσεως αὐτῶν ὀρισμὸν. Ἐκτὸς τούτου καὶ τὸ τοπογραφικῶς ἀσφές τῶν τε ἐν τῇ παλαιᾷ Κορίνθῳ καὶ πέραξ αὐτῆς, ὑπὸ τῶν συλήσεων τούτων ἐπισκοπισθῆν, οὐδεμίαν δύναται νὰ παράσχη βοήθειαν ἐπὶ τῶν σχετικῶν πρὸς τὸν τόπον περὶστάσεων τῶν ἐπὶ τῶν πλακῶν τούτων. Διὸ καίπερ μεταβὰς τότε ἐκ Ν. Κορίνθου ἐπὶ τόπου, δὲν κατώρθωσα νὰ ἐξακριβώσω τί ὀρισμένον περὶ τῆς κατὰ τόπον διαθέσεως αὐτῶν, ὡς ἐπικαλυφθέντος καὶ πάλιν τοῦ χώρου ἔνθα εἶχον εὑρεθῆ, ἄλλου δ' ἄλλην παρέχοντός μοι εἶδησιν, ὥστε νὰ μὴ δυνηθῶ νὰ ἐξαγάγω ἂν ἐν τάφῳ (διότι καὶ τοῦτο ἐλέγετο) ἀνευρέθησαν ἢ ἀπλῶς ἐν τοῖς χώμασιν, ὥστε ἀπέμεινεν ὡς κύριον χαρακτηριστικὸν τοῦ σκοποῦ δι' ὃν ἦσαν ποιημένα ταῦτα ἢ κατασκευῆ καὶ αἱ ἐπ' αὐτῶν παραστάσεις.

Εἶπον, ἤδη ὅτι τὰ ἀνευρεθέντα ἐν Κορίνθῳ ταῦτα ἀντικείμενα εἶνε πλάκες λεπταὶ ἐν σχήματι τετραγωνικῷ· πολλὰ τούτων ἔχουσι σχῆμα ὀρθογωνίου τετραγώνου, καὶ τὰ περισσότερα φέρουσι κατὰ τὰς δύο ἄνω γωνίας ὁπὰς πρὸς ἐξάρτησιν, διὸ καὶ ἢ παρετηρημένη τῆς πλακῶς λεπτότης. Ἐπειτα αἱ παραστάσεις, ἐκείνων τοῦλάχιστον ἅ εἶδον, εἶνε θεότητος τινος καὶ ὀπισθεν σκηνῆς τινος τοῦ καθ' ἡμέραν βίου, ἢ ἀμφοτέρωθεν ὁμοίως τοιαύτης σκηνῆς, ἔστιν ὅτε μετ' ἐπιγραφῆς ἀναθηματικῆς ἢ μετὰ τοῦ ὀνόματος μόνου τοῦ εἰς ὃν ἀνήκεν ἢ πλάξ. Ταῦτα τὰ ἐκ τῆς κατασκευῆς καὶ τῶν παραστάσεων χαρακτηριστικὰ, ἀρκούντως δεικνύουσι τὸν σκοπὸν καὶ τὴν χρῆσιν τῶν ἀντικειμένων τούτων, τάσσοντα ἀσφαλῆστατα ταῦτα

εἰς τὰ ἀναθηματικὰ ἔργα· δύναται τι· δηλ. νὰ εἴπη ἀσφαλῶς, ὅτι ἔχει πρὸ ὀφθαλμῶν εἶδος τι ἀναθήματος, συνήθους κατὰ τὴν Κορίνθον, ἀναρτωμένου διὰ τῶν σημειωθεισῶν ὀπῶν εἰς ὀρισμένον τῶν ναῶν, ἐν οἷς ἀνεκείντο, μέρος, εἰς ἐκδήλωσιν εὐχῆς ἀπὸ μέρους τοῦ ἀφιερῶντος ἢ καὶ εὐχαριστίας.

Εἶνε πάντα κατασκευασμένα ἐκ πηλοῦ ἀργιλλώδους γῆς ἐντοπίας, χρώματος ἐρυθροκιτρίνου, ἐφ' οὗ διὰ μέλανος καὶ ἰοβαφοῦς, ἐπὶ τινος δὲ καὶ λευκοῦ, εἰσι πεποιημένα αἱ εἰκόνας καὶ τὰ γράμματα. Ἐκ τῆς τομῆς ἑκάστου τούτων καὶ τῆς ἐπὶ ταύτης σχηματιζομένης γραμμῆς, ἔτι δὲ καὶ ἐκ τοῦ ἀνωμάλου τῆς πλάσεως τοῦ πηλοῦ ἐν τισι φαίνεται, ὅτι προηγουμένως παρεσκευάζετο μεγάλη μάζα τοῦ πηλοῦ καὶ διὰ καταλλήλου ἐργασίου λεπτυνομένη διεχωρίζετο ἔπειτα, διὰ μαχαίρας ἴσως, εἰς τετράγωνα. Ὁμοιάζουσι δὲ καθ' ὅλα ἐκ πρώτης ὄψεως πρὸς τὰς μικρὰς εἰκόνας τὰς ἀναρτωμένας τὴν σήμερον ἐν τοῖς χριστιανικαῖς ναοῖς πρὸς τὰς ὑπαρχούσας μεγάλας. Τοιαύτην δὲ τινὰ εἶχον βεβαίως τὴν σχέσιν καὶ τὰ ἀναθήματα ταῦτα πρὸς τὰ μείζονα ἀγάλματα, ὧν βεβαίως ὑπῆρχον καὶ αἱ διὰ τῆς γλυπτικῆς ἐν ἀναθήμασιν ἀπομιμήσεις, πρὸς ἃς ὅμως δὲν ἐξήρουν οἱ πόροι τῶν ἀνθρώπων τῶν κατωτέρων τάξεων, διὸ προσέφευγεν εἰς τὸ ἀπλούστερον καὶ ἥττονος δαπάνης τοῦτο μέσον εὐχῆς. Ὅτι δὲ τῶν κατωτέρων τάξεων ἀναθήματα ἦσαν ταῦτα βεβαίως αἱ ἐπ' αὐτῶν γραφαί, αἵτινες ξυλοκόπους καὶ λιθοτόμους καὶ ἀγγειοπλάστας εἰκονίζουσιν.

Ἐκ τῶν πολλῶν εὑρεθέντων τοιούτων τεμαχίων μόλις τρία κατώρθωσα νὰ ἀπεικονίσω, ἀρκούσων παρέχοντα καὶ τῶν λοιπῶν ἰδέαν, καὶ διὰ τὰς παραστάσεις καὶ διὰ τὴν τέχνην καὶ διὰ τὰ γράμματα καὶ τὴν διαθέσιν αὐτῶν.

A

Ἡ πρώτη τούτων (Πίναξ Β', ἀρ. Γ.) μῆκος μὲν ἔχουσα 0,13¹/₂ πλάτος δὲ 0,10¹/₂ περίπου εἰκονίζει σκηνὴν λατόμων τέσσαρα ἐργαζόμενα πρόσωπα περιλαμβανούσαν. Δεξιᾷ τῶ ὀρῶντι, ἐντὸς τοῦ περιθέοντος τὸ ἔθλον περιγράμματος ἐν εἴδει πλασιίου προέχει κοιλανθεὶς ἡδὴ ὁ βράχος ὁ ἀποτελῶν τὴν δεξιὰν πλευρὰν τοῦ λάκκου ἐν ᾧ ἢ σκηνή. Βύθους ἔμπροσθεν τούτου καὶ πρὸς αὐτὸν μετὰ προσοχῆς ἐστραχμμένος ἀνὴρ γενειῶν, μακρὰν φέρων κόμην, μετ' ἰσχύος διαβεβηκότα ἔχων τὰ σκέλη καὶ τὸν μὲν δεξιὸν πόδα μέχρις εὐθυγραμμίας πρὸς τὰ ὀπισθεν καὶ μέσα περίπου τῆς ὅλης παραστάσεως ἐντείνων, τὸν δ' ἀριστερὸν, ἀπὸ τοῦ ὀποίου ἄνω περιζώματος καταπίπτει μετὰ τῶν ἀνοίγματος τῶν ποδῶν, στηρίζων ἰσχυρῶς κεκαμμένον καὶ κατὰ γωνίαν ὀξεῖαν ἐπὶ τῶν πρὸς τὰ κάτω ἐξέχουσῶν ἀνωμαλιῶν τοῦ ἀποκοπέντος βράχου, αἶρει διὰ τῶν χειρῶν ἢν ἀπὸ ἄκρου τοῦ στύλοῦ ἔχει μεγάλην σφύρην. Ὅπισθε, τούτου καὶ κατὰ μέ-

στην που την εικόνα δεύτερος, ἐπὶ ταῦτ' ἐστραμμένος ἀγένειος οὗτος, δ-κλάζων διὰ τοῦ ἀριστεροῦ τὸν δὲ δεξιὸν πόδα πρὸς τὰ ὀπίσω τείνων, ἀποκρυπτόμενον ἀπὸ μέσης τῆς κνήμης ὑπὸ τῆς περικτέρω παραστάσεως, προσπαθεῖ νὰ ἀναλάβῃ κόφινον πρὸς θν ὑπὸ τοῦ βάρους φαίνεται ἐπιπεκυφώς. Τῇ μὲν ἀριστερᾷ, ὀλίγον πρὸ τοῦ στήθους φαινομένη, ἔχει τὰς δύο ἀπὸ τῶν χειλέων τοῦ κοφίνου προσηρμοσμένας μεγάλας λαβὰς, τῇ δὲ δεξιᾷ ἣν ἔχει ἐπὶ τοῦ πρὸς αὐτὸν ἄκρου τοῦ κοφίνου ὑποβοηθεῖ τὴν ὑπέγερσιν αὐτοῦ. Μετὰ τούτους κατὰ τὴν ἀντίθετον τούτων ἀμφοτέρων ἴσταται τρίτος γενειῶν, ὅστις παραδίδει κόφινον εἰς τέταρτον ἐπὶ τοῦ ἐνταῦθα ἐτέρου χεῖλους τοῦ λάκκου ἐπικύπτοντα. Ἡ τρίτη αὕτη μορφή ἀνατείνει μὲν τὴν κεφαλήν πρὸς τὸν τέταρτον, ἔχει δὲ τὴν μὲν ἀριστερὰν ἐπὶ τῶν χειλέων τοῦ κοφίνου διὰ δὲ τῆς δεξιᾶς κάτωθεν ὑποβοηθεῖ τὴν ἄρσιν αὐτοῦ ἐπὶ τῆς πέτρας ἀποτεθειμένου. Εἶνε ἐντελῶς γυμνὸς ὁ τρίτος οὗτος, ὡς καὶ ὁ πρὸ αὐτοῦ καὶ ὁ μετ' αὐτόν. Τὰ σκέλη ἔχει διαβεβηκότα, στηριζέται δ' ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ ποδός, ἐν ᾧ διὰ τοῦ ἀριστεροῦ, κεκαμμένου ὀλίγον καὶ διερχομένου πρὸ τοῦ μηροῦ τοῦ δεξιοῦ ποδός τοῦ ἐτέρου καὶ ὀπισθεν τῆς κνήμης τοῦ ἀλλάζοντος ἀριστεροῦ τοῦ αὐτοῦ, ἰκανὸν τοῦ τε ποδός, καὶ τῆς ὀσφύος ἐκείνου ἀποκρύπτει μέρος.

Ὁ δὲ ἐπὶ τοῦ χεῖλους τοῦ λάκκου τέταρτος ἀγένειος, κύπτει πρὸς τὸν τρίτον τοῦτον, ἵνα ἀναλάβῃ τὸν ἐκεῖ πρὸ τοῦ ποδός τοῦ ἀριστεροῦ κρατούμενον κόφινον, ἀμφοτέρως τὰς χεῖρας ἐν μικρᾷ ἀπόστασει ἀπ' ἀλλήλων ἐπὶ τῆς ἀντιθέτου αὐτῷ ὕψους τοῦ κοφίνου. Ἐκ τοῦ δεξιοῦ ποδός αὐτοῦ μόλις μέρος τοῦ μηροῦ φαίνεται ἀποκοπτομένου τοῦ λοιποῦ ὑπὸ τῆς ἐκεῖ τερακτιζομένης παραστάσεως· ὁ ἀριστερός, ἐφ' οὗ στηρίζεται ἀπὸ τοῦ μέσου τῆς κνήμης κρύπτεται ὀπισθεν τοῦ κοφίνου, τούτου δ' αἱ λαβαὶ δὲν φαίνονται, διότι ὑποτίθεται ὅτι ἦσαν οὕτω κατεσκευασμένοι, ὥστε ἀφιέμεναι νὰ καταπίπτωσιν. Ἀλλ' οὔτε γραμμικὴ δηλωτικὰ τῆς κατασκευῆς τοῦ ὄλου ἐπὶ τούτου τοῦ κοφίνου φαίνονται, ὡς ἐπὶ τοῦ ἐν μέσῳ.

Ὁ βράχος ὁ ἀποτελῶν τὴν ἀριστερὰν τοῦ λάκκου πλευρὰν φαίνεται χρησιμεύων ὡς κάθοδος εἰς τὸ λατομεῖον, διότι ἐπ' αὐτοῦ κεκλιμένην ἔχοντος τὴν ἐπιφάνειαν, φαίνονται τρεῖς ἐν συμμετρῷ ἀποστάσει ἐξοχαὶ ἀφειθεῖσαι ἐπίτηδες ἐπὶ τῆς κεκλιμένης αὐτοῦ ἐπιφανείας.

Ἐν μέσῳ τῆς ὅλης παραστάσεως καὶ ὡσεὶ συμπληρωτικὸν τοῦ ὀπισθεν τῆς πρώτης καὶ τρίτης μορφῆς ἀφαινομένου χώρου κατέρχεται κρεμάμενος διὰ δύο ταινιῶν ἄδηλον πόθεν ἀμοφορῆς μετὰ χειλέων πλατέων καὶ πώματος καὶ βάσεως λίαν στενῆς. Τὸ ἀγγεῖον τοῦτο παρρητρούμενον συχνὰ ἐπὶ ὁμοίων παραστάσεων, καὶ οὕτως ἀνεξαρτήτως τῆς ἄλλης εἰκόνας, δὲν δύναται νὰ ὑπολάβῃ τις εἰμὴ ὡς ἀπλοῦν διάκοσμον.

Αἱ παραστάσεις πᾶσαι φέρουσι τὸ αὐστηρὸν τοῦ ἀρχαίου ῥυθμοῦ· αἱ γραμμικὴ τοῦ περιγράμματος ὀξεῖ ὀργάνῳ ἐγκεχαρραγμένα· τὸ γένειον κατὰ

τὸν ὠρισμένον τύπον εἰς σφηνοειδῆς ἀποληγον, ἢ κόμωσις μακρὰ ὡς συνήθως οἱ ὀφθαλμοὶ κατὰ μέτωπον ἀποβλέποντες ἐν ᾧ τὸ πρόσωπον ἐν κατατομῇ· τὸ δὲ σχῆμα τούτων στρογγύλον μετὰ τῆς δι' ἀπλῆς γραμμῆς ὑποδηλώσεως τῶν κανθῶν· τὸ χρῶμα μέλαν ἐρυθροβαφές, ἐνιαχοῦ δ' εἰς τὸ ἰόχρουν ἀποκλίνει.

Ὅπισθεν ἢ πλάξ ἔφερε παράστασιν συνήθη λίαν ἡμελημένην καὶ τὸ πλεῖστον ἐφθακμένην, ἱπέως χαμηλοῦ ἐπὶ ὑψηλοῦ καθ' ὑπερβολὴν ἵππου μετὰ πτηνοῦ, γλαυκὸς ἴσως, πρὸ αὐτοῦ πετομένης.

B

Ἡ δευτέρα πλάξ (Π. Γ' ἀρ. 2) δὲν διεσώθη ὀλόκληρος ἀλλὰ κατὰ τὸ ἥμισυ περίπου, ἐπαρκῶς ὅμως δεικνύουσα τὰ καθ' ἣν φέρει παράστασιν. Τὸ σωζόμενον τοῦτο μέρος εὐθὺ σχεδὸν τετμημένον τὰ κάτω, μῆκος μὲν ἔχει $0,9 \frac{1}{2}$, πλάτος δὲ $0,7 \frac{1}{2}$.

Ἐντὸς πλαισίου καὶ πάλιν μετὰ τινος χάριτος ἐπὶ τοῦ προσώπου αὐτοῦ καὶ γαλίνης ἐπιπεχυμένης ἴσταται ὁ θεὸς τῶν θεοῦ ἰσχυρῶν, πρὸς τὰ δεξιᾷ τῷ ὄρῳ ἀποβλέπων, στέμμητι ἀναδεδεμένος τὴν κόμην, τρία ἄνωθεν τοῦ μετώπου φύλλα δίκην κοσμημάτων φέροντι. Ἡ πλουσία αὐτοῦ κόμη διασχίζεται εἰς τρεῖς βοστρύχους γενναίους, ὧν δύο μὲν ἐγγὺς ἀλλήλων ἐπὶ τοῦ ὤμου τοῦ δεξιοῦ καταπίπτουσιν, ὁ δ' ἕτερος ἐπὶ τοῦ στήθους κατὰ τὸν δεξιὸν μαστὸν κατέρχεται. Ὁ χαρκατῆρ τοῦ προσώπου αὐτοῦ κατὰ τὸν ἀρχαῖον ῥυθμὸν, αἱ γραμμικὴ αὐστηρὰ. Ἀναβέβληται χιτῶν μετὰ βραχειῶν χειρῶν μέχρι μέσου τοῦ βραχίονος καθικνουμένων καὶ κυματοειδεῖς γραμμὰς φερουσῶν εἰς δῆλωσιν τῆς ὕλης, ὡς γίνεταί καὶ ἐπὶ τῶν ἀναγλύφων. Ἐπὶ τοῦ χιτῶνος εἶνε ἐπιβεβλημένον ἱμάτιον ἀπὸ τοῦ ἀριστεροῦ ὤμου ὀπισθεν κατὰ τὴν ῥάχιν κατερχόμενον καὶ περὶ τὴν ὀσφὺν στρεφόμενον καταπίπτει ἔπειτα ἐπὶ πῆχως τῆς παρτεταμένης ἀριστερᾶς· οὕτω δ' ἀφίεται ἀκάλυπτον ὑπὸ τοῦ ἱματίου τοῦ ὀλόκληρον τὸ δεξιὸν μέρος τοῦ κορμοῦ μέχρις ὀσφύος. Διὰ τῆς γυμνῆς δεξιᾶς κατὰ γωνίαν ὀρθὴν σχεδὸν κεκαμμένην κρατεῖ τὴν πλαγίως πρὸς τὰ ἐμπρὸς κεκλιμένην καὶ μέχρι τῆς γωνίας τοῦ περιγράμματος ἐξικνουμένην τριαινίαν. Τὴν δ' ἀριστερὰν ἡσύχως προτείνει πλαγίως ἐμπροσθεν τῆς δεξιᾶς μετὰ συνηνωμένων τῶν δακτύλων, ὡσεὶ ἡρεμῶν ἐπιβάλλων καὶ καθησυχάζων, δεικνύων δ' οὕτω τῷ θεατῇ τὴν πλάμην. Τῆς τριαινῆς αἱ αἰχμὴ εἶνε περιέργως κατεσκευασμένα, ὡς ὑπὸ τριῶν ὀξέων φύλλων ἐπιτεθειμένων καὶ διὰ τοῦ κατὰ μέσον κειμένου συνδεομένων ἀποτελούμεναι· εἰς δῆλωσιν δὲ τῆς συνενώσεως ταύτης φέρει τὸ μέσον τοῦτο φύλλον μικρὰν ἐν μέσῳ διὰ χρώματος ἐπανάληψιν τοῦ ὄλου ἐξωτερικοῦ σχήματος. Ὁ χιτῶν ἔχει χρῶμα ἰοβαφές, ὅμοιον ἢ τῆς κόμης ταινίας, μέλαν δὲ τὸ ἱμάτιον.

Μεταξύ άκρας τῆς τρικίνης καὶ τοῦ προσώπου, ἀναγινώσκεται γράμμασιν ἀρχαίοις ἐκ τῶν ἄνω πρὸς τὰ κάτω τὸ ὄνομα τοῦ θεοῦ **ΠΟΤΕΔΑΝ**. Καὶ ὀλίγω δὲ κατωτέρω τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς ὑπῆρχεν ἄλλη ἐπιγραφή, ἣς ἐφθαρμένη πως ἡ ἀρχὴ ἔνεκα ἀποξέσεως μικρᾶς κατ' ἐκείνη τῆς πλακίος. Ἐν τούτοις διακρίνονται τὰ γράμμακτα (κατὰ τὴν ἀρχαίαν πάντοτε γράφην) **Π** καὶ ἀρχὴ **Ο** ἴσως, μεθ' ἧς εἶνε ἀποκεκομμένη ἡ πλάξ.

Ὅπισθεν τὸ πινακίον τοῦτο οὐδεμίαν παράστασιν εἶχε, πρὸς δὲ τὰς δύο ἄνω ἄκρας φέρει ὅπως δύο τὰς συνήθεις.

Ὅμοιον τῷ δευτέρῳ τούτῳ πινακίῳ ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ Gazette archéologique ὑπὸ τοῦ κ. **O. Rayet** μετὰ τινῶν ὅμως διαφορῶν· διότι ἐπὶ τῆς ἀπεικονίσεως ἐκείνης ἡ κάμη τοῦ Ποσειδῶνος εἶνε ἀπλῶς πρὸς τὰ ὀπισθεν ἐρριμμένη ἄνευ ὑποδικιρέσεως, ἔπειτα ἐκεῖ κρκατᾷ στέφανον ἐν ᾧ ἐνταῦθα τὴν ἐτέραν ἔχει ἐλευθέρην· ἡ τρίκινα ἐκείνη ἀπλῆ ὄλως καὶ κατὰ τὸ συνηθέστατον σχῆμα· τὸ χρῶμα τοῦ χιτῶνος ἐπ' ἐκείνης λευκόν, ἐπὶ ταύτης τῆς παραστάσεως ἰσοβάφες· ἡ ἐπιγραφή εἶνε ὀπισθεν τοῦ θεοῦ καὶ ἀντὶ **ΠΟΤΕΔΑΝ** ὑπάρχει **ΠΟΤΕΙΔΑΝ**· τελευταῖον ἐπ' ἐκείνου μὲν ὑπάρχει καὶ ὀπισθεν παράστασις, ἐπὶ δὲ τούτου οὐχί.

Ἡ ἀπατεροχυμένη πρὸς τὰ κάτω ἐπιγραφή θὰ ἀνέφερε βεβχίως τὸν ἀναθέντα, ὅπως καὶ ἐν τῇ ὑπὸ **Rayet** δημοσιευθείσῃ. Οὐδόλως δὲ παράδοξον νὰ ἦνε ὁ αὐτὸς ἐκείνος· διότι πρὸ τοῦ ἐν τῇ ἡμετέρῃ ἐπιγραφῇ **Ι** φαίνεται ὅτι ὑπῆρχε γράμμα τι ἀπαλειφθέν, τὸ δὲ μετ' αὐτὸ δὲν διακρίνεται ἀκριβῶς, ἔνεκα φθορᾶς κατὰ τὸ ἄκρον αὐτοῦ, ἂν ἦνε **Γ** ἢ **Ν**· μετὰ δὲ τοῦτο ἔρχεται ἀνχμυρισθητῶς **Ο**.

Γ

Τοῦ ὑπὸ τὸν ἀριθμὸν 3 (**Π. Γ'**) δημοσιευομένου τεμαχίου ἡ ἀξία ἔγκειται ἐν τῇ ἐπιγραφῇ, διότι δυστυχῶς δὲν διεσώθη ἄλλο μέρος. Φαίνεται ὅτι εἶνε ἡ ἄνω δεξιὰ γωνία τοῦ ὄλου, ἐφ' ἧς βουστροφηδὸν ἀναγινώσκεται τὸ ὄνομα τοῦ ἀναθέντος, ὃν τεκτέον ἐν τῇ σειρᾷ τῶν ἀγγειογράφων, διότι αὐτὸς καὶ ἔγραψε κατὰ τὴν ἐπιγραφὴν ἔχουσαν ἔδῃ:

ΜΙΛΟΝΙΔΑΣ ΕΓΓΡΑΦΞΕΝ ΑΝΕΘΕΚΕ.

Ἐκτὸς τῶν ἐνταῦθα σημειωθέντων πινακίων τούτων ἐξεδόθησαν τρία ἔτη (μετὰ τοῦ προσημειωθέντος ἤδη τέσσαρα) ὑπὸ τοῦ κ. **Rayet** φέροντα παράστασις τοῦ καθ' ἡμέραν βίου. Πρὸς τούτοις ὅμως καὶ ἄλλα διεξέφυγον ἐκ τῆς Κορίνθου τότε, ἄγνωστον ποῦ διευθυνθέντα, ὧν τινὰ, ὡς ἤκουσα, ἔφερον καὶ τοῦ Ἀπόλλωνος τὴν παράστασιν καὶ τὸ ὄνομα. Οὕτω δὲ προστίθεται καὶ δευτέρω θεότης πρὸς τῇ δις ἤδη ἐμψυκθείσῃ, ὑπὸ τῆς εὐρέσεως τῆς ὁποίας δυσχερεστέρω καθίσταται ἡ λύσις τοῦ ζητήματος τοῦ τόπου ἔνθα ἀνέκειντο. Ἐὰν ἦτο ναὸς, ὁποτέρως τῶν θεοτήτων ἦτο ἀρὰ

γε; Ἐπειδὴ ὅμως τὸ τὸν Ἀπόλλωνα, ὡς ἐλέγετο, φέρον τοῦτο πινακίον, οὐδαμοῦ ἐφάνη, ἴσως δ' ἦτο καὶ ἀπάτη, καὶ ἐπειδὴ δις ἤδη ἐνεφανίσθη ὁ Ποσειδῶν ἐπὶ τῶν τοιούτων κατασκευασμάτων, δέχεται τις μετὰ λόγου, ὅτι εἰς ναὸν τούτου ταῦτα ἀνήκουσιν, ἄλλως τε καὶ ἔνεκα τῆς σχέσεως πρὸς τὴν ἐν τῇ χώρᾳ ἐν ἣ εὐρέθησαν λατρεῖας τοῦ Ποσειδῶνος. Ποῦ ὅμως ἦτο ὁ ναὸς οὗτος; πῶς εὐρέθησαν συνεσωρευμένα τὰ πινακία ταῦτα ἐκεῖ ὅπου εὐρέθησαν; ταῦτα εἶνε ζητήματα εἰς ἃ μόνη ἡ σκαπάνη δύναται μετὰ μεγίστης ἐπιτυχίας ἴσως, νὰ ἀπαντήσῃ.

Ἐν Πειραιεὶ τῇ 15 Φεβρουαρίου 1881.

Ἰάκ. Χ. Δραγάτης

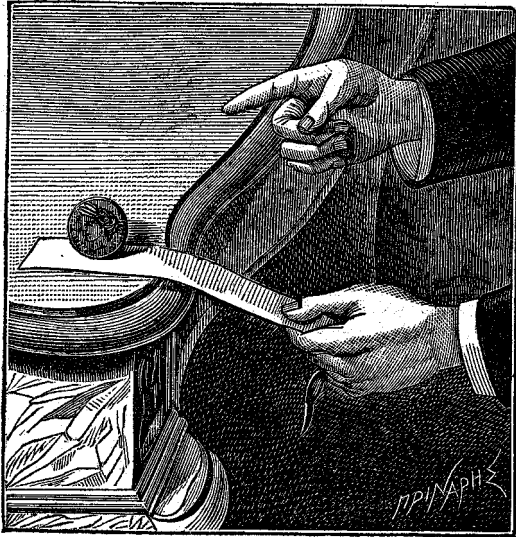
Η ΦΥΣΙΚΗ ΚΑΤ' ΟΙΚΟΝ

ΔΑΡΑΝΕΙΑ

Ἡ καθ' ἡμέραν πείρα καὶ πειρατήρησις διδάσκει ἡμῖν ὅτι ἡ ὕλη δὲν μεταβάλλει ἀφ' ἑαυτῆς καὶ ἄνευ ἐξωτερικῆς αἰτίας κατάστασιν. Οὕτω π. χ. σῶμα ἡρεμοῦν ἄνευ αἰτίας τινὸς ἐξωτερικῆς δὲν τίθεται εἰς κίνησιν, οὔτε δὲ σῶμα κινούμενον παύει, ἄνευ ἐξωτερικῆς αἰτίας, νὰ κινήται. Τὸ τελευταῖον τοῦτο φαίνεται κατὰ πρώτην ἔποψιν ὅτι δὲν εἶνε ἀληθές· διότι βλέπομεν ὅτι πᾶσα κίνησις τῶν ἐπὶ τῆς γῆς σωμάτων ἐπὶ τέλους μηδενίζεται. Οὕτω π. χ. ἡ κίνησις σφαίρας ἐπὶ τραπέζης κυλινομένης ὀλίγον κατ' ὀλίγον μηδενίζεται, ἡ δὲ σφαῖρα ἐπανέρχεται εἰς ἡρεμίαν. Τοῦτο ὅμως δὲν συμβαίνει ἄνευ ἐξωτερικῆς αἰτίας· δύο δὲ εἶναι αἱ αἰτίαι αἵτινες μηδενίζουσι τὴν κίνησιν ταύτην· ἡ τριβὴ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας, ἐφ' ἧς ἡ σφαῖρα κινεῖται, καὶ ἡ ἀντίστασις τοῦ ἀτμοσφαιρικοῦ ἀέρος. Ἡ ἰδιότης αὕτη τῶν σωμάτων τοῦ νὰ μὴ μεταβάλλωσι δηλ. κατάστασιν ἀφ' ἑαυτῶν ὀνομάζεται ἀδράνεια. Τὰ ἐξωτερικὰ αἴτια τὰ ὁποῖα μεταβάλλουσι τὴν κατάστασιν τῆς ὕλης, τὰ ὑπερνικῶντα δηλ. τὴν ἀδράνεια, κυρίως δὲ τὰ θέτοντα σῶμά τι εἰς κίνησιν, ἢ μηδενίζοντα, ἢ ἀλλοιοῦντα τὴν κίνησιν αὐτοῦ, ὀνομάζονται δυνάμεις. Διὰ νὰ τεθῇ λοιπὸν σῶμά τι εἰς κίνησιν ἀνάγκη ἐξωτερικῆς τινος αἰτίας ἢ τοι δυνάμεως, διὰ νὰ μηδενισθῇ ἡ κίνησις αὐτοῦ ἀνάγκη ἐπίσης δυνάμεως τινος. Ὅπως δὲ ὑπερνικηθῇ ἡ ἀδράνεια τῶν σωμάτων ἀνάγκη καὶ πρερλεύσεως χρονικοῦ τινος διαστήματος.

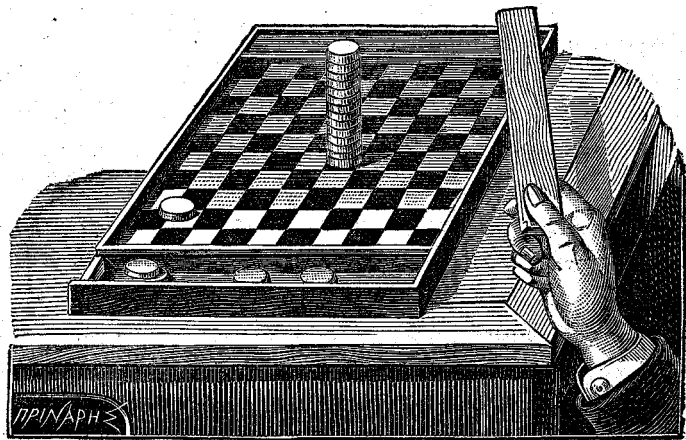
Λαμβάνομεν ταινίαν ἐκ χάρτου καὶ θέτομεν αὐτὴν ἐπὶ τραπέζης, οὕτως ὥστε νὰ ἐξέχη αὐτῆς κατὰ τὰ $\frac{2}{3}$ περίπου, ἔπειτα στήνομεν ἐπὶ τῆς ταινίας ταύτης νόμισμά τι, π.χ. ἀργυροῦν πεντόδραχμον ἢ χαλκοῦν δεκάλεπτον ἐπὶ τῆς περιφερείας αὐτοῦ ὡς παριστᾷ τὸ σχῆμαδ, καὶ ἔλκομεν μετὰ ταχύτητος πρὸς ἡμᾶς αὐτοῦ τὴν χαρτίνην ταινίαν· ἡ ταινία ὀλι-

σθαίνει κάτωθεν τοῦ νομισματός τὸ δὲ νόμισμα μένει ἀκίνητον ἐπὶ τῆς τραπέζης ἂν καὶ μικροτάτη δύναμις ἀρκεῖ ν' ἀνατρέψῃ αὐτό. Ἡ δύναμις λοιπὸν ἣτις ἐπενήργησεν ἐπὶ τοῦ νομισματός, ἦτοι ἡ τριβὴ τοῦ

Σχῆμα 5

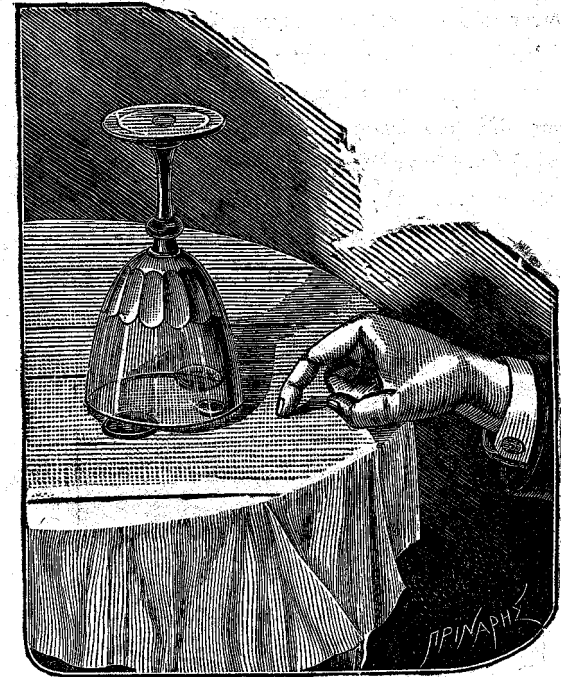
χάρτου, δὲν ἔσχε τὸν καιρὸν καὶ δὲν κατώρθωσε νὰ υπερικήσῃ τὴν ἀδράνειαν αὐτοῦ καὶ νὰ θέσῃ αὐτὸ εἰς κίνησιν ἢ νὰ τὸ ἀνατρέψῃ. Τὸ πείραμα τοῦτο δύναται τις νὰ ἐκτελέσῃ καὶ κατὰ διαφόρους ἔτι τρόπους. Δύναται

Σχῆμα 6

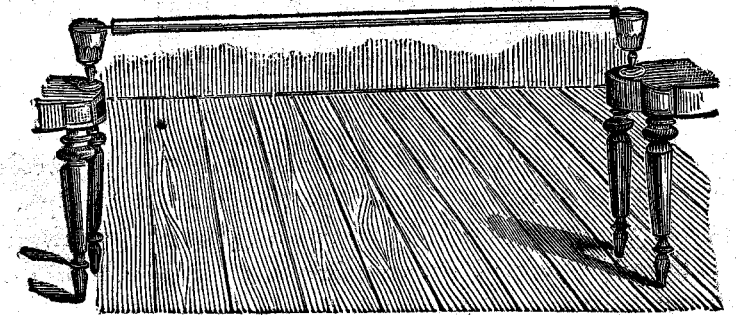
τις ν' ἀντικαταστήσῃ π. χ. τὸ νόμισμα διὰ ποτηρίου πλήρους μέχρι στεφάνης ἑλκομένης τῆς ταινίας μετὰ ταχύτητος τὸ ποτήριον μένει ἀκίνητον καὶ οὐδὲ σπυγῶν ὕδατος χύνεται.

Λαμβάνομεν φιάλην καὶ θέτομεν ὑπὲρ τὸ στόμιον αὐτῆς τὴν ἐκ χάρτου ταινίαν, ἐπ' αὐτῆς δὲ καὶ ἀκριβῶς ἄνωθεν τοῦ στομίου τῆς φιάλης νόμισμά τι ἔλκομεν καὶ πάλιν τὴν ταινίαν μετὰ ταχύτητος τὸ νόμισμα κατὰ

Σχῆμα 7

τὴν περίπτωσιν ταύτην πίπτει ἐντὸς τῆς φιάλης, ὅθεν ἀποδεικνύεται ὅτι τὸ νόμισμα οὐδόλως μετεκινήθη ἀπὸ τῆς θέσεως αὐτοῦ. Κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν καὶ τῶν τριῶν ἀνωτέρω περιγραφέντων πειραμάτων δεόν ἢ ἐκ

Σχῆμα 8

χάρτου ταινία νὰ κινηθῇ μετὰ ταχύτητος, ἄλλως, ἂν δηλ. σύρωμεν βραδέως τὴν ταινίαν, τὸ πείραμα ἀποτυγχάνει, διότι ἡ κίνησις τοῦ χαρτίου

μεταδίδεται εις τὰ ἐπ' αὐτοῦ νομίσματα ἢ τὸ πλήρες ὕδατος ποτήριον.

Ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἀρχῆς στηρίζεται τὸ πείραμα τὸ παριστάμενον ἐν τῷ σχήματι 6. Ἄν σχηματίσωμεν στήλην ἐκ τῶν πεσσῶν τῆς δάμας δυνάμεθα νὰ ἀφαιρέσωμεν ἐκ τοῦ μέσου τῆς στήλης ταύτης διὰ κανόνος μικροῦ πάχους κινουῦντες αὐτὸν μετὰ ταχύτητος, ἐνὰ πεσσὸν χωρὶς ν' ἀνατρέψωμεν τὴν στήλην. Ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἐπίσης ἀρχῆς στηρίζεται καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ σχήματος 7 παριστάμενον πείραμα. Ἐπὶ τραπέζης κεκαλυμμένης δι' ὑφάσματός τινος θέτομεν ἡμιδράχμον, ἐπὶ τοῦ ἡμιδράχμου δὲ τούτου θέτομεν ἀνεστραμμένως ποτήριον, τὸ ὁποῖον στηρίζομεν ἐπὶ δύο χαλκῶν δεκαλέπτων, ὡς παριστᾷ τὸ σχῆμα, ἔπειτα δὲ ξέομεν διὰ τοῦ ὄνουχο το καλύπτου τὴν τράπεζαν ὑφασμα, τὸ νόμισμα ἄρχεται κινούμενον πρὸς τὸν ἐκτελοῦντα τὸ πείραμα καὶ ἐξέρχεται ἔξω τοῦ ποτηρίου.

Σχῆμα 9

Τὰ κατωτέρω περιγραφόμενα πειράματα (σχῆμα 8 καὶ 9) ἀποδεικνύουσιν ὅτι, ὄχι μόνον τὰ σώματα καθ' ἑαυτὰ, ἀλλὰ καὶ τὰ μόρια, ἐξ ὧν συνίστανται τὰ σώματα, εἶναι ἀδρανῆ καὶ ὅτι ἵνα μεταδοθῆ ἢ κίνησις ἀπὸ μορίου εἰς μόριον σώματός τινος, ὅπως ὑπερνικηθῆ δὴλ. ἢ ἀδράνεια αὐτῶν, ἀνάγκη παρελεύσεως χρονικοῦ τινος διαστήματος.

Λαμβάνομεν ράβδον τινὰ π. χ. τὴν ξυλίνην λαβὴν σαρώθρου, ἐμπήγομεν εἰς ἐκάτερον τῶν ἄκρων αὐτῆς καρφίδα καὶ στηρίζομεν τὴν ράβδον διὰ τῶν καρφίδων ἐπὶ δύο ποτηρίων τὰ ὁποῖα θέτομεν ἐπὶ δύο ἐδρῶν, ὡς πα-

ριστᾷ ἢ εἰκὼν, ἔπειτα δὲ δι' ἑτέρας ἰσχυρᾶς ράβδου καταφέρομεν μετὰ μεγίστης ταχύτητος καὶ δυνάμεως κτύπημα περὶ τὸ μέσον τῆς ράβδου, ἢ ράβδος θραύεται χωρὶς νὰ θραυσθῶσιν ἢ νὰ πάθωσι τὸ παραμικρὸν τὰ ποτήρια. Ἐνταῦθα θραύεται ἡ ράβδος καὶ ἀποχωρίζονται ἀπ' ἀλλήλων τὰ περὶ τὸ μέσον τῆς ράβδου μόρια προτοῦ μεταδοθῆ ἢ κίνησις εἰς τὰ πρὸς τὰ ἄκρα μόρια. Ἄν τὸ κτύπημα ἐπὶ τῆς ράβδου εἶναι ὀλιγώτερον ταχὺ, ὑπάρχει κίνδυνος νὰ θραυσθῶσι τὰ ποτήρια.

Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον σφαῖρα τουφεκίου ριπτομένη ἐκ μικρᾶς ἀποστάσεως καὶ προσβάλλουσα ὑελοπίνακα παρκθύρου δὲν θραύει αὐτὸν ἀλλὰ σχηματίζει στρογγύλην ὀπήν, ἐν ᾗ ἂν ἡ σφαῖρα ἐρρίφθη ἐκ μεγλειτέρας ἀποστάσεως, ἤτοι προσβάλλει τὸν ὑελοπίνακα μετὰ μικροτέρας ταχύτητος, θραύει αὐτὸν καθ' ἀπάσας τὰς διευθύνσεις.

Ἐὰν ἐξαρτήσωμεν ἀπὸ τῆς ὀροφῆς διὰ νήματος ξυλίνην σφαῖραν κάτωθεν δὲ τῆς σφαίραςπροσηλωσωμεν ἕτερον ὅμοιον νήμα, καὶ ἐλκύσωμεν αὐτὸ μετὰ ταχύτητος, ὡς παριστᾷ ἡ εἰκὼν, θραύεται τὸ νήμα τὸ πρὸς τὸ κάτω μέρος τῆς σφαίρας, διότι προτοῦ μεταδοθῆ ἢ κίνησις διὰ τῶν μορίων τῆς σφαίρας εἰς τὸ ἄνω νήμα ἐπέρχεται ὁ ἀποχωρισμὸς τῶν μορίων τοῦ κάτω νήματος. Ἄπ' ἐναντίας ἂν ἡ ἔλξις ἢ ἐξασκουμένη ἐπὶ τοῦ κάτωθεν τῆς σφαίρας νήματος εἶναι βραδέει θραύεται τὸ ἄνω νήμα, διότι ἐπ' αὐτοῦ ἐκτὸς τῆς ἔλξεως ἐπενεργεῖ καὶ τὸ βῆρος τῆς σφαίρας.

Ε. Δ.

ΡΩΣΙΚΑ ΠΕΡΙ ΕΛΛΑΔΟΣ ΕΓΓΡΑΦΑ

ΝΥΝ ΤΟ ΠΡΩΤΟΝ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗΝ ΜΕΘΕΡΜΗΝΕΥΟΜΕΝΑ

ΙΑ' 1

ΕΠΙΣΤΟΛΗ

ΑΛΕΞΙΟΥ ΟΡΛΟΒ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΑΔΕΛΦΟΝ ΑΥΤΟΥ
ΓΡΗΓΟΡΙΟΝ ΟΡΛΟΒ. 2

Ἐν Ἐνεσίᾳ.

Ἐνταῦθα εὔρον πολλοὺς ὁμοδόξους οἵτινες ποθοῦσι νὰ κατταχθῶσιν ἐν ταῖς τάξεσιν ἡμῶν καὶ νὰ ὑπηρετήσωσιν ἐν τῷ παρόντι κατὰ τῶν Τούρκων ἀγῶνι. Πολλοὶ ὅθεν ὡσπύτως ἐμαθον ὅτι τὸ Μαυροβούνιον ὡς καὶ αἱ περίξ αὐτοῦ χωρὶς αἱ ὑποτελεῖς τῆ Ὀθωμανικῆ αυτοκρατορίας καὶ πρεσβεύουσαι τὸ ὀρθόδοξον δόγμα, θέλουσιν ἀναλάβει τὰ ὄπλα, δι' ἃ καὶ ἀγγέλω ὑμῖν ὅτι πρὸς πραγμάτωσιν τούτου θέλω πράξει πᾶν τὸ δέον. Κατὰ τὴν ἐμὴν γνῶμην ἀδυνατοῦμεν ἄλλως νὰ ἀνάψωμεν τοσοῦτον ἰσχυρὰν πυρκαϊάν ἐν τοῖς σπλάγγνοις τῆς ἐχθρικῆς χώρας, ἢ δικιόπτοντες τὴν προσαγωγὴν τῶν τροφίμων ἢ καὶ διακιοῦντες τὴν στρατιάν τοῦ ἐχθροῦ. Ἐὰν δὲ ἐπιληφθῶμεν τῆς

1 Ἴδε Παρνασσὸς τόμ. Α' 1877 σελ. 915-921, Β', 1878 σελ. 459-464 καὶ 708-712.

2 Ἴδε καὶ τὴν ἐν τῇ ἐπομένῃ σελ. 144 διεξοδικὴν σημείωσιν Α'.

έκστρατείας ταύτης, φρονῶ ὅτι προτιμότερον εἶνε νὰ διευθυνθῶμεν κατ' εὐθείαν πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπως ἀπελευθερώσωμεν πάντας τοὺς ὀρθοδόξους καὶ εὐσεβεῖς τοῦ βάρους ζυγοῦ ὃν φέρουσιν, ὅπως ὁ αὐτοκράτωρ Πέτρος ὁ Μέγας εἶπε: «Τοὺς ἀπίστους δὲ Μωαμεθανοὺς γὰ ἐκδιώξωσιν εἰς τὴν πεδιάδα καὶ τὰς ἐρήμους στέπας, τῆς τέως ἀμμόδους αὐτῶν χώρας. Ἐνταῦθα δὲ θέλει ἀναλάβῃ ἡ εὐσέβεια καὶ θέλωμεν δοξάσει τὸν Παρτοδύναμον ἡμῶν Θεόν». Οὐδόλως δὲ φρονῶ ὅτι πρέπει νὰ καταβάλλω μέγαν κόπον πρὸς ἐξέγερσιν τοῦ λαοῦ τούτου κατὰ τῶν Τούρκων καὶ ὑπόταξιν εἰς τὰς προσταγὰς μου. Εἶνε ἄνδρες, ἀγαπῶσιν ἐμὲ καὶ τοὺς συναδέλφους μου ὡς ὁμοδόξους. Ἐγὼ θέλω ἐκστρατεύσει ἐκ τῆς μιᾶς πλευρᾶς, αὐτοὶ δὲ ἐκ τῆς ἐτέρας. Αὕτη εἶνε ἡ γνώμη μου, ἐὰν ἐγκρίνητε αὐτὴν τότε πρέπει νὰ ἀκολουθήσωμεν τὸ παράδειγμα τοῦ αὐτοκράτορος Πέτρο τοῦ Μεγάλου νὰ στείλωμεν πρὸς αὐτοὺς προκήρυξιν ἐκ μέρους τῆς αὐλῆς θωπευτικὴν δι' ἀντιπροσώπου ἀγαθοῦ, ἀξίου καὶ χαίροντος πλήρη ἐμπιστοσύνην. Νὰ φυλαττώμεθα δὲ πάσει δυνάμει τὴν Καισαρικὴν αὐλὴν, καθότι ἐξ ἰδίων μου παρατηρήσεων καὶ συνδικλέξεων ἐξήγαγον τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ αὐλὴ αὕτη εἶνε οἱ αἰτίχιστοι ἡμῶν ἐχθροί. Πολλάκις ἐπὶ τούτῳ ἀπέστειλλον ἀνθρώπους ὅπως ἐκμάθωσι τὴν γνώμην τοῦ τε ἀπλοῦ λαοῦ καὶ τῆς ἐμπορικῆς τάξεως, συνεπέρχνα δὲ ὅτι ἄπικντες, τολμῶ εἰπεῖν, ποθοῦσι τὴν ἥτταν τοῦ στρατοῦ ἡμῶν, οὐδεὶς δὲ, φρονῶ, φηναεῖ τοσοῦτον τὸ μετὰ κλεῖον καὶ τὴν δόξαν τοῦ ἡμετέρου ἔθνους ὅσον αὐτοί.

Ἀλέξιος Ὀρλόβ

Σημ. Α'. Τὴν ἀνωτέρω ἐπιστολὴν ὡς καὶ τὰς λοιπὰς καταχωρισθησομένης περαιτέρω περὶ τῆς εἰς τὴν Πελοπόννησον ἐκστρατείας τῶν Ῥώτων ἀρύομαι ἐκ τοῦ κατ' αὐτὰς ἐκδοθέντος τεύχους τῆς πολυτιμοτάτης Ἱστορίας τοῦ Ῥωσικοῦ Ἔθνους ὑπὸ τοῦ ἀρτι ἀποβιώσαντος καθηγητοῦ τοῦ ἐν Μόσχῃ Πανεπιστημίου δικασήμου ἱστοριογράφου Σολοβιόβ. Αἱ ἐπιστολαὶ αὗται κέκτηνται μεγίστην σημασίαν ὀφείλομεν δὲ μεγίστην χάριν τῷ δικασήμῳ τούτῳ ἱστορικῷ καθ' ὅτι δύο μέχρι τοῦδε ἱστοριογράφοι τῆς Ῥωσίας ὁ Σολοβιόβ καὶ ὁ Κοστομάροβ ἐπωρελήθησαν τῶν ἀπεράντων ἐν Ῥωσίᾳ ἀρχαίων, τῷ Σολοβιόβ δὲ ὀφείλομεν, ἐπαναλαμβάνων, τὴν ἀποκάλυψιν τῶν ἱστορικῶν τούτων κειμηλίων ἅτινα τίς οἶδε ἐὰν δὲν ἤθελον μεῖνῃ ἐν τῷ σκότει ἐς αἰεὶ! Οὐχὶ περιττὸν δὲ κρίνω καὶ τοὶ κατεχώρισκα ἤδη ἐν τῷ Παρνασσῷ πολλὰ περὶ τούτου ἔγγραφα νὰ παραθέσω ἐνταῦθα καὶ τὰ ὑπὸ τοῦ ρηθέντος ἱστορικοῦ μνημονευόμενα περὶ τοῦ πολυθρυλήτου τούτου Σχεδίου τῆς εἰς Πελοπόννησον ἐκστρατείας τόσον μᾶλλον καθότι παρέχουσι λεπτομερεστέρως εἰδήσεις πολυτιμοτάτας εἰς τὴν ἐπὶ Τουρκοκρατίας Ἐθνικὴν ἡμῶν Ἱστορίαν. «Ἡ ἐκστρατεία εἶχε σχεδιασθῆ ἐπὶ τῇ βῆσει τῶν ἐξ Ἑλλάδος κομισθεισῶν εἰδήσεων ὑπὸ δικφόρων πλη-

ρεζουσιῶν κατὰ τὸ 1763 ἔτος ἅμα ἀρξάμενου τοῦ ἐκ μέρους τῆς Πύλης κινδύνου ἕνεκα τῆς εἰς τὰ Πολωνικὰ ἀναμίξεως αὐτῆς, ὁ δὲ κόμης Ὀρλόβ ἀπέστειλε πρὸς τὸ Σπαρτιατικὸν Ἔθνος δύο Ἑλληνας τὸν Ἐμμανουὴλ Σάρρον καὶ τὸν ἀξιωματικὸν τοῦ πυροβολικοῦ Παπαζογλου. Ὁ Σάρρος ἐπέστρεψεν ἐκ τῆς περιόδου αὐτοῦ τὸν Μάιον τοῦ 1765 κομίζων εἰδήσεις ὅτι τὸ Σπαρτιατικὸν ἔθνος πρεσβεῖον τὸ χριστιανικὸν ὀρθόδοξον δόγμα καὶ τοὶ ζῶν ἐν τῷ θωμικῷ κράτει, οὐδέποτε ὁμως ὑπετάχθη τοῖς Τούρκοις καὶ δὲν φοβεῖται αὐτοὺς ἀγωνιζόμενος κατ' αὐτῶν ἐν τοῖς ὄρεσι καὶ τοσοῦτον ὀχυραῖς θέσσειν, ὥστε οἱ Τούρκοι ἀδυνατοῦσι νὰ πλησιάσωσιν αὐτούς. Ἄμα οἱ Ἕλληνες ἤκουσαν παρὰ τοῦ Σάρρου τὴν πρότασιν νὰ λάβωσι τὰ ὄπλα ἐν περιπτώσει πολέμου μεταξὺ Ῥωσίας καὶ Τούρκων, αὐθαρῆ οἱ ἀρχόντες αὐτῶν καὶ ὀπλαρχηγοὶ συνεκρότησαν μεγάλην συνέλευσιν καὶ ἀνήγγειλαν ὅτι εἶνε ἔτοιμοι νὰ ἀγωνισθῶσι μετὰ δυνάμειν οὐκ ὀλίγων κατὰ τῶν Τούρκων ὡς ἐχθρῶν τῆς ὀρθόδοξου χριστιανικῆς θρησκείας. Ἕλλην δὲ τις Μπενάκης πλούσιος καὶ σεβάσμιος εὐστατίδης ἔλεγεν ἐν τῇ συνέλευσει ὅτι «θέλει ἐξεγείρει καὶ τοὺς Λακεδαιμονίους Ὀθωμανοὺς ὑπηκόους, ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον ὅσα μέρη τύχωσι τῆς προστασίας τῆς Αὐτοκρατείας τῆς Ῥωσίας. Ὑπάρχει εἰσέτι λαὸς ἐλεύθερος, Ἕλληνες ὡσαύτως οἰκοῦντες ἐν τῇ μεγάλῃ ἐπαρχίᾳ Κασμῆρα, (:) οἱ ὀπλαρχηγοὶ ἐγὼ, ὁ Σταθᾶς, ὁ Μπουκουβάλας, ὁ Μακρόπουλος, ὁ Ζηῆδρος καὶ λοιποὶ ὀρθόδοξοι, οἵτινες ποθοῦντες νὰ τύχωσι τῆς ἀνεξαρτησίας, θέλουσιν ἐξεγερθῆ μετὰ μεγίστης χαρᾶς κατὰ τῶν Τούρκων καὶ δύνανται νὰ προσκαλέσωσι πολλοὺς ἐτέρους Ἕλληνας. Ὑπάρχει εἰσέτι ἡ ἐπαρχία Χειμάρρα ἣν οἰκεῖ λαὸς ἐλεύθερος, καλούμενοι Μικροὶ Ἀλβανοὶ (λαλοῦσι δὲ Ἑλληνιστὶ) καὶ οἵτινες οὐδέποτε ὑπετάχθησαν τοῖς Τούρκοις, πρεσβεύουσι δὲ τὸ ὀρθόδοξον Ἑλληνικὸν δόγμα, εἶνε ἱκανοὶ νὰ ἀγωνισθῶσι κατὰ τῶν Τούρκων μετὰ πολλῶν δυνάμεων, καὶ ἐξ ὧν ὁ βασιλεὺς τῆς Νεαπόλεως διατηρεῖ τάγμα ὄλων». Ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ταύταις ὁ Σάρρος καὶ ὁ Παπαζογλου ἦσαν ἀντιπρόσωποι καὶ ἐνέπλησαν ἐλπίδων τοὺς κατοίκους αὐτῶν, ἰσχυρίζόμενοι ὅτι ἐὰν ἡ Ῥωσία ἀναλάβῃ τὸν κατὰ τῆς Τουρκίας ἀγῶνα, ἄπαντες οὗτοι δημοθυμαδὸν θέλουσιν ἐξαναστῆ κατὰ τῆς Πύλης καὶ ἐνωθῆ ἐν τινὶ τόπῳ, καθ' ὅτι ἡ ἀπόστασις μεταξὺ τῶν ἐπαρχιῶν τούτων δὲν εἶνε μεῖζον τῶν 150 βερστίων. «Κατὰ τὴν ἐμὴν γνώμην, ἔγραψεν ὁ Σάρρος, τολμῶ νὰ δώσω ὑμῖν τὴν συμβουλὴν νὰ ἀποσταλῶσιν εἰς τὴν Μεσόγειον κατὰ τῶν Τούρκων δέκα Ῥωσικὰ πολεμικὰ πλοῖα, ἐφ' ὧν νὰ φορτωθῶσιν ἀρκετὰ τηλεβόλα, ἅτινα ἅμα ἰδόντες οἱ Ἕλληνες θὰ δράμωσι νὰ ἐνωθῶσι μετὰ τῶν Ῥώσων, πλὴν δὲ τούτου οἱ Ῥῶσοι ἔχουσιν ἴδια οὐ μικρὰς χωρητικότητος πλοῖα, ἅτινα ὁμως ἐπάναγκες νὰ ἐξοπλισθῶσι διὰ τηλεβόλων, αὐτοὶ δὲ οἱ Ἕλληνες εἶνε μάχιμοι καὶ ἀνδρείοι». Ὁ Ὀρλόβ ἐνεχείρισε τῷ Σάρρῳ ἔγγραφον ἰδιοχείρως γεγραμμένον

ὡς ἐξῆς. «Διὰ τοῦ παρόντος ἐγγράφου πιστοποιῶ ὅτι ὁ Ἐμμανουὴλ Σάρρος ἐστάλη παρ' ἐμοῦ ὡς ἐπίτροπος εἰς τὸ Ὄθωμανικὸν κράτος τῷ 1763 ἔνθα καὶ ἐξεπλήρωσε τὸ ἀνατεθὲν αὐτῷ ἔργον εὐσυνειδήτως».

Ὁ Ἄγγλος πρεσβευτὴς Κατκάρτ ἐν ταῖς πρὸς τὸ Βρετανικὸν Ἀνακτοβούλιον ἀνακοινώσασιν αὐτοῦ κατέλιπε περιγραφὴν συνδιαλέξεως ἣν ἔσχε μεθ' ἐνὸς τῶν ἐπιτρόπων τούτων, ὅστις ἀφηγεῖτο αὐτῷ ὅτι κατ' ἀρχὰς ἡ Αὐτοκρατορικὰ καὶ οἱ ὑπουργοὶ εὗρον τὸ σχέδιον λίαν δύσκολον ἔπειτα ὁμως ἐπεμελήθησαν τῆς ἐκτελέσεως αὐτοῦ μετὰ μεγίστης ζέσεως. Ἐν Πελοποννήσῳ κατὰ τοὺς λόγους τοῦ ἐπιτρόπου, ὑπάρχουσι πολλοὶ λιμένες, πολλοὶ ναυτικοί, ὀλίγοι Τούρκοι καὶ μικραὶ προφυλάξεις. Οἱ Ἕλληνες διψῶσι νὰ τύχωσι τῆς ἐλευθερίας, μικρὰ δὲ βοήθεια δύναται νὰ χρηγησῆσιν αὐτοῖς τὸ μέσον νὰ τύχωσιν αὐτῆς, διὰ δὲ τῆς ὀχυρώσεως τοῦ Ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου νὰ προστατεύσωσιν αὐτήν. Ἡ Ἀλβανία, ἡ Ἡπειρος, ἡ Ζάκυνθος, ἡ Κεφαλληνία καὶ αἱ παρακείμεναι νῆσοι θὰ ἀκολουθήσωσι τὴν πορείαν τῆς Πελοποννήσου. Ἡ Κρήτη νὰ ἐξαναστῆ εἶνε δύσκολον, διότι ἔχει πολλὰ τουρκικὰ φρούρια, εἶνε δυνατόν ὁμως νὰ ὀχυρωθῶσι μία ἢ δύο νῆσοι τοῦ Ἀρχιπελάγους καὶ διὰ τοῦ μέσου τούτου νὰ παρακλυθῆ ἢ διὰ τοῦ Ἑλλησπόντου τροφοδοσία τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Οἱ Ἕλληνες ἔχουσι πλείστας ὕσας ἀφορμὰς καὶ σπουδαίας αἰτίας νὰ φέρονται δυσμενεῖς πρὸς τὴν Ὄθωμανικὴν Αὐτοκρατορίαν, ἐν τούτοις προτιμῶσιν αὐτήν παρὰ τὰς Καθολικὰς Δυνάμεις, καθ' ὅτι οἱ Τούρκοι διακρίνονται ἐπὶ πλειοτέρα ἀνεξιθρησκεία· οἱ Ἕλληνες οὐδέποτε ἠθέλησαν νὰ ἀνήκωσι τῇ Αὐστρίᾳ καὶ δὲν ἀγαπῶσι πολὺ τὴν Γαλλίαν».

IB'

ΕΠΙΣΤΟΛΗ

ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗΣ ΤΗΣ Β' ΤΩΙ ΑΛΕΞΙΩΙ ΟΥΡΛΟΒ.

Ἐν Πετρούπολει τῇ 29 Ἰανουαρίου 1770.

Ἐγὼ αὐτὴ ἤδη συνωδᾷ τῇ προτάσει τοῦ ἀδελφοῦ ὑμῶν, προϋτιθέμενη νὰ κατενέγκωμεν τῷ ἐχθρῷ σπουδαῖον τραῦμα ἐκ μέρους τῆς Ἑλλάδος ἐν τε τῇ χερσονήσῳ αὐτῆς καὶ ἐν ταῖς νήσοις τοῦ Ἀρχιπελάγους, νῦν δὲ λαβοῦσα παρ' ὑμῶν λεπτομερεστέρως πληροφορίας περὶ τῆς πραγματικῆς προθυμίας τῶν αὐτόθι ἐθνοτήτων ἵνα ἐπαναστασῆσιν κατὰ τῆς Πύλης, πολλῷ μᾶλλον ὑποστηρίζομεν τὴν τοιαύτην ἡμῶν πρόθεσιν, τούτου δὲ ἕνεκα ἔχουσα πλήρη πεποιθήσιν τῇ ὑμετέρᾳ ἀφοσιώσει, τῇ δραστηριότητι καὶ τῇ θερμῇ ὑμῶν προθυμίᾳ τοῦ νὰ καταστῆτε ὠφέλιμος υἱὸς καὶ πολίτης τῆς πατρῴου γῆς, εὐχαρίστως ποθοῦμεν τῇ ἰδίᾳ ὑμῶν βου-

λήσει νὰ ἀναθέσωμεν καὶ ἐμπιστευθῶμεν ὑμῖν τὴν παρασκευὴν, διοργάνωσιν καὶ διεκπεραίωσιν τῆς ἐκστρατείας ταύτης. Ἰδίως δεφείτε νὰ ἔχητε πρὸ ὀφθαλμῶν ὡς βάσιν τῆς ὅλης ἐπιχειρήσεως, ὅτι ἡ μεμονωμένη ἐξέγερσις ἐκάστης ἐθνοτήτος πρὶν ἐτοιμασθῶσιν εἰς τοῦτο αἱ λοιπαὶ, δύναται ν' ἀποβῆ ὑμῖν βλαβερὰ καθ' ὅτι οὐδεμία ἐξ αὐτῶν κατ' ἰδίαν εἶνε τοσοῦτον ἰσχυρὰ ὥστε νὰ δυνηθῆ νὰ ἐπιχειρήσῃ τι ἀνώτερον ἀπλῆς εἰσβολῆς καὶ οὕτως εἰπεῖν ἐφημέρου λεηλασίας τῆς γείτονος χώρας. Ἐπομένως ἐκάστη τοιαύτη εἰσβολή, μὴ ἐπιφέρουσα σπουδαίαν ζημίαν τῷ ἐχθρῷ, πολλῷ δὲ ἥττον προξενούσα αὐτῷ εὐνοϊκόν τι εἰς ἡμᾶς ἀποτελεσμα, ἀποτελεῖ τὸν κύριον ἡμῶν σκοπὸν, ἤθελε μόνον χρησιμεύσει εἰς τὸ νὰ κινήσῃ τὴν προσοχὴν τῶν Τούρκων ὅπως ἐπισπεύσωσι τὴν ἄμυναν δι' ἀναγκαίων προφυλάξεων κατὰ πάσης ἐν τῷ μέλλοντι τοιαύτης εἰσβολῆς· καθ' ὅτι ἀπανταχοῦ θὰ εἶνε αὐτοῖς εὐκολώτερον νὰ παύωσι τὴν ἀνάφλεξιν ἀπλοῦ σπινθήρος ἢ νὰ σβέσωσι κατόπιν ὀλόκληρον πυρκαϊάν. Ἐπὶ τῇ βάσει δὲ ταύτῃ πρώτη καὶ κυρία φροντίς ὑμῶν ἔσται νὰ κατορθώσητε τὴν πλήρη ὁμόνοιαν καὶ συνεννόησιν ἀπάντων τῶν αὐτόθι ἐθνοτήτων ἢ τοῦ πλείστου μέρους αὐτῶν, ἐμπνεόντες αὐτοῖς τοῦτο διὰ τῆς ἀποδείξεως τοῦ ἀμοιβαίου αὐτῶν συμφέροντος καὶ διὰ τῆς ἐλπίδος τῆς κοινῆς ἐκ τοῦ ἐπικυλοῦς ζυγοῦ τῶν ἀπίστων ἀνεξαρτησίας, ἰδίως δὲ διὰ τοῦ κοινοῦ εἰς πάντα ὀρθόδοξον χριστιανὸν καθήκοντος τῆς προστασίας τῆς ἀγίας ἐκκλησίας καὶ αὐτῆς τῆς εὐσεβείας, νὰ ἐνεργήσητε ἀπαντα τὰ μέτρα καὶ τὰς παρασκευὰς ὑμῶν ἐν πλήρει μυστικότητι, οὕτως ὥστε νὰ λάβωσι τὰ ὄπλα ὅσον τὸ δυνατόν ὁμοθυμαδὸν ἢ ἡ μία ἐθνικότης εὐθὺς μετὰ τὴν ἑτέραν, μετ' αὐτῶν δὲ πανταχόθεν δι' ἰσχυρῶν καὶ συνηνωμένων δυνάμεων καὶ οὐχὶ μικρῶν καὶ διεσκορπισμένων ἐκάστης ἐθνικότητος ὁμάδων, αἰφνιδίως νὰ γείνη ἢ κατὰ τοῦ ἐχθροῦ ἐπιθεσις ἐπὶ τῇ βάσει προηγουμένου σχεδίου ποῦ καὶ τίνι τρόπῳ νὰ διεξαγάγητε τὰς ἐχθροπραξίας καὶ ἐν τίνι θέσει νὰ εὕρητε ἀσφαλὲς εἰς ἡμᾶς στρατηγεῖον οὗ ἄνευ φρονῶ ὅτι εἶνε ἀδύνατον νὰ ἐναποταμιεύσητε τὰς ἀναγκαίαις τῇ στρατιᾷ ἡμῶν τροφὰς, καὶ ὅπερ θέλει χρησιμεύσῃ ἐνίοτε ὡς ἀσφαλὲς ἄσυλον ἐν περιπτώσει καταδιώξεως ἡμῶν ὑπὸ ἰσχυροτέρου ἐχθροῦ καὶ σώματος.

Αἰκατερίνη Β'

II'

ΕΚΚΛΗΣΙΣ

ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗΣ ΤΗΣ Β' ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΥΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ.

Ἐλέω θεοῦ Ἡμεῖς Αἰκατερίνη Β' κτλ. Ἀναγγέλλομεν εἰς ἀπάσας τὰς Ἑλληνικὰς καὶ Σλαβικὰς ἐθιότητας τὰς πρεσβευούσας τὸ ὀρθόδοξον δόγμα καὶ κατοικοῦσας ἐν τε τῇ χερσονήσῳ καὶ ταῖς νήσοις τοῦ Ἀρχιπελάγους.. Ἀξία μεγίστης λύπης εἶνε ἡ κατάστασις τῶν διασήμεων τούτων ἐπὶ ἀρχαί-

τητι και εὐσεβείᾳ ἐθνοτήτων, ἐν ἧ διαγόουσιν αὐται νῦν ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῆς Ὀθωμανικῆς Πύλης. Ἡ ἔμφυτος τῶν Τούρκων θηριωδία καὶ τὸ ὑπὸ τῆς θρησκείας αὐτῶν ὑπαγορευόμενον μῆσος πρὸς τοὺς χριστιανούς, συμβάλλου- σιν ἀμφοτέρω εἰς τὸ νὰ ἐπιφέρωσι μυρία δεινὰ εἰς τε τὰς ψυχὰς καὶ τὰ σώματα τῶν χριστιανῶν οὐχὶ μόνον τῶν ὑπηκόων καὶ ὑποδεδουλομένων αὐτοῖς ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν γειτόνων ἐθνοτήτων, καθ' ὅτι ἡ κακην- τρέχεια τῶν Ἀγαρηνῶν οὐδένα ἄλλον χαλινὸν ἔχουσα πλὴν τοῦ φόβου εἶνε ἀπεριόριστος. Ἡ Ὀθωμανικὴ Πύλη κατὰ τὴν συνήθη αὐτῆς δυσμέ- νειαν πρὸς τὴν ὀρθόδοξον ἡμῶν ἐκκλησίαν, βλέπουσα τὰς προσπαθείας ἃς καταβάλλομεν ὑπὲρ τῆς θρησκείας καὶ τοῦ νόμου ἡμῶν οὐτινος τὴν προ- αιώνιον ὑπεροχὴν προσεπαθήσαμεν νὰ ἐδραϊώσωμεν διὰ τῶν συνθηκῶν, ὑπεροχὴν ἣτις κατὰ διαφόρους ἐποχὰς ἀφηρέθη παρ' αὐτῆς βιαίως, πνέ- ουσα ἐκδίκησιν, καταφρονήσασα ἅπαντα τὰ ἐθνικὰ δίκαια καὶ αὐτὴν τὴν ἀλήθειαν, πρὸς τοῦτο δὲ κατὰ τὴν ἔμφυτον αὐτῆς ἀπιστίαν ἀθετήσασα τὴν μετὰ τῆς αὐτοκρατορικῆς ἡμῶν συναφθεῖσαν αἰώνιον εἰρήνην ἀνέλαβεν ἀδικώτατον καθ' ἡμῶν πόλεμον καὶ τούτου ἕνεκεν ἠνάγκασε καὶ ἡμεῖς νὰ προστρέξωμεν εἰς τὸ παρὰ τοῦ Θεοῦ δωρηθὲν ἡμῖν ὄπλον. Αὕτη εἶνε ἀ- κριβῶς ἡ περίστασις ἐκείνη καθ' ἣν οἱ ὑπὸ τὸν ζυγὸν στενάζοντες χριστι- ἀνοὶ θέλουσιν ὑποκύψει εἰς πλείονα δεινὰ. Λαμβάνοντες ὑπ' ὄψιν τὴν λυ- πηρὰν ταύτην κατάστασιν τῶν εὐσεβῶν τούτων τέκνων τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ, συζητοῦμεν καὶ ἐπιθυμοῦμεν πάσαις δυνάμεσι νὰ προσπαθήσωμεν ὑπὲρ τῆς σωτηρίας καὶ τῆς εὐημερίας αὐτῶν. Ἀρκεῖ μόνον κατὰ τὰς ἐχ- θροπραξίας νὰ συμπράττωσι τῷ ἡμετέρῳ στρατῷ. Συμβουλευόμεν ἅπασιν αὐτοῖς ἐν γνώσει καὶ ἐκάστῳ ἰδιαιτέρως νὰ ἐπωφεληθῶσι τῶν συμφερούσων αὐτοῖς περιστάσεων τοῦ παρόντος ἀγῶνος, πρὸς ἀποτίναξιν τοῦ ζυγοῦ καὶ ἀνεξαρτησίαν λαμβάνοντες τὰ ὄπλα ἀπανταχοῦ καὶ ἐνθα δυνηθῶσι κατὰ τοῦ γενικοῦ τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐχθροῦ, καὶ προσπαθοῦντες νὰ ἐπιφέρωσιν αὐτῷ παντοίαν βλάβην καὶ διὰ τῆς ἁδοῦ ταύτης νὰ συντείνωσιν εἰς τὴν πραγμάτων τῆς κοινῆς ἀγαθῆς ἐπιχειρήσεως καὶ εἰς τὴν ἰδίαν αὐτῶν τύ- χην, ἧς ἡ θεμελιώδης καὶ διὰ τὸν μέλλοντα χρόνον θέλει στερεωθῆ ἱερῶς καὶ ἀπαρεγκλίτως κατὰ τὴν σύναψιν τῆς πρὸς τὴν Ὑψηλὴν Πύλην εἰ- ρῆνης, ὅταν ὁ ὑψηλόφρων ἀντίπαλος θὰ ἀναγκασθῆ νὰ αἰτήσῃ παρ' ἡμῶν αὐτήν. Ἡ μεγίστη εὐχαρίστησις ἡμῶν ἔσται νὰ ἴδωμεν τὰς χριστιανικὰς ἐπαρχίας ἀπολευτρωμένας τῆς ἀφορήτου δουλείας καὶ τὰς ἐθνότητας ὑπὸ τὴν αἰγίδα ἡμῶν ἀκολουθούσας τὰ ἔχνη τῶν προγόνων αὐτῶν, δι' ἃ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι δὲν θέλομεν ἀρνηθῆ παρέχοντες αὐταῖς πάντα τὰ μέσα, χορηγοῦντες αὐταῖς τὴν ἡμετέραν προστασίαν καὶ συμπάθειαν πρὸς συν- τήρησιν ἅπασων τῶν ὠφελειῶν ἐκείνων ἃς θέλουσι πορισθῆ διὰ τῶν πολε- μικῶν αὐτῶν ἔθλων κατὰ τὸν ἀγῶνα ἡμῶν τοῦτον ἐναντίον τοῦ ἀπίστου ἐχθροῦ.

Αἰκατερίνη Β'

ΙΔ'

ΕΠΙΣΤΟΛΗ

ΠΡΙΓΚΙΠΟΣ ΟΡΑΟΣ ΤΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΕΙΑΣ ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗΣ ΤΗΣ Β'.

Πλὴν τῶν φρουρίων καὶ τῶν μεγάλων πόλεων Τριπόλεως, Κορίνθου καὶ Πατρῶν καὶ τοὶ ἅπασα ἡ Πελοπόννησος ἐκαθαρίσθη, αἱ δυνάμεις μου εἶνε τοσοῦτον ἀσθενεῖς, ὥστε οὐ μόνον δὲν ἐλπίζω νὰ καταστῶ κύριος ἀπάσης τῆς Πελοποννήσου, ἀλλὰ καὶ αὐτὰς τὰς κατακτηθείσας χώρας ἀμφιβάλλω ἐὰν δυνηθῶ νὰ διατηρήσω. Ἡ *δευτέρα* τῶν *τε Ἑλλήνων καὶ Μανιατῶν* καταστρέφει πᾶσαν ἐλπίδα μου, ἡ ἐκ τῆς ἀγνοίας δὲ τῆς γλώσσης προερ- χομένη ἀταξία, ἔτι μᾶλλον μὲ ἀπελπίζει. Τὸ ἄριστον ἐξ ὧν δύναμαι νὰ πράξω ἔσται ἡ κατὰ γῆν καὶ θάλασσαν δαχρυσίς μου, ἡ ἀνά- φλεξις τοῦ πυρὸς ἀπανταχοῦ ὅσον ἤδη ἐγένετο τοῦτο ἐν Πελοποννήσῳ, ἡ διακοπὴ πάσης μεταφορᾶς τροφίμων εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἡ διὰ τοῦ στόλου ἐπίθεσις. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο ἔσται δύσκολον ἐὰν μὴ ἔλθῃ ὅσον τάχιον ὁ Ἐλφινστον. Οἱ ἐγγήριοι κάτοικοι εἶνε κόλακες, ἀπατεῶνες, ἄ- στατοι, θρᾶσῆς καὶ δειλοὶ παραδεδομένοι εἰς τὸ χρέμα καὶ εἰς τὴν λείαν οὕτως ὥστε οὐδεὶς δύναται νὰ ἀναχαιτίσῃ τὸ πάθος αὐτῶν τοῦτο. Εὐπι- στία καὶ ἀπρονοησία, φόβος καὶ ἐκ μόνης τῆς ἐκφωνήσεως τοῦ ὀνόματος *Τοῦρκος* ἀποτελοῦσιν ὡσαύτως τὰ πατερνῆματα τῶν ἁποδόξων ἡμῶν. Πρεσβεύουσι τὸ θρήσκευμα διὰ τῶν χειλέων μόνον, οὐδ' ἀπλοῦν ἔγνος τῆς Χριστιανικῆς ἀρετῆς ἔχοντες ἐνδομύχως. Εἰθισμένοι νὰ διαγῶσι βίον ἀτα- κτον, μισοῦντες πᾶσαν εὐταξίαν καὶ ἀγνοοῦντες τίνι τρόπῳ νὰ ἀσκηθῶ- σιν εἰς αὐτήν, ἐδρίσκονται αἰωνίως ἐν μεγίστη ταραχῇ πνεύματος. Ἡ δου- λεία καὶ ὁ τουρκικὸς ζυγὸς ἐν αἷς ἐγεννήθησαν καὶ ἀνετράφησαν ὡσαύτως δὲ καὶ ἡ παχυλὴ ἀμαθία κατακυριεύουσιν αὐτῶν. Ἔνεκα πάντων τού- των τῶν αἰτιῶν ἀπώλεσα πᾶσαν ἐλπίδα τοῦ νὰ δυνηθῶ νὰ παρέξω αὐ- τοῖς πρὸς καινὴν αὐτῶν εὐημερίαν, βίον ἐπὶ σταθερῶν βάσεων ἰδρυμένον.

Ὁρλόβ

ΙΕ'

ΕΠΙΣΤΟΛΗ

ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗΣ ΤΗΣ Β' ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΠΡΙΓΚΙΠΑ ΟΡΑΟΣ

Καὶ τοὶ κατείδομεν νῦν ὅτι ἡ ἐκτρατεία τῆς Πελοποννήσου δὲν παρή- γαγε τὰ ποθούμενα ἀποτελέσματα συνωδᾷ τῇ ἡρωικῇ αὐτῆς ἐνάρξει ἔ-

νεκα τῆς φυσικῆς τῶν Ἑλλήνων δειλίας, εὐπιστίας καὶ προδοσίας, οἵτινες ἰδίως παρὰ τὴν Μεθώνην τοσαῦτα ἀτοπήματα διέπραξαν, ἐν τούτοις μεγάλως χαίρω ἀκούουσα παρ' ὑμῶν ὅτι ἀπκντες οἱ ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν ὑμῶν ὑπηρετήσαντες μαχηταὶ ἀπὸ τῶν κατωτάτων μέχρι τῶν ἀνωτάτων, ἀνδρείως, θερμῶς καὶ μετὰ μεγίστου ζήλου ἐξεπλήρουν τὸ καθήκον τῶν γνησίων υἱῶν τῆς πατρίδος, ἕνεκα δὲ τοῦ προτερήματος αὐτῶν τούτου, θέλομεν ἐν τῷ μέλλοντι ἀποβλέπει εἰς αὐτοὺς μετὰ μεγίστης προσοχῆς. Ἀφοῦ δὲ οἱ Ἕλληνες τῆς Πελοποννήσου τόσον κακῶς ἠκολούθησαν τὸ παράδειγμα τῆς ἀδρείας, τῆς γενναϊότητος καὶ τῆς εὐσταθείας ὑφ' ἧς ὑμεῖς γενικῶς ἐποδηγετεῖσθε καὶ δὲν ἤθελον νὰ τύχῃσι τῆς ἐκ τοῦ ζυγοῦ ἀνεξαρτησίας, ἕνεκα τῆς ἰδίας αὐτῶν δειλίας, ἀπιστίας καὶ ἀπάτης *Ματ συνετῶς καὶ ὀρθῶς (!!) ἐπράξατε ἐγκαταλιπόντες αὐτοὺς τῇ ἰδίᾳ αὐτῶν τύχῃ*, στρέψαντες τὰς θαλασσίους ὑμῶν δυνάμεις κατὰ τῆς διὰ θαλάσσης προσβολῆς τοῦ ἐχθροῦ. Εἴπατε τῷ πρίγκιπι Γεωργίῳ Δολγορούκω ὅτι ἡ ἡμέρα τῆς παρὰ τὴν Μεθώνην μάχης καὶ τοι ὑπῆρξεν ἀτυχῆς, ὀπισθόποτα ὅμως ἡ ἰκανότης καὶ ἡ ἀνδρεία αὐτοῦ ἐπράξε πᾶν ὅτι ἠδύναντο νὰ πράξῃσι καὶ ἐπομένως ἡ ἡμέρα αὕτη ἐνεποίησεν αὐτῷ δόξαν.

Αἰκατερίνη Β'

Σημ. Β'. Ταῦτα ἔγραφον ἡ περιώνυμος Αὐτοκράτειρα τῆς Ρωσίας καὶ τοιαύτην πεποίθησιν εἶχε περὶ ἡμῶν πεισθεῖσα βεβαίως εἰς τοὺς λόγους τοῦ πρίγκιπος Ὁρλόβ μετὰ τὴν ἐπιτυχίαν τῆς εἰς Πελοπόννησον ἐπαράτου ταύτης τῷ Ἑλληνισμῷ ἐκστρατείας, ἣτις τοσαῦτα κακὰ προὔξεν ἕνεκα εἰς τοὺς δυστήνους ἐν Τουρκίᾳ ἐν γένει οἰκοῦντας τότε Ἕλληνας. Ἴδου λόγους χάριν ἀκριβῶς ὅτε ἐγράφετο ὁ κατὰ τῶν Ἑλλήνων πανηγυρικὸς οὗτος τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Ρωσίας, τί ἔγραφον αἱ ἐπίσημοι εἰδήσεις τῆς Πετροπόλεως (Σὺντ Πετερβούρσκιγια Βεδομόστι. 1770 ἀριθμ. 39). «Ἡ τῆς αἰσίας ἀφίξεως τῆς Ρωσικῆς στρατικῆς εἰς Πελοπόννησον ἀγγελία προὔξεν ἕνεκα τοῖς Τούρκοις βραδείαν αἰσθησιν ἡ δὲ τῶν Ἑλλήνων διαγωγὴ τοσούτον ἐξηρέθησεν αὐτοὺς, ὥστε τὸ Διδάριον ἐξητήσατο παρὰ τοῦ Σουλτάνου ἀδειαν νὰ κατασφάξωσι ἀπαντας τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἕλληνας. Ὁ ἀριθμὸς τῶν σφαγῆτων ἀνέρχεται εἰς πεντακισχιλίους, ἐσώθησαν δὲ ἐκεῖνοι μόνον οἵτινες ἐπρόφθασαν νὰ εὐρωσιν ἀσυλον ἐν ταῖς οἰκίαις τῶν ξένων πρεσβευτῶν». Ἡ αὕτη ἐφημερίς ἐν ἐτέρῳ φύλλῳ (1770 ἀριθ. 49) λέγει: «Τὴν αὐτὴν τύχην ὑπέστησαν οἱ Ἕλληνες καὶ ἐν ἄλλαις πόλεσιν οὗ ἕνεκα ἠναγκάσθησαν νὰ μεταναστεύσωσιν. Ὁ βένης τῆς Τύνιδος διέταξεν ἵνα ἀπαντες οἱ ἐν τῷ κράτει αὐτοῦ οἰκοῦντες Ἕλληνας ἔμποροι συλληθῶσι, τὰ δὲ ἔμπορεύματα αὐτῶν νὰ δημευθῶσι. Ὁ δὲ πρὸς τῆς Κρήτης φοβούμενος μήπως καὶ οἱ ἐν τῇ νήσῳ Ἕλληνες μιμηθῶσι τοὺς Μανιάτας καὶ Μαυροβουλίους, προσέθλωσι δὲ πρὸς τοὺς Ρώσους ἐὰν οὗτοι ποιήσωσιν ἀπάθειαν ἐν Κρήτῃ, διέταξε νὰ κατασφάξωσι αὐτοὺς ἀπαντας ἀνηλεῶς». Κατὰ

λείπων πᾶσαν ἐπεξήγησιν καὶ συζήτησιν τοῦ λυπηροῦ τούτου θέματος διὰ τὸν Ἑλληνισμὸν καὶ πληροῦτος ἀγανακτήσεως πάντα γνήσιον Ἕλληνα, σπεύδω νὰ προσθέσω ἐνταῦθα τὴν γνώμην αὐτοῦ τοῦ Ρώσου διασήμεου ἱστοριογράφου Σολοβιὸδ ἐκ τοῦ τελευταίου τόμου τῆς Ἱστορίας τοῦ Ρωσικοῦ ἔθνους ἐξ οὗ ἀρούμαι ὡς προεῖπον τὰ σπουδαῖα ταῦτα ἱστορικὰ ἔγγραφα. Ἴδου τί λέγει ὁ σοφὸς οὗτος Μοσχοβίτης. «Πᾶν αἴτιον ἐπερρίφθη ἐπὶ τοῦ τραχήλου τῶν Ἑλλήνων· ἀλλ' ὁ ἱστοριογράφος ὀφείλει νὰ διανείμῃ αὐτὸ καὶ ἀποδῶσῃ γνωστὴν μερίδα εἰς τοὺς κατηγορούς. Ἐν Πετροπόλει διεπράχθη σφάλμα· λίαν ὀμῶς φυσικῶς ἵνα διασκεδάσῃ τὰς Ὀθωμανικὰς δυνάμεις ὡς καὶ κατενέγκωσιν ἰσχυρότερον κατὰ τοῦ ἐχθροῦ τραῦμα καὶ ἐξασφαλισθῶσι κατὰ μελλούσης αὐτοῦ ἐπιδρομῆς καὶ ἵνα ἀποκτήσωσι δόξαν ἐπὶ τῇ ἀπελευθερώσει τῶν χριστιανῶν καὶ τῶν ἀπογόνων τῶν ἡρώων, ὧν τὰ ὀνόματα ἀνεφέροντο ἐκάστοτε ὑπὸ τῶν πεπαιδευμένων ἀνδρῶν, ἀνέλαθον τολμηρὰν ἐπιχείρησιν νὰ ἐξεγείρωσι τὸν χριστιανικὸν πληθυσμὸν τῆς Τουρκίας ὅπως ἐπαναστατήσῃ κατὰ τῆς Πύλης. Ἡ ἐπιχείρησις ἐσχεδιάσθη ἀπρονοήτως ἀνευ βεβαίας ἐλπίδος αἰσίας ἐκβάσεως· οἱ ἀποσταλέντες ἐκεῖ πληρεξούσιοι ἔλεγον ἀλήθειαν, ἀγγέλλοντες τὴν ἐτοιμότητα τῶν χριστιανῶν πρὸς ἀποτίναξιν τοῦ βαρέος καὶ ἀπεχθοῦς ζυγοῦ· ὄφειλον ἐν τούτοις νὰ ἐκμάθωσι μετὰ πλειοτέρας λεπτομερείας καὶ ἀκριβείας τὰ μέσα τῶν χριστιανῶν, τὰ τε ἠθικὰ καὶ τὰ ὑλικὰ. Ὡς συνήθως, ὅτε ἐπιχειρήσις τις συζητεῖται μακρόθεν, αἱ λεπτομέρειαι ἀφανίζονται, συγχέονται, παρίστανται δὲ μόνον τὰ ἐναργέστατα καὶ σαφέστατα στοιχεῖα· ἡ δοξασία τοῦ ὑπάρχοντος πύθου πρὸς ἀποτίναξιν τοῦ ζυγοῦ, ἡ ὁμοδοξία, καὶ τὰ τοιαῦτα, παριστῶσι τὴν γνώμην ὑπὸ ῥοδόχροα στοιχεῖα ἅτι δηλαδὴ ἀρκεῖ νὰ παρουσιασθῇ τις καὶ ὁ λαὸς εἶνε πρόθυμος νὰ ὑποδεχθῇ τοὺς ἀπελευθερωτὰς ἀδελφικαῖς ἀνοικταῖς ἀγκάλαις, θὰ δεῖξῃ θαύματα ἀνδρείας καὶ θὰ θυσιάσῃ τὸ πᾶν πρὸς ἀνεξαρτησίαν τῆς Πατρίδος. Ἐν τούτοις παρελείφθη τὸ ἐλάχιστον ζήτημα: τίνα τρόπον δῆλον ὅτι θὰ συνεννοῶνται οἱ ἀδελφοὶ κατὰ τὸ θρήσκευμα; Ἡ Αἰκατερίνη συνεβούλευε τῷ Ὁρλόβ νὰ φέρεται προσεκτικῶς, νὰ ὀχυρωθῇ κατ' ἀρχὰς ἐν ταῖς παραλίαις πόλεσιν καὶ νὰ μὴ ῥιψοκινδυνεύῃ τὰς μικρὰς αὐτοῦ κατὰ γῆν στρατιωτικὰς δυνάμεις, πρὶν ἢ ἀποτελέσῃ πληθὺν ἐγγωρίου στρατικῆς. Ἡ Αἰκατερίνη ἀπῆτει δμοθυμον γενικὸν κίνημα, παρεκώλυε τὰ μονομερῆ κινήματα. Ἐν τούτοις ὄφειλον πρῶτον νὰ μάθωσιν ἦτο ἀρὰ γε αὐτάρκης ὁ πληθυσμὸς τῆς Ἑλλάδος ἵνα ἐνεργήσῃ δμοθυμαδόν; Ἡ Ἑλλάς ὑπὸ τῆς φύσεως διηρέθη εἰς μικρὰς ἐπαρχίας, κεχωρισμένους ἀπ' ἀλλήλων καὶ περριοκισμένους δι' ἀνεπαρκῶν μέσων πρὸς διατροφήν, αὐ ἕνεκα καὶ οἱ κάτοικοι αὐτῆς ἀναγκάζονται νὰ ἀποβλέπωσι πρὸς τὰ ἔξω καὶ ἐπιζητῶσι δραστηριότατα πόρον ζωῆς ἐν τῇ θάλασσῃ. Ἡ ἀρχαία ἱστορία τῆς Ἑλλάδος ὑπέκρυπεν εἰς τοὺς φυσικοὺς τούτους ὅρους, ὄφειλε δὲ νὰ ὑποκύβῃ εἰς αὐτοὺς τούτους καὶ ἡ νεωτέρα. Νὰ

συνδράμη τις ἔθνος ἐν τῇ δυστυχίᾳ αὐτοῦ, νὰ συνδράμη αὐτὸ πρὸς ἀνάκτησιν τῆς ἀνεξαρτησίας εἶνε ἔργον λίαν ἐπίπονον· ἡ σύγκρουσις ἔσται ἀφρευκτος ἕνεκα τῶν διαφόρων βραχυμίδων τῆς ἀναπτύξεως, τῆς διαφορᾶς τῶν δυνάμεων. Τὸ ἔθνος τὸ προστατεύον εἶνε μᾶλλον ἀνεπτυγμένον, ἰσχυρότερον, τούτου δὲ ἕνεκα καθίσταται ποδηγέτης, ἐπίτροπος, ἀπαιτῶν παρὰ τοῦ ἀσθενεστέρου, τοῦ ποδηγετουμένου, ὑπακοὴν εἰς τὰ φρονήματα αὐτοῦ· ἀλλ' ὁ κατώτερος κατὰ τὴν ἀνάπτυξιν λαὸς δὲν ἐννοεῖ τὰ φρονήματα ταῦτα, ἔχων ἰδίαις δοξασίαις, ἴδια φρονήματα, ἐνίοτε στενότατα, δυσάρεστα· ἀλλὰ τί ποιητέον; Οἱ Ἕλληνες ἐναπέθεσαν τὰς ἐλπίδας αὐτῶν εἰς τὴν ἀρωγὴν τῶν Ῥώσων, αὐθωρεῖ ἔσπευσαν πρὸς τὰ ἀσήμαντα ῥωσικὰ στρατιωτικὰ σώματα· ἀλλ' ὅτε οἱ Τούρκοι ἤρξαντο ἐπιτιθέμενοι μετὰ δυνάμεων ὑπερτέρων, ἐτρέπησαν εἰς φυγὴν, καθ' ὅτι ἔστερουντο τῶν περιστρατιωτικῆς τιμῆς γνώσεων, ἐποδηγετοῦντο δὲ ὑπὸ τῆς πεποιθήσεως ὅτι οἱ Ῥῶσοι ὀφείλουσι νὰ συνδράμωσιν αὐτούς, καὶ οὐχὶ αὐτοὶ οὗτοι νὰ σφάζονται ὑπὸ τῶν Τούρκων, διότι τοῦτο ἠδύναντο νὰ πάθωσι καὶ ἄνευ τῆς ἀρωγῆς τῶν Ῥώσων. Ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ ἰδίως βλάπτει ἡ διαφορὰ ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς ἀρωγῆς καθ' ὅτι ὁ ἰσχυρότερος καὶ ὁ ἀσθενέστερος ἀπαιτοῦσιν ὡς εἰκός, παρ' ἀλλήλων πλείονα τῶν ὅσων δύνανται καὶ θέλουσι πράσσειν. Οἱ Ἕλληνες οἱ συναγωνιζόμενοι τῷ Ὀρλόβ δὲν ἦσαν δειλοὶ, ἀλλ' ἕνεκα τῶν στοιχείων τοῦ βίου αὐτῶν δὲν ἦσαν ἱκανοὶ νὰ διεξαγάγωσιν ἀγῶνα ἐπιθετικόν, μάχην ἐν ἀναπεπταμένῳ πεδίῳ· ἦσαν ἀνδρεῖοι, ἀκαταδάμαστοι ἐν τῇ διεξαγωγῇ ἀμυντικοῦ ἀγῶνος, ἐν τῇ ἀμύνη τῶν τεχνητῶν ἢ φυσικῶν ὀχυρωμάτων· ἐν τούτοις τὸ σπουδαῖον τοῦτο γεγονός δὲν εἶχε ληφθῆ ὑπ' ὄψιν. Ὁ Ὀρλόβ γράφει ὅτι ἡ δουλεία τῶν Ὀθωμανῶν κατέλιπε λυπηρὰ ἔχνη ἐπὶ τοῦ χαρρακτῆρος τῶν Ἑλλήνων· ἀλλ' ἵνα γείνη τοῦτο καταφανές ἦτο πάντῃ περιττὸν νὰ ὑπάγῃ τις εἰς Πελοπόννησον. Ἡδύνατό τις καὶ ἐν Λιθόρῳ καὶ ἐν Πετροπόλει ὧν νὰ καταλήξῃ εἰς τὸ συμπέρασμα τοῦτο. Οἱ Ῥῶσοι ἐξεπλάγησαν μάλιστα βλέποντες τοὺς Ἕλληνας σφάζοντας τοὺς Τούρκους· ἀλλὰ μήπως κατὰ τὰς γνωστὰς σχέσεις τῶν Τούρκων μετὰ τῶν χριστιανῶν ἠδύναντο νὰ γεννηθῶσι μετὰ αὐτῶν συμφωνίαι καὶ στερωθῶσι νόμοι ἐπεξεργασμένοι ὑπὸ πεπαιδευμένων χριστιανικῶν ἐθνῶν; Βλέπων ἐνώπιόν του τὸν αἰσχιστον αὐτοῦ ἐχθρὸν καὶ δεσπότην ὁ Ἕλλην ἐλησμόνει τὸ πᾶν. Οὐ μόνον ἡ ἀγνοία τῆς γλώσσης ἀλλὰ καὶ ἡ κακὴ συνεννόησις ἀπετέλουν τὸ κύριον μετὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ Ῥώσων πρόσκομμα. Ἀπαξ ὑπαρχουσῶν τοιούτων διαφορῶν μετὰ τῶν δύο ἐθνοτήτων, εἶνε λίαν δύσκολον νὰ βοηθήσωσιν ἀλλήλους· ὀφείλει ὁ πρῶτος ἐρχόμενος εἰς βοήθειαν νὰ εἶνε κατὰ πάντα ἔτοιμος, νὰ εἶνε πλήρης παιδαγωγικῆς ὑπομονῆς καὶ ἡρεμίας. Ἐκ τούτου ὅμως δὲν ἐπαταῖ ὅτι ὀφείλει δειλῶς νὰ ὑποχωρῇ πρὸ τῶν ἀναφρομένων πρόσκομμάτων, ὧν τὴν λύσιν ἀπαιτοῦσι τὰ ὑψηλότερα ἐθνικὰ συμφέροντα· τούτου ἕνεκα πρὸ τῆς λύσεως

αὐτῶν ὀφείλουσι νὰ προπαρσκευασθῶσι διὰ τῆς βαθείας ἐκμαθήσεως τοῦ παρελθόντος καὶ τοῦ ἐνεστώτος, καὶ ἐπομένως νὰ μὴ ταράσσωνται ὑπ' οὐδενός. Ἄλλ' ὤμεν ἤττον αὐστηροὶ πρὸς τοὺς Ῥώσους τοῦ ΙΗ' αἰῶνος· διότι κατὰ πρῶτον ἤδη ἐπεχείρουν». Ταῦτα παρκατηρεῖ ὁ κλεινὸς οὗτος ἱστοριογράφος περὶ τῶν δημοθνῶν αὐτοῦ καὶ πιστεύω οὐδεὶς ἀμεροληπτότερον αὐτοῦ ἠδύνατο νὰ γράψῃ. Πρὸς χαρακτηρισμὸν εἰσέτι τῶν διασῆμων τούτων Μοσχοβιτῶν τῶν λαθόντων μέρος ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν τοῦ Ὀρλόβ οὐχὶ περιττὸν κρίνω νὰ παραθέσω καὶ τὰ ἐξῆς γράμματα πρὸς τὸν πρίγκιπα Ὀρλόβ παρὰ τοῦ ναυάρχου Σπυρίδου μετὰ τὴν καθυπόταξιν τῶν νήσων τοῦ Ἀρχιπελάγους. Ἐκ τῆς καθυποτάξεως τῶν Ἑλλήνων οὐδὲν φρονῶ θὰ ὠφελθῶμεν τούναντιον δὲ ζημιούμεθα διατρέφοντες τοὺς πένητας. Φρονῶ ὅτι κατὰ τὴν ὑπογραφὴν τῆς εἰρήνης ἡ Ῥωσικὴ ὄφειλε νὰ ἀπαιτήσῃ τὴν προσάρτησιν τῆς νήσου Πάρου. Ἐὰν πωλήσωμεν τὴν νήσον ταύτην μετὰ τοῦ λιμένος Ναούσσης καὶ τῆς Ἀντιπάρου εἴτε εἰς τοὺς Γάλλους εἴτε εἰς τοὺς Ἀγγλους, οὗτοι καὶ τοὶ κκτέχουσιν ἐν τῇ Μεσογείῳ πολλοὺς λιμένας ἠθελον ὅμως δώσει δι' αὐτὴν εὐχαρίστως πολλὰ ἑκατομύρια λιρῶν». Βλέπετε φρονήματα ἀνδρῶν ἀναλαθόντων τότε τὴν ἀνεξαρτησίαν τῶν δυσμοίρων Ἑλλήνων!...

Κ. Α. Παλατιολόγος.

ΤΟ ΚΟΙΜΗΤΗΡΙΟΝ ΤΗΣ ΠΙΣΑΣ

ὑπὸ ΑΙΜΥΛΙΟΥ ΚΑΣΤΕΛΑΡ

Ἀν ἐπίστευόν ποτε, ὅτι ὑπῆρχεν ἐπὶ τοῦ κόσμου πόλις νεκροφανεστέρα τῆς Τολέδης· ἀλλὰ καὶ δὲν εἶχον ἰδεῖ τὴν Πίσαν. Οὐχ ἤττον ἡ διαφορὰ μετὰ τῶν δύο τούτων λαμπρῶν συνοικίσεων εἶνε μεγάλη. Ἐν Τολέδῃ μὲν παρὰ τὰ ἀριστα διατετηρημένα κτίρια, οἷα ἡ Μητρόπολις, ὑπάρχουσιν οἰκοδομαὶ σχεδὸν κατεστραχημένα, ὡς παρὰδείγματος χάριν ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου (Saint-Jean-des-Rois) καὶ τὸ ἀνάκτορον Καρόλου τοῦ Ε'. Τὰ ἐρείπια λοιπὸν ἐνταῦθα λυπητηρὰ λυπητηρὰ δικαιολογοῦσι τὴν ἐρημίαν. Ἄλλ' ἐν Πίσῃ τούναντιον πάντα τὰ διάφορα μνημεῖα τῆς ἀρχαιότητος ἴστανται ἀκατάπτωτα, ἐπιμελῶς διατετηρημένα, τινὰ μὲν ἐπικεχρισμένα καὶ ἀνακαινισθέντα ὑπὸ τῶν νεωτέρων ἐπισκευῶν, ἄλλα δὲ κεχρωματισμένα διὰ ζωηροτάτων χρωματισμῶν. Καὶ ὅμως ἡ ἐρημία εἶνε ἀπερίγραπτος. Νομίζει τις, ὅτι τὰ παλάτια ἐκεῖνα ἀνάμεινον εἰς τοὺς κατοίκους αὐτῶν, ἔτοιμα εἰς ὑποδοχὴν, ἀλλ' ὅτι οἱ κάτοικοι δὲν ἔρχονται. Ἔσταμάτησα τὴν ἡμέραν τῆς ἀφίξεώς μου κατὰ Μάϊον ἐπὶ τῆς γαφύρας τοῦ

Ἄρνου περί τὴν δευτέραν τὸ ἀπομεσήμερον καὶ ἤμην μόνος, σὰς βεβιαῖα, μονώτατος, σχεδὸν τείνων νὰ πιστεύσω, ὅτι ἡ ἀπέραντος πόλις ὅλη ἦτο δι' ἐμὲ ἀποκλειστικῶς προωρισμένη. Δι' ἐγώιστην ἡ θέσις ἦτο λαμπρά. Λυπηρὸν, λυπηρότατον τὸ βλέπειν τοὺς δύο εὐρεῖς ἐκείνους στοίχους τῶν μνημείων, τῶν κομψοτάτων οἰκιῶν ἐκατέρωθεν, τὰς διαφόρους γεφύρας, τὰ εὐρέα πεζοδρόμια, τὴν ἀκρὰν καθαριότητα, τὸν ποταμὸν πέραν, τὸν οὐρανὸν χαρὰν θεοῦ, τὰ πυκνόφυλλα δένδρα λικνιζόμενα ὑπὸ δροσερᾶς θαλασσίας αὔρας, πάντα ταῦτα, καὶ ζῶσαν ψυχὴν καμμίαν, κανένα ἄλλον ἐκτὸς ἐμοῦ ἐκεῖ τὴν ὄραν ἐκείνην, εἰς τὴν μεγάλην ἐκείνην θέσιν, κανένα ἄλλον ὅπως ἀποθαυμάσῃ τὰς τόσας καλλονάς. Ξένος τις ἐστοιχημάτισε ποτε, ὅτι θὰ περιέλθῃ τὴν Πίσαν ὅλην ἔφιππος καὶ δὲν θὰ συναντήσῃ ψυχὴν ἐστοιχημάτισε καὶ ἐκέρδησε τὸ στοίχημα. Οἱ Ῥῶσοι καὶ οἱ Ἄγγλοι ὧν τοὺς πνεύμονας διέρρηξε τὸ ψῦχος τοῦ βορρᾶ καταφεύγουσιν εἰς Πίσαν ἵνα ζήσωσι τινὰς ἡμέρας, σκεπαζόμενοι ὑπὸ μὲν τῶν ὀρέων κατὰ τῶν βορείων ἀνέμων, ὑπὸ δὲ τῆς ἐρημίας κατὰ τῶν μεγάλων συγκινήσεων. Ἐντεῦθεν ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν συναντᾶτε κόρας ὠραιοτάτας ἐχούσας τὴν ζέσιν ἐκείνην καὶ τὴν λάμψιν τῶν ὀφθαλμῶν τὴν ἰδιάζουσιν εἰς τοὺς φθισικοὺς, συνοδευομένας ὑπὸ τινῶν μελῶν τῆς ἑαυτῶν οἰκογενείας κατηφῶν, σοβαρῶν, ὡσεὶ παραπεμπόντων κηδεῖαν καὶ θρηνούτων ἤδη τὸ ἀνήκεστον τοῦ θανάτου τραῦμα. Πᾶσαι δ' αὐταὶ αἱ ἰδιότητες ὁμοῦ συντελοῦσιν εἰς τὴν γενικὴν κατῆφειαν τῆς πόλεως, ἣτις ὀρθῶς ἀπεκλήθη ἡ νεκρὰ Πῖσα.

Καὶ ὅμως ὑπῆρξέ ποτε χρόνος ὅτε αἱ ἐλευθερίαι αὐτῆς κατέπληξαν τὴν Ἰταλίαν· χρόνοι ὅτε ἡ θάλασσα ἔφερε μέχρι τῶν πυλῶν αὐτῆς τοὺς φόρους τῆς Κορσικῆς καὶ τῆς Σαρδηνίας· ὅτε αἱ τριήρεις αὐτῆς μετέφερον τοὺς σκυροφόρους εἰς Ἀσίαν, ἀποκομίζουσαι ἐκεῖθεν τὸν χρυσὸν, τὸν ἐλέφαντα καὶ τὴν πορφύραν· ὅτε οἱ πολῖται αὐτῆς ἐπεκούραυν εἰς τοὺς αὐτοκράτορας τῆς Γερμανίας κατὰ τῶν παπῶν τῆς Ῥώμης καὶ εἰς τοὺς κόμητας τῆς Βαρκελώνος κατὰ τῶν Μαύρων τῆς Μπαϊόρκας· ὅτε οἱ πειραταὶ ἐφοβοῦντο τὴν δύναμιν αὐτῆς· ὅτε οἱ Σαρακηνοὶ ἔτρεμον μέχρι τῶν ἀκτῶν τῆς Ἀφρικῆς πρὸ τῆς λαμπηδόνης τῶν λογγῶν τῆς καὶ ὅτε οἱ στῦλοι καὶ τὰ μάρμαρα ἄτινα ἡ Πῖσα ἀπεκόμιζεν ἐκ μακρῶν θαλασσοποριῶν ἀπετέλουν οἶονεὶ τὸ τροπαῖον τῆς πρώτης τῶν τεχνῶν νίκης. Τότε οἱ τελευταῖοι τῶν Βυζαντινῶν ψηφοθετῶν διηνθίζον διὰ λαμπρῶν ψηφίδων τὰ τόξα τῶν μνημείων τῆς· τότε οἱ πρῶτοι ζωγράφοι οἱ ἐπινοήσαντες τὰς εἰκαστικὰς τέχνας ἐξωποιοῦν τοὺς τοίχους καὶ τὰς μονάδας τῆς διὰ θρησκευτικῶν εἰκόνων· τότε οἱ Ἰουδαῖοι ἐπλήρουν αὐτὴν τοῦ πλούτου τῶν, προστατευόμενοι ὑπὸ τῶν ἀνεξιθρήσκων τῆς πόλεως νόμων· τότε Νικόλαος καὶ Ἰωάννης οἱ Πισαῖοι κατεργαζόμενοι τὸν λίθον ἐτεχνάζοντο τὰ λευκὰ ἐκεῖνα ἀγάλματα ἄτινα ἠδύνατο νὰ ἐκληφθῶσιν ὡς τὰ πρῶτα ὄνειρα νέας ἐποχῆς ἐμπνεύσεων καὶ προφοιδοῦσιν τὴν ἐπερχομένην νέαν ιδέαν πρὸ τῆς ἐμφανί-

σεως ἔτι αὐτῆς ὁμοιάζον πρὸς τὰ πτηνὰ τὰ ἐκ τοῦ σκότους ἀγγέλλοντα τῆς ἡμέρας τὴν ἀνατολήν. Ἐκ τῆς ἐλευθερίας τῆς Πίσας ἐγεννήθη τὸ ἐμπόριον αὐτῆς, ἐκ τοῦ ἐμπορίου ὁ πλοῦτός τῆς, ἐκ δὲ τοῦ πλούτου αἱ τέχναι αὐτῆς καὶ ἐπιστήμαι. Αἱ μηχαναὶ τοῦ Βουσκέττα ἀνύφουν κατὰ τὸν ΙΑ' αἰῶνα φορτία παμμέγιστα, ὧν τὸ βάρος μόνη ἡ νεωτέρα μηχανικὴ θὰ ἠδύνατο νὰ ὑπερνικήσῃ. Τὰ ἐλαφρὰ ἐκεῖνα τῆς πόλεως σκάφη τὰ ἔχοντα χαρίεντα λατινικὰ ἱστία ἔφερον τὸν Ι' αἰῶνα ὑφάσματα μεταξωτὰ, ἄτινα ὡς ἐκ τῆς λάμψεως, τοῦ χρώματος καὶ τῆς προελεύσεως ἐξωμοιοῦντο πρὸς ἀκτινοέσσας ἐμφανίσεις τῆς ἀρχαίας Ἰνδίας ἐν τῷ μέσῳ τοῦ σκότους τῶν μέσων αἰώνων. Οἱ χαλκοὶ τῆς Αἰγύπτου ὄφεις εἰλίσσοντο περὶ τοὺς ἐκ γρανίτου κίονας αὐτῆς καὶ οἱ γρῦπες τῆς Ἑλλάδος ἀνέπτυσσον τὰς πτέρυγας αὐτῶν παρὰ τοὺς βυζαντιακοὺς τραπεζοφόρους. Χιλιάδες ἐργατῶν ἔβριθον ἐν τῷ λιμένι τῆς ἐν ᾧ αἱ ἀρχαὶ τῆς ἐλευθερίας ἐπλήρουν τοὺς κώδικας αὐτῆς. Ἄλλ' ἡ μὲν δημοκρατία ἔθαινε, ἡ δὲ Πῖσα εἶνε πτώμα. Διὰ τοῦτο δι' ἀνυμφιβόλως τὸ πρῶτον αὐτῆς μνημεῖον εἶνε νεκροταφεῖον. Ἐν τῷ ἀφελίῳ τῆς λαμπηδόνης αὐτῆς ἡ Πῖσα προησθάνθη τὸ μέλλον τῆς καὶ ἠκοδομήσατο τὸ κτίριον ὅπερ ἔμελλε τὰ μάλιστα νὰ συναρμολῆται πρὸς τὴν θλιβεράν αὐτῆς μέλλουσαν ἱστορίαν, λέγω τὸ Campo Santo. Τὴν ψυχὴν φέρων κατατεθλιμμένην ὑπὸ τῶν σκιῶν τοῦ θανάτου, ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἐρημικῆς τῆς πόλεως ἔνθα μόνη ἀντηχεῖ ἡ κίνησις τῆς ποντιαδος αὔρας, μετέβη εἰς ἐπίσκεψιν τοῦ μεγλοπρεποῦς τοῦτου μνημείου οὗ ἡ θέα μοι ἐπεφύλασσε πολλὰς συγκινήσεις καὶ διδάγματα πολλά. Ἡ θέσις ἔνθα εὐρίσκεται τὸ κοιμητήριον εἶνε ἡ ἐρημοτάτη τῆς πόλεως. Μάτην τὰ ὑψηλὰ τῆς Πίσας ὄρη ὑψοῦσι τὰς γλαυκὰς αὐτῶν κορυφὰς εἰς τὸν αἰθέρα ὀρίζοντος λαμπροῦ· μάτην τὸ χλοερὸν ἔαρ, ποικιλλόμενον ὑπὸ ἀνθέων, χρυσάλιδων καὶ κελιῶν καλύπτει διὰ τοῦ πλούτου τοῦ καὶ αὐτὰς τὰς γυμνὰς πέτρας τῶν πυργίσκων τῶν τειχῶν· μάτην πολυτελέστατον Βαπτιστήριον, ἐγγύττω τοῦ Campo Santo καὶ παρεμφερές πρὸς στρογγύλην ἔξαρσιν νεοῦ ὑποχθονίου ἐπιδεικνύει τὰς δίκην τριχάπτων διαφανεῖς ἀντηρίδας τοῦ· μάτην ὁ λευκὸς ἐπικλινῆς πύργος, στῦλος γιγάντειος, σκορπίζει τοὺς δῆεις ἤχους τῶν κωδῶνων τοῦ ἐν ᾧ ἐκ τῆς μητροπόλεως, κεκοσμημένης διὰ κειμηλίων ἀπειροπληθῶν, ἀκούονται ὕμνων φαλμωδία· μάτην τὰ πάντα πειρῶνται νὰ ἐξεγείρωσι τὴν ιδέαν τῆς ζωῆς. Ἄπ' ἐναντίας ἡ ἀπανταχοῦ φουομένη κνίδη ἐν τῇ ἀτέρμονι ταύτῃ ἐρήμῳ ἀνακαλεῖ καὶ ἐμπνέει τὴν θλιβεράν ιδέαν τοῦ θανάτου.

Τὸ κοιμητήριον εἶνε οἰκοδόμημα μέγα, αὐστηρὸν, τοῦ μὲν τοίχους ἔχον ὑψηλοῦς, στενὰς δὲ τὰς πύλας· φαίνεται λάρναξ μαρμαρίνη διὰ λαὸν ὀλόκληρον. Οἱ Φαραῶ τῆς Αἰγύπτου, οἱ Καίσαρες τῆς Ῥώμης, οἱ σατράπαι τῆς Ἀνατολῆς ἀνήγειραν πυραμίδας, φρούρια, ὄρη ἵνα κρύψωσι τοὺς σκώληκας ὑφ' ὧν ἔμελλε νὰ διαβρωθῇ ἡ βύσσις αὐτῶν καὶ τὸ σῶμα· ἀλλ' ἐκ

τῶν ὑπερῆφάνων τούτων οἰκοδομημάτων, ἐν οἷς οἱ δεσπότης διακονίζουσι διὰ παντός ἐν τῷ θανάτῳ τὴν ὑπεροπτικὴν ἐαυτῶν κατὰ τὸν βίον μόνωσιν, οὐδὲν δύναται νὰ παρὰβληθῇ κατὰ τὴν χάριν καὶ τὸ κάλλος πρὸς τὴν ὑστάτην ταύτην κατοικίαν πολιτῶν οἵτινες ἐναγκαλιζόμενοι ἀλλήλους καὶ συναναμίγνυνται ἐκεῖ κάτω ἐν τῇ αἰωνιότητι, ὧν τὰ ὄσα τὰ ἐψυχραμμένα καὶ κεχωρισμένα ὑπὸ τοῦ τομοῦ δρεπάνου ἀποπνεύουσι τὴν αὐτὴν θέρμην καὶ τὸν ἐνθουσιασμόν ὃν ποτε αἱ ζῶσαι ἐλεύθεροὶ τῶν καρδίαι. Τὸ ἐξωτερικὸν τοῦ κτιρίου εἶνε ἀπλούστατον· θὰ ἔλεγεσ ὑπερμεγέθη λάρνακα ἐξ ἑνὸς καὶ μόνου λίθου λελαξυμένην. Αἱ ἀπόψεις τοῦ θανάτου παρέχουσι εἰς ἀπαντα ἀντικείμενα τῆς ζωῆς ἑκτακτόν τι μεγαλεῖον.

Ὅσακις ὁ ἄνθρωπος ἠθέλησε νὰ ἐκφράσῃ τὸν θάνατον ἐξέφρασε τὴν ἀθανασία. Μάτην δὲ παρέστησε τὴν λουστὴν αὐτοῦ ὥραν ὡς τὴν θλίψιν τῶν θλίψεων καὶ τὸ τελευταῖον αὐτοῦ ἄσυλον ὡς τὴν σκιά τῶν σκιῶν· ἀντὶ τούτων πάντων ἐν αὐτῷ τῷ βῆθει τοῦ κενοῦ τάφου, ἐν τῷ κόλπῳ τῆς βραχθυρῶδους ἀθύσσου ἐπιφαίνεται πάντοτε τὸ μυστηριώδες φῶς νέας ζωῆς. Ἐξεύρομεν πάντες ὅτι ὁ ἄνθρωπος, ἡ μικρογραφία αὐτῆ τῆς ὅλης πλάσεως, τὸ ὄρυκτον ταῦτο τὸ ὑποκαίμενον εἰς τοὺς νόμους τῆς βρυότητος καὶ ἔχον περιωρισμένην τὴν ἑκτασιν, τὸ φυτὸν τὸ χρῆζον ἀέρος, ὕδατος καὶ φωτός, τὸ ζῶον ταῦτο τὸ γεννώμενον καὶ τρεφόμενον ὡς καὶ τὰλλα θηλαστικά, ὁ μικρόκοσμος οὗτος οὗ ἡ σφαιρικὴ κεφαλή ἀναπαριστᾷ τὴν σφαιρὰν τῶν οὐρανῶν, οἱ δὲ ἀστραπηβολοῦντες ὀφθαλμοὶ ἀντανακλῶσι τῶν ἀστέρων τὸ φῶς, ὁ ἄγγελος οὗτος ὁ ἐξετάζων πέρα τῶν χρόνων καὶ χώρων τὰς ἀρχετύπους ιδέας ἐν τῇ ἐαυτῶν ἀγνότητι, ιδέας ὧν τὰ πράγματα τοῦ κόσμου τούτου εἶνε αἱ σκιαὶ καὶ μόναι, ὁ μέγας μουσικὸς τῶν κόσμων, ὁ μέγας ἱερεὺς καὶ τῶν ποιητῶν ὁ μέγιστος ὁ ἐκ τῶν καθ' ἑκάστα ἐξάγων τοὺς γενικοὺς νόμους καὶ ἐκ τῆς εὐτελοῦς ὕλης ἀποκαθίρων τὴν ἀψαυστον οὐσίαν τοῦ πνεύματος, ὁ ἐγγράφων ἐν τῇ ψυχῇ του τὸν ὕμνον τῶν σφαιρῶν, ὁ κατορθῶν νὰ ἐμποιῆσῃ εἰς τὴν φύσιν διὰ τῆς σκέψεώς του οἶονεὶ τὴν συνείδησιν ἐκαστοῦ· ἐξεύρομεν, λέγω, ὅτι ὁ τοιοῦτος ἄνθρωπος δὲν ἠδύνατο νὰ ἐνταφῆ δολιχῆρος ὑπὸ ὀλίγας δρεπκας ἀργίλου χωρὶς νὰ συνθάψῃ ἐνταυτῷ τὴν πλάσιν ὅλην.

Καὶ ὅμως δὲν ὑπάρχει μνημεῖον ἐκφράζον τὴν ιδέαν τοῦ χάους κάλλιον τοῦ παρὰλληλογράμμου τούτου, ἀκανόνιστου ὡς ἡ αἰωνία ἀντίφασις τοῦ θανάτου. Ἐχομεν πάντες ὑπὸ τοὺς ἡμετέρους πόδας οἶονεὶ τινὰ σκοτεινὴν ἀβύσσον ῥοφῶσαν, ὡς ἡ ἔρημος τὰς σταγόνας τῆς βροχῆς, τὰς σταγμάς τῆς ζωῆς ἡμῶν. Κατοικοῦμεν πάντες ἐπὶ κοιμητηρίου. Ἡ γυμνότης αὕτη τοῦ ἐξωτερικοῦ τοῦ Campo Santo, ἡ μονοτονία αὕτη, ἡ ἀπλότης αὕτη εἶνε ἡ γυμνότης, ἡ μονοτονία, ἡ ἀπλότης τοῦ θανάτου. Ὅταν ἀνοίγηται ἡ πύλη, νομίζεις ὅτι εἶνε αὕτη ἡ πύλη τῆς αἰωνιότητος. Τὸ ψῦχος τῶν θόλων τούτων φαίνεται ἀπολιθοῦν σε, ἡ σιγὴ τῶν χώρων τούτων

στεροῦσά σε τῆς δυνάμεως τοῦ λόγου. Ἐγὼ δὲ ἤμην μόνος, μονώτατος ὡσεὶ νεκρὸς ἐγκαταλελειμμένος ἐν τῷ τάφῳ του.

Ἄπατρις ὦν καὶ ἀνέστιος κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου, ἠρώτων ἐμαυτὸν μὴ τὸ ταξίδιον τοῦτο παρίστανε συμβολικῶς τὴν ὀριστικὴν μου περιοδείαν, μὴ ἡ στιγμιαία αὕτη εἰσόδος εἰς τὸ κοιμητήριον δὲν ἦτο ἡ πρόωρος ἐξείκονσις τῆς ἡμέρας καθ' ἣν οἱ ἄνθρωποι ἀναλαμβάνοντές με θὰ με ρίψωσιν εἰς τάφρον τινά, ἵνα μὴ τὰ δυσώδη μιάσματά μου δηλητηριάσωσι τὸν ἀέρα ὃν ἀναπνεύουσιν. Ὁ νεκροθάπτης, ἰστάμενος πρὸ τῆς πύλης, μ' ἐκάλει νὰ εἰσέλθω. Αἱ θλιβερώταται τῶν ἰδεῶν προσέβαλον τὸν ἐγκέφαλό μου, ὁ δὲ θόρυβος ἀξίνης σκαπτοῦσης τάφους νέους καὶ ὁ τῶν κλειδῶν ἄς ἐκίνοι ὁ νεκροθάπτης προσέκρουσαν ἀπαισίως εἰς τὸ οὖς μου. Ἄλλ' ὅμως εἰσῆλθον ἀναλογιζόμενος ὅτι ὁ θάνατος εἶνε ἐπ' ἴσης φυσικὸς ὡς ὁ βίος καὶ ὅτι τὸ φέρετρον εἶνε ἡ κοιτὴς τῆς αἰωνιότητος. Καὶ ἡ μεγάλη πύλη ἐκλείσθη ὀπίσω μου.

Ἄν, ὡς πιστεύω καὶ ἐλπίζω, μετὰ θάνατον μετασβίνομεν ἀπὸ τοῦ κόσμου τούτου εἰς ἄλλον βελτίω, δυσκόλως θὰ μοι ἐμποιῆσῃ ἡ ἀπότομος αὕτη μεταλλαγὴ τοιαύτη ἐντύπωσιν ὡς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ κοιμητηρίου τῆς Πίσας. Ἐθεώρουν μετὰ τέρψεως τοὺς ὑψηλοὺς θόλους τοὺς κεκοσμημένους διὰ ξύλων πολυτίμων, τοὺς μακροὺς τοίχους τοὺς διὰ παντοίων συνθέσεων χρωμάτων λελαμπρυσμένους· τὰς γωνιοκορύφους καὶ ὑπερμέτρως ὑψηλάς θυρίδας περιλαμβανομένας μὲν ὑπὸ κιονίσκων ἐλαφρῶν, ἐπιστεφομένας δὲ ὑπὸ κομψῶν ῥοδάκων· τὰς κυπαρίσσους, τὰς ῥοδωνιὰς, τὸν κισθόν, τὸ αἰγόκλημα κινουῦντα μετὰ τῶν θυρίδων ἐπιχαρίτως τοὺς κλάδους τῶν πλήρεις ζωῆς καὶ ποιητικῶν ψιθύρων, τοὺς ἀπειροτέχνους τάφους τῶν μοναστικῶν χρόνων ἀνέχοντας τὸν σταυρὸν, παρὰ τοὺς περικαλλεῖς τάφους τῶν κλασικῶν χρόνων τοὺς ὑπὸ νυμφῶν καὶ Φαῦνων πεπληρωμένους· τὸ βακχικὸν ἐκ παρίου λίθου κύπελλον, ἐφ' οὗ ἔλαμπον οἱ ἱερεῖς ἐκ τῆς ἀπὸ τῆς ἀμπέλου μέθης, παρὰ τὴν Μητέρα τῆς ὀδύνης κραιοῦσαν ἐν τοῖς κόλποις τὸν υἱὸν καὶ μεθούσαν ἐκ τῶν δακρυῶν τῆς ἀγωνίας καὶ ἐκ τῆς θεωρίας τοῦ θανάτου· τὰ τροπικὰ τῶν σταυροφοριῶν ἠνωμένα μετὰ τῶν ῥωμαϊκῶν ἀναθημάτων· τὰς ζωφόρους τῶν ἐλληνικῶν ναῶν ἀναμειγμένας πρὸς τὰ ἐπιστύλια τῶν βωμῶν τοῦ δεκάτου αἰῶνος· τὰς προτομάς τῶν χιλιάρχων τῆς Ῥώμης, οἷος ὁ Βροῦτος, ὑπὸ τὰς λευκάς πτέρυγας τοῦ μαρμάρου τὰς προεληθούσας ἐκ σμίλης χριστιανικῆς· τὰ κατὰ γῆς ἀγάλματα ἅτινα κεῖνται ἐκτάδην ἐπὶ τῶν πλακῶν ὡσεὶ μεταβιβαζόμενα πρὸς τὸν αἰώνιον ὕπνον καὶ τὰγάλματα τὰ ἰστάμενα ἐπὶ τῆς ἐξ ἀν-

1 Ἡ βίβλος τοῦ Καστελάρ ἐξ ἧς ἐλήφθη τὸ περὶ τοῦ κοιμητηρίου τῆς Πίσας κεφάλαιον τοῦτο βάνει τὴν περιοδείαν τοῦ ἐπιφανοῦς Ἰσπανοῦ ἐν Ἰταλίᾳ μετὰ τὴν ἰσπανικὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1866 ὅτε συναγωγισθεὶς καὶ ἠττηθεὶς ἠναγκάσθη νὰ περιέρχηται τὴν ξένην μέχρι τοῦ 1868, ὅτε ἐγένετο ὀριστικῶς ἡ ἐξοσίς τῆς Ἰσπανίας, ἀποφεύγων οὕτω τὴν κατ' αὐτοῦ προγραφείσαν εἰς θάνατον καταδίωξιν.

θρωπέων ὀστέων βάσεις των ἄτινα ὑψοῦνται, στεφόμενα ὑπὸ τινος ἰδέας, πρὸς τὴν ἀθανασίαν· τὰς παρθένους, τοὺς ἁγίους, τοὺς πατριάρχας, τοὺς σοφοὺς, τὰ Σεραφείμ, τὰ Λερουβείμ, τοὺς χοροὺς τῶν μακάρων, τοὺς δαίμονας, τοὺς διαβόλους πλέοντας ἐν τῇ πολυχρόῳ ἀτμοσφαιρᾷ τῶν γιγαντείων τοιχογραφιῶν αἵτινες καλύπτουσι τοὺς τοίχους πάντας· χάος δυσεξερεῦνητον ἐν ταῖς τέσσαρσι ταύταις γοθθαῖς στοαῖς, χάος ἐφ' ᾧ διωλισθαινον τὴν στιγμὴν ἐκείνην ὁ ἦχος τοῦ κώδωνος δεξις ὠμοῖαζε πρὸς τὴν σάλπιγγα τοῦ ἀγγέλου καὶ ὁ πάσχατος τῆς ἀξίνης, ὃν ἠδύνασο νὰ ἐκλάβῃς ἀντὶ τῆς θπαντήσεως τῶν νεκρῶν ἀνοιγόντων τὸν ἑαυτῶν τάφον πρὸς ταύτην τὴν κλησιν, χάος ἔνθα πάντες οἱ αἰῶνες, πάντες οἱ πολιτισμοὶ εὐρίσκονται ἐν ἀταξίᾳ ἐπὶ τῶν λειψάνων κόσμου ἠρειπωμένου. Ἔϊνε τὸ ὄλον εἰκὼν τῆς κοιλάδος τοῦ Ἰωσαφάτ κατὰ τὴν ὑπάτην ὥραν τῆς δευτέρας παρουσίας.

Καὶ ὅμως οὐδὲν εἶνε κανονικώτερον τοῦ χάους τούτου μόλις συνέλθης ἐκ τῆς πρώτης ἐντυπώσεως. Τὸ ὄλον συναποτελοῦσι τέσσαρες τοῖχοι, τέσσαρες στοαὶ, τέσσαρες στοίχοι θυρίδων γωνιοκορύφων, μία αὐτῶν ἐν τῷ μέσῳ, ἐν προσευκτῆριον ἀπέναντι τῆς κυρίας πύλης καὶ μία ἐκκλησία ἐν τῷ μέσῳ τῆς μικρᾶς ἐκ δεξιῶν στοᾶς. Ἐν τῷ ἐδάφει τῆς αὐτῆς ἀνθη καὶ φύλλα βλαστάνουσιν ἐν γονιμότητι θυμωστῆ, κατὰ δὲ τὰ ἄκρα τέσσαρες μεγάλα κυπάρισσοι πυκνόφυλλοι καὶ σκοτεινοπράσινοι φαίνονται ὑψόμεναι εἰς τὸν οὐρανόν, ἵνα ἀνκομίσωσιν ἐκεῖσε ἐκ τοῦ νεκροταφείου τὰς εὐχαριστίας τῶν ἀδελφῶν αὐτῶν, τῶν φυτῶν, εὐγνωμονούντων ἐπὶ τῇ θρηπτικῇ τροφῇ ἣν παρέχουσιν αὐτοῖς οἱ νεκροί. Ἐν Ἰταλίᾳ ὑπάρχουσιν ὀλίγιστά κτίρια γοθθικοῦ ρυθμοῦ, ἡ δ' ἀρχιτεκτονικὴ αὕτη τῶν μέσων αἰώνων δὲν ἠδυνήθη νὰ ποδιώξῃ τὴν αἰώνιον εἰδωλοχτρεῖαν τὴν ἐρριζωμένην ἐν τῇ χώρᾳ τῶν τεχνῶν. Φαίνεται ὅτι ὅτε οἱ ἀρχιτέκτονες προετίθεντο νὰ ὑψώσωσι τὴν γωνιοκόρυφον μητρόπολιν τὴν ἀπολήγουσαν ἐπ' ὀξυῖ, ὡς τὸ σύμπαν εἰς τὴν ἐνότητα τοῦ θεοῦ, φαίνεται, λέγω, ὅτι αἱ θεότητες ἔστενον ἐκ τοῦ βάθους τῶν ρυάκων ἢ ἐκ τοῦ φλοιοῦ τῶν δένδρων, ἵνα ἀναγκάσωσιν αὐτοὺς νὰ ἐξακολουθήσωσι τοὺς ἀρχαίους κίονας τοὺς ἐστεμμένους ὑπ' ἀνθέων ὡς οἱ ἀθάνατοι αὐτῶν κρόταφοι. Ἠδυνάμεθα νὰ εἰπώμεν ὅτι ἡ γοθθικὴ αὕτη ἀρχιτεκτονικὴ εἶνε ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τῆς σκέψεως καὶ οὐχὶ ἡ τῆς φαντασίας, ὅτι εἶνε ἡ ἐνδομυχοῦσα σκέψις μᾶλλον ἢ τὸ πλαστικὸν πνεῦμα· διὰ τοῦτο δὲ δὲν δύναται νὰ εἶνε ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τῆς Ἰταλίας. Τὸ κοιμητήριον τῆς Πίσας εἶνε μὲν γοθθικόν, ἀλλ' ἄπασαι αἱ τέχνηαι συνηδελφώθησαν ἐν τῷ κόλπῳ του, ἐπειδὴ ὀλίγον ἔμελε τοῖς Ἰταλοῖς ἂν τάφος τις παρίστανε τοὺς ἐθνικοὺς μύθους τοὺς ὑπὸ τοῦ Χριστιανισμοῦ καταπολεμηθέντας. Ἦρκει νὰ ἦτο ὠραῖος καὶ ἔθετον αὐτὸν ἐν τῷ κοιμητηρίῳ των καὶ ἐπλήρουσαν αὐτὸν χριστιανικῶν ὀστέων. Ἡ μήτηρ τῆς κομήσεως Ματθίλδης, τῆς κατ' ἐξοχὴν καθολικῆς ἐκείνης γυναικὸς, τῆς φίλης

τῶν παπῶν, τῆς φιλοχριστοτάτης ἡρώνης, ἀναπαύεται ἐν σαρκοφάγῳ ἐφ' οὗ εὐρηται ἐπιγεγλυμμένη ἡ Φαίδρα. Ἡ Ἄρτεμις ἀσπάζεται τὸ μέτωπον τοῦ Ἐδυμῖωνος ἀποκεκοιμημένου ἐφ' ἐνδὸς τῶν μαρμάρων τοῦ κοιμητηρίου. Αἱ ἐθνικαὶ προτομαὶ ἐνταῦθα ἐφάπτονται τῶν εἰκόνων τῶν ἁγίων. Οἱ λύχνοι οὐδὲ διατηρεῖ ἡ θρησκεία φωτίζουσι τὸ πρόσωπον τοῦ Βρούτου. Παρὰ δὲ τὸν σαρκοφάγον ἐφ' οὗ ὁ ἱππότης τῶν μέσων αἰώνων ἐνόησε τὰς χεῖράς του καὶ κλίνει τὰ γόνατά του ὑψοῦται ὁ Αὐγουστος Ἀγρίππας, ὁ ἰδρυτὴς τοῦ Πανθέου ἐκείνου εἰς ᾧ κατέφυγον τὸ ὑστατον οἱ ἀρχαῖοι θεοί. Βακχίς τις κοιμάται τὸν ὕπνον τῆς μέθης ἐγγὺς ἔχουσα τὸ κύπελλον κενὸν κάτω τοῦ τοιχογραφήματος τοῦ παριστῶντος τὰς σκληραγωγίας τοῦ κοινοβίου παρὰ τὸν τάφον ἐξ οὗ κρέμαται ὁ ἐκ λευκῶν ῥόδων στέφανος ὁ ἀφιερωμένος εἰς τὴν ἀθωότητα καὶ ἔνθα ὁ φύλαξ ἄγγελος ἀναπτύσσει τὰς πτέρυγας του ὡς ἵνα καλύψῃ καλιάν.

Ὁ ἀγαθὸς Ποιμὴν ὁ περικεκλεισμένος ἐν ταῖς κατακόμβαις τῶν μαρτύρων καὶ ἐπιγεγλυμμένος ἐπὶ τάφου ὃν ἔβρεξαν διὰ τῶν δακρύων αὐτῶν οἱ πρῶτοι Χριστιανοὶ ἄγει τὰ ποιμνία του εἰς τὴν ποιμνὴν τῆς ἐκκλησίας καὶ βήματά τινὰ παρεκεῖ εὐρίσκεις ἀνάγλυφον, οὗ οἱ Τρίτωνες ἀνηκόν ποτε εἰς τὴν συνοδίαν τοῦ Ποσειδῶνος ἐν τοῖς μυχοῖς τοῦ Ἰακωνοῦ, ὅτε ἡ φύσις δὲν εἶχεν ἔτι ἀποδοθῆ τοὺς θεοὺς τῆς. Ὁ Μελέαγρος θηρεύει οὐ μακρὰν τοῦ βωμοῦ, ἐφ' οὗ δέεται Ἑρρῆκος ὁ Ζ'. Ἐπὶ τινος κιονοκράνου βλέπομεν τὴν Μαρίαν πλήρη μυστηρίου καὶ μονοῦ πρὸ τῶν ποδῶν αὐτῆς ἀγάλματα τυρρηνικὰ ἀποπνέοντα τὴν ἀλήθειαν τοῦ βίου. Ὁ γλύπτης Della Robbia ἔχει αὐτόθι Παρθένον ἐξ ὀπτῆς γῆς ἀνακαλοῦσαν τὴν βυζαντιακὴν Παναγίαν, ἐπὶ τινος δὲ στύλου ἐκ λίθου αἰγυπτιακοῦ λάμπει παρ' αὐτὴν κεφαλὴ Ἀχιλλέως. Ἀνδρέας ὁ Πισαῖος ἐτόρευσε τοὺς Εὐαγγελιστὰς καὶ τοὺς Προφῆτας μεθ' ὅλης τῆς καθολικῆς αὐστηρότητος, ἐν τῷ μέσῳ τῶν ὀργίων τῶν παριστῶντων ἐπὶ ἄλλων ἀναγλύφων ἐν ὅλῃ τῇ ἐλληνικῇ ἡδονῇ. Ἐδῶ μὲν βλέπεις αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας ἐπὶ τοῦ θρόνου του· ἐκεῖ ἀραβικὸν ἱππόγυρα· ἀπώτερον Ἀφροδίτην παριστῶσαν συμβολικῶς τὸν ἔρωτα ἐν τῷ κράτει τοῦ θανάτου. Ὡ καὶ, οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι εἴξευρον διὰ τινος καλλιτεχνικῆς, ὑπερανθρώπου μαντείας ὅτι πᾶσαι αἱ γενεαί, ὅτι πᾶσαι αἱ ἡλικίαι συμφιλοῦνται ἐν τῷ κόλπῳ τοῦ θανάτου. Οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι εἴξευρον ὅτι οἱ ἀγωνισταὶ οἱ πεσόντες ὑπὸ τὸ φῶς τοῦ ἡλίου, οἱ μισοῦντες ἀλλήλους καὶ κατακτώμενοι ὑπὸ σημαίας πολεμίας ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης, ἐνοῦνται ἐκεῖ ἄνω, ἐν ταῖς χώραις τῶν ἀστρῶν. Οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι εἴξευρον ὅτι οἱ ταλαίπωροι θνητοὶ δύνανται νὰ ἐξωθήσωσιν ἀλλήλους ἀπὸ τῆς ζωῆς, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἀπὸ τοῦ θανάτου. Κατακόψατε τὸν πολέμιον, σκορπίσατε εἰς τὸν ἀνεμον τὴν σποδὸν αὐτοῦ· ἀλλ' εἰς μάτην, ἐπειδὴ τὰ ἄτομα αὐτοῦ μένουσιν ἐν τῷ ἐργαστηρίῳ τῆς καθολικῆς ζωῆς, ἐν τῷ ἀπείρῳ κόλπῳ τῆς φύσεως, καὶ αὐριοι ἴσως τὰ τέ-

κνα ἡμῶν θά ῥοφήσωσιν αὐτὰ καὶ θά τὰ φέρωσιν ἐν τῇ καρδίᾳ των. Ἄλλὰ τοιαῦτα εἶνε τὰ μέσα τῶν ἀνθρώπων ὥστε οὐδὲ θέλουσι καὶ τὴν εἰρήνην τοῦ θανάτου. Καὶ ὁμοίως ἐπὶ τῇ θεᾷ τοῦ κοιμητηρίου τῆς Πίσας ἐσκεπτόμην πρὸ τούτων τῶν νεκρῶν πασῶν τῶν γενεῶν καὶ τῶν μνημείων τούτων πασῶν τῶν ἡλικιῶν, ὅτι, ὡς τὰ σώματα ἡμῶν ἐνέχουσι μόρια πάντων τῶν ὄντων καὶ ἡ συνείδησις ἡμῶν ἔχει ἰδέας πασῶν τῶν γενεῶν, ὁμοίως ἐν τῷ βίῳ ἡμῶν πάντες οἱ αἰῶνες ἔχουσι τὸ μέρος τῶν, καὶ ὅτι οὐδὲν ὑπάρχει οὕτω μωρὸν καὶ ἐναντίον πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ὡς ὁ χωρισμὸς ἡμῶν ἀπὸ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων ἕνεκα τῶν πίστεων αὐτῶν, ἐνῶ ὄντες τέκνα πάντων τῶν χρόνων, ἄτομα τῆς ὅλης ἀνθρωπότητος ἔχομεν πνεῦμα, ὅπερ πρὶν ἢ φθᾶσθαι εἰς τὸ παρὸν αὐτοῦ πλήρωμα, διήλθε διὰ τῶν βωμῶν τῶν ὑπολαμβανόμενων ὡς τῶν δυσειδαιμονεστάτων, λέγω τὸ κελτικὸν μνημεῖον, τὸν βωμὸν τῶν ἐφεστίων θεῶν, τὰς αἰγυπτιακὰς πυραμίδας καὶ τὰς βαβυλωνιακὰς σφίγγας, ὡς οἱ μεγάλοι ποταμοὶ διαβρέχουσι κοίτας πάγου, λίθου καὶ πηλοῦ, πρὶν ἐκβάλλωσιν εἰς τὸν Ὠκεανόν.

Τὸ νεκροταφεῖον τῆς Πίσας εἶνε τὸ ἀληθές κοιμητήριον ὄλου λαοῦ, τὸ ἀληθές Πάνθειον τῶν μέσων αἰώνων. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἡ ἰδέα τοῦ θανάτου διακατεῖχε τὰ πνεύματα μάλλον τῆς ζωῆς. Τὸ Campo Santo ἦτο ἡ αἰωνία πόλις· ὁ Ἄδης καὶ τὸ Πουργατόριον ἐποποιᾶ· τὸ ἰωβιλαῖον μέγας τις συνεταιρισμὸς τῶν φυλῶν καὶ ἡ Σταυροφορὶα ὁ ἱερὸς πόλεμος. Οἱ μέσοι αἰῶνες βέπουσι καθ' ὀλοκληρίαν περὶ τάφον. Τῶν Πισαίων οἱ ἰσχυρότατοι καὶ πλουσιώτατοι ἐναυπήγησαν τὴν λέμβον αὐτῶν, ὕψηναν τὰ ἱεστία των καὶ ἐπλευσαν πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν, τὴν Συρίαν, ἵνα φθάσωσιν εἰς Ἱεροσόλυμα, καὶ ἵνα, μετὰ μυρίας μάχας, μετ' ἐπιδρομὰς κινδυνωδέστατας, πεφορτισμένοι τὸ βάρος τῆς παμμεγέθους αὐτῶν πανοπλίας καὶ φέροντες τὸν σταυρὸν ἐπὶ τοῦ στήθους, ἀνακαλύψωσιν ἐν μέσῳ τῶν ἀντικατοπτρισμῶν τῆς ἐρήμου ὑπ' οὐρανὸν φλογώδη, ἐπὶ λόφων διαπύρων τὸν τάφον τοῦ Χριστοῦ, συγκεκαλυμμένον ἐν ταῖς συστροφαῖς ἀνέμου ὁμοίου πρὸς πυρκαϊὰν διαδιβρώσκουσαν, καὶ τέλος ἴν' ἀποθάνωσι κατόπιον ἐν τῇ γῆ τῇ καθαρῆσθαισῆ ὑπὸ τῶν δακρῶν τοῦ Κήπου τῶν Ἑλαιῶν καὶ ὑπὸ τοῦ αἵματος τοῦ Γολγοθᾶ. Ἄλλ' οἱ πολῖται οἱ μένοντες ἐν Ἰταλίᾳ ἤθελον ὁμοίως νὰ μετὰσχωσι τοῦ πλεονεκτήματος τούτου καὶ νὰ κοιμηθῶσιν ἐν τῇ γῆ τῆς ἐπαγγελίας ἀναμιγνύοντες τὴν σποδὸν αὐτῶν πρὸς τὴν σποδὸν τῶν προφητῶν· ἡ δὲ δημοκρατικὴ ἰσοπολιτεία δὲν ἠδύνατο νὰνεχθῆ πρόνομια ἐν τῷ θανάτῳ. Τὸ μέγα ἐμπόριον τῆς Πίσας ἐπήνεγκε τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς εὐχῆς τῶν κατοίκων, ὁ δὲ στόλος εἰσέπλευσεν εἰς τὸν λιμένα φέρων πολῦτιμον φορτίον χώματος ἱεροσολυμιτικοῦ. Ἡ γῆ δ' αὕτη περικαλύπτει ἔτι καὶ ταυτὴν τὰ ὄστᾶ τῶν Πισαίων. Καὶ ἄλλοτε μὲν ἦτο βορωτάτη διαλύουσα ἐντὸς εἴκοσι καὶ τεσσαρῶν ὥρῶν τὰ λείψανα τὰ εἰς τὸν κόλπον αὐτῆς ἐμπιστευόμενα ὡσεὶ ἦτο γῆ πυρίνη. Ἄλλὰ καίτοι τὸ πλεῖστον τῶν

ἀλάτων τῶν διενεργούντων τὸ θαῦμα τοῦτο ἐξητήμισθη ἀρκαπκόμενον ὑπὸ τῶν πεπερῶν, τῶν αἰώνων, οὐχ ἦστον ἡ γῆ αὕτη ἀναλίσκει τὸ πτώμα ἐντὸς τεσσαράκοντα καὶ ὀκτῶ ὥρῶν κατὰ τὸν σοφὸν Βαλερύ. Ἐγὼ δ' ἐθεώρουν αὐτὴν ἐν ἐκστάσει, καλυπτομένην ὑπὸ πέπλου χλόης μαλακῆς, ἐφ' ἣν ἐφάνετο πεσοῦτα βροχὴ ῥόδων· τὸ βυτόμωρον ἐξήπλου ἀπανταχοῦ τοῦ ἀκαθώδεις κλάδους τοῦ καὶ νέφη χρυσαλίδων λευκῶν μοὶ ἐνεποιοῦν τὴν ἐντύπωσιν ψυχῶν παιδικῶν λουομένων ἐν τοῖς ἀρώμασιν ἐκείνοις καὶ πινουσῶν τὸν γλυκὺν χυμὸν τῶν φυτῶν ἐκείνων ἄτινα ἐξήρτων τοὺς στεράνους καὶ τὰς φυλλὰς τῆς ζωῆς ἐπὶ τὴν κατοικίαν τῶν νεκρῶν. Γῆ, ἀγία γῆ τῶν Ἱεροσολύμων ἦν πατεῖ ὁ πούς μου, σὺ, σὺ ἐγέννησας τὴν ἰδέαν τοῦ θεοῦ ἀφ' οὗ πρῶτον ἐνέκλεισας αὐτὴν μακρὸν χρόνον ἐν τῷ κόλπῳ σου· ἵνα ὁ νέος κόσμος ἀναπνεύσῃ ὑπὸ τὴν σκιάν αὐτῆς· σὺ συνέλεξας τῶν προφητῶν τὰ ὄστᾶ τὰ ἀνάψαντα τὴν πίστιν ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ συνειδήσει· ἐκ τοῦ σοῦ πηλοῦ ἐσχηματίσθη ἡ κοίτις τοῦ ἡμετέρου πολιτισμοῦ καὶ ὁ θεὸς ἐκείνος μάρτυς ὁ θυσιασθεὶς ἐπὶ τῶν ὀρέων σου ἵνα ἐλευθερώσῃ τὸν κόσμον ἐκ τῆς δουλείας καὶ τοῦ ἀτίμου ζυγοῦ τῆς εἰμωμένης σὲ κατέστησεν ἐπ' ἱσῆς γόνιμον καὶ ἐπίσης ἱερὰν ὡς τὰ σπέρματα τοῦ μαρτυρίου. Γῆ τῶν Ἱεροσολύμων, ὅστις δὴ ποτὲ σε πατήσῃ, ἔστω φιλόσοφος ἢ Χριστιανός, Ἰουδαῖος ἢ καθολικός, ἀνθρώπος τοῦ παρελθόντος ἢ τοῦ μέλλοντος, πρέπει νὰ αἰσθάνηται ἐκυτὸν βελτίως συγκεκνημένον, ἐπειδὴ κατέχεις, ὦ γῆ ἀθάνατος, κατέχεις μέρος σπυριδαῖον ἐν τῇ ζύμῃ τοῦ καθ' ἡμᾶς βίου.

Ἄλλ' ἐξέλιθωμεν τῆς ἀλλῆς καὶ μεταβῶμεν εἰς ἐπικαθίστησιν τῆς στοᾶς ἵνα θεωρήσωμεν αὐτῆς οὐχὶ τοὺς τάφους, ἀλλὰ τὰς ζωγραφίας. Οἱ Ἰταλοὶ εἶνε οὐσιαστικῶς καλλιτέχναι, οὐδ' ἐννοοῦσι ποσῶς πῶς δύναται τις τέχνη νὰ ζῆτῃ μεμονωμένη καὶ καθ' ἑαυτήν. Ποιοῦνται δὲ χρῆσιν ἐν τοῖς μνημείοις αὐτῶν τῆς τε γλυπτικῆς καὶ ζωγραφικῆς, πληροῦντες αὐτὰ στίχων καὶ ἐπιγραφῶν ἵνα μετέχωσι σκέψεως, ἐπειτα δὲ μουσικῆς, ἵνα ψάλλωσι. Τὸ κοιμητήριον τῆς Πίσας ὑπερδομήθη τὸν ἸΙ' αἰῶνα· δὲν πρέπει νὰ το λησμονῶμεν. Ἴνα δὲ κατανόησωμεν αὐτὸ καλῶς, πρέπει νὰ κατανόησωμεν τὸν αἰῶνά του, ἐπειδὴ ἡ ἀρχιτεκτονικὴ οὐδέποτε ἀπόλλυσι τὸν συμβολικὸν αὐτῆς χαρακτῆρα, μάλιστα ἐν τοῖς θρησκευτικοῖς μνημείοις. Ὁ δὲ ἸΙ' αἰὼν ἀρχεῖται μὲν ὡς ὁ αἰὼν τοῦ καθολικισμοῦ, τελευταῖον δὲ εἶνε ὁ αἰὼν τῆς αἰρέσεως. Τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ὑπερκαίεται μετὰ τῆς πίστεως κατὰ τὰς ἀρχάς, ἐγκαλοποῦται δὲ τὴν σκέψιν κατὰ τὰ τέλη τούτου τοῦ αἰῶνος. Ἀρχομένου τοῦ αἰῶνος βλέπομεν Ἰννοκέντιον τὸν Γ' ἔχοντα κειμένην πρὸ τῶν ποδῶν αὐτοῦ τὴν ἀνθρωπίνην συνείδησιν καὶ γονυπετῆ πρὸ τῶν βωμῶν τοῦ τὴν Εὐρώπην τελευταίως δὲ τῆς ἐκκλονταστηρίδος Βονιφάτιος ὁ Η' δέχεται κατὰ τῆς παρεῖχας τὸ ἔσπισμα τῶν λαϊκῶν καὶ ἀπορρήγνυται ὑπὸ λύσσης ἐν τῇ ἀδυναμίᾳ του. Ἐν τῇ ἰσπανικῇ Καστέλλε Φερδινάνδος ὁ Γ', ὅστις ἠξιώθη νὰ καταταχθῆ ἐν τοῖς ἀγίοις, ἀνοίγει τὸν

αἰῶνα τοῦτον ὃν κλείει Ἀλφόνσος ὁ Γ' ὅστις ἐγένετο ἄξιος νὰ ἐγγραφῆ ἐν τοῖς φιλοσόφοις. Πέτρος Β' ὁ Ἀρχαγώνιος γεννᾶται ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς ἐκκλησίας, αὐξάνει ἐν τῷ κόλπῳ αὐτῆς καὶ κατὰ τὸν βίον αὐτοῦ συμβάλλεται εἰς μάχην κατὰ τῶν ἀπίστων ἐν Ναβάρ, ἀλλὰ θνήσκει μαχόμενος ὑπὲρ τῶν αἰρετικῶν ἐν Μυρέτω. Αἱ ἀπότομοι αὐτοῦ μεταλλάξαι εἶνε γενικὸς νόμος τοῦ αἰῶνος. Ἰάκωβος Α' ὁ Ἀρχαγώνιος κατακτᾷ χάριν τῆς ἐκκλησίας γαίης ἐπὶ γαιῶν, ὁ δὲ Πέτρος ὁ Β' ἀποσπᾷ τιμάρια ἀπὸ τοῦ Πάπα. Οἱ ἄγιοι οἱ διευθύναντες τὰς σταυροφορίας καὶ τοὺς στρατοὺς αὐτῶν ἐνεργοῦσι μετ' οὐ πολὺ θάυματα κατὰ τῶν στρατιωτῶν τοῦ Πάπα πρὸ τῶν τειχῶν τῆς Γερόνης. Οἱ ὑπὲρ τοῦ Χριστοῦ πόλεμοι παύουσι. Ἡ ἀραβικὴ ἐπιστήμη ἐπικρατεῖ τῶν θεολογικῶν ἐπιστημῶν. Ἡ ἀμφιβολία ὑπολισθαίνει εἰς τὸ πνεῦμα, ἡ εἰρωνεία εἰς τὴν φιλολογίαν, τὸ αἰτήμα τῆς φύσεως ὑπεισέρχεται εἰς τὴν τέχνην. Οὕτως ἡ ἀνθρωπίνη συνείδησις ἀπὸ τῆς περιόδου τῆς πίπτει εἰς τὴν περίοδον τῆς σκέψεως.

Ἐνοεῖτε νῦν διὰ τίνα λόγον τὸ κοιμητήριον τῆς Πίσας ὑπῆρξεν οὕτως ἀνεξίτητον; Θεωροῦντες τὰς στοὰς αὐτοῦ καὶ τὰς ζωγραφικὰς βλέπομεν οἰοῦναι δύο ἡμισφαίρια τοῦ χρόνου. Τὰ τόξα διεπνεύσθησαν ὑπὸ μιᾶς ἰδέας, ὑπὸ ἄλλης δὲ τινος οἱ τοῖχοι. Ἐν ἐκείνοις μὲν εὐρίσκομεν τὸν γοθικὸν ρυθμὸν, ἐνταῦθα δὲ προαγγέλλεται ἄπωθεν ἡ Ἀναγέννησις. Οὐδέποτε εἶνε δυνατὸν νὰ συγγραφῆ ἡ ἱστορία τῶν τεχνῶν, χωρὶς νὰ χαιρετισθῆ τὸ κοιμητήριον τοῦτο ὡς μία τῶν κοιτίδων αὐτῶν, ὡς δὲν εἶνε δυνατὴ ἡ ἐξοδος εἰς τὸ ἐσωτερικὸν αὐτοῦ χωρὶς νὰ ἐκκληθῶσιν οἱ αἰῶνες τῆς οἰκοδομῆσεως αὐτοῦ. Καὶ δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ἐκκληθῶσιν οἱ αἰῶνες οὗτοι χωρὶς νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν μνήμην τὸ ὄνομα Νικολάου τοῦ Πισαίου, ὅστις γεννηθεὶς ἐν τῷ κόλπῳ τῶν χρόνων τοῦ μυστικισμοῦ ἀποθνήσκει ἐν τῷ κόλπῳ τῶν νέων χρόνων. Μεταξὺ τῆς κοιτίδος αὐτοῦ καὶ τοῦ τέκρου ὑπάρχουσι δύο κόσμοι, ἐπειδὴ τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ἠλλάξε φάσιν κατὰ τὰ ἐβδομήκοντα καὶ ἐν ἔτος καθ' ἃ ἔζησεν οὗτος ὁ ἀνὴρ. Ἀλλ' ἐκεῖνος, προαισθνηθεὶς τὴν μεταλλαγὴν ταύτην, προανήγγειλε τὴν πρῶτην τοῦ μυστικισμοῦ. Οἱ μὲν γονεῖς αὐτοῦ καὶ διδάσκαλοι ἔτασσον αὐτὸν νὰ κλίνῃ τὰ γόνα καὶ νὰ συνδέῃ τὰς χεῖρας πρὸ τῶν βυζαντικῶν εἰκόνων τῶν μεστῶν τῆς φρίκης τῆς δευτέρας παρουσίας, ἀλλ' ἐκεῖνος ἀργότερον προσήνεγκε τὴν λατρείαν αὐτοῦ εἰς τὰ ἑλληνικὰ πλάσματα τὰ ἀκτινοβολοῦντα ὑπὸ κάλλους, τὰ ἀγέρωχα ὡς ὁ πολιτισμὸς ἐκεῖνος ὁ οὐσιωδῶς ἀνθρώπινος καὶ θηλάσαντα τοὺς γονίμους μαστοὺς τῆς ἐλευθερίας. Ὁ Νικολάος ἐγεννήθη τὸ ἔτος 7 τοῦ δεκάτου τρίτου αἰῶνος καὶ ἀπέθανε τὸ ἔτος 78. Ἄν ἤθελον νὰ ἐκφράσω τὴν ἐποχὴν ταύτην διὰ τινος συμβόλου, ἤθελον ἐκλέξαι ἐν τῶν ἀγαλμάτων ἐκείνων, πάντες δ' ἤθελον ἰδεῖ ὅτι ἡ μυστικὴ σκέψις πλανᾶται ἔτι ἐπὶ τῶν μετώπων αὐτῶν, ἀλλ' ὅτι οἱ ἑλληνικοὶ τύποι ἀναπτύσσονται ἤδη ἐπὶ τῶν σωμάτων αὐτῶν, ὡς τὸ νεκρὸν φυτὸν, ποτισθὲν ὑπὸ δρόσῳ

προσφάτου, κοσμεῖται ὑπὸ καλύκων. Ὁ δὲ Ἰωάννης ὁ Πισαῖος, ὁ ἀρχιτέκτων τοῦ κοιμητηρίου, γλύπτει καὶ αὐτὸς, βλέπει διὰ τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ Νικολάου. Συγχρίνατε τὰ ἔργα τῶν δύο τούτων μεγαλοφυῶν ἀνδρῶν πρὸς τὰ γιγάντια ψηφιδωτά καὶ τὰς παραδόξους ζωγραφικὰς τὰς εὐρίσκομενας ἐν τῇ ἐγγύτατῃ τοῦ κοιμητηρίου ἰδρυμένη μητροπόλει καὶ αἴτινες ἐκομίσθησαν ἐκ Βυζαντίου ἢ ἐγένοντο ὑπὸ καλλιτεχνῶν Βυζαντινῶν. Αἱ παρθέναι, οἱ ἄγιοι, οἱ ἄγγελοι τοῦ Βυζαντίου ἐνέχουσιν ἐκφορῶν τρόμου ὑψηλοῦ, ἀλλ' ἄμα καὶ τὴν ψυχρότητα καὶ τὴν αὐστηρότητα τοῦ θανάτου· αἱ δὲ παρθέναι, οἱ ἄγιοι, τὰ ἀγάλματα τοῦ Νικολάου καὶ Ἰωάννου τῶν Πισαίων ἀντέχονται ἤδη τῆς ἐλληνικῆς γαλήνης καὶ τελειότητος. Ὁ κόσμος τῆς φύσεως ἀναπετάσσεται εἰς τὴν πνοὴν τοῦ νέου πνεύματος. Ἡ ἀνθρωπίνη καλλονὴ ἐγκρατεῖ τὸ σάβανον τῆς μοναστικῆς καλλοῆς ἐν τῷ σκοτεινῷ βῆθει τῶν μοναστηρίων. Τὰ μάρμαρα ταῦτα εἶνε τὰ τροπαῖα τῶν μαχῶν τοῦ πνεύματος ἢ μάλλον τὰ τροπαῖα τῶν νικῶν αὐτοῦ.

Ἐν ᾧ δὲ ὁ Νικολάος καὶ ὁ Ἰωάννης κειτοῦργάζοντο τοὺς λίθους ἔλα τυποπλαστήσωσιν ἀγάλματα καὶ οἰκοδομήσωσι κοιμητήρια, νεκρώτατος τις βοσκὸς, φύλαξ μικροῦ ποιμνίου, ἐσκικράρει ἐπὶ τῆς ἰλῆος, τῆς κόνεως ἢ τῆς ἄμμου περιέρχους εἰκόνας. Ὁ Τστανὸς οὗτος ποιμὴν ἐμελλε νάποθῃ ὁ πατήρ τῆς γραφικῆς, ὁ Giotto, οὗ ἡ δόξα πληροῦ ὄλον τὸν δέκατον τέταρτον αἰῶνα. Ὁ ἔξοχος οὗτος ἀνὴρ εἶνε διὰ τὴν γραφικὴν ὅτι Νικολάος ὁ Πισαῖος διὰ τὴν γλυπτικὴν, τὸ δὲ δαιμόνιον αὐτοῦ ἐνέκλειεν ἤδη τοὺς πρώτους χαρακτῆρας τοῦ δαιμονίου τοῦ Παπαῖ. Οἱ βραχιόνες τῶν ὑπ' αὐτοῦ γραφέντων ἁγίων εἶνε ἔτι σκληροί, τὰ σώματα γωνιώδη καὶ προμήκη, οἱ πόδες δὺςμορφοὶ ὡς εἰ μὴ ἠδύνατο νὰ στηριχθῶσιν ἐπὶ τῆς γῆς, ἀλλ' αἱ κροχαὶ εἶνε μεστὰ ἀγαθοθελείας, αἱ δὲ ὄψεις ἀποπνεύουσι τὴν χάριν ἐκείνην ἧς οὐδέποτε ἐξίκαντο ἐν τῷ ἀπελιπισμῷ αὐτῶν οἱ Βυζαντινοὶ τεχνῖται, τὴν χάριν ἐκείνην τὴν θυγατέρα τῆς πνευματικῆς γαλήνης καὶ δίδυμον ἀδελφὴν τῆς ἐλπίδος. Βλέπετε ἐντεῦθεν ὅτι ἀντὶ τοῦ Giotto σχεδιασθέντα σώματα ἀνήκουσι ἀλόγη εἰς τὴν γῆν τῶν χρόνων του, αἱ κροχαὶ ἐγγίξουσιν ἤδη εἰς τὸν οὐρανὸν τῶν νέων χρόνων. Αἱ φυσιογνωμίαι αὐταὶ θωπεύονται ὑπὸ τῆς πρωϊνῆς αὔρας καὶ πλημμυροῦνται ὑπὸ τοῦ φωτὸς τῆς αὐγῆς, ὁ δὲ καλλιτέχνης ἐγκολυμδήσας ἐν τοῖς κόλποις τῆς φύσεως εὗρεν ἐν αὐτοῖς τὴν ἀθάνατον ἐμπνευσίν καὶ ἡ γραφὴ αὐτοῦ εἶνε νέα διάνησις τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος. Ἰδετε τὸν ὑπ' αὐτοῦ γραφέντα Ἰωβ ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ἐκείνου τοίχου. Σθένεται ὡς ἡ ἀνάμνησις τῶν ἡμερῶν ἐκείνων, διαλύεται ὡς ἡ πίστις ἢ ἐμπνεύσει αὐτὸν, διαβλέπεται ἐντὸς νέφους μακρυνοῦ, ἀπωτάτου· ὁ ἀνεμὸς καὶ ἡ ἐργασίᾳ φθείρουσιν αὐτὸν συγχρόνως ἐπὶ τοῦ τοίχου, ἀσχημισθέντος καὶ ἐσπιλωμένου ὑπὸ νεωτέρων ἐπισκευῶν. Ὁμοιάζει πρὸς τὰς φανταστικὰς ἐκείνας εἰκόνας ἃς ἀποτελοῦσι τὰ νέφη φωτιζόμενα ὑπὸ τοῦ δυομένου ἡλίου. Ὁ Ἰωβ οὗτος

εἶνε μετκνωῶν ὅστις παρκαπονεῖται κατὰ τοῦ θεοῦ χωρὶς νὰ τολμᾷ νὰ καταρκοθῆ αὐτοῦ· οἱ ἄπιστοι φίλοι του περιστοιχίζουσιν αὐτόν, αὐτὸς δ' εὐρίσκειται μετὰξὺ τοῦ διαβόλου, ἐμπνέοντος τρόμον καὶ ἔχοντός τι τὸ δάιτειον, καὶ τοῦ ἀγαθοῦ ἀγγέλου, πρῶτου καὶ ὠρκίου, *κολυμβάριος* ἦδη ἐν δρίζουσι φωτεινοῖς. Οὐκ οἶδα διὰ τί ἡ ἐφθαρμένη αὕτη τοιχογραφία ἐφάνη μοι οὐσα τὸ σύμβολον, ὅπερ εἶχε σχεδιάσει χωρὶς νὰ το σκέπτηται καὶ το θέλη, ὁ Giotto ἢ τις ἄλλος τῶν συγχρόνων αὐτοῦ περὶ τῆς κριτικῆς καὶ ἐκτάκτου θέσεως τοῦ αἰῶνός των, μετὰξὺ τοῦ δαίμονος τοῦ Τιμαριωτισμοῦ, ὅστις ἐπάλαυνεν ἴνα ζήσῃ, καὶ τοῦ ἀγγέλου τῆς Ἀναγεννήσεως, ὅστις προέβαλλε τότε μόλις εἰς τὸ φῶς τῆς ἡμέρας.

Ἄγνωθ' διὰ τίνα λόγον τὸ νεκροταφεῖον τοῦτο εἶνε δι' ἐμὲ τὸ κατ' ἐξοχὴν κοιμητήριον τῶν μέσων αἰώνων. Μαθητὴς τις τοῦ Fra Angelico, τοῦ μυστικοῦ ἐκείνου, οὗ ὁ ὀφθαλμὸς ἀντικατώπτριζεν ἀγγέλους καὶ χερουβείμ, αἱ δὲ χεῖρες ἐζωγράφισον τὸν Χριστὸν ἢ τὴν Παναγίαν ἐν μέσῳ πάντοτε θερμῶν προσευχῶν καὶ δακρύων, μαθητὴς τις τοῦ ὑψηλάτου μοναχοῦ τούτου, ὅστις ἔγραψε γονυπετής, ἐκληροδότησεν ἡμῖν χριστιανικὰς εἰκόνας ἐν ταῖς ὑπερμεγέθεσι τοιχογραφίαις δι' ὧν ἐκόσμησε σχεδὸν ὅλην τὴν δυτικὴν στοὰν τοῦ κοιμητηρίου, εἰκόνας ἧτις ἠδύνατο μόνον νὰ γεννηθῆ ἐν χρόνοις σαρκικωτέροις καὶ ἧτις παριστᾷ τὴν πρὸς τὰ μυστήρια τῆς φύσεως ἀπέραντον περιεργίαν. Παριστάνει δ' ἡ εἰκὼν αὕτη τὸν Νῶε γυμνὸν καὶ μεθύοντα κατὰ γῆς καὶ πρὸ αὐτοῦ κόρην νεαράν, καλύπτουσαν μὲν τὴν ὄψιν ταῖς χερσίν, ἀλλὰ διχβλέπουσαν διὰ τῶν ὑπανοιγμένων δακτύλων μετ' ἀπολαύσεως τὸ θέαμα τῆς γυμνότητος. Ὁ Fra Angelico θὰ ἤθελε καταρκοθῆ τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ Gazdoli. Ἄλλ' ἔχει ἐπέλθει ἡ νέα ἡλικία, ἡ ἡλικία τῆς ἀναγεννήσεως τῆς φύσεως τῆς τέως ἐπαράτου· ἡ ἡλικία τῆς ἐξεγέρσεως τῶν τέως κατεσβεσμένων αἰσθήσεων, ἡ ἡλικία καθ' ἣν ὁ Φαῦνος μέλλει ἐκ νέου νὰ πατήσῃ τοὺς ἀγρούς διὰ τοῦ διχαλωτοῦ αὐτοῦ ποδοῦ καὶ νὰ στέψῃ ἐκ νέου τὰ κέρα διὰ στεφάνων κισσοῦ· ἡ ἡλικία καθ' ἣν αἱ νύμφαι θὰ παρκαδοθῶσιν ὀλόγυμοι εἰς τὰ φαίδρα ὄργια τῆς ὑπάρξεως ἐπὶ κλίνης ῥόδων· ἡ ἡλικία καθ' ἣν οἱ ῥύακες μέλλουσι νὰ ψιθυρίσωσιν ὕμνον νέων Ἐκλογῶν· ἡ ἡλικία καθ' ἣν ἐκ τοῦ κόλπου τῆς πριαπικῆς παρκαφορᾶς πασῶν τῶν ἀπολαύσεων καὶ ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἐξεγέρσεως πασῶν τῶν ἀρχαίων θεοτήτων θὰ γεννηθῆ νέος Προμηθεὺς, οὐχὶ δεσμώτης οὗτος, ὅστις θὰ σχίτῃ τὸν Ὠκεανὸν καὶ θάνακαλύψῃ νέον κόσμον, ὅστις θὰ εἶπῃ εἰς τὴν γῆν «κινήθητι» καὶ θὰ ὑποχρεώσῃ αὐτὴν νὰ στρέφῃται ἐν μέσῳ τοῦ ἀπείρου, ὅστις θὰ συλλάβῃ τοὺς ἀστέρους διὰ τοῦ τηλεσκοπίου του, ὡς ὁ θηρευτὴς τὰ πτηνὰ διὰ τοῦ ἰξοῦ, καὶ θάναγκάσῃ αὐτοὺς νὰ προσέρχωνται πρὸς στάθμισιν εἰς τὴν χεῖρά του καὶ νὰ μορμυρίζωσιν εἰς τὸ οὖς του τὰ πόκραφα τοῦ οὐρανοῦ.

Καὶ τὸ κοιμητήριον τοῦτο εἶνε ἡ διαθήκη τῶν μέσων αἰώνων καὶ νο-

μίζω ὅτι βλέπω ἐν τοῖς τοίχοις τούτοις τὸν τελευταῖον ἀποχαιρέτισμόν καὶ τὴν τελευταίαν ἐμφάνισιν τῶν χρόνων οἵτινες προηγήθησαν τῶν ἡμετέρων, ὡς τὸ χάος προηγείται τοῦ φωτός. Ἐν πάσαις ταῖς φιλολογίαις οἱ μέσοι αἰῶνες ἀναπαιστώσι κατὰ τὴν παρκαμὴν αὐτῶν τὴν ὄρχησιν τοῦ θανάτου. Τὸ δὲ μελαγχολικὸν τοῦτο πλάσμα δὲν ἠδύνατο νὰ λείπῃ ἀπὸ τοῦ κοιμητηρίου τῆς Πίσας καὶ ἀπὸ τοῦ ἀθανάτου οὐρανοῦ τῶν ζωγραφικῶν αὐτοῦ τῶν ἱστορηθεισῶν κατὰ τὸν ΙΑ' καὶ ΙΕ' αἰῶνα. Ὁ Orcagna, ὁ μέγας Orcagna εἶνε ὁ ζωγράφος αὐτόθι τὴν ὄρχησιν τοῦ θανάτου. Θεωρήσατε ταύτην, ἀναλογίσθητε τὰλλα μνημεῖα ἄτινα ἐβρήτε ἰδόντες καὶ θὰ εὐρήγητε τὴν ὅλην γενεαλογίαν τῆς τέχνης. Ὁ τάφος ἐν ᾧ ἀναπαύεται ἡ ἡγεμονία Βαυαρικὴ εἶνε σχεδὸν ἡ κοιτίς τῆς νέας ιδέας. Νικόλαος ὁ Πισαῖος ἐμελέτησεν αὐτήν, ὁ δὲ υἱὸς αὐτοῦ Ἰωάννης, ὁ ἀρχιτέκτων καὶ γλύπτης τοῦ κοιμητηρίου, ἐμελέτησε τὰ ἔργα τοῦ πατρὸς του, ὡς ἀργότερον Ἄνδρέας ὁ Πισαῖος τὰ τοῦ Ἰωάννου καὶ ὁ Orcagna τὰ τοῦ Ἀνδρέου. Μετὰ τὸν Orcagna θὰ ἔλθῃ ὁ Ghiberti, ὅστις θὰ τορεύσῃ τὰς πύλας τοῦ βαπτιστηρίου τῆς Φλωρεντίας, θριαμβευτικὰς πύλας τῆς Ἀναγεννήσεως, ἄς ὁ Μιχαὴλ Ἀγγέλος ἀπεκάλει τὰς πύλας τοῦ Παρκαδείσου. Ἐπὶ τῶν πυλῶν δὲ τούτων οἱ μεγάλοι καλλιτέχναι θὰ ἔλθωσι νὰ μελετήσωσι τὴν σχεδιογραφίαν. Μετὰ δὲ τὴν μακρὰν ταύτην καὶ ἔνδοξον πλάσιν ἡ τέχνη θάνακλόβῃ ὑπερξῖν, ἐπομένων μετὰ τοὺς Βενετοὺς καὶ Πισαῖους ψηφοθέτας τῶν ἐξῆς καλλιτεχνῶν, τοῦ Κιμαβούνη, Νικολάου τοῦ Πισαῖου, τοῦ Giotto, Ἰωάννου τοῦ Πισαῖου, τοῦ Orcagna, τοῦ Ghiberti, τοῦ Masaccio, τοῦ Λεονάρδου da Vinci, τοῦ Μιχαὴλ Ἀγγέλου, τοῦ Ραφαήλ. Ἀθάνατον πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου! Οὐδέποτε ὑπῆρξεν οὕτω μέγα ὡς μετὰ τὴν εὐρασίαν τοῦ ἀνθρωπίνου τύπου, τῆς πλαστικῆς καλλιότητος, κατόπι προσπαθειῶν ἐκτάκτων, μετὰ τρεῖς ὅλους αἰῶνας σκληραγωγίας, νηστείας καὶ μετκνωίας.

Ἡ τοιχογραφία τοῦ Orcagna εἶνε ἡ τοιχογραφία τοῦ θανάτου. Τὸ διάγραμμα εἶνε ἀκόμη ἐσφαλμένον, τὰ σώματα ἀκόμη δυσανάλογα, ἡ ἀποψὶς λείπει ἀκόμη, ἀλλ' αἱ ὄψεις ἔχουσιν ἔκφρασιν ὑψηλὴν, ψυχὴν ἧς ἡ ἀκτινοβόλος ιδέα λάμπει ἐν τοῖς ὀφθαλμοῖς καὶ φωτίζει τὰ μέτωπα. Ἀριστερεῖ, ἄνδρες καὶ γυναῖκες ἔφιπποι ἐν σκουαῖς ἐπισήμοις σταμακτώσι πρὸ τριῶν βασιλέων, ὧν ὁ μὲν ἔθικεν ἐσχάτως καὶ εἶνε ἐξωδηκῶς, ὁ δὲ εὐρήγεται ἐν διαλύσει καὶ κατκτρώγεται ὑπὸ τῶν σκολήκων καὶ ὁ τρίτος εἶνε ἦδη σκελετὸς κατεσκληκῶς. Εἶνε ἀδύνατον νὰ παρκαστήσῃ τὴν φρίκην ἣν ἐμπνέει ἡ θέα τῶν τριῶν τούτων πτωμάτων ἐν τῷ μέσῳ τοῦ πλήθους τῶν εἰς πλοῦσιν ὀλοσηρικὰ καὶ διφθέραις ἐγκεκορδολυμένων ἱππέων, τῶν δεσποινῶν τῶν φερουσῶν κεκρύφκλαν πολυτελεῖ, τῶν κυνῶν καὶ θηρευτικῶν ἱεράκων, πάντων τῶν δειγμάτων βίου ἐπιδοδομένου εἰς τὸν ἀγῶνα καὶ τὴν ἡδονήν. Ἐν τῷ κέντρῳ δὲ γέροντες ἀσθενεῖς, μελλοθάνατοι ἐπικαλοῦνται τὸν θάνατον διὰ κρυγῶν μεγάλων καὶ διὰ λέξεων ἄς ὁ ζωγράφος ἐχά-

ραξεν ἴν' αὐξήσῃ τὸ ἐκφραστικὸν αὐτῶν· ο morte medicina d'ogni pena «ὦ θάνατε, θεραπεία πάσης ὀδύνης». Ἄλλ' ὁ θάνατος οὐδ' αὖτως εἰσκαίρει αὐτῶν, ἀπομακρυνόμενος δὲ ἀπὸ τῶν εὐχομένων τὴν ἔλευσίν του, πληγώνει τοὺς λησμονοῦντας αὐτὸν καὶ εἰσερέχεται φέρων τὸ κοπτερόν αὐτοῦ δρέπνον εἰς δάσος εὐφρόσυνον, ὅφ' οὐ τὴν σκιὰν ἀνακύνονται δύο ἐρχομαι θεωροῦντες ἀλλήλους ἐν ἐκστάσει ὑπὸ τὸν ἦχον τοῦ μονοχόρδου τοῦ τρουβαδόρου ψάλλοντος τὴν θυμηδίαν τοῦ πάθους καὶ περιβάλλόμενοι ὅπ' ἀνθέων καὶ ἐρωτιδέων. Ἐκεῖ κάτω ἐπὶ ὄρους ὑψηλοῦ οἱ μετανοοῦντες δέονται ὑπὲρ πάντων, ἀλλ' ἐν τῷ βῆθει βρασιλεῖς, εὐπκτρίβει, ἀκόλουθοι, νεκρῖσκοι, ἐπίσκοποι ἐκπνεύουσιν ἐν συγχύσει ἀπεριγράπτῳ, αἱ δὲ ψυχὰι αὐτῶν γίνονται δεκταὶ εἴτε ὑπὸ τῶν ἀγγέλων εἴτε ὑπὸ τῶν δαιμόνων, ἐχόντων φρικτὴν μὲν τὴν ὄψιν, πτέρυγας δὲ νυκτερίδος. Γίνεται οὕτω φανερόν ὅτι οἱ μοναστικοὶ χρόνοι ἀπολήγουσιν, αἱ δὲ ψυχὰι ἅς ἀπέχουσι κατὰ πρατίμησιν οἱ δαίμονες εἶνε αἱ τῶν μοναχῶν. Περὶ δὲ τὴν τοιχογραφίαν ταύτην εὐρηγται, ὡς συμπλήρωμα αὐτῆς, ἡ δευτέρα πικρῶσις καὶ ὁ Ἄδης.

Καὶ αὐτοὶ οἱ ἰδόντες τὸ σίξτειον παρεκκλήσιον θὰ συζητηθῶσιν ὑπὸ τῆς ἀργῆς τοῦ Ἰησοῦ, τῆς τρυφερᾶς στοργῆς τῆς δεομένης Μαρίας, τῆς θλίψεως τῶν καταδικασθέντων καὶ τῆς ἐκστάσεως τῶν μακάρων, ὑπὸ τῆς ἀμφιβολίας τοῦ Σολομῶντος, ὅστις ἐξερχόμενος τοῦ τάφου καὶ τινάσσων τὴν μακροκίωνα κόριν τῶν βλεφάρων του ἀγνοεῖ ἂν εἶνε εἰμυκμένα αὐτῷ τὰ οὐράνια ὕψη ἢ αἱ ὑποχθάνιοι ἄβυσσοι, ὑπὸ τοῦ δαιμόνος τῆς ἐκδικήσεως, ὅστις δραττόμενος ἀπὸ τῆς κόμης ἐξικοντίζει εἰς τὸ αἰώνιον σάκος μοναχὸν παρειδύσαντα μετὰ τῶν μακάρων, καὶ ὑπὸ τοῦ δαιμόνος τοῦ ἐλέους ὅστις ἄγει πρὸς τὴν μακαριότητα νεκρὸν κοσμικὸν ἤδη ἀποπεπλανημένον μετὰ τῶν κεκολασμένων, ὑπὸ τῆς γυναικὸς τῆς δακνύσης τὰς χεῖρας αὐτῆς ἐξ ἀπελπισίας πρὸ τοῦ χάριτος τῆς βελουτάτης αἰωνιότητος καὶ τοῦ προσφύτου, ὅστις πίπτει πρὸ τῶν ποδῶν τοῦ Ἰησοῦ ἴν' ἀναμνήσας αὐτῷ τὰ ἴδια ἔργα, ἐπικαλεσθῆ τὴν θείαν χάριν, ὑπὸ τοῦ φύλακος ἀγγέλου τοῦ ἐν τῷ μέσῳ τῆς εἰκόνας, ὅστις κρηφῆς καὶ ὑπ' ἀμυθῆτου κατσχόμενος λύπης διὰ τῶν μεγάλων αὐτοῦ καὶ βιθέων ὀφθαλμῶν ἐν οἷς κυματίζεται ἰδεῶν κρημνίζομένης ὡς καταρράκτην χαλῆς εἰς τὸν Ἄδην, εἰς πελόγη μολύβδου λυομένου, τὰς ψυχὰς ἅς μάρτην εἶχε πειραθῆ νάποτρέψῃ ἀπὸ τῆς κακίας ἐπὶ τῆς γῆς καὶ νάπκλλᾶξῃ διὰ τῶν δεήσεών του ἀπὸ τῆς δικαίας ἀργῆς τοῦ θεοῦ κατὰ τὴν ὑψίστην ὥραν τῆς κρίσεως. Εἶνε τὸ ἅλαν τρομερὰ ἐποποιεῖ φρίκης καὶ ἀδημονίας, ἥτις δμοιάζει ἀληθῶς ἐπάνω τούτων τῶν τάφων, ἐν τῷ ἀσύλῳ ταύτῳ τοῦ θανάτου, πρὸς τὴν τελευταίαν ἡμέραν τοῦ κόσμου.

Καὶ ὅμως ὁ βλέπων πάσας ταύτας τὰς ζωγραφίας ἀναγνωρίζει ὅτι παρηλλθον μὲν οἱ μυστικοὶ χρόνοι ἤδη, ἀλλὰ δὲν ἔφθικαν ἀκόμη τῆς Ἀναγεννήσεως αἱ ἡμέραι. Ἐν οὐδεμίᾳ εἰκόني, ἐν οὐδενὶ τῶν ἀπειρῶν προσώπων

τῶν γεγραμμένων κατὰ τούτων τῶν τοίχων ἐνυπάρχει ἡ ἰδιογραφία τοῦ Fra-Angelico ἢ ἡ φυσιογραφία τοῦ Βουναρόττη· τῆς ἀνθρωπίνης ἱστορίας οὔσης πάλης τινὸς μετὰ τῆς ιδέας καὶ τῆς ἀληθείας, ἐπὶ τῶν πινάκων τούτων βλέπομεν τὴν μὲν ἰδέαν ἐξατμιζομένην, ἀλλὰ μὴ ἀντικαθισταμένην ὑπὸ τῆς ἐν φύσει ἀληθείας. Βλέπομεν μὲν σθενύμενον τὸ μυστικὸν πνεῦμα, ἀλλὰ μὴ ὀγκληρούμενον ὑπὸ τῆς λατρείας τοῦ ἀνθρωπίνου δραγνισμοῦ δι' ἧς οἱ καλλιτέχναι τῆς Ἀναγεννήσεως ἀπέβησαν μεγάλοι ζωγράφοι καὶ μεγάλοι γλύπται. Ὁ Μιχαὴλ Ἄγγελος ὄρμα πρὸς τὰ πτώματα μετὰ τῆς ὀρέξεως ὑκίνης, μελετῶν αὐτὰ καὶ ἀποτυπῶν ἐν τῷ πνεύματι αὐτοῦ ἕκαστον τῶν ὄστων. Ἡ μελέτη τοῦ γυμνοῦ σώματος ἦτο ἡ προσφιλεστάτη αὐτῷ μελέτη ὡσεὶ ἐβούλετο νάποδώσῃ εἰς τὸν ἀνθρωπον τὴν ἀθωότητα τῆς Ἐδέμ. Ἀλλὰ τῆς ἀνατομικῆς ἀπαγορευομένης κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας, οἱ δύστηνοι τεχνῆται τοῦ δεκάτου τετάρτου καὶ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος δὲν ἠδυνήθησαν νά μελετήσωσι τὸ ἡμέτερον σῶμα, αἱ δὲ ἀνθρώπινοι μορφαὶ αἱ ὑπ' αὐτῶν πλασθεῖσαι εἶνε ἐμπεφυλάκισμέναι ἐν τοῖς ἐνδύμασιν αὐτῶν ὡς ἐν σάκκῳ ἢ σαβάνῳ. Ὁ ἀνθρωπος ἔχει ἀκόμη πρὸ πολλοῦ ζωῆραν τὴν μνήμην τοῦ ἰδίου παραπτώματος καὶ ἐντεῦθεν φρίσσει πρὸ τοῦ ἰδίου σώματος, τῆς αἰωνίας ταύτης σκίας τῆς ἀμαρτίας. Ἀλλὰ καίπερ κατεχόμενος ὑπὸ τοιαύτης ὀλιγαθυμίας ὑπονοοῦμεν αὐτὸν ἀναμένοντα οὐχ ἦπτον νέαν τινὰ ἰδέαν. Ἐντεῦθεν αἱ μορφαὶ τοῦ κοιμητηρίου τῆς Πίσας ἐμφανίζονται οἷον αἱ ἀμφιγνώμονες ἐπὶ τῆς φλιξ δύο ἐποχῶν καὶ ἔχουσι τι τὸ παρεμφερὲς πρὸς τὸ λυκαργές. Τὸ κάτω κάτω τῆς γαφῆς, ἂν ἐξετάσωμεν τὴν ἀνθρωπίνην ἱστορίαν, θὰ ἴδωμεν ὅτι τοιαύτη εἶνε ἡ εἰμυκμένη τῶν ἀνθρώπων ἀπάντων. Ἀπκντες πράγματι καταθάπτουσι μοιρκίως τὰς ἡμισείας τῶν ἰδεῶν ἅς ἔμχθον καὶ τὰς ἡμισείας τῶν προσφιλῶν τῆς ὑπάρξεως ἐπιθυμιῶν· ἀπκντες παρασύρονται ὑπὸ τοῦ ἀπερᾶντου βεύματος τῶν πρῆγματων οὐκ εἰδότες τὸ πόσε, ἀπκντες ἀναγκάζονται εἰς τὸν μόχθον τῆς ἀναπλάσεως οὐκ εἰδότες τὸ διὰ τί· ἀπκντες ἐγκαταλείπουσι κατὰ τὴν διασταύρωσιν τῆς δδοῦ τὴν ἀθωότητα τῆς παιδικῆς ἡλικίας, τὸ πάθος τῆς νεότητος, τὴν πίστιν τῆς κοιτίδος· ἀπκντες κλίνουσι καταβεβλημένοι ὑπὸ σωρείαν ὀνειρῶν, ὅθεν ἐκδιώκοντες αὐτοὺς διὰ τοῦ ποδὸς οἱ μεταγενέστεροι ῥίπτουσιν εἰς βόθρον καὶ ἀναδέχονται κατ' ἀένναον ἐπικαλέσθαι τοὺς αὐτοὺς ἡρακλείους ἀθλους καὶ τὴν διδασκαλίαν τῆς αὐτῆς τραγωδίας τῆς οὐδεμίας ἐχούσης καταστροφῆν.

Καὶ πιστεύετε ὅτι ὁ θάνατος εἶνε καταστροφή; Ἐγὼ οὐδέποτε ἐπίστευσα τὸ τοιοῦτον. Ἄν ἦτο τοῦτο ἀληθές, τὸ σύμπαν θὰ εἶχε πλάσθῃ πάντως πρὸς ὄλεθρον, ὁ δὲ θεὸς θὰ ἦτο παιδίον κτίσαν τοὺς κόσμους διὰ τὴν φρουρίαν χαρτίνου χάριν μόνης τῆς εὐχαριστήσεως ἣν ἐμελλε νά προξενήτῃ ἢ κατάρριψις αὐτοῦ. Τὸ φυτὸν καταναλίσκει τὴν γῆν, ὁ βοῦς καὶ τὸ πρόβατον καταβιβρώσκουσι τὸ φυτὸν, ἡμεῖς δὲ τὸν βοῦν καὶ τὸ πρό-

βικτον' ἀλλ' ὄντα ἀόρατα, καλούμενα θάνατος ἢ χάρις, καταδιβρώσκουσιν ἡμᾶς αὐτούς. Ἐν τῇ κλίμακί τοῦ βίου τοιαῦτα πλάσματα εἰς οὐδὲν ἄλλο χρησιμεύουσιν ἢ εἰς τὸ νὰ καταβρωθῶσιν ὑπὸ ἄλλων. Τὸ δὲ σύμπαν εἶνε πολύπους ὑπερμεγέθης, ὑπερμεγέθη ἔχων στόμαχον ἢ, ἂν θέλετε εἰκόνα ἐκκριτωτέρην, φέρετρον ἐφ' οὗ κἀκεῖ ὁ ἥλιος ὡς λαμπρὸς νεκρώπιμος καὶ ἰδρύεται ἢ εἰμωμένη ὡς ἀγάλμα αἰώνιον. Οἱ μὲν γεννῶνται καρτερικοὶ ἐπειδὴ ἔχουσιν ἀφθόνους τοὺς χυμούς, οἱ δὲ ἥρωες ἐπειδὴ ἔχουσιν αἷμα πολὺ, οἱ μὲν μελετητικοὶ ἐπειδὴ ἔχουσι πολλὴν χολήν, οἱ δὲ ποιηταὶ ἐπειδὴ τὰ νεύρα τῶν εἶνε πολυκίνητα, ἀλλ' ἄπικτες θνήσκουσιν ἐκ τῶν ἐγγενῶν αὐτοῖς ἰδιωμάτων καὶ ἄπικτες ζῶσιν ἐφ' ὅσον διακροῦσι τὰ σπλάγχνα αὐτῶν, ἢ καρδία, ὁ ἐγκέφαλος, ὁ νωτιαῖος αὐτῶν μυελός, μέλλοντες ἐν τέλει ἄπικτες νὰ ἐπάναπέσωσιν εἰς τὸ χάρις. Ὅτι ἡμεῖς νομίζομεν ἀρετὰς ἢ κακίας, εἶνε τάσεις τοῦ ὀργανισμοῦ· ὅτι νομίζομεν πίστιν εἶνε ὀλιγώτεραι σταγόνες αἵματος ἐν ταῖς φλεβί, πλείων τις ὑγρότης ἐν τῷ ἥπατι ἢ πληθώρα ρωσφορικῶν ἀτόμων ἐν τοῖς ὀστοῖς· ὅτι νομίζομεν ἀθναστικὴν εἶνε πλάγη, λόνον δὲ βέβαιον καὶ ἀληθὲς εἶνε ὁ θάνατος, ἢ δ' ἀνθρωπίνη ἱστορία εἶνε παρέλασις σκιῶν αἵτινες διέρχονται ὡς νυκτερίδες μεταξὺ ἡμέρας καὶ νυκτός ἵνα πέσωσιν ἄπικται, ἢ μὲν μετὰ τὴν δὲ, εἰς τὴν σκοτεινὴν, ἀόριστον, ἀβόλιστον ἐκείνην ἀβυσσον ἣτις καλεῖται ἄπειρον καὶ εἶνε ἡ μόνη ἐπιμόρφικα τοῦ σύμπαντος.

Ἄλλ' οὐχί, οὐχί, δὲν δύναμαι νὰ πιστεύσω πάντα ταῦτα. Τὰνθρώπινα κακὰ οὐδέποτε θὰ κατορθώσωσι νὰμυρώσωσιν ἐν τῇ ἐμῇ ψυχῇ τὰς θείας ἀληθείας. Ὡς δὲ διακρίνω τὸ ἀγαθὸν ἀπὸ τοῦ κακοῦ, οὕτω διακρίνω τὸν θάνατον ἀπὸ τῆς ἀθναστικῆς. Πιστεύω εἰς τὸν θεὸν καὶ εἰς θεορατικὴν ἐν κόσμῳ τινὶ βελτίονι. Ἀφίνω δ' ἐθῶ κάτω τὸ σῶμά μου ὡς πανοπιῶν καταπονοῦσάν με, ἵνα συνεχίσω τὴν ἀπέρχοντόν μου ἀνάδραση πρὸς τὰς ὑψηλὰς κορυφὰς τὰς περιαιγάζομενας ὑπὸ τοῦ αἰωνίου φωτός. Εἶνε μὲν ὁ θάνατος ἀληθής, ἀλλ' εἶνε καὶ ἡ ψυχὴ· κατὰ δὲ τῆς πραγματικότητος ἣτις θέλει νὰ με περικαλύψῃ ὑπὸ τὸν μολύβδινον αὐτῆς μανδύαν, ἔχω τὴν ιδέα, καὶ κατὰ τῆς μοιροπιτικῆς, ἣτις θέλει νὰ με δεσμεύσῃ διὰ τῶν ἀλύσεων τῆς, ἔχω τὴν ἰσχὺν τῆς ἐλευθερίας. Ἡ ἱστορία εἶνε ἀνάστασις. Εἶχον μὲν συγχώσει οἱ βάρβαροι τάρχαϊκ ἐλληνικὰ ἀγάλματα, ἀλλ' ἰδοὺ βλέπομεν αὐτὰ ζῶντα ἐν τινὶ κοιμητηρίῳ, γεννῶντα γενεὰς ὅλας ἀθναστικῶν καλλιτεχνῶν διὰ τοῦ ἀσπασμοῦ τῶν ψυχῶν αὐτῶν λιθίνων χειλέων. Ἡ Ἰταλία ἦτο νεκρά, ὡς ἡ Ἰουλιέττα, ἐκάστη δὲ γενεὰ κατέρριπτε δρᾶκα γῆς ἐπὶ τοῦ πτώματός τῆς καὶ προσέθετεν ἐν ἄνθος ἐπὶ τοῦ νεκρικοῦ αὐτῆς στεφάνου, καὶ ἡμεῖς ἡ Ἰταλία ἀνέστη· καὶ σήμερον μὲν αἱ τύρκοι ψάλλουσι τὸ Dies irae ἐπὶ τῶν πεδίων ἐφ' ὧν εἶνε διεσκαδασμένα τὰ μέλη τῆς Πολωνίας, ἀλλὰ θὰ ἴδωμεν ἐρχομένην τὴν ἀνθρωπότητα καὶ συλλέγουσαν τὰ ὀστέα ἥτινα ἐκσκαρίζουσι διὰ τῶν χαλυβδίνων

αὐτῶν ῥαμφῶν οἱ γῦπες τῆς Νεύας, τὴν δὲ Πολωνίαν ἀναγεννωμένην ὡς ἀγάλμα τῆς πίστεως φέρουσιν τὸν σταυρὸν ἐν χερσὶν ἐπὶ τῶν παλαιῶν αὐτῆς βωμῶν. Ἡσθάνθη ἡ πύκνότης ἐν τοῖς νεκροταφείοις τὴν πνοὴν τῆς ἀθναστικῆς, αἰσθάνομαι δ' αὐτὴν ἔτι μᾶλλον ἐν τῷ κοιμητηρίῳ τούτῳ τῆς Πίσας ἐν ᾧ ὑπερβλύζει ἡ ζωὴ καὶ ἐγκατοικοῦσι πλεῖστα ὄντα ἀθναστικὰ ἀποσταλάζοντα τὴν ἐμπνευσιν καὶ φέροντα τὴν ἀθναστικὴν, ὡς οἱ κορμοὶ τῶν γηραιῶν δρυῶν ἀποσταζέουσι μέλι ὅταν κατοικίζωσιν αὐτὰς τῶν μελισσῶν τὰ γένη.

Ἡ νύξ ἐπιπτεν ἐφ' ἡμᾶς ἀνεπίσθητος, ὁ δὲ νεκροθάπτης διέκοψε τὸ ἔργον τοῦ καὶ τὴν σκαφήν. Ὁ φύλαξ προσῆλθε καλῶν με νὰ ἐξέλθω· ἀλλ' ἐξητησάμην παρ' αὐτοῦ τὴν χάριν νὰ με ἀφήσῃ μίαν ἔτι ὥραν ἐν τῷ κόλπῳ τῆς νυκτός καὶ τῶν σκιῶν. Ἠλπίζον νὰ βυθισθῶ εἰς τὴν κατῆφειαν τοῦ ἀπείρου καὶ νὰ προλησμονήσω ἐμαυτὸν ἐν τῷ χώρῳ τούτῳ τῆς αἰωνίου σιγῆς καὶ ἀναπαύσεως ἐν ᾧ ἐγκοιμῶνται πολλὰ λησμονημένα γενεά. Ἐμεινα δὲ στηριζόμενος ἐπὶ τινος τάφου, κλίνων τὸ μέτωπόν ἐπὶ τὸ μάρμαρον μιᾶς τῶν θυρίδων καὶ προσηλόων τοὺς ὀρθοκλμούς ἐπὶ τὴν εἰκόνα τοῦ θανάτου καὶ τὰς τολμηρὰς παρυστάσεις τῆς δευτέρας παρουσίας, ἃς ἐφώτιζον αἱ τελευταῖαι τοῦ λυκόφωτος ἀκτίνες, καρδοκῶν τὰς μεγαλειτέρας ἀνίας ἃς ἐμελλε νὰ μοι ἐμπνεύσῃ τὸ νύκτιον σκότος. Ἄλλ' ἀντὶ τούτου δροσερὰ αὖρα προσπνεύσασα μ' ἀπέσπικτεν ἀπὸ τῶν στυγνῶν μου φαντασιῶν· τοῦ Μαρίου τῆνθη ἀνήγειρον τὰς στεφάνους τῶν τὰς τέως βεβαρημένων ὑπὸ τοῦ ἡλιακοῦ καύματος, ἄρωμα δὲ δξὺ, μεθυστικόν, ζωοπάρχορον διεχύθη εἰς τοὺς ἀέρας· αἱ πυγολαμπίδες ἤρξαντο κινούμεναι μεταξὺ τῶν σκιῶν τοῦ μοναστηρίου καὶ τῶν στοιχῶν τῶν τάφων ὡς ἀστέρες διαφτοντες, ἐν ᾧ ἡ πανσέληνος ὑψοῦτο ἐκ τοῦ ὀρίζοντος εἰς τὸν αἰθέρα, καλύπτουσα διὰ τῆς ἀργυρᾶς τῆς σκέπης τὸ μέτωπον τῶν ἐπιταφίων ἀγαλμάτων, ἀηδῶν δὲ τις, κρυπτομένη ἐν τῷ πυκνῷ φυλλώματι τῶν μελαινῶν κυπαρίσσω, ἔψαλλε τὸ ἐρωτικόν τῆς ἄτιμα ὡς κῶμον πρὸς τοὺς ἀποιχομένους καὶ δέησιν πρὸς τὸν θεόν.

ΤΟ ΠΑΓΩΤΟΝ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΙΣΣΗΣ *

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Ο ΚΥΡ ΝΩΕ

Κατὰ τὸν περελθόντα αἰῶνα ἡ κοινωνικὴ ζωολογία περήγηγε ζῶον τι οὐτινος τὸ εἶδος ἤθελεν ἐντελῶς λησμονηθῆ εἰδὸν δὲν ἐμνημονεύετο ὑπὸ τῆς κωμωδίας... τὸ ζῶον τοῦτο ἦτο ὁ ἐξ Ἀμερικῆς θεός.

Σήμερον οἱ θεοὶ κατκλείουσι πλείονα χρῆσιν ἢ κληρονομίας, δίδου-σιν εὐκολότερον συμβουλὰς ἢ χρήματα εἰς τοὺς ἀνεψίους τῶν ὁποίων καπνίζουσι τὰ σιγάρα καὶ ἐργολαβοῦσι τὰς ἐρωμένας· τρέφοντι δ' ἐκ τῆς τραπέζης αὐτῶν, καὶ πορίζονται χρήματα ἐκ τοῦ πουγγίου τῶν. Ἐκν ὁμοῦ δ' ἀγαμος θεὸς ἦνε φιλάργυρος, εἶνε ἀκόμη ἀγνωστος θεὸς ὁ ὑπομειδίων ἐν τῷ μέλλοντι, εὐτυχῆς τις ἐλπίς, ἐρωτύλον βλέμμα τοῦ πεπρωμένου· καὶ πολλὰ νεανικὰ σφάλματα διορθοῦνται, πολλὰ σχέδια ἀποκαλύπτονται πρὸ τοῦ φωτός τούτου τῆς μακρόθεν προσενεούσης τύχης.

Ὁ κύρ Νῶε, ὁ θεὸς τοῦ Βροῦτου, ὁμοιάζεν ὀλίγον ὅλους τοὺς θεῖους. Εἶγεν ἔλθει εἰς Νεάπολιν παῖς ἔτι μετὰ μιᾶς ἡμέρας ἐπὶ τῶν ὤμων καὶ ἐπιτιμῶν ὑπὸ τὸ πρόσημα τῆς μουσικῆς. Ἀφοῦ ἐπορίσθη χρήματά τινα ἐπέστρεψεν εἰς τὴν πατρίδα του ἵνα ἐπιδοθῆ εἰς τὸ ἐμπόριον τοῦ τυροῦ. Ὁ Θεὸς ἠνύνησε τοὺς πόθους καὶ τὴν εὐσέβειάν του· ὁ κύρ Νῶε ἀποκατέστη εἰς Νεάπολιν, ὅπου τὸν εὐρίσκομεν νεωκόρον εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ ἁγίου Ματθαίου.

Ὁ ἐφημέριος τῷ εἶχε περὶχωρήσει δύο μικρὰ δωμάτια εἰς τὸ ἑβδομὸν πάτωμα, ἅτινα ἔβλεπον ἐπὶ στενῆς τινος καὶ ῥυπαρῆς ἀτραποῦ.

Τῷ ἐφιλοδώρει ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν παλαιὸν τι ῥάστον καὶ τῷ ἐπλήρωσε δέκα τέσσαρες δραχμὰς κατὰ μῆνα. Ὁ ἐφημέριος ἦτο μεγαλόδωρος, διότι ὁ κύρ Νῶε ἐξέτέλει τὰς μικρὰς περὶ αὐτοῦ σεβασμιότητος.

Τὰ δύο δωμάτια ἐν οἷς κατῴκει ὁ νεωκόρος ἐστεροῦντο ἐπίπλων ἀλλ' ἦσαν πλήρη κανδηλῶν, εἰκόνων ἁγίων καὶ ἐντόμων· ὁ ἀήρ ὃν ἀνέπνεε τις ἐκεῖ ἐπροξένει νκυτίαν.

Ὁ νεωκόρος ἦτο μικρόσωμος, ἀλλ' ἡ φύσις τῷ εἶχε δαφιλεύσει δύο μεγαλοπρεπεῖς ὕδους ἐπὶ τῆς ῥάχως. Εἶχε τὴν κεφαλὴν βυθισμένην εἰς τὸν λαϊμόν, τὸν λαϊμόν εἰς τὸ στῆθος, τὸ στῆθος εἰς τὴν κοιλίαν, τὰ πάντα πίπτοντα ἐπὶ τῶν μηρῶν· οὗτοι δὲν διεκρίνοντο ἀπὸ τῶν κνημῶν, αἵτινες ἐχάνοντο ἐντὸς δύο παμμεγίστων ὑποδημάτων, τὰ ὁποῖα τῷ εἶχε

* Ἴδε προηγούμενον τεύχος σελ. 76.

προσφέρει ἱερεὺς τις ὅστις κατὰ τὸν χειμῶνα ἐφόρει πολιτικά. Ὁ κύρ Νῶε λοιπὸν ὁμοιάζε τηλεσκόπιον κεκλεισμένον. Ἐκτὸς δὲ τούτου ἦτο καὶ φαλακρός.

Ὁ κύρ Ζοῦγκος τῷ εἶχε γράψει περὶ τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ υἱοῦ του.

Καὶ πράγματι τέσσαρες ἡμέρας μετὰ τὴν ἀπὸ τοῦ Μολιτέρνου ἀναχώρησίν του ὁ Βροῦτος ἔφθασε πρὸς τῷ θεῷ του. Τὸ ἀμύξιον τὸ ὁποῖον τὸν εἶχε φέρει μέχρι τῆς θύρας εἶχε προκκλέσει εἰς τὰ περὶ αὐτοῦ ὅλους τοὺς γείτονας. Παρρηθὺς ἐκοινολογήθη ὅτι ἦτο ἀνεψιὸς τοῦ νεωκόρου, καὶ τινες ὑποχρεωτικαὶ γυναῖκες (ὡς εἶνε ἐν γένει αἱ Νεαπολίτιδες) ἔσπευσαν εἰς τὸ ἑβδομὸν πάτωμα ἵνα εἰδοποιήσωσι τὸν θεῖόν του.

Τοῦτο μακρὸν ὁ κύρ Νῶε διέκοψε τὴν ἐργασίαν του (ἐπλεξε κνημίδας) καὶ ἀνέβη ἐπὶ καθίσματος διὰ νὰ τεθῆ ἐν ἰσοσταθμίᾳ πρὸς τὸν Βροῦτον, οὐτινος ἡ κεφαλὴ ὑψοῦτο ἐξ ἰσοστάθμης ἀπὸ τοῦ ἐδάφους. Ὁ Βροῦτος ἀνεγνώρισεν αὐτὸν ἄνευ δυσκολίας, ἤνοιξε τοὺς βραχίονας καὶ τὸν ἐνηγκαλίσθη μετὰ τῆς ἰσχύος, ὥστε ὁ δυστυχῆς κύρ Νῶε ὀλίγον ἔλειψε νὰ πιγῆ.

Ὁ κύρ Ζοῦγκος εἶχε συμβουλεύσει τὸν υἱὸν του νὰ ἦνε ὁμιλητικὸς πρὸς τὸν θεῖον.

Ὁ Βροῦτος ἦτο πρόθυμος νὰ ἐπικαλέσθῃ τὰ φιλοφρονήσεις του, ἀλλ' ὁ κύρ Νῶε τὸν ἐθεώρει διὰ πεφοβισμένων ὀφθαλμῶν, καὶ διὰ νευμάτων τὸν περὶ αὐτοῦ νὰ ἡσυχάσῃ· περὶ αὐτοῦ ἀπὸ κεφαλῆς μέχρι ποδῶν ἐψιθύρισε στρωμάτωμα· «ἀπαράλλακτος μὲ τὸν πετῆρα του, ζῶον».

— Ναι φίλτατε θεῖε, εἶπεν ὁ Βροῦτος εἰμὶ τῆς αὐτῆς αἰκογενεῖας, — ζῶον.

Ὁ κύρ Ζοῦγκος εἶχε περὶ αὐτοῦ εἰς τὸν Βροῦτον νὰ μὴ ψευθῆ ποτὲ καὶ νὰ μὴ ἀντιλέγῃ εἰς τὸν θεῖον.

— Οἱ γονεῖς σου εἶνε καλὰ;

— Πάντοτε οἱ αὐτοὶ θεῖέ μου· ὁ μὲν πετῆρ μου κουρεύει, φλεβοτομεῖ μετὰ δίδων νέα εἰς τὸ χωρίον, ἡ δὲ μήτηρ μου ἀνιμικσᾷ δέκα λεπτῶν καθ' ἡμέραν μετρίχην, καὶ χίλια Πάτερ ἡμῶν διὰ τὴν σωτηρίαν τῶν ἀμαρτωλῶν.

— Οἱ καλοὶ μου φίλοι τοῦ Μολιτέρνου μὲ ἐνθυμοῦνται ἀκόμη; τί λέγουσι περὶ ἐμοῦ;

— Οἱ μὲν ὅτι εἶπες ἀμυθῆς εἰς τὸ τετραγώνον, ἀλλοὶ ὅτι εἶπες ἀμύμητος κωδονακρούστης, ὁ πετῆρ μου ὅτι εἶπες φιλάργυρος, ἡ δὲ μήτηρ μου σὰς θεωρεῖ ἄγιαν. Ἐγὼ δὲ θὰ σὰς εἶπω τὴν γνώμην μου, ἀμὰ γνωρισθῶμεν καλλίτερα.

— Αὐθάρδη! εἶπεν ὁ νεωκόρος, καὶ παρετήρησε μετὰ προσοχῆς τὸν νεανίαν· ἤξεύρεις, ἀνεψιέ μου, ὅτι μ' ἀρέσκεις;

— Ἀφήσατε πρῶτον νὰ δειπνήσωμεν, καὶ βλέπετε, εἶπεν ὁ Βροῦτος.

Τοῦτο δὲν ἠὲ χαρίστησε βεβίως τὸν κύρ Νῶε καὶ δὲν κατόρθωσε νὰ

τὸ ἀποκρύψῃ. "Ολοι οἱ ἐπικριῶνται ἀνεψιοὶ εἶνε ὅμοιοι, εἶπεν· ἔχουσι καλὰς διαθέσεις, καὶ σφοδρὰν πεῖναν. Εἶνε ἀληθές ὅτι αἱ καλὰι διαθέσεις παρέρχονται ἀλλ' ἢ πεῖνα μένει.

— Δὲν βλέπω νὰ ἔχῃς κιθῶντικα μὲζ' σου, εἶπεν. "Ἐχεις ἐνδύματτα ;

— Οἱ γονεῖ, μου μισοῦσι τὸν πληθυντικὸν ἀριθμὸν,

— Χρήματτα δέ ;

— Διαψεύδω διαρρήδην τοὺς φιλοσόφους ὑποστηρίζοντας ὅτι ἡ φύσις ἀποστρέφεται τὸ κενόν.

— "Ἐχεις τούλάχιστον βιβλία ;

— Τίποτε, θεῖε· ἀλλ' εἶνε καὶ περιττὸν νὰ κάμητε κατὰλογον. Καθὼς μὲ βλέπετε, ἀντιπροσωπεύω δλόκληρον τὴν οἰκογένειάν μου· ἔχω τὴν μὲν καρδίαν πλήρη ἐλπίδων, τὴν δὲ κεφαλήν σχεδίων, καὶ τὸν στόμαχον πείνης.

Καὶ ἐνῶ ὁ θεῖος ἐσκέπτετο, ἤρχισε νὰ ἄδῃ.

"Ἐχω . . . ἀέρα 'στὸ πουγγί μου !

Μὰ, αὐτὸ δὲν μοῦ στοιχίζει

"Ολη ἡ γῆ εἶνε δική μου,

Κ' ἡ καρδιά μου πάντα ἐλπίζει.

— Εἶσαι καὶ ποιητής ; εἶπεν ὁ κύρ Νῶε ἀναττενάζων.

Ἐνῶ ὁ νεωκόρος ἐφρόντιζε διὰ τὸ δεῖπνον, ὁ Βροῦτος ὑπῆγε πρὸς τὸ παρὰθύρον διὰ ν' ἀναπνεύσῃ καὶ θεωῶρει τὸν οὐρανόν. Φιχιδρὸς καγχασμὸς, προσερχόμενος ἐκ τοῦ ἀπέναντι παρὰθύρου τὸν ἔφερε πάλιν εἰς τὴν γῆν. Ὁ Βροῦτος εἶδεν, ἠρθρίκισε καὶ ἔτεινε τὴν κεφαλήν διὰ νὰ ἴδῃ καλλίτερον. Ὁ γέλως ἐξηκολούθει ἠχηρῶς καὶ νεανική τις φωνὴ ἠκούσθη λέγουσα :

— Τώρα ἦλθεν ἀπὸ τὴν Καλαβρίαν νὰ, ὅτι ἦλθε.

— Ἀρχίσταμεν ! εἶπεν ὁ κύρ Νῶε καὶ πλησιάζας τὸν ἀνεψιὸν του τὸν ἔσυρεν ἐκ τοῦ παρὰθύρου καὶ τὸ ἔκλεισεν,

Ὁ Βροῦτος ἦτο τεταραγμένος καὶ σκεπτικὸς

Τὴν ἐπύριον ὁ κύρ Νῶε ἐφρόντισε νὰ τὸν ἐνδύσῃ, διότι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ τὸν στείλῃ εἰς τὸ σχολεῖον ἢ ἀλλαχοῦ μὲ τὴν ἐνδυμασίαν ἣν εἶχε φέρει ἐκ τοῦ Μολιτέρνου. Τὸν ὠδήγησε λοιπὸν εἰς τινὰ Ἑβραῖον μεταπράτην, ὅστις τὸν ὑπερέτησεν ὡς φίλος, δηλαδὴ ἀκριβὰ καὶ κακὰ. Ὁ τίμιος Ἑβραῖος ἔδωκεν εἰς τὸν Βροῦτον ἕνα παλαιὸν ἐπενδύτην, ὅστις εἶχε χρησιμεύσει ποτὲ ὡς ἐπίσημος στολὴ εἰς κλητῆρα ἀλλάσσοντα συχνότερον τὰς συζύγους του ἢ τὰ φορέματά του. Προσέθηκε περιστήθιον οὐτινος τὸ ὕφασμα ἀφοῦ εἶχε διακλάμψει ἄλλοτε ὡς ἐορτάσιμον φόρεμα μιᾶς χαρτυρίας, καὶ κοσμήσει μετέπειτα τὸ κάθισμα ἐνὸς κυμβαλισταῦ, ἐπέπρωτο νὰ διακριθῇ ἐπὶ τοῦ στήθους τοῦ νέου ἐπαρχιάτου. Αἱ περισκελίδες, τὰ ὑποδήματα, τὰ πάντα ἐν ἐνὶ λόγῳ εἶχον τὴν γενεαλογίαν καὶ ἱστορίαν των.

Ὁ Βροῦτος ὁμως ἐνεδύθη αὐτὰ χωρὶς νὰ ἐπιδείξῃ τινὰ δυταρέσκειν. Ὁ δὲ κύρ Νῶε, βλέπων αὐτὸν ἐστολισμένον εἶπε μετὰ εὐχρηστικῆς εἰς τὴν γηρικὴν ὑπηρέτριάν του — « Πῶς σοὶ φαίνεται. Κελώνη, ὁ ἀνεψιός μου ; »

Ὁ Βροῦτος εἰσήρχετο εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦ βίου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Ο ΦΟΙΤΗΤΗΣ.

Δὲν θὰ περιγράψωμεν λεπτομερῶς τὰ τοῦ πανεπιστημιακοῦ βίου τοῦ Βροῦτου. Ἐγοφῆσαν τότε πολλὰ περὶ τῶν φοιτητῶν ἀρ' ἧς ὁ Κλέν καὶ ὁ "Ἀβελ ἐφοίτων εἰς τὸ σχολεῖον, ὥστε ἀποδοκίμει ἤδη περιττὸν νὰ ποιῶμεν τὸ θέμα τοῦτο.

Κατὰ τὰς ἡμέρας, μέχρι τῶν ὁποίων ἀνατρέχομεν, ὁ βίος τοῦ ἐν Νεαπόλει φοιτητοῦ ἦτο ἀθλιέστατος. Διατελῶν ὑπὸ αὐστηρὰν ἐκκλησιαστικὴν καὶ ἀστυνομικὴν ἐποπτεῖαν, ἐπιτηρούμενος ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως καὶ ἐξαναγκασζόμενος νὰ συχναίῃ εἰς τὴν λειτουργίαν καὶ τὴν ἐξομολόγησιν ὑπὸ τῶν χωροφυλάκων . . . ἰδοὺ τί ἦτο τότε ὁ Νεαπολίτης φοιτητής.

Οὐδεὶς, ἄλλως τε, ἐφρόντιζεν ἂν ἐμελέτα ἢ ὄχι· καὶ ἐὰν ἐμελέτα, ἦτο σημεῖον ὅτι ἤθελε νὰ μάθῃ καὶ ὅτι προσεπάθει νὰ ἐννοήσῃ. Λοιπὸν ἦτο ἐπικίνδυνον ὃν διὰ τὴν κυβερνήσιν· ἐν μόνον βῆμα χωρίζει τὸ ἐννοεῖν ἀπὸ τὸ μισεῖν τὸν δεσποτισμὸν. Τὸ διακρίνον τὸν εὐπειθῆ ὑπήκοον ὑπῆρξε πανταχοῦ καὶ πάντοτε ἀμάθεια ὑποκριτικὴ, ὡς ἡ τῶν καλογῆρων.

Τὸ ἀστυνομικὸν ἔγγραφο τῆς ἐν Νεαπόλει διαμονῆς, ἢ ἀπόδειξις τῆς τακτικῆς φοιτήσεως εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὸ ἐξομολογητήριον, αἱ πληροφοροφῶριαι ἅς ὁ διευθυντὴς τῆς ἀστυνομίας ἐζήτει συχνάκις ἀπὸ τοὺς καθηγητὰς, ἦσαν τόσοι δεσμοὶ (χωρὶς νὰ συμπεριλάβωμεν τοὺς κατασκόπους) οἵτινες ἐκράτουν τὸν φοιτητὴν ἐντὸς σκοτεινοῦ δωματίου, ἐν ᾧ οὐδεμίαν ἀπέπνεε πνοὴ ἐλευθερίας, πατρίδος, τιμῆς, ἐγωϊσμοῦ.

Ὁ ἥλιος τῆς Νεαπόλεως ἐπέχεε σκότῃ, ὁ οὐρανὸς αὐτῆς ἀποκτήνωσιν καὶ χαμέρπεικν. Τὰ ὄρια τοῦ βασιλείου ὁμοιάζον σιδηροῦν κλωθὸν, ἐντὸς τοῦ ὁποίου διεπληκτίζοντο ὀκτὼ ἑκατομμύρια ψυχῶν σεσηπυῶν.

Ἡ μὲν θρησκεία ἦτο ἡ νάρκη τῆς πολιτικῆς, ἡ δὲ πολιτικὴ ὁ φυσικὴ βόξ τῆς θρησκείας, καὶ μεταξὺ τῶν δύο τούτων ἀνηλεῶν τυράννων ὁ φοιτητὴς ἐμακραίνετο, ἡ δὲ ψυχὴ του ἀπεβλακκοῦτο.

Αἱ πρῶται ἐντυπώσεις τοῦ Βροῦτου, ἕνα ἀπεκδυθέντος πρὸ τούτου τοῦ βίου ὑπῆρξαν τρομεραὶ. Ἀπὸ τῆς ἀκηδεῖας τῶν γονέων καὶ τοῦ διδασκάλου, μετέπεσεν εἰς τὴν πανούργον ἐποπτεῖαν τοῦ ἱερέως καὶ τοῦ κατα-

σκόπου, ἀπὸ τὸν Βολτχέρν εἰς τοὺς Ἰησοῦίτας, ἀπὸ τοῦ πατριαρχικοῦ καὶ ἀφελούς βίου τοῦ χωρίου του, εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ Νεαπολιτικοῦ πολιτισμοῦ, εἰς τοὺς χλευαστικούς σαρκασμούς τῶν συμφοιτητῶν του. Τὰ πάντα τὸν ἠνώχλουν κατ' ἀρχάς. Ἦτο ὡς ἄνθρωπος κομώμενος γυμνὸς ἐπὶ ἀκνωθῶν. Συνεκρούσθη λοιπὸν μετὰ τὴν ἀστυνομίαν, μετὰ τὸν ἀρχιερέα, μετὰ τὸν κύρ Νῶε, μετὰ τὴν Χελώνην· ἐκινδύνευσε δις ἢ τρίς νὰ καταπατηθῆ ὑπὸ τῶν ἀμαξῶν, ἐλησμόνησε νὰ χαιρετήσῃ, τὸν βασιλέα διαβαίνοντα, διέκοπτε τοὺς καθηγητὰς κατὰ τὰς παραδόσεις των· ἦτο φυτὸν μὴ δυνάμενον νὰ ἐγκλιμακτισθῆ ἐν μεγαλοπύλει.

Ὁ ἐφημέριος τοῦ θεῖου του, τὸν εἶχε συστήσει εἰς τὸν καθηγητὴν Κοζεντίνην βαθὺν καὶ ἐπίμονον παρατηρητὴν, ὅστις, θέλων νὰ ἐμβαθύνῃ πολὺ εἰς τὰς αἰτίας τῶν πραγμάτων, κατέληξεν εἰς τὸ μηδέν. Καὶ εἰς τὰ μαθήματά του, ἀφοῦ ἐξηρέυνα διὰ θαυμασίου διαλεκτικῆς πάντα τὰ γεγονότα, ὅλας τὰς δοξασίας, πάσας τὰς ἀρχάς, κατέληγε πάντοτε εἰς τὴν ἀμφιβολίαν καὶ ἀρνησιν.

Τοῦτο ἐφόβισε τὸν Βροῦτον. Κάλλιον νὰ μὴ μελετᾷ τις διόλου, ἔλεγεν, ἢ νὰ μελετᾷ ὅπως καταλήξῃ εἰς τὸ «ἐν οἶδα ὅτι οὐδὲν οἶδα». Τὸ ὠρισμένον εἶνε μᾶλλον ἄγνωστον καὶ δυσερύνητον τοῦ ἀορίστου.

Καίτοι ἀπογοητευμένος ὁ Βροῦτος ἐξηκολούθησεν οὐχ ἤττον φοιτῶν εἰς τὴν παράδοσιν τοῦ ἐνδόξου καθηγητοῦ. Καὶ μάλιστα καὶ ὦρα τῶν εὐγλωττων τούτων παραδόσεων ἦσαν δι' αὐτὸν ὦρα γοητείας.

Μετ' ἡμέρας ἐπιστρέφων οἴκαδε, ἔλαθε παρὰ τῆς Χελώνης ἐπιστολὴν ἐκ Μολιτέρνου προερχομένην. Ὁ λοχίας τὰκαμε θάλασσα τῷ ἔργῳ τὰς ἐξῆς μυστηριώδεις γραμμάς.

Ἀγαπητέ Βροῦτε,

Ἐὰν ἐν τῷ μέσῳ τῶν διασκεδάσεων τῆς Βαδουλῶνος ταύτης ἐνθυμῆσαι ἐνόησε τὸν «πτωχὸν σου διδάσκαλον, ὅστις τοσάκις σὲ ἔδερνε εὐχαρίστως, κάμε του μίαν μικρὰν ὀχάριον. Ἰπάγε εἰς τὴν ὁδὸν τοῦ Ἡλίου ζήτησε τὸν ἀριθμὸν 28, ἀνάβα εἰς τὸ τέταρτον πάτωμα καὶ εὗρε τὴν Ἰωσηφίναν Τρυγόνια εἰς τὴν ἀριστερὰν θύραν. Ἐὰν τῆ εἴπῃς ὅτι σὲ στέλλω ἐγὼ τὴν ἀφῆκα ἐκεῖ ὅταν ἀνεχώρησα ἐκ Νεαπόλεως τῷ 1814 διὰ τὸν πόλεμον. Ἐὰ μοὶ γράψῃς τὰ πάντα. Ἡ ἔρημος, ἣτις ἐπὶ εἴκοσιν ἔτη ἀπλοῦται περὶ ἐμέ, δὲν ἔφθασε μέχρι τῆς ψυχῆς μου. Ἐρώτησε, εὗρε, δημιούργησε τέλος τὴν Ἰωσηφίναν.

Ἦτο ἐκεῖ τῷ 1814, ἐνόησες; Πήγαίνε, παιδί μου, καὶ γράψον μοι μακρὰν ἐπιστολὴν. Ἔσο τίμιος, μελέτα καὶ ἀγάπα, τὸν γηραιὸν διδάσκαλόν σου

Πέτρον Κολίνην».

Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἐξέπληξε τὸν Βροῦτον, ὅστις δὲν ἐνόησε τίποτε. Ὁ λοχίας εἶχε γράψῃ τοῦλάχιστον ἑκατὸν ὁμοίας ἐπιστολάς ἀπευθυνομένας εἰς τὸν ἀριθμὸν 28 τῆς ὁδοῦ τοῦ Ἡλίου, εἰς τοὺς φίλους του, εἰς τοὺς συμ-

πατριώτας του. Εἶχε δώσει ὁμοίαν ἐντολὴν εἰς ἑκατὸν συμπατριώτας ἀπερχομένους εἰς Νεάπολιν. Πάντες τῷ εἶχον δώσει τὴν αὐτὴν ἀπάντησιν, ἀλλ' ὁ λοχίας δὲν ἤθελε νὰ πεισθῆ. Εἴκοσιν ἔτη δι' αὐτὸν ἦσαν μία στιγμὴ. Ὁ βίος του συνεκεντροῦτο εἰς τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Αὐτὸς ὅστις ἐπὶ δεκαπέντε ὁλόκληρα ἔτη, εἶχε περιέλθει τὴν Εὐρώπην ὅλην, πᾶρστη εἰς τοσαύτας μάχας, διήλθε τόσας περιπετείας, τόσους ἔρωτας, τόσας νύκτας, ὑπὸ τὸ πῦρ τῶν τηλεβόλων, ὑπὸ τὸν παγετὸν τῆς Ρωσσίας, ὁ ἄνθρωπος οὗτος δὲν ἐνεθυμῆτο παρὰ μίαν μόνην ὥραν τοῦ βίου του καὶ διὰ μόνην τὴν ὥραν ἐκείνην ἔζη ὡς ἐὰν ἡ ὥρα ἐκείνη ἦτο χθές.

— Διάβολε, διάβολε, εἶπεν ὁ Βροῦτος, ὁ λοχίας μου νεανίζει. Ψάρευε τὰς παλαιὰς γνωριμίας τοῦ 1814. Τὸ χρονόμετράν του πηγαίνει πολὺ ὀπίσω.

Κατεβρόχθισε βικίως τὰ φασόλια του χωρὶς καὶ νὰ ἐκβάλλῃ τὸν πῖλόν του καὶ ἔτρεξεν εἰς τὴν ὁδὸν τοῦ Ἡλίου.

Εἰς τὴν αὐλὴν δὲν ὑπῆρχε θυρωρός. Οἱ Παρίσιοι δὲν εἶχον προσφέρει ἀκόμη εἰς τὴν Νεάπολιν τὸ δῶρον τοῦτο. Ὁ Βροῦτος ἀνέβη εἰς τὸ τέταρτον πάτωμα καὶ ἐκτύπησεν εἰς τὴν ἀριστερὰν θύραν τῆς σκοτεινῆς καὶ ἀκαθάρτου οἰκίας. Ἡ θύρα ἦτο ἡμίκλειστος. Οὐδεμίαν ἀπάντησιν. Ἐκρούσε πάλιν. Ἡ σιωπὴ ἐξηκολούθει· εἰσῆλθε.

Τὸ παράδοξον δωμάτιον, εἰς τὸ ὁποῖον εὐρέθη, ἦτο κενὸν κατ' ἐκείνην τὴν στιγμὴν, ἀλλ' ἔβλεπέ τις ὅτι ἦτο κατωκημένον. Μία χύτρα ἔβραζεν εἰς τὴν ἐστίαν, ἀσφαλὲς σημεῖον ὅτι ὁ οἰκοκύριος εἶχε διακοπῆ ἐνῶ ἠτοίμαζε τὸ δεῖπνόν του, καὶ ὅτι ἤθελεν ἐντὸς ὀλίγου ἐπιστρέψει. Ὁ Βροῦτος ἐκάθησε καὶ ἐθεώρησε τὰ παράδοξα ἐπιπλα τοῦ δωματίου. Εἰς τὴν μίαν πλευρὰν ὑπῆρχεν εἶδος τι σκηνῆς ἐκ φαιοῦ λινοῦ· εἰς τὴν ἄλλην στρώμα τι ἐρριμμένον χαμαὶ ἄνευ σινδόνος· πλησίον τοῦ παραθύρου ἐν τραπέζιον πλήρες ἀκαθαρσίας καὶ δύο ἢ τρία καθίσματα ἀχύρινα τῶν ὁποίων κατ' ἐλάχιστον ἔλειπεν ἀνά εἰς ποῦς. Εἰς τὸν ἀπέναντι τοῖχον ἐστηρίζετο ἐρμαῖριον πλήρες τεμαχίων ὑφάσματος παντὸς χρώματος καὶ εἶδους, ἀπὸ τὸ κοινὸν λινὸν μέχρι τοῦ χρυσοῦφάντου βελούδου. Πέριξ τοῦ δωματίου, κατατεταγμέναι κατὰ σειρὰς ἐκρέμαντο δύο ἢ τρεῖς ἑκατοστῦες κουκλῶν παντὸς μεγέθους καὶ σχήματος. Ὅλα τὰ πρόσωπα τῆς ἀνθρωπίνης κωμῆδίας παρίσταντο ἐκεῖ, ὁ Παλιάτσος καὶ ὁ Ναπολέων, ἡ Παναγία καὶ ὁ διάβολος, ὁ μεγιστάν καὶ ὁ κλέπτης, ὁ στρατιώτης καὶ ὁ Ἰησοῦίτης.

Ὁ Βροῦτος ἐθεώρει ἐκπληκτος τὴν φασμαγορίαν ταύτην, ὅτε εἰσῆλθεν ὁ κάτοικος τοῦ δωματίου ἐκείνου, κομίζων πινάκιον ὀσπρίων· χωρὶς δὲ νὰ εἴπῃ λέξιν τιὰ πρὸς τὸν Βροῦτον, ἔτρεξε πρὸς τὸ τηγάνιον τοῦ ὁποίου τὸ ὕδωρ ἐχύνετο βράζον. Ὁ Βροῦτος συγκεχυμένος, ἀφηρημένος καὶ ὠθούμενος ὑπὸ τῆς ἀνάγκης νὰ εἴπῃ τι, ἠρώτησεν·

— Εἶσθε σεῖς ἡ κυρία Ἰωσηφίνα Τρυγόνια;

Ὁ ἄνθρωπος ὁ οὕτως ἐρωτηθεὶς ἔστρεψε ζωηρῶς τὴν κεφαλὴν, παρετήρησεν ἀτάραχος τὸν νέον καὶ ἀπήντησε σοβαρότατα.

— Ἐγὼ εἶμι μάλιστα.

Ὁ Βροῦτος, ἀφυπνισθεὶς ἀπὸ τὴν ἐμπικτικὴν τὴν ἀπάντησιν, παρετήρησεν ὅτι ὁ συνομιλῶν μετ' αὐτοῦ ἦτο γερόντιον πενήτηντα περίπου ἔτων, ἰσχνόν, ὠχρόν, μὲ ὑπερμεγέθη κεφαλὴν καὶ τρίχας λευκὰς καὶ ἀτάκτους, μὲ ἐπενδύτην ἀγνώστου χρώματος τρυπημένον εἰς τοὺς ἀγκῶνας, ἐρυθρὸν περιλαίμιον καὶ ὀφθαλμοὺς φωτοβόλους.

— Συγχωρήσατέ μοι εἶπεν ἐπὶ τέλους ὁ Βροῦτος ἐρυθριῶν. Ἦμην ἀφηρημένος. Ἦλθον διὰ νὰ σὰς ζητήσω πληροφορίας περὶ τῆς Ἰωσηφίνας.

— Ἐὰν ἐπιθυμεῖτε τὴν αὐτοκράτειραν Ἰωσηφίναν, τὴν σύζυγον τοῦ Ναπολέοντος, σὰς τὴν παρουσιάσω ἀμέσως· ἄλλην δὲν γνωρίζω, παιδί μου.

— Αὐτὴ τὴν ὀνομαζομένην ζητῶ, εἶπεν ὁ Βροῦτος, κατὰ τὸ δωμάτιον τοῦτο κατὰ τὸ 1814.

— Ἐὰν δὲν ἔχετε νεωτέρως εἰδήσεις, φίλε μου, σὰς συμβουλεύω ν' ἀπευθυνθῆτε εἰς τὸν διάβολον, ἢ εἰς τὴν ἀστυνομίαν.

— Εἰς τὸν διάβολον καὶ, ἂν μοι δίδετε τὴν διεύθυνσίν του, ἀλλ' εἰς τὴν ἀστυνομίαν ὄχι.

— Χὰ, χὰ, φαίνεται ὅτι δὲν ἔχετε καλὰς σχέσεις μὲ τὴν ἀστυνομίαν ἀλλὰ δὲν πειράζει, ἄς ὀμιλήσωμεν περὶ τῆς Ἰωσηφίνας τοῦ 1814. Ὀμιλεῖτε σοβαρὰ, παιδί μου;

— Ἀναγνώσατε τὴν ἐπιστολὴν ταύτην, ἀπήντησεν ὁ Βροῦτος, ἐγχειρίζων αὐτῇ τὴν ἐπιστολὴν τοῦ λοχίου.

Ὁ κύριος Γαβριὴλ προσήλωσε τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐπὶ τοῦ Βροῦτου ὡσεὶ προσβεβλημένος—δὲν ἐγνώριζε νὰ ἀναγνώσκη—καὶ ἀπήντησεν.

— Ἀργότερα, δὲν εἶνε ἀνάγκη ν' ἀναγνώσῃ τὴν ἐπιστολὴν. Ἐπιτρέψατέ μοι πρὸ πάντων νὰ σὰς εἶπω ὅτι κατοικῶ τὸ δωμάτιον τοῦτο πρὸ ἐννέα ἢ δέκα ἔτων, καὶ ὅτι πρὸ ἐμοῦ εἶχεν αὐτὸ Σικελὸς φοιτητὴς ὅστις ἐπανῆλθεν εἰς τὴν πατρίδα του. Ἀπὸ τὸ ὑπόγειον μέχρι τοῦ τελευταίου πετώματος οἱ κάτοικοι ἠλλάξαν τοῦλάχιστον ἐξάκις ἀπὸ τοῦ 1814, καὶ οἱ παλαιότεροι χρονολογοῦνται μόλις ἀπὸ τριῶν ἔτων. Ἐὰν ἐπιθυμεῖτε πληροφορίας περὶ τῆς κυρίας ταύτης δὲν θὰ τὰς λάβητε ἐδῶ, πιστεύσατέ μοι. Ἐὰν θέλετε ὅμως, ἐρωτᾶτε τὴν

— Περιττὸν, ἀπὸ σεῖς δὲν ἠξεύρετε τίποτε. Ἐὰν ἤθελον ὅμως πολὺ εὐχαριστημένος εἶναι ἡδυνάμην νὰ κάμω τὴν μικρὰν ταύτην χάριν εἰς τὸν διδάσκαλόν μου.

— Ἀλλὰ περὶ τίνος πρόκειται, ἐπὶ τέλους; ἠρώτησεν ὁ κύριος Γαβριὴλ.

— ἠξεύρω ὅσα καὶ σεῖς. Πιθανῶς περὶ μιᾶς γυναικὸς τὴν ὀνομαζομένην ὀλοχίνας ἠγάπη κατὰ τὸ 1814 καὶ ἐνθυμεῖται ἀκόμη, καλῶς φαίνεται.

— Μὲ αὐτὰς τὰς πληροφορίας, παιδί μου, δὲν θὰ εὐρωμεν τέλος, οὔτε

σεῖς οὔτ' ἐγὼ, οὔτε ὁ δήμαρχος, οὔτε ὁ ἐφημέριος, καὶ ἴσως οὔτε ἡ ἀστυνομία.

— Ἰωσηφίνα; Ἰωσηφίνας εὐρίσκονται πολλὰ καὶ πικρὰ. Τρυγόνες; Τρυγόνες καὶ τρυγονάκια πετοῦν εἰς ὅλα τὰ δάκη. Εὐρὲ τὸν φύλλον ὅστις σὲ ἐδάγκασε προχθές. Καὶ ἔπειτα ἀπαιτεῖται καιρὸς, ὑπομονή, χρήματα, καὶ ἐπιμονή. 1814; Διάβολε! Ἐὰν ἀπέθανε τετράκις τοῦλάχιστον ἢ κυρία Λοχίου, ἢ θὰ ἔγεινε κυρία τυχματάρχου.

— Ἀδύνατον, εἶπεν ὁ Βροῦτος κατηφής.

— Μοῦ ἔρχεται μία ἰδέα, ἀνέκραξεν ὁ κύριος Γαβριὴλ κτυπῶν τὸ μέτωπόν του καὶ περατηρῶν μετὰ προσοχῆς νευρόσπαστά τινα κρεμάμενα ἐπὶ τοῦ τοίχου. Πῶς ὀνομάζεται ὁ Λοχίας σὰς;

— Τάκαμε θάλασσα.

— Ὁραϊότατα! λαμπρά! Στοιχηματίζω ὅτι ἐπολέμησεν εἰς τὴν Ῥωσίαν μὲ τὸν πρίγκηπα Εὐγένειον καὶ τὸν Μουρά.

— Ἦτο εἰς τὴν Ῥωσίαν, παρευρέθη εἰς τὸ Βατερλώ. Ἀπόλεσε μίαν χεῖρα καὶ μίαν κνήμην, ἀλλὰ δὲν ἠξεύρω τίποτε περὶ τοῦ πρίγκηπος Εὐγενείου οὔτε περὶ τοῦ Μουρά. Ὁ Λοχίας οὐδέποτε ὀμιλεῖ περὶ ἑαυτοῦ καὶ τῶν ἀναμνήσεών του.

— Ὁραία, ὠραία! Τί συγκίνησις, τί κόσμος, τί χειροκροτήματα. Νὰ ὑπάγῃ εἰς τὸν πόλεμον διὰ τὴν πατρίδα του, ἀφίπων τὴν γυναῖκα καὶ τὴν κόρην του, καὶ μετὰ τὸν πόλεμον νὰ εὕρῃ τὴν γυναῖκα ἀποθανοῦσαν ἀπὸ τὴν πείναν καὶ τὴν κόρην ἀπατηθεῖσαν. Ζητεῖ ἀπὸ τὸν ἀπαταιῶνα νὰ τὴν νυμφευθῇ. Ἀδύνατον, αὐτὸς εἶνε πλούσιος καὶ εὐγενής, αὐτὴ ὠραία καὶ τίποτε ἄλλο. . . . Προσκαλεῖ τὸν φαῦλον αὐτὸν εἰς μονομαχίαν. . . . Ὁραϊότατα. Ἡ ἀστυνομία φυλακίζει τὸν πατέρα καὶ δίδει εἰς τὴν κόρην ἓν δίπλωμα. . . .

— Μὰ σεῖς ἀεροβατεῖτε, κύριέ μου, οὐδὲν τοιοῦτον συμβαίνει, ἀπολύτως τίποτε.

— Σιωπὴ, σιωπὴ, ἐξηκολούθησεν ὁ κύριος Γαβριὴλ, δὲν ἐννοεῖτε ὅτι μὲ ἓν τοιοῦτον δράμα θὰ κάμω τέσσαρας παραστάσεις τὴν ἡμέραν· ὅτι θὰ γείνω πλούσιος, ὅτι ὅλη ἡ Νεάπολις θὰ θελήσῃ νὰ ἰδῇ τὸν Λοχίαν τάκαμε θάλασσα; Ὅτι ὅλοι θὰ κατακραθῶσι τὸν μακρήσιον Φλορίντον; Οὕτω πῶς θὰ ὀνομάσω τὸν ἀπαταιῶνα τῆς Ἰωσηφίνας. Λαμπρότατον, παιδί μου, σὰς εὐχαριστῶ, σὰς εὐχαριστῶ. Ἐὰν ἔχητε ἐλευθέρην τὴν εἰσοδὸν εἰς τὸ θεατρὸν μου καὶ εἰς τὰς πρώτας θέσεις μάλιστα.

Ὁ Βροῦτος ἐκπληκτος οὐδὲν ἐννοεῖ καὶ ὑπελάμβανε ταῦτα ὡς ὄνειρον.

— Μὲ συγχωρεῖτε, κύριέ μου, εἶπε. Ποῖος εἴσθε σεῖς ὅστις μοῦ ἀρπάζετε τὸν λοχίαν καὶ τὴν κόρην του διὰ νὰ κάμητε δὲν ἠξεύρω τί; Σὰς ἀπαγορεύω νὰ ἐγγίσθητε τὸν λοχίαν μου, ἄλλως θὰ τελειώσωμεν κακὰ.

Ὁ κύριος Γαβριὴλ ἤρχισε νὰ γελά καὶ ἀπήντησεν. Ἠσυχάσατε, παιδί μου,

ἐγὼ εἶμαι ὁ κύριος Γαβριήλ. Πᾶσα ἡ Νεάπολις γνωρίζει τὸν δὸν Γαβριήλ τὸν διευθυντὴν τοῦ θεάτρου τῆς Δόνας Πέππας. Ἰστοιχηματίζω ὅτι μὲ ἠκούσατε πολλάκις εἰς τὸν Μῶλον, εἰς τὸ κινητὸν θεάτρον μου τῶν νευροσπαστων, ὅτι ἐγελάσατε πολλάκις διὰ τὰ ἀστεῖά μου, καὶ ὅτι ποτὲ δὲν μοῦ ἐδώσατε πεντάρχ. Ἀλλὰ δὲν πειράζει, ἀφήσατέ με ἤσυχον τώρα ἐμπιστευθῆτέ μου τὸν λοχίαν σας, καὶ σὰς ὑπόσχομαι ὅτι θὰ προσπαθῶ νὰ εὕρω τὰ ἔχνη τῆς Ἰωσηφίνης σας· δυστυχῶς ἔχω πολλοὺς λογαριασμοὺς μὲ τὴν ἀστυνομίαν, ἐνεκα τοῦ ἐπαγγέλματός μου. Γνωρίζω ὅλους τοὺς ὑπαστυνόμους καὶ θὰ πληροπορηθῶ περὶ τῆς ἡρωίδος μας. Δώσατέ μου ὅμως ἀκριβεστέρως πληροφορίας. Γράψατε εἰς τὸν λοχίαν σας, καὶ φέρατέ μοι τὴν ἀπάντησίν του.

Ἡ σύμβουσις αὕτη ἤρσεν εἰς τὸν Βρούτον.

— Καλὰ, εἶπε, θὰ ἐπιστρέψω. Ἀλλὰ μὲ τὴν συμφωνίαν ἃτι δὲν θὰ σημειώσητε τὸ ὄνομα τοῦ λοχίου μου ἐπὶ τῶν προγραμμάτων σας πρὶν μάθω τὸ μέρος ἐφ' οὗ θὰ πρωταγωνιστήσῃ. Διάβολε! Δὲν θέλω νὰ τὸν παρκαστήσητε οὔτε ὡς βλάκκα οὔτε ὡς αἰμοβόρον. Ἄν τὸ μάθῃ θὰ μᾶς σπάσῃ τὰ πλευρά καὶ τῶν δύο.

— Μὴ φοβῆσαι παιδί μου. Ὅταν μὲ γνωρίσης καλλίτερα θὰ εἶδῃς ἃτι ἡ συμβουλή σου εἶνε περιττή.

— Ἐκτὸς τούτου δὲν μοῦ ἀρέσει νὰ κάμητε τὴν Ἰωσηφίναν ν'ἀποθάνῃ. Μοῦ ἔρχεται μία ιδέα.

— Λέγε, παιδί μου, λέγε εἶπεν ὁ δὸν Γαβριήλ ἀνυπομονῶν.

— Ὅχι· μοῦ ἤλθε μία σκέψις καλλιτέρα.

— Τί.

— Au revoir, θὰ σοὶ τὸ εἶπω ἄλλοτε.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

ΤΟ ΜΕΝ ΠΑΡΑΘΥΡΟΝ ΚΛΕΙΕΙ Η ΔΕ ΘΥΡΑ ΑΝΟΙΓΕΙ

Ὁ Βρούτος εἶχεν ἐπιστρέψει εἰς τὴν οἰκίαν λίαν τεταρραγμένος. Αἱ δὲλαί ἐκεῖναι φράσεις τοῦ κυρίου Γαβριήλ ἦσαν ἡ μυστηριώδης κλειδίς, ἡ ἀνοίξασα ἀγνώστους τῆς ψυχῆς του κρύπτας.

Εἶνε βέβαιον ὅτι ἡ παρημελημένη παιδεία του, ἡ πολυπράξιμον καὶ ἐπιπολαία, ἀλλ' οὐχ ἤττον ἐγκυκλοπαιδική, ἡ παιδεία ἐκεῖνη, τὴν ὁποίαν ὤφειλεν εἰς ἀρχαῖον στρατιώτην μελετήσαντα τὴν γεωγραφίαν διὰ τῶν μαχῶν, τὰ μνημεῖα διὰ τῶν τηλεβόλων, καὶ ἐκμαθόντα τὰς γλώσσας ἐν

1 Τὸ δημοτικώτερον τῶν θεάτρων τῆς Νεαπόλεως. Ἐν αὐτῷ αἱ παραστάσεις γίνονται τρεῖς καὶ τετράκις τῆς ἡμέρας.

τοῖς στρατῶσι καὶ τοῖς χαμαιτυπείαις, ἡ ἰδιορρυθμὸς ἐν ἐνὶ λόγῳ καὶ ἡμελημένη παιδεία τοῦ Βρούτου εἶχε σπείρει εἰς τὴν ψυχὴν του δόσιν τινὰ ποιήσεως, τῆς ὁποίας καὶ αὐτὸς ἠγνόει τὴν ὑπαρξίν.

Ἐπιστρέψας οἴκαδε, πρῶτον ἤδη ἐνόησεν ὅτι τὸ δωμάτιον τοῦ θείου του ἦτο δυσῶδες καὶ ὅτι τὰ ξενιζόμενα ζῶα ἀνέπνεον τὸ ἡμισυ τοῦ ἀέρος. Δὲν εἰξεύρω πῶς τὸ κατόρθωσεν, ἀλλ' εἶνε βέβαιον ὅτι, δύο ἡμέρας μετὰ τὴν ἀφίξίν του, οἱ κόνικλοι τοῦ νεωκόρου ἐψήνοντο ἡσύχως εἰς τὴν χύτραν τῆς Χελώνης, τὰ ἐντὸς τοῦ κλωβίου κανάρια εἶχον γείνει θύμα τῆς γαλῆς, ἤτις, φοβουμένη τὴν τιμωρίαν, εἶχεν ἐξαρκνισθῆ· ὁ δὲ κύων, ἀναζητῶν τὴν κλέπτριχ, δὲν εἶχεν ἐπιστρέψει πλέον. Αἱ βρυθες ἦσαν σιωπηλαὶ καὶ περιδεεῖς, ὥστε ἡ Χελώνη φοβουμένη μήπως ἦναι ἀσθενεῖς, ἀπεφάσισε νὰ τὰς σφάζῃ. Ἡ Χελώνη — καὶ τοῦτο εἶνε τὸ θαυμασιώτερον — ἡμέραν τινὰ ἐπιχειρεῖ τὸ μέγα συμβεβηκὸς νὰ λάβῃ σάρωθρον καὶ νὰ καθάρισῃ τὴν οἰκίαν, νὰ πλύνη τὸ πάτωμα καὶ νὰ ἀφήσῃ διὰ τῶν παρathύρων τὸν ἥλιον, ἀσυνείθιστον εἰς τοιαύτας περιποιήσεις, νὰ εἰσέλθῃ θογαμθευτικῶς εἰς τὰ δυστυχῆ ἐκεῖνα δωμάτια.

Δύο ἡμέραι ἤρκεσαν διὰ τὴν τοιαύτην μεταμόρφωσιν. Καὶ τίνας ἦτο κατόρθωμα;

Τοῦ Βρούτου, ὅστις, ὅτε ὁ κύριος Γαβριήλ τῷ εἶπε: — «Θὰ κάμω ἐν ἡμέρῃ μου». — Τῷ ἀπεκρίθη: «Ἐχω μίαν ιδέα καλλιτέραν».

Καὶ ποία ἦτο ἡ ιδέα αὕτη;

Ὁ Βρούτος δὲν ὑπῆγεν εἰς τὸ σχολεῖον. Ἐζήτησε τὴν ἐμπνευσιν εἰς τὴν παρκαλίαν, εἰς τὸν βασιλικὸν κήπον, καὶ τὸ Παυσίλυπον ὑπὸ τὸ φῶς τῆς πανσελήνου. Ἀλλ' ἡ ιδέα δὲν ἤλθε.

Ἀφοῦ δὲν τὴν εὗρε οὕτως, ἔμεινε κληνῆρης τὴν ἐπαύριον ἐλπίζων τοιοτοτρόπως νὰ ἐμπνευσθῇ. Ἐπὶ τέλους ἀνυπομονῶν ἠγέρθη καὶ περιῆλθε τὸ δωμάτιον, οὗτινος τὸ παράθυρον ἦτο ἀνοιχτόν. Προσεποιεῖτο ὅτι παρετήρει τὸν οὐρανὸν, ὡς ἐὰν ἐκεῖθεν περιέμενε τὴν ἐμπνευσιν, ἀλλὰ πράγματι ἐθεώρει τὴν ὠραίαν νεάνιδα ἣτις εἰργάζετο παρὰ τῷ ἀπέαντι παρathύρῳ, τῆς ὁποίας ἦτο δυνατὸν καὶ τὴν ἀναπνοὴν ν' ἀκούῃ.

Αἴφνης παρατηρεῖ τὴν νεάνιδα στρέψασαν ζωηρῶς πρὸς τὸ βάθος τοῦ δωματίου καὶ ἀκούει τὸν κρότον θύρας ἀνοιγομένης καὶ κλειομένης. ἤκουσε καὶ τινὰ λαλοῦντα. Συγχρόνως δέμα τι ἀσπρορούχων ἐναπετέθη ἐπὶ τῶν γονάτων τῆς κόρης.

— Λοιπὸν, μητέρα, ἐρωτᾷ αὕτη μετ' ἀνυπομονησίας.

— Τίποτε, ἠκούσθη φωνή τις ἔσωθεν.

— Πῶς τίποτε, ἀπαντᾷ ἡ κόρη ἀνοίγουσα τὸ δέμα.

— Τίποτε! Τίποτε! ὁ θεὸς νὰ τὴν τιμωρήσῃ τὴν κακοῦργον.

— Ἀλλ' ἐπὶ τέλους διατί μοι ἐπιστρέφεις τ' ἀσπρόρουχα;

— Διατί; Διότι ἡ ἀθλία μοι εἶπε, ῥίπτουσα αὐτὰ χαμαί, ὅτι αὐτοὶ

εἶνε κόμητες, καὶ ὅτι σὺ ἐκέντησας ἐπὶ τῶν μανδυλίων καὶ τῶν ὑποκα-
μίσων τούτων στέμμα βρωῶνου. Ἐνόησες τώρα ;

— Ἄλλὰ τὸ σχέδιον ;

— Τὸ σχέδιον ἦτο ἐπὶ τοῦ μανδυλίου δοθέν ὑπὸ τῆς βασιλείσσης· αὐ-
τοὶ δὲ καθὼς μοι εἶπεν ἡ θαλαμηπόλος, εἶνε βρωῶνοι εἰς τὴν αὐλὴν καὶ
κόμητες εἰς τὴν πόλιν. Ἴδου νέον σχέδιον καὶ ἀρχίστε ἐξ ἀρχῆς.

— Καὶ δὲν σ' ἐπλήρωσε ;

— Ὁ θεὸς νὰ τῆς τὰ πληρώσῃ. Τοὺς παρεκάλεσα κλαίουσα νὰ μοι δώ-
σωσιν ἀκόμη ἐργασίαν. Τώρα πρέπει νὰ χαλάσῃς ὅ,τι ἔκμας καὶ νὰ κεν-
τήσῃς ἔπειτα στέμμα ὅμοιον πρὸς τὸ νέον σχέδιον. Ἐνόησας ;

— Καὶ ἐν τῷ μεταξὺ ;

— Πεινᾶς, δὲν πειράζει. Θέλεις νὰ ὑπάγω νὰ ζητήσω ; Ἄγνοεῖς, ὅτι,
οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ δὲν ἐνοοῦν ὅτι ὑπάρχουν ὅμοιοι των, οἵτινες πεινῶ-
σιν ; Ἄλλὰ οἱ σκύλοι καὶ αἱ γαλαῖ των περιφρονοῦν πλέον τὸν ἄρτον· τὰ
ἀριστοκρατικὰ ἐκεῖνα ζῶα ἀγνοοῦν τὴν πείναν. Καὶ εἶνε δυνατὸν νὰ
ὑπάρχωσι δύο γυναῖκες αἵτινες πρὸ τριάκοντα ἔκτω ὠρῶν δὲν ἔφαγον παρὰ
δέκα λεπτῶν ψωμί. Αὐτὰ εἶνε ψεύματα τὰ ὁποῖα λέγουν οἱ πτωχοί. Σὺ
δὲ πείνα ὅσον θέλεις πρέπει νὰ ἐργασθῆς, διότι οἱ κύριοι βιάζονται.

— Ἐγὼ μητέρα ὑποφέρω ; εἶπεν ἡ κόρη μετὰ συγκεκριμένης φωνῆς,
ἐγὼ ἀδικηρῶ· βλέπεις ὅτι τραγωδῶ τὴν Αἰνίδα καὶ τὸν Τροβατόρον.
Ἄλλὰ σὺ ;

— Ὅχι, ὄχι, μὰ τὴν Παναγίαν δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ἐξακολουθήσῃ αὐτό.
Ἄφησε ἀπαξ διὰ παντὸς ὅλας τὰς ἰδιοτροπίαις τῆς κεφαλῆς σου καὶ τὰς
τύψεις τοῦ συνειδότος.

— Διατί μοι λέγεις αὐτὰ μητέρα ;

— Διατί ; Ἄς ἐξηγηθῶμεν ἐπὶ τέλους, Ἐλένη. Ἡ ἀθλία αὐτὴ ζωὴ δὲν
δύναται πλέον νὰ ἐξακολουθήσῃ. Ἐνόσω ἠδυνάμην νὰ σέ ζήσω ποτὲ δὲν
ἐπισθοχώρησα, δὲν ἐφοδῆθην τίποτε, ἔγεινα καὶ ὑπηρέτρια ἀκόμη. Τώρα
εἶμαι πενητηκοντοῦτις, δὲν ἀξίζω πλέον τίποτε. Καὶ ἐγὼ δὲν ἤμην γεννη-
μένη διὰ νὰ ὑπηρετῶ, ἀλλὰ, βλέπεις, τὸ ἔκαμα. Τώρα πρέπει σὺ νὰ ζήσῃς
ἐμὲ· εἶσαι δεκαοκτῶ ἐτῶν.

— Καὶ ἐγὼ, μητέρα μου, ἐπιθυμῶ πολὺ νὰ ἐργασθῶ ἡμέραν καὶ νύκτα
δὲν κουράζομαι.

— Ἀνοησίαις ! Ἡ ἐργασία εἶνε ἡ μήτηρ τῆς πείνης καὶ μάλιστα τῆς
ἀθλιότητος. Ὁ θεὸς δὲν ἔπλασε τὴν ὠραιότητα διὰ νὰ ἐργάζεται, καθὼς
δὲν ἔπλασε τὸ ἄνθος διὰ νὰ μαγειρεύηται. Ἡ κυρία Μαριγῶ, τὴν ὁποίαν
ἐγνώρισα ἐρωμένην ὑποδηματοποιῶ, εἶνε σήμερον κυρία βουλευτοῦ, καὶ
δὲν μὲ γνωρίζει πλέον. Ἡ κυρία Φαννὴ, κατὰ τὸ 1824 ἦτο σύζυγος ἐνὸς
καφρεπώλου, καὶ τώρα ἔχει σύνταξιν ὡς χήρα ἐπάργου. Ἐγὼ μόνον, ἡ
ὠραιότερα ἀπὸ ὅλας καὶ τὴν ὁποίαν αὐταὶ ἐζήλευον, ἔπεσα, καὶ ἀπὸ πτώ-

σεως εἰς πτώσιν ἐκυλίσθην μέχρι τοῦ βάθους εἰς τὸ ὁποῖον εὐρισκόμεθα
σήμερον. Νὰ πεινᾶς, δὲν εἶνε τίποτε· νὰ κρυόνῃς, τίποτε καὶ αὐτό· νὰ δέ-
ρσαι καὶ περιφρονησῇς ὡς ἀχρηστον πρᾶγμα τίποτε, νὰ ζητῆς ἐλεημο-
σύνην, καὶ αὐτὸ δὲν εἶνε τίποτε, τίποτε, τίποτε.

— Μητέρα !

— Δὲν εἶνε τίποτε, σοὶ λέγω ἡ συνήθεια μετριάζει ὅλας τὰς δυστυ-
χίας, ἀναπνέει τις εἰς τὸν οὐρανὸν ὡς ὁ ἀετὸς, καὶ εἰς τὰ ὑπόγεια ὡς οἱ
τυφλοπόντικοι· ἀλλ' ὅ,τι εἶνε τὸ τρομερὸν, εἶνε νὰ ἐνθυμησῇς ὅτι ὑπῆρξες
ἄλλοτε ὠραία, εὐτυχῆς, σεβαστὴ, νὰ αἰσθάνησαι τὸ καλὸν καὶ τὸ ὠραῖον,
τὴν τιμὴν καὶ τὸν ἔρωτα, τὴν πολυτέλειαν καὶ τὴν ἀρετὴν, καὶ νὰ γνω-
ρίξῃς ὅτι ἔχασες τὰ πάντα ἀνεπιστρεπτεῖ. Ἄχ ! ἄς ἤμην μόνον δεκαεὶ
ἐτῶν !

— Ἐγὼ εἶμαι δεκαοκτῶ, μητέρα, καὶ ὑποφέρω ὑπομένουσα καὶ ψάλ-
λουσα. Κάμε καὶ σὺ τὸ ἴδιον.

— Ὅχι μὰ τὸν Θεόν, ὄχι. Ἀκουσόν με καλὰ, Ἐλένη. Ἐγὼ σὲ εἶχον
βάλει ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῆς τύχης καὶ σὺ ἀπεποιήθης.

— Ποῖον μητέρα ;

— Τὸ θέατρον.

— Ἄχ ! χορεύτρια εἰς τὸ San Carlo ;

— Χορεύτρια εἰς τὸ San Carlo δὲν γίνεται ὅποια θέλει. Μήπως νομίζεις
ὅτι σ' ἔβλαβεν ἐκεῖ διὰ νὰ ἦσαι χορεύτρια καὶ νὰ σὲ βλέπω ἀπόψε μὲν βυ-
σίσισσαν, αἴριον δὲ χωρικὴν, καὶ μεθύριον στρίγγλαν ; Ἀνοησίαις· καὶ
πρωταγωνίστρια ἐὰν ἦσο δὲν θὰ ἤμην ἀκόμη εὐχαριστημένη.

— Ἄλλὰ τότε ;

— Τότε . . . Ἡ σκηνὴ διὰ κόρην ὠραίαν, ὡς σὺ, εἶνε ὡς ὁ βωμὸς διὰ
τὴν Παναγίαν καὶ τὰ νέφη διὰ τοὺς ἀγγέλους. Ἐκεῖ λατρεύονται.

— Ἐκεῖ ἀγοράζονται καὶ πωλοῦνται, μητέρα ! ἀνεφώνησεν ἡ κόρη ὠρ-
γισμένη.

— Ἀνόητη ! Καὶ τί ; ἤθελες νὰ χαρίζεσαι ;

— Μητέρα, εἶνε περιττὸν νὰ ἀνατρέξωμεν εἰς τὸ παρελθόν, εἶπεν ἡ
Ἐλένη ἠσύχως. Ἦμην δύο μῆνας εἰς τὸ San Carlo καὶ ἤξεύρεις τί μοῦ
συνέβη. Γνωρίζεις τὰς ἀχρείας καταδρομὰς τὰς ὁποίας ὑπέφερα, τὰς προ-
βολὰς, τὰς ἀτίμους προσφορὰς . . . Ὅχι δὲν θὰ ἐπιστρέψω ἐκεῖ πλέον.

— Ἐπιστρέφω τώρα ἀπὸ τὴν κυρίαν Τεσσάρη, τὴν ἰσχυρὰν βασίλισσαν
τοῦ θεάτρου Fiorentini, ἡ ἑποῖα μοῦ ὑπεσχέθη ἀπὸ σήμερον μίαν θέσιν διὰ
σὲ εἰς τὸ θέατρον. Προσφέρεται νὰ σὲ ἐκπαιδεύσῃ, νὰ σοὶ ἐμπιστευθῇ μιμρὰ
τινα μέρη, καὶ νὰ σοῦ δίδῃ ἐν φάργκον τὴν ἡμέραν ἐὰν μελετᾶς. Ἦθελεν
ἀπάντησιν πρὸ τῆς μεσημβρίας . . . εἰς τὰς δέκα τῆ ἀπῆντησα ὅτι δέ-
χεσαι.

— Ποτέ !

— Χὰ χὰ, ποτέ; Ἐσκέφθης καλῶς, κόρη μου; Δεκακοκτῶ ἔτην, με τοιοῦ-
τους ὀφθαλμούς, με τοιοῦτον σῶμα, με τὴν κόμην αὐτὴν, με τοιαύτην
λευκότητα, με τόσην μελωδίαν εἰς τὴν φωνήν, με στόμα καὶ ὀδόντας
ἀγγέλου, με χεῖρας καὶ πόδας βασιλίσσης, με ὅλα αὐτὰ τὰ προτερήματα,
νὰ ἐργάζησαι τεσσαράκοντα ὥρας καὶ νὰ μένης νηστικὴ τεσσαράκοντα
ὄκτω . . . Ἐσκέφθης καλὰ;

— Ποτέ!

— Σκέφθητι κόρη μου, ὅτι ὑπεσχέθην. Σκέφθητι ὅτι ὁ Θεὸς δὲν θέ-
λει νὰ ἀφήνῃς ἀποθνήσκουσαν τῆς πείνης τὴν μητέρα σου, ὅταν δύνασαι νὰ
τῆς δώσης ὄχι μόνον ἄρτον, ἀλλὰ πλούτη καὶ τροφήν, ὄχι μόνον τὴν
ζωὴν, ἀλλὰ τοὺς θριάμβους καὶ τὸν παράδεισον. Σκέφθητι Ἐλένη: τὰ δε-
κακοκτῶ ἔτη παρέρχονται. Εἰς τὰ εἴκοσι τὸ ῥόδον καταπίπτει, εἰς τὰ τριά-
κοντα μακραινεται. Ὁ καιρὸς ἀνήκει εἰς τὸν μέγιστον τοκογλύφον, τὸν
Θεόν. Ὅστις δὲν ἐμπορεύεται χρεωκοπεῖ. Σὺ φοβεῖσαι τὰς προσφορὰς, ἐγὼ
τὰς ἀποποιήσεις· σὺ τρέμεις πρὸ τῶν θυρῶν αἵτινες ἀνοίγονται διὰ ν' ἀφή-
σωσι τὴν ἀμαξίαν σου νὰ περάσῃ, ἐγὼ πρὸ τῶν θυρῶν αἵτινες κλείονται πρὸ
τοῦ προσώπου μου. Μία παληγουναῖκα τῆς ὁποίας ἡ θαλαμηπόλος λέγει
χίλια κακὰ, μοῦ ῥίπτει κατὰ προσώπου τὰ ἐργόχειρά σου καὶ με διώ-
κει· καὶ ἐγὼ δὲν γνωρίζω τὴν γεῦσιν τοῦ ἄρτου πρὸ δύο ἡμερῶν. Μὰ τὴν
Παναγίαν δὲν δύναται νὰ διαρκέσῃ τοῦτο. Ἐλένη, ἀπόψε θὰ παρκαστήσῃς
διὰ πρώτην φορὰν εἰς τὸ Fiorentini.

— Οὐδέποτε, μητέρα, σοὶ τὸ εἶπον καὶ σοὶ τὸ ἐπαναλαμβάνω.

— Ἔτσι αἰ'; ἐφώνησεν ἡ γράϊα, χωροῦσα ὀργίλως πρὸς τὸ παράθυρον
ὅπου εὐρίσκετο ἡ θυγάτηρ τῆς.

Ὁ Βροῦτος ἀπὸ τὸ παράθυρόν του δὲν εἶχε χάσει οὔτε μίαν λέξιν ἀπὸ
τὸν διάλογον ἐκεῖνον. Ἡ μὲν Ἐλένη, ἐστραμμένη πρὸς τὴν μητέρα τῆς,
δὲν εἶχε σκεφθῆ ὅτι ἠδύνατό τις νὰ τὰς ἀκούσῃ, ἡ δὲ μήτηρ, ἐκ τοῦ βά-
θους τοῦ δωματίου δὲν εἶχε παρατηρήσει τὸν νεανίαν. Ὅτε ἐπροχώρησε
πρὸς τὴν κόρην τῆς, τὰ βλέμματά τῆς δισταυρώθησαν μετὰ τὰ βλέμματά
τοῦ Βρούτου, ὅστις ἂν καὶ τὴν εἶχε ἰδεῖ συχνὰ, κατ' αὐτὴν τὴν στιγμήν,
σχεδὸν δὲν τὴν ἀνεγνώριζεν.

Ἡ μέγαιρα αὐτὴ, με τοὺς ὀφθαλμούς, πλήρεις αἵματος καὶ χολῆς, τὰ
χεῖλη ὠχρὰ, με τὴν ἄτακτον καὶ λευκὴν κόμην, ἐπήδησε πρὸς τὴν θυ-
γατέρα τῆς, με τοὺς ὄνυχας προτεταμένους. Ἐνεποῖε φρίκην. Βλέπουσα
τὸν Βροῦτον ὀπισθοδρόμησεν, ἔπειτα μετὰ ἐν πῆδημα ἔτραξε πρὸς τὸ παρά-
θυρον καὶ τὸ ἐκλείσεν.

Ὁ Βροῦτος ἐφρικίσσε. Τὸ αἶμα ἐσωρεύθη εἰς τὴν καρδίαν του δὲν ἀνέ-
πνεε πλέον.

Ἠκολούθησε στιγμὴ σιωπῆς. Εἶτα ἠκούσθη ὄξει κραυγῇ. Συγχρόνως

δὲ ἡ θύρα τοῦ δωματίου ἠνοίχθη, μειλίχιος δὲ τις φωνὴ ἠρώτησε· «Κυρὰ
δὲν μοῦ δίδετε φωτικὰ διὰ τὸ σιγᾶρον μου;»

Ὁ Βροῦτος ἐστράφη καὶ εἶδε τὸν Γαβριὴλ νεύοντα πρὸς αὐτόν.

Ἡ Χελώνη τῷ ἔδωκε φωτικὰ, καὶ ὁ κύριος Γαβριὴλ εὐχαριστήσας τὴν γραῖαν
ἀνεχώρησεν.

Ὁ Βροῦτος ἔμεινεν εἰσέτι λεπτὰ τινα ταλαντευόμενος· ἔπειτα τὸν ἠκο-
λούθησε κατερχόμενον τὴν κλίμακα. Ὁ κύριος Γαβριὴλ τῷ εἶπε χαμηλο-
φῶως.

— Οἱ κύνες ἀνεῦρον τὰ ἔχνη.

— Τίνος;

— Σιωπῆ.

A. Φραδασίλης

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ

ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΕΧΟΛΗ

(Συνεδρία τῆς 4 Φεβρουαρίου)

Ὁ κ. Καίλλερ, Περὶ τοῦ ποιητοῦ Φαιδίμου καὶ τινος ὑπ' αὐτοῦ ποιηθέντος
ἐπιγράμματος.

Ὁ κ. Λάγγε, Περὶ τῆς γεννήσεως τοῦ ἰωνικοῦ ῥυθμοῦ ἐν τῇ ἀρχιτεκτονικῇ.

(Συνεδρία τῆς 18 Φεβρουαρίου)

Ὁ κ. Τρόϋ, Περὶ τοῦ ἐν Ὀλυμπίᾳ θησαυροῦ τῶν Μεγαρέων καὶ τοῦ δυτικοῦ
ἀετώματος τοῦ αὐτοῦ ναοῦ τοῦ Διός.

Ὁ κ. Σπυρ. Λάμπρος, Περὶ τῆς χρησιμότητος τῆς μεσαιωνικῆς ἐλληνικῆς
ἱστορίας καὶ φιλολογίας πρὸς τὴν ἱστορίαν τῶν ἀρχαίων μνημείων καὶ ἰδίως
περὶ τῆς ὑπὸ Καισαρίου Δαπόντε περιγραφῆς τοῦ ἐν Σάμῳ Ἡραίου κατὰ
τὸν παρελθόντα αἰῶνα.

Εἰδήσεις

Μετακομιζομένης τῆς ἐν τῷ Βαρβακείῳ συλλογῆς τῆς ἀρχαιολογι-
κῆς ἐταιρίας εἰς τὸ Μετσόβειον Πολυτεχνεῖον προεκηρύχθη ὅτι αὕτη δὲν
εἶνε προσιτὴ εἰς τὸ κοινόν. Καὶ ἡ ἐν τῷ Πολυτεχνεῖῳ δὲ συλλογὴ τῶν
Μικηναίων ἀρχαίων ἔσται προσιτὴ μόνον τὸ Σάββατον ἀπὸ ὥρας 2—4 μ. μ.

— Ἡ Ἀρχαιολογικὴ ἐταιρία λίαν προσεχῶς θέλει προβῆ ἐν Τανάγρας
εἰς ἀνασκαφὰς ἀρχαίων τάφων ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τοῦ ἐφόρου τῶν ἀρχαι-
οτήτων κ. Π. Σταματάκη. Προτίθεται δὲ νὰ ἰδρῶσιν ἐν Θήβαις μουσεῖον

εὐπρεπὲς πάντων τῶν ἐν Τανάγρα εὐρεθέντων ἀρχαίων ἀντικειμένων, ἕτινα προσωρινῶς κείνται ἐναποθεθειμένα ἐν οἴκῳ ἰδιωτικῷ.

— Ἐξαγορασθεῖσων ἤδη τῶν πλείστων τῶν ἐν Ἐλευσίῃ οἰκιῶν, αἵτινες κείνται ἐπὶ τοῦ περιβόλου τοῦ ναοῦ τῆς Δήμητρος, πρόκειται μετ' οὐ πολὺ νὰ ἀρχίσωσιν αὐτόθι αἱ ἀνασκαφαὶ αἵτινες ἀπὸ τοσοῦτου χρόνου ἀναμένονται ὑπὸ τῶν ἀρχαιολόγων.

— Συζητουμένου ἐν τῇ Βουλῇ τοῦ προϋπολογισμοῦ τοῦ ὑπουργείου τῆς παιδείας ἀπεφασίσθη ὅπως τὰ ἐν Ἀθήναις μουσεῖα μένωσιν ἀνοικτὰ καθ' ἑκάστην, συνεπῶς δὲ προσετέθη πίστωσις διὰ δύοβοηθούς ἐν αὐτοῖς. Ἐλέχθη δ' ὅπως διὰ νόμου κανονισθῆ καὶ θέσις εἰδικῆ ἐφόρου τῶν μουσειῶν.

— Ὁ διευθυντὴς τοῦ ἀρχαιολογικοῦ τμήματος τοῦ Βρεττανικοῦ Μουσείου κ. Νεύτων ἀπέστειλε πρὸς τὸν δῆμαρχον Ἀθηναίων φιλόφρονα ἐπιστολὴν εὐχαριστήριον ἐπὶ ταῖς ἀποσταλείσας φωτογραφίας τοῦ ἀγάλματος τῆς πρὸς τῷ Βαρβακείῳ Ἀθηνᾶς. Ὁμοίως δ' ἀπέστειλεν αὐτῷ καὶ τὴν ἐν τῇ μνησιακῇ συνεδρίᾳ τῆς ἐταιρίας τῶν Φιλαρχαίων ἀναγνωσθεῖσαν ἔκθεσιν αὐτοῦ, καθ' ἣν ἀποφαίνεται ὅτι τὸ ἀγαλμα εἶναι τῶν χρόνων τοῦ Ἀδριανοῦ.

— Τὸ δημοτικὸν συμβούλιον τοῦ δήμου Ἀθηναίων ἐδώρησατο τὸ ἀγαλμα τῆς πρὸς τῷ Βαρβακείῳ Ἀθηνᾶς τῇ ἀρχαιολογικῇ ἐταιρίᾳ μετὰ κομψῆς βάσεως. Τὸ ἀγαλμα ἐξετέθη ἤδη ἐν τῷ ἐθνικῷ ἀρχαιολογικῷ μουσεῖῳ τῷ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Πατησίων.

— Αἱ ἀνασκαφαὶ ἐν Ὀλυμπίᾳ ἔληξαν, ὁ δὲ διευθυντὴς αὐτῶν κ. Γ. Τρόυ ἀφίκετο εἰς Ἀθήνας κομίζων τὸν κατάλογον τῶν διπλῶν καὶ ὁμοίων ἀντικειμένων ἕτινα κατὰ τὴν συμβασιν ἡ Ἑλλὰς δικαιούται νὰ προσενέγκῃ τῇ Γερμανίᾳ πρὸς ἀνάμνησιν τῶν ἀπὸ κοινοῦ γενομένων ἐργασιῶν. Ἡ σημεῖωσις τῶν διπλῶν τούτων περιλαμβάνει εἰκοσι μὲν ἀντικείμενα λίθινα, διασχίλια δὲ περίπου πηλίνα, σιδηρᾶ καὶ χαλκᾶ. Συγχρόνως ἡ Γερμανικὴ κυβερνήσις ἔγραψε πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν περὶ τῆς ληπτέας φροντίδος πρὸς τοποθέτησιν τῶν εὐρημάτων τῆς Ὀλυμπίας, ὑποδηλοῦ δ' ὅτι ἐπιθυμῶν τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας εἶναι ὅπως τὸ Ὀλυμπιακὸν μουσεῖον ἰδρυθῆ ἐν Ἀθήναις.

— Τὸ ὑπουργεῖον τῆς παιδείας συνεκρότησεν ἐπιτροπὴν ἐκ τῶν κκ. I. Εὐστρατιάδου ἐφόρου τῶν ἀρχαιοτήτων, E. Καστόργη προέδρου τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐταιρίας καὶ K. Μυλωνᾶ ὑφηγητοῦ τῆς ἀρχαιολογίας, ἦτις μεταβαίνουσα εἰς Ὀλυμπίαν θέλει παραβάλλει τὰ ὡς ὅμοια καὶ διπλᾶ προτεινόμενα ὑπὸ τῆς γερμανικῆς κυβερνήσεως.

— Παρὰ τὸν Ἄρωπὸν ἠγγέλθη ὅτι ἀνευρέθη πικνάρχειος τύμβος ὅμοιος μὲ τὸν ἐν Μενιδίῳ ἀνευρεθέντα. Ὁ ἀντιπρόεδρος τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐταιρίας κ. Σ. Φιντικλῆς μετέβη πρὸς ἐπιτόπιον ἔρευναν.

— Καθὰ ἐδήλωσεν ὁ ὑπουργὸς τῆς παιδείας πρὸς τὴν βουλὴν ἡ ἀρχαιο-

λογικὴ ἐταιρία προτίθεται νὰ ἐξακολουθήσῃ ἰδίαις δαπάναις τὰς ἐν Ὀλυμπίᾳ ἀνασκαφὰς ἕκτα πληρωθῶσιν αὐτῇ τὰ ὀφειλόμενα ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως. Πρὸς τοῦτο δ' ἐτέθη πίστωσις ἐν τῷ προϋπολογισμῷ.

— Ἐν Λαμψάκῳ ἀνευρέθη ἐπιγραφή τῶν ἀρχῶν τοῦ Β'. πρὸ Χριστοῦ αἰῶνος ἀναφερομένη εἰς ἀπογόνους τοῦ Θεμιστοκλέους, ὧν ὁ εἰς ὁμώνυμος ἐκείνῳ, ὁ δ' ἕτερος ὁμώνυμος ἐνὶ τῶν υἱῶν τοῦ τῷ καὶ ἄλλοθεν γνωστῷ Κλεοφάντῳ. Ἡ ἐπιγραφή αὕτη δημοσιευθεῖσα ἐκ χαρτίνου ἀπὸ τοῦ λίθου ἐκτύπου ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ κ. Σ. Α. Κουμανοῦδη ἐν τῷ δ'. τεύχει τοῦ Θ'. τόμου τοῦ Ἀθηναίου (σ. 312) ἠγοράσθη τελευταίως ὑπὸ τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐταιρίας καὶ παρακατετέθη προσωρινῶς ἐν τῷ μουσεῖῳ τοῦ Βαρβακείου. Ὁ λίθος εἶναι δυστυχῶς πολὺ βεβλαμμένος τὴν ἐπιφάνειαν, εἶναι δὲ καὶ τετραυσιμένος εἰς δύο μεγάλα τεμάχια καὶ τρίτον μικρόν. Ἡ ὑπόθεσις δὲ τοῦ ἐπ' αὐτοῦ ψηφίσματος εἶναι ὑπερησία ἅς ἐν καιροῖς χαλεποῖς διὰ τὸν ἑλληνισμόν, ἐπὶ τοῦ Ῥωμαίου ὑπάτου Τίτου Φλαμινίου προσήνεγκον εἰς τὴν πατρίδα τῶν Λαμψάκων οἱ τοῦ Θεμιστοκλέους ἀπόγονοι πρεσβεύσαντες.

— Ἐν Παλαιστίνῃ ἀνεκαλύφθη τελευταίως ἀγαλμα Διὸς φυσικοῦ μεγέθους ὅπερ μετεκομίσθη εἰς τὸ ἐν Κωνσταντινουπόλει μουσεῖον.

— Παρὰ τὴν συνοικίαν Βάθεια τῶν Ἀθηναίων ἐργάται σκάπτοντες θεμέλια οἰκίας ἀνεῦρον νεκρικὸν κίονα φέροντα τὴν ἐπιγραφὴν ΗΔΙΣΤΗ.

— Ἐντολῇ τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως, ὁ ἐν Σμύρνῃ πρόξενος τῆς Μεγάλῃς Βρεττανίας κ. Denis ἤρξατο ποιῶν ἀνασκαφὰς ἐν ταῖς ἀρχαίαις Σάρδεσι.

— Καθὰ ἀγγέλλεται ὁ κ. Βουδὸς ὁ γνωστὸς ἀνασκαφεὺς τῆς Ἐφέσου προτίθεται νὰ συνεχίσῃ τὰς ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ἀνασκαφὰς του.

— Ὁ ὀβελίσκος τῆς Κλεοπάτρας, ὅστις μετὰ τὸν εἰς Λονδίον κομισθέντα, ἐδώρηθη ὑπὸ τοῦ ἀντιβασιλέως τῆς Αἰγύπτου τῇ Ἀμερικῇ μετεκομίσθη ἤδη ἄνευ ἀπεικταίου καὶ ἐστήθη ἐν Νέα Ἰόρκῃ εἰς τὸ Central park. Ὁ ὀβελίσκος οὗτος εἶναι ἐξ ἐρυθροῦ γρανίτου.

— Τὸ ὑπὸ τοῦ κ. Σχλίεμαν δωρηθὲν τῇ Γερμανίᾳ μέρος τῆς Τρωαδικῆς συλλογῆς ὅπερ ἦτο τέως ἐκτεθειμένον ἐν τῷ ἐν Λονδίῳ μουσεῖῳ τῷ καλουμένῳ South Kensington μετεκομίσθη ἤδη εἰς τεσσαράκοντα κιβώτια εἰς Βερολίνον. Προσωρινῶς κατετέθη εἰς τὸ νέον μουσεῖον τῶν τεχνῶν, μέχρι τῆς ἀποπερατώσεως τοῦ νῦν ἰδρυομένου ἐθνολογικοῦ μουσείου, ἐν ᾧ θέλει ἐκτεθῆ.

— Ἐν τῇ τελευταίᾳ συνεδρίᾳ τῆς 12/24 Φεβρουαρίου τῆς ἐν Λονδίῳ Ἐταιρίας πρὸς ἐνθάρρυνσιν τῶν ἑλληνικῶν σπουδῶν ἀνεγνώσθησαν αἱ ἐξῆς διατριβαί: ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ κ. Μυχάφου «τὰ ἐν Ὀλυμπίᾳ εὐρήματα», ὑπὸ τοῦ κ. Μάιερς «περὶ πεντάθλου», ὑπὸ τοῦ ἀιδεσίου κυρίου Χιζ «περὶ τινος ἐπιγραφῆς ἐξ Ἀλικαρνασσοῦ», ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου τῆς Αἰγύλου «περὶ τῆς τοποθεσίας τῆς Δωδώνης» ὑπὸ τοῦ κ. Ἰακώβου Φεργουσσόν «περὶ τοῦ Ἐρεχθείου.»

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ.

Ὁ Σύλλογος συνεκρότησε τὴν 26 Φεβρουαρίου τὴν τακτικὴν αὐτοῦ μηνιαίαν συνεδρίαν.

Ἐψηφίσθη ἵνα παρχωρηθῆ εἰς τὴν κυβέρνησιν ἕνακ τῶν ἐκτάκτων τῆς πατρίδος ἀναγκῶν τὸ χρησιμεύον ὡς ὑπνωτήριο τῶν ἀπόρων παιδῶν κατὰστημα περιέχον 75 κλῖνας.

Εἰς τὴν ἐν Νέᾳ Πικέρῃ ἀποικίᾳ τῶν Ἑλληναλβανῶν ἐνέσκηψε δεινὴ ἢ νόσος ἐγκεφαλονωτιαία μηνιγγίτις ἐξ ἧς ἔθλον 27 ἐν διαστήματι ὀλίγων ἡμερῶν. Ἀμα πληροφορηθέντες τοῦτο οἱ κοσμητορες τῆς ἐν Πάτραις σχολῆς τῶν ἀπόρων παιδῶν, οἳ εἶναι ἀνατεθειμένη ὑπὸ τοῦ Συλλόγου καὶ ἡ ἐποπτεία τῶν ἑλληναλβανῶν ἐποίησαν τὸ παράστασις τῷ νομάρχῃ ὅστις ἐτηλεγράφησε τὰ δέοντα τῇ κυβερνήσει. Οὕτω δ' ἀπεστάλη ἰατρὸς μετὰ φαρμάκων, ὃ δὲ Σύλλογος ἐψηφίσατο βοήθημα ἑκτάκτον 300 δραχμῶν.

Συνήφθησαν σχέσεις τῇ αἰτήσει αὐτοῦ μετὰ τοῦ ἐν Χίῳ συλλόγου ὃ »Καλὸς Ὀδηγός».

Διὰ τοῦ κ. Ἐκτορος Ψύχα ὃ ἐν Μαγγελστρίχ κ. Ἰω. Μαυρογορδάτος καὶ ἡ κ. Μαριέττα Μαυρογορδάτου ἀπέστειλαν τῷ Συλλόγῳ διὰ τὴν σχολὴν τῶν ἀπόρων παιδῶν Ἀθηνῶν δρ. 1922.30.

Ἡ μονὴ τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ ἐν Βοιωτίᾳ ἀπέστειλεν ὑπὲρ τῆς αὐτῆς σχολῆς δρ. 50, τὸ δὲ δημοτικὸν συμβούλιον Ἀθηνῶν δρ. 200.

Προσελήφθη διδάκταλος τοῦ Β' τμήματος τῆς σχολῆς Ἀθηνῶν ὃ κ. Παν. Παπαευσταθίου.

ΣΥΜΜΙΚΤΑ

Σοφοκλέους Ἀητιγόνης διόρθωσις. — Στίχος 800, ἀμυχος γὰρ ἐμπαίζει Θεός Ἀφροδίτην. Ἐναντίον τοῦ ἐμπαίζει, ὅπερ εἶνε φανερώς παρεφθαρμένον, γραπτέον ἐνστάζει, τούτῃστι τὸν ἡμερον. Ἡρόδ. Εὐρ. Ἰππ. 525 α' Ἐβρας δ' ἀπὸ ὀμμάτων σιάζεις πόθον». Ἡρόδ. Θ, 3 ἀλλὰ οἱ δεινὸς τις ἐνέστακτο ἡμέρας τὰς Ἀθήνας, δεύτερα ἐλείπ». Πλουτ. Ἀγασ. 71 «ἐκνίξεν αὐτὸν ὃ τοῦ παιδὸς ἔρωσ ἐνέστακτο».

* Ἀλ. Πάλλης.

* * *

Ἡ ἐν Παρισίοις διεθνῆς ἐκθέσις τῶν ἐφαρμογῶν τοῦ ἤλεκτρισμοῦ.—Τὴν 1 Αὐγούστου τρ. ἔτους θέλει γίνεαι ἐναρξίς ἐν Παρισίοις διεθνῆς ἐκθέσεως τῶν ἐφαρμογῶν τοῦ ἤλεκτρισμοῦ, τοῦ κλάδου τούτου τῆς Φυσικῆς ὅστις ἔκκεμε καταπληκτικὰς ὄντως προόδους κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη. Ἐν τῇ ἐκθέσει ταύτῃ θέλουσι γίνεαι δεκτὰ ἐκθέματα ἀναγόμενα εἰς τὴν παρχωγὴν καὶ μετάδοσιν τῆς ἤλεκτρικῆς, εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ ἤλεκτρισμοῦ πρὸς μετάδοσιν τοῦ ἤχου καὶ τῆς φωνῆς, εἰς τὴν τηλεγραφικὴν, εἰς τὴν παρχωγὴν θερμότητος, εἰς τὸν φωτισμὸν δι' ἤλεκτρικοῦ φωτὸς, εἰς τοὺς ἤλεκτρικοὺς φάρους, εἰς τὰ ἤλεκτρικὰ σήματα. Ὡσαύτως ἐφαρμογὴ τοῦ ἤλεκτρισμοῦ εἰς τοὺς σιδηροδρόμους, εἰς τὰ μεταλλεῖα, εἰς τὴν ναυτικὴν καὶ στρατιωτικὴν τέχνην, εἰς τὴν γαλβανοπλαστικὴν, εἰς τὴν ἤλεκτροχημείαν, εἰς τὴν παρχωγὴν καὶ μετάδοσιν κινούσης δυνάμεως διὰ τοῦ ἤλεκτρισμοῦ, εἰς τὰς μηχανὰς ἐν γένει, εἰς τὴν ὥρολογοποιίαν, εἰς τὴν ἀστρονομίαν, εἰς τὴν γεωδαισίαν, εἰς τὴν μετεωρολογίαν, εἰς τὴν ἰατρικὴν καὶ εἰς πάσας τὰς τέχνας ἐν γένει, πρὸς δὲ καὶ εἰς τὴν οἰκιακὴν χρῆσιν. Ἐτι δ' εἰς τὰ ἀλεξιέκρυνα, εἰς τοὺς μαγνήτας καὶ εἰς τὰς πυξίδας.

Ἡ ἐκθέσις αὕτη θέλει γίνεαι ἐν τῷ μεγάρῳ τῆς Βιομηχανίας, ἐν τοῖς Ἡλυσίοις πεδίοις. Ἠρξάντο δ' ἤδη αἱ προπαρασκευαστικαὶ ἐργασίαι, μετὰ τὴν τῶν ὀπαίων ἐν τῇ πρώτῃ θέσει καταλέγετα ὃ ἤλεκτροκίνητος σιδηροδρόμος, ὅστις ἀναχωρῶν ἐκ τῆς πλατείας τῆς Ὀμονοίας θὰ διελαύνῃ τὰ Ἡλύσια πεδία καὶ θὰ καταλήγῃ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ μεγάρου τῆς ἐκθέσεως.

Δεύτερον ζήτημα, περὶ τὸ ὁποῖον ἤδη καταγίνονται, εἶναι ὃ φωτισμὸς τοῦ τε μεγάρου καὶ τῶν πέριξ δι' ἤλεκτρικοῦ φωτὸς. Ἐξήκοσιοι λαμπτήρες ὄλων τῶν συστημάτων θέλουσι χρησιμεύσει πρὸς φωτισμὸν τοῦ καταστήματος, μικρὸν δὲ θέατρον θέλει ἰδρῦθῆ ἐν τῷ μεγάρῳ καὶ αἴθουσα ἐπιστημονικῶν ἐσπερίδων φωτισθησομένων δι' ἤλεκτρικοῦ φωτὸς καθ' ὁλοκληρίαν.

Τρίτον ζήτημα ἐπίσης σπουδαῖον ἔσται ἡ μετάδοσις τῶν ἤχων καὶ τῆς φωνῆς διὰ τοῦ ἤλεκτρισμοῦ. Πάντα τὰ συστήματα τῶν τηλεφῶνων θέλουσι τοποθετηθῆ ἐν πλήρει λειτουργίᾳ, ἔπως ἀνευρεθῆ τὸ τελειότερον τῶν συστημάτων. Ἐν τῷ μεγάρῳ θεάτρῳ τοῦ μελοδράματος θέλουσι τοποθετηθῆ τηλεφωνικαὶ συσκευαὶ εἰς συγκοινωνίαν μετὰ τηλεφωνικοῦ δεικτικῆς ἐν τῷ μεγάρῳ τῆς ἐκθέσεως, δι' ὧν οἱ ἐν τῇ ἐκθέσει θὰ δύνανται γὰ ἀκροῦσθαι τοῦ ἐν τῷ θεάτρῳ παριστανομένου μελοδράματος. Θέλομεν ἐξακολουθήσει περιγράφοντες πᾶν ὃ, τι περὶ ἐργον καὶ θαυμαστὸν θέλει τοποθετηθῆ ἐν τῇ πρώτῃ ταύτῃ παγκοσμίῳ ἐκθέσει τῆς ἤλεκτρικῆς.

T. A. A.

* * *

Ἔργασια Gardthausen. — Ὁ ἐν Λειψίᾳ καθηγητὴς τῆς γραφογνωστικῆς Gardthausen λαβὼν ἀδειαν ἀπουσίας κατὰ τὸν χειμερινὸν ἐξάμηνον, μετέβη εἰς Σινᾶ καὶ Αἴγυπτον πρὸς ἐξέτασιν τῶν αὐτόθι ἐλληνικῶν κωδίκων. Ἡ βιβλιοθήκη τῆς ἐν Σινᾶ μονῆς τῆς ἀγίας Αἰκατερίνης παρέσχεν εἰς τὸν φιλόπονον χειρογράφοι πολλὴν ὕλην μελέτης ἀπὸ ἀνατολῆς ἡλίου μέχρι δύσεως. Περιέχει χειρογραφα πολλὰ καὶ παλαιὰ, ἀλλὰ δυστυχῶς τὰ πλεῖστα θεολογικά. Καὶ ὑπὸ μὲν γραφωγνωστικὴν ἔποψιν ἡ ἔρευνα ὑπῆρξεν ἐπιφωτιστικὴ ἀλλὰ τὰ εὐρεθέντα ἀξία ἐκδόσεως ὑπῆρξαν ὀλιγώτερα καὶ κατώτερα τῶν προσδοκιῶν αὐτοῦ. Ἔργασθαι ἐπὶ ἓνα καὶ ἥμισυ μῆνα ἀπετέλεσε πλήρη κατάλογον τῶν χειρογράφων τούτων ὡς καὶ τῶν ἀποκειμένων ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ Καίρου καὶ τῆς Ἀλεξάνδρειας. Ἐπιστρέφων δὲ Ἑλλάδος εἰς Γερμανίαν ὁ κ. Gardthausen ἐπέσκεψατο ἐπὶ βραχὺ καὶ τὴν ἐν Πάτρῳ βιβλιοθήκην τὴν ὑπὸ τοῦ κ. Σακελλίανος ἀριστα διευθυνομένην καὶ ἐξήτασέ τινας τῶν αὐτόθι κωδίκων. Σκοπεῖ τὴν δημοσίευσιν τῶν συνταχθέντων καταλόγων, εἰς οὓς θὰ προστεθῶσι τὰ περιεργότερα δείγματα τῆς γραφῆς τῶν σιναίτικῶν κωδίκων ἐν πίναξιν. Ὁ φιλόπονος καθηγητὴς γράφων ταῦτα προσθέτει ὅτι τὴν κατάρτασιν τῆς σιναίτικῆς βιβλιοθήκης εὗρεν οἶον περιγράφει τὴν τῶν ἀθωνικῶν ὁ κ. Σ. Λάμπρος.

ΧΡΟΝΙΚΑ

Φιλολογία.—Ἐν Βεγγάλῃ τῶν Ἰνδιῶν ἐξεδόθη τόμος ποιήσεων ὑπὸ λογίας κυρίας Βεγγαλικῆς ὀνομαζομένης Πρασαναμάγια Δάβου. Ἐκ τῶν ποιημάτων τὰ μὲν εἶναι πρωτότυπα, τὰ δὲ μεταφράσεις τοῦ Κοῦπερ καὶ τοῦ Βύρωνος. Μεταξὺ τῶν πρωτοτύπων τινὰ διακρίνονται διὰ τὸ ὕψος τῶν ἰδεῶν καὶ διὰ τὰ πατριωτικὰ αἰσθήματα αὐτῶν.

— Μεγαλοπρεπὴς ἔκδοσις ἐτοιμάζεται ὑφ' ἐνὸς τῶν πρωτευόντων Γάλλων ἐκδοτῶν τῆς Ἱερουσαλήμ, μετ' ἐκτετακμένης περιγραφῆς τοῦ τόπου καὶ χρωμολιθογραφικῶν καὶ ἀπεικονισμάτων πολυπλήθων.

— Ὑπὸ τοῦ ἐν Λειψίᾳ καθηγητοῦ Arnlt εὗρέθη χειρόγραφον περιέχον τὸ πρῶτον σχέδιον ἐνὸς τῶν δρχμάτων τοῦ Γκαίτς ὅπερ μετ' οὐ πολὺ θέλει δημοσιευθῆ.

— Ἀνευρέθη ἐν Ὀλλανδίᾳ ἐν τινὶ βιβλιοθήκῃ ἡ ἀφήγησις τοῦ δευτέρου ταξιδίου τοῦ δικσῆμου θλασσοπόρου Βάσκο Δεγάμα ὀλλανδιστὶ γεγραμμένη ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἰδίου περὶ τοῦ ταξιδίου τούτου ἐλάχισται ὑπῆρχον μέχρι τοῦδε εἰδήσεις.

— Ἦρξαντο ἐν Παρισίοις ἐκδιδόμενοι ὑπὸ τοῦ κ. Ἰωσήφ Ράινχα οἱ λό-

γοὶ καὶ αἱ πολιτικαὶ ὁμιλίαι τοῦ Γαμβέττα ἀπὸ τῆς 14 Νοεμβρίου 1868 ὅτε ἤρξατο τοῦ δικηγορικοῦ αὐτοῦ σταδίου. Ἐξεδόθη ἤδη ὁ Α'. τόμος.

— Καθ' ὑπόμνημα δημοσιευθὲν ἐν Ἀμερικῇ ὑπὸ τοῦ προέδρου τοῦ κολλεγίου Harvard ἐν ταῖς Ἠνώμεναις Πολιτείαις τῆς Ἀμερικῆς ὑπάρχουσι 360 πανεπιστήμια ἢ κολλέγια ἄλλως καλούμενα. Ἐκ τούτων εἴκοσι μόνις ἀριθμοῦσι βίον ὑπερεκατοντούτη, τὰ δὲ λοιπὰ ἰδρύθησαν ἐσχάτως. Ἐκ τούτων τὰ μὲν εἶναι δι' ἄρρενας τὰ δὲ διὰ θήλειαι καὶ ἄλλα μικτά.

— Ἐν Παρισίοις τὴν 27 Φεβρουαρίου ἐωρτάσθη δημοτελῶς ἡ ὀγδοηκονταετηρίς τῆς γεννήσεως τοῦ Βίκτωρος Οὐγώ.

— Λίαν προσεχῶς δημοσιεύεται ἡ ἀλληλογραφία τοῦ Ταλλεϋράνδου μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Λουδοβίκου ΙΗ', διαρκουῦντος τοῦ ἐν Βιέννῃ συνεδρίου.

— Ἐν συντόμῳ διαστήματι ἀπ' ἀλλήλων τὴν 21 καὶ 28 τοῦ λήξαντος Ἰανουαρίου ἀπέθανον ἐν Ἑσθίᾳ, ὁ μὲν ἐν Περουπόλει ὁ δὲ ἐν Μόσχᾳ, δύο τῶν διασημοτέρων αὐτῆς μυθιστοριογράφων, ὁ μὲν Πισσέμσκιη ἡλικίας 60 ἐτῶν ὁ δὲ Δοστοιέβσκιη ἡλικίας 57 ἐτῶν. Τοῦ μὲν Δοστοιέβσκιη τὰ γνωστότερα μυθιστορήματα ἐξ ὧν μεγάλως ἐξετιμήθη ἐν Εὐρώπῃ εἶναι τὰ ἐπιγραφόμενα: Ἀγαμῆσις τοῦ Κατέργου, Ἐγκλημα καὶ Τιμωρία, οἱ Δαίμονες, καὶ οἱ ἀδελφοὶ Καραματζόφ. Τοῦ δὲ Πισσέμσκιη τὰ γνωστότερα μυθιστορήματα εἶναι τὰ ἐπιγραφόμενα Χίλια ψυχαί, οἱ Φαρμακόνοι, ἐν τῇ καταγίδι. Ἀμφότεροι οἱ μυθιστοριογράφοι οὗτοι εἶναι ὀπαδοὶ τῆς φυσιοκρατικῆς σχολῆς ἧς πολὺ αὐτῶν κατόπιν ἐν Γαλλίᾳ ἀρχηγὸς ἐγένετο ὁ Αἰμίλιος Ζολά.

— Τὸ δημοτικὸν συμβούλιον Παρισίων ἐψηφίσατο τὴν σύστασιν ἐν τοῖς νοσοκομείοις καὶ τοῖς θεραπευτηρίοις τῶν Παρισίων βιβλιοθηκῶν πρὸς χρῆσιν τῶν ἀσθενῶν.

— Ἐν Φλωρεντίᾳ ἀνεκαλύφθη ἐπ' ἐσχάτων βιβλιόριον ἐπιγραφόμενον Ufficio della Vergine καὶ περιέχον διαφόρους προσευχὰς, ὅπερ ἐτυπώθη τῷ 1679 ἐν τῷ τυπογραφεῖῳ τῶν Junta. Εἶνε τοῦτο τὸ μικρότατον τῶν γνωστῶν βιβλίων, συνιστάμενον ἐξ ἐνὸς καὶ μόνου τυπογραφικοῦ φύλλου δεδιπλωμένου εἰς 256 σελίδας, ἔχει δὲ πλάτος μὲν τριῶν ἑκατοστῶν τοῦ μέτρου, μῆκος δὲ πέντε.

— Ὁ λόρδος Βήκονσφιλδ ἔλαβεν ἀμοιβὴν διὰ τὴν ἄλλως ἀποτυχοῦσαν αὐτοῦ τελευταίαν μυθιστορίαν, τὸν Ἐνδυμίωνα, 10000 λιρῶν στερλινῶν. Ἰταλικὸν τι περιοδικὸν ἀναγράφον τὴν εἰδησιν ταύτην ἐκφέρει τὴν πᾶρα τήρησιν «250,000 φράγκα! Ἐν Ἰταλίᾳ ἀντὶ τούτου τοῦ ποσοῦ θὰ ἦτο δυνατὴ ἡ ἀγορὰ 250 μυθιστοριῶν καὶ ἴσως καλλιτέρων». Ἐν ᾧ δ' ἐν Ἀγγλίᾳ ὁ Ἐνδυμίων στοιχίζει 31 1/2 σελίνια, ἐν Ἀμερικῇ, ἐκτυπωθεὶς ἐντὸς μόνον 55 ὠρῶν ὑπὸ τοῦ ἐν Νέξ Ὑόρκῃ ἐκδοτικοῦ καταστήματος Harper τιμᾶται μόνον ἀντὶ 15 cents, ἧτοι μόνις τῶν τριῶν τετάρτων τοῦ σελίνου.

— Ἐν Γερμανίᾳ ἐξεδόθησαν τῷ 1880 βιβλία 14,941 τῷ δὲ 1879 ἔφθασαν μόνον εἰς 14,179.

— Ἐπισήμως ἐγένετο δεκτὸς ἐν τῇ γαλλικῇ Ἀκαδημίᾳ ὁ νέος ἀκαδημαϊκὸς Μάξιμος Δουκάμ (Maxime Du Camp) εἰς ἀντικατάστασιν τοῦ ἀποβιώσαντος ἀκαδημαϊκοῦ Σαιν-Ρενέ-Ταγιανδιέ, ὃν ὑπεδέξατο κατὰ τὰ εἰθισμένα ὁ ἀκαδημαϊκὸς φιλόσοφος Καρό. Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ τῆς ὑποδοχῆς αἱ γαλλικαὶ ἡμερησίδες δημοσιεύουσι τὸ ἐξῆς περίεργον ἀνέκδοτον. Ὁ Μάξιμος Δουκάμ ἐδημοσίευσεν τῷ 1855 συλλογὴν ποιημάτων, Chants modernes, ἐν τῷ προλόγῳ τῶν ὁποίων ἀνομολογεῖ τὴν κατάπτωσιν τῆς γαλλικῆς Ἀκαδημίας καὶ ζητεῖ οὐδὲν ἥττον ἢ τὴν διάλυσιν αὐτῆς ἀνωφελοῦς ταύτης ἐταιρίας τῶν φλυάρων. «Ἴδέτε, ἀναφανεῖ ἐν τῷ προλόγῳ τοῦ ὁ Μάξιμος Δουκάμ, ἡ Ἀκαδημία εἶναι πρόσκεκολλημένη εἰς ντὴν λατρείαν τῶν ἀρχαίων» ποῖον εἶναι τὸ κείμενον τοῦ τελευταίου βραβεῖου ποιήσεως ὑπερ ἀπένειμεν αὐτῇ; Ἡ Ἀκρόπολις τῶν Ἀθηναίων. Τὴν ὑπόθεσιν ταύτην εἶχε δώσει ἡ Ἀκαδημία ὡς κείμενον ποιήματος ἐπὶ τῇ κατὰ τὸ 1853 γενομένῃ ἀνακαλύψει ὑπὸ τοῦ Γάλλου Beulé τῆς εἰσόδου τῶν προπυλαίων, ἣτις τότε λίαν ἐξετιμήθη ὑπὸ τοῦ ἀρχαιολογικοῦ κόσμου. Εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι ἐκ τῶν διαγωνισθέντων ποιημάτων ἐβραβεύθη τὸ τῆς κυρίας Λουίζης Κολλέ.

* *

Τέχναι καὶ ἐπιστήμαι. — Αἱ προκταρτικαὶ ἐργασίαι πρὸς κατασκευὴν ὑποβυθίου σιδηροδρομικῆς σήραγγος μεταξὺ Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας ἐν τῷ πορθμῷ τοῦ Καλαὶ δύναται τις εἰπεῖν ὅτι ἤχθησαν εἰς πέρας, αἱ δὲ γενομέναι βυθομετρήσεις τῆς Μάγγης ἀπέβησαν λίαν εὐάρεστοι ὑπὸ τὴν ἐποψιν τῆς καλῆς ἐκβάσεως τοῦ ἔργου. Προσεχῶς λοιπὸν ἀρχόνται αἱ ὀριστικαὶ ἐργασίαι ἡ ὑποβυθίου σήραγγε θὰ ἔχη μῆκος 36 χιλιομέτρων, θὰ ἦναι δὲ κατὰ μέσον ὄρον 70 μέτρα ὑπὸ τὸ ἔδαφος τοῦ πορθμοῦ. Ἡ ἀμυξοστοιχία ἀναχωροῦσα ἐκ Παρισίων θὰ φθάσῃ εἰς Sangatte πλησίον τοῦ Καλαὶ, ἐκεῖ θὰ βυθίζηται ὑπὸ τὴν γῆν καὶ κατόπιν ὑπὸ τὴν Μάγγην καὶ ἀνερχομένη βαθμηδὸν θὰ φθάσῃ εἰς ἀγίαν Μαργαρίταν 6 χιλιομέτρα μακρὰν τοῦ Δούβρου.

— Ἦρξαντο αἱ ἐργασίαι τῆς τομῆς τοῦ ἰσθμοῦ τοῦ Παναμᾶ.

— Εἰς ὅλον τὸν κόσμον ὑπάρχουσιν 118 ἀστεροσκοπεῖα, ἧτοι 84 ἐν Εὐρώπῃ, 2 ἐν Ἀσίᾳ, 2 ἐν Ἀφρικῇ, 27 ἐν Ἀμερικῇ καὶ 3 ἐν Ὠκεανίᾳ. Ἐν Εὐρώπῃ ἡ Πρωσία ἀριθμεῖ τὰ πλείονα 29 τὸν ἀριθμὸν, ἔπειτα ἡ Ρωσία ἔχουσα 19, ἡ Ἀγγλία 14, ἡ Ἰταλία 9, ἡ Αὐστρία 8, ἡ Γαλλία 6, ἡ Ἑλβετία 4, ἡ Σουηδία 3 κλ. Τὸ ἀρχαιότερον ἀστεροσκοπεῖον εἶναι τὸ τοῦ Ὀλλανδικοῦ Λουγδούνου ἰδρυθὲν τῷ 1632, ἔπειτα ἔρχονται τὰ τῆς Κοπενάγης (1637), Παρισίων (1667), Greenwich (1675). Τὸ ἀρχαιότερον ῥω-

σικὸν ἀστεροσκοπεῖον εἶναι τὸ τῆς Μόσχας ἰδρυθὲν τῷ 1750. Τὸ πρῶτον ἀμερικανικὸν ἀστεροσκοπεῖον εἶναι τὸ τοῦ Ρίου-Ἰαννέου ἰδρυθὲν τῷ 1780, κατόπιν δὲ τὸ τοῦ Χικάγου ἰδρυθὲν τῷ 1822.

— Ἀπεβίωσεν ὁ διάσημος γάλλος μαθηματικὸς Μιχαὴλ Chasles μέλος τῆς Ἀκαδημίας τῶν ἐπιστημῶν καὶ καθηγητῆς τῆς ἀνωτέρας γεωμετρίας ἐν τῇ σχολῇ τῶν ἐπιστημῶν ἐν Παρισίοις. Ἐξέδωκε σύγγραμμα περὶ τῆς ἀνωτέρας γεωμετρίας τὸ ὁποῖον κατὰ διαταγὴν τῆς βασιλικῆς Ἀκαδημίας τοῦ Λονδίνου μετεφράσθη ἀγγλιστὶ καὶ ἔκτοτε διεδόθη ἀπανταχοῦ.

— Ἐδημοσιεύθησαν ἐν Παρισίοις στατιστικαὶ παρατηρήσεις περὶ τῆς κατὰ τὸ λήξαν ἔτος προσβολῆς τῶν ἀμπέλων ἐν Γαλλίᾳ ὑπὸ τῆς φυλλοξήρας. Παρατηρήθη δὲ περιέργως ὅτι ἡ φυλλοξήρα ἠλαττώθη ἐπιστηθῶς, εἰς δὲ τὰ περὶχωρα τῆς Αὐστρίας ἔνθη τὸ προπικρῆθον ἔτος εἶχε ποιήσει καταστροφὰς ἀνεφάνη ἐλαχίστη. Τίς ἡ αἰτία τῆς μειώσεως ταύτης τοῦ κακοῦ; ἀγνοεῖται· ἀλλ' ὅμως μελετᾶται νῦν τὸ ζήτημα, μὴ αἰτία ὑπῆρξεν ἡ κατάκλισις τῶν ἀμπελώνων ὑπὸ τῶν κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἐπελθουσῶν πλημμυρῶν.

— Τὸ Conservatoire des Arts et Metiers διοργανίσει κατ' ἔτος ἐν Παρισίοις δημοσίας ἐκθέσεις, ἐν αἷς παρουσιάζει εἰς τὸ κοινὸν τὰς νεωτέρας ἐφευρισκομένας μηχανὰς καὶ τὰς διαφόρους ἐφαρμογὰς αὐτῶν. Ἐν τῇ ἐφέτος πρὸ τινων ἐβδομάδων ἀρξάμενη ἐκθέσει διαρκούση ἔτι ἐξετέθησαν πλὴν ἄλλων ἡ διατριπτήσασα τὴν σύρραγα τοῦ ὄρου τοῦ ἀγίου Γοθάρδου μηχανή, τὸ σύστημα τοῦ κ. Λεονάρ τῆς διὰ τοῦ φωταερίου κινήσεως τῶν μηχανῶν, ὅπερ σήμερον εἰς τοσαύτας ἐφηρηδύθη βιωφελεῖς χρήσεις, τὸ σύστημα τῶν πνευματικῶν σωλῆνων δι' ὧν κυκλοφοροῦσιν αὐτομάτως ἐν Παρισίοις ὑπαγωγίως κιβώτια περιέχοντα τηλεγραφήματα χάριν ταχυτέρας διανομῆς, καὶ ψήκτρα μηχανικῶς κινουμένη δι' ἀτμοῦ πρὸς καθαρισμόν τῶν ἵππων, ἣν σήμερον μεταχειρίζεται ἡ ἐταιρία τῶν Λεωφορείων οἰκονομοῦσα οὕτως ἑκατοντάδας χειρῶν. Ἐν τῇ αὐτῇ ἐκθέσει παρουσιάζονται ὑπὸ τοῦ κ. Molteni αἱ νεώτεροι ὑπ' αὐτοῦ ἐπενεχθεῖσαι βελτιώσεις ἐν τῇ δι' ὀξυδρικοῦ φωτὸς γενομένη προβολῇ φωτεινῶν ἀντικειμένων.

* *

Ἀπογραφικὰ. — Τὸ ποσὸν τῆς παραγωγῆς τῶν οἴνων κατὰ τὸ 1880 ἀνῆλθεν ἐν Γαλλίᾳ εἰς τὸ ποσὸν τῶν 29,677,472 ἑκατολίτρων καὶ εἶναι ἀνώτερον κατὰ 4 ἑκατομμύρια τῆς παραγωγῆς τοῦ 1879. Ἀλλ' ὅμως παραβυλλομένη ἡ παραγωγή αὕτη πρὸς τὸν μέσον ὄρον τῆς κατὰ τὴν τελευταίαν δεκαετίαν παραγωγῆς εἶναι κατωτέρα κατὰ 22,000,000 ἑκατολίτρα.

— Ἐδημοσιεύθη περίεργος ἀπογραφή τῶν κατοικιδίων ζώων ἐν ἀπάσῃ τῇ Εὐρώπῃ. Κατὰ ταύτην ἡ Εὐρώπη κέκτηται ἐν συνόλῳ 51,500,000 ἵππους. Ἡ Ρωσία ἔχει 16 ἑκατομμύρια, ἔπειτα ἔρχεται ἡ Γαλλία ἣτις ἔχει 2,700,000 καὶ κατόπιν ἡ Πρωσία, Ἀγγλία, Αὐστρία. Αἱ ἠνωμένοι πολι-

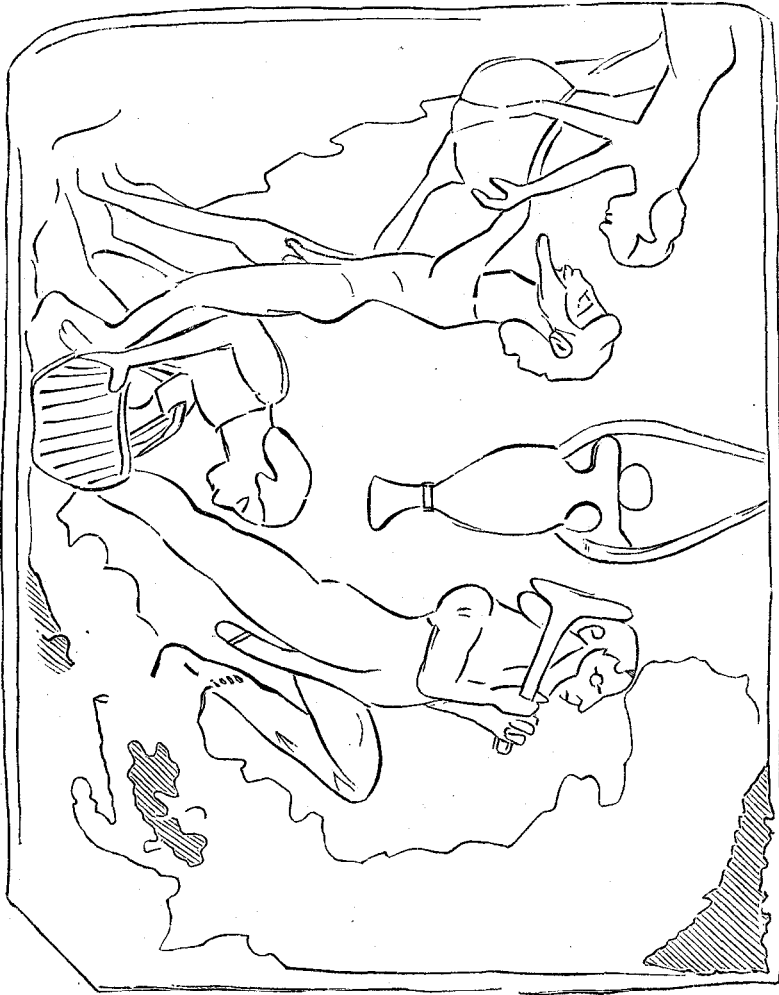
τεῖκι τῆς Ἀμερικῆς ἔχουσι 10,900,000. Βόας ἐν γένει ἡ Εὐρώπη ἀριθμεῖ 89,000,000 ἐξ ὧν ἡ Ῥωσία 22 ἑκατομ., ἡ Γαλλία 11 καὶ κατόπιν ἡ Αὐστρία, Ἀγγλία κλ. Αἱ Ἠνωμένοι πολιτεῖται τῆς Ἀμερικῆς ἔχουσι 35 ἑκατομμύρια. Προβόχτα εὐρίσκονται ἐν Εὐρώπῃ 194 ἑκατομμύρια, ἐξ ὧν 46 ἑκατ. ἐν Ῥωσίᾳ, 29 ἐν Ἀγγλίᾳ, 25 ἐν Γαλλίᾳ καὶ 19 ἐν Πρωσίᾳ. Ἐν ταῖς Ἠνωμέναις πολιτεῖταις τῆς Ἀμερικῆς ὑπάρχουσι 38 ἑκατομμύρια. Χοίρους τέλος τρέφει ἡ Εὐρώπη 42,500,000 ἐξ ὧν ἡ Ῥωσία κατέχει 10 ἐκ., ἡ Γαλλία 5 καὶ ἡ Αὐστρία 6. Αἱ δ' ἠνωμένοι πολιτεῖται τῆς Ἀμερικῆς 34,500,000.

— Τῷ 1827 τὸ ἐμπόριον τοῦ λιμένος τῆς Μασσαλίας παρουσίαζεν εισαγωγὴν καὶ ἐξαγωγὴν 500,000 τόνων, τῷ 1869 πρὸ τοῦ πολέμου παρουσίαζεν εισαγωγὴν καὶ ἐξαγωγὴν 3,000,000 τόνων, τῷ δὲ 1880 ἀνῆλθεν εἰς 3,795,000 τόνων.

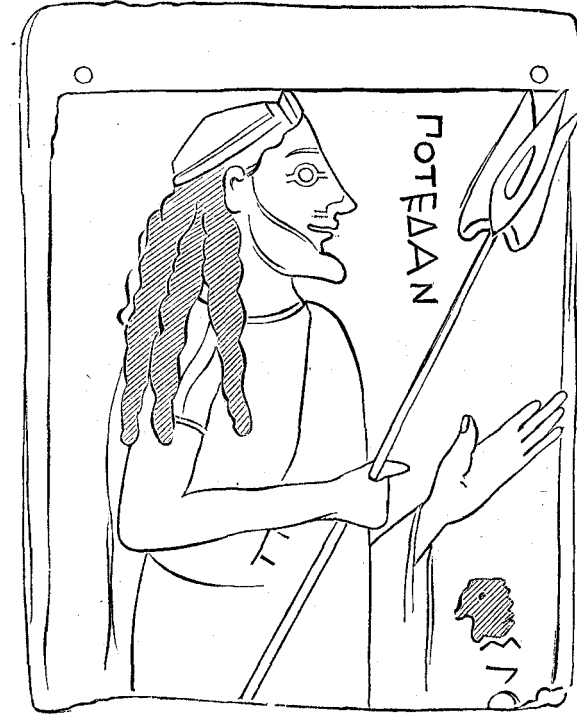
— Κατὰ πρόσφατον στατιστικὴν τὰ ἐν Γαλλίᾳ σχολικὰ ταμειυτήρια ἀνῆρχοντο εἰς 10,440 διανενημεμένα ἐν ἐβδομήκοντα καὶ μιᾷ ἐπαρχίαις. Ὁ ἀριθμὸς τῶν εἰς αὐτὰ καταβαλόντων τὰς μικρὰς τῶν οἰκονομίας παίδων ἦν 224,280, οἵτινες ἀποτελοῦσι τὰ τριάκοντα ἑκατοστὰ τοῦ ὅλου ἀριθμοῦ τῶν μαθητῶν τῶν φοιτῶντων εἰς τὰ σχολεῖα, ἐν οἷς ἰδρύθησαν ταμειυτήρια. Τὰ ἐν τοῖς ταμειυτηρίοις δὲ τούτοις κατατεθειμένα ποσὰ ἀνῆρχοντο εἰς 3,602,621.

— Κατὰ τὴν τελευταίαν ἀπογραφὴν τὴν γενομένην ἐν ταῖς ἠνωμέναις πολιτεῖταις τῆς Ἀμερικῆς, ὁ πληθυσμὸς αὐτῶν ἠῤῥησεν ἐντὸς δεκαετίας κατὰ 12 ἑκατομμύρια κατοίκων. Τῷ 1870 ὁ πληθυσμὸς ἀνῆρχετο εἰς 38,555,983, ἤδη δ' ἀνέρχεται εἰς 50,152,559. Δεκαενέα πολιτεῖται ἔχουσι πληθυσμὸν ἄνω τοῦ ἑκατομμυρίου, εἴκοσι δὲ πόλεις ἄνω τῶν ἑκατῶν χιλιάδων. Ἐκ τῶν πολιτειῶν ἡ ἔχουσα μείζονα πληθυσμὸν εἶναι ἡ τῆς Νέας Ὑόρκης ἔχουσα 5,083,173 κατοίκους, ἐκ τῶν πόλεων δ' ὁμοίως ἡ Νέα Ὑόρκη ἔχουσα πληθυσμὸν 1,206,590.

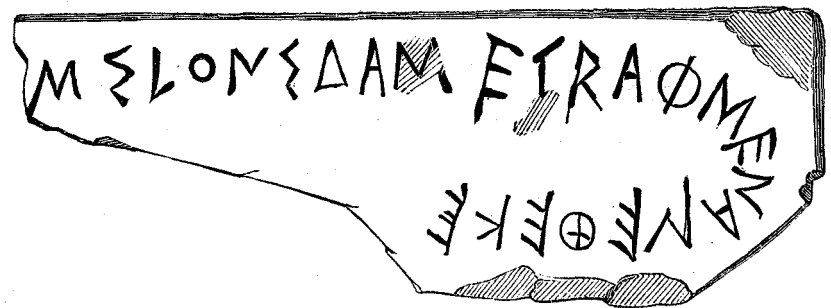
— Κατὰ προσφάτως δημοσιευθεῖσαν ἱστορικὴν καὶ γεωγραφικὴν περιγραφὴν τῆς ἐπαρχίας Σαράντχ Ἐκκλησιῶν ὑπὸ τοῦ κ. Μελισσηνοῦ Χριστοδούλου ὁ ὅλος πληθυσμὸς τῆς ἐπαρχίας τύτης ἀνέρχεται εἰς 107,174 κατοίκους, ἐξ ὧν Ἕλληνες μὲν 53,594, Βούλγαροι 31,648, Τοῦρκοι 20,190, Ἀθίγγανοι 1,002 καὶ Ἑβραῖοι 740. Ἐν ἀπόσῃ τῇ ἐπαρχίᾳ ὑπάρχουσι σχολεῖα ἑλληνικὰ 59 μὲ 3,878 μαθητὰς καὶ 66 διδασκάλους, διὰ τὰ ὅποια δαπανῶνται 2,074 λίραι Τουρκικαί. Τῶν σχολείων τούτων τὰ πλεῖστα εἶναι δημοτικά. Βουλγαρικὰ σχολεῖα ὑπάρχουσιν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ 6 μὲ 460 μαθητὰς καὶ 6 διδασκάλους μὲ δαπάνην ἐτησίαν 230 λιρῶν τουρκικῶν, Τουρκικὰ σχολεῖα 8 μὲ μαθητὰς 350 καὶ διδασκάλους 8 καὶ ἑβραϊκὰ σχολεῖα 3 μὲ μαθητὰς 153 καὶ 6 διδασκάλους.

Πινάκια Κορινθιακά Εικ. 1.

Πινάκια Κορινθιακά Εικ. 2.

Πινάκια Κορινθιακά Εικ. 3.